De Gulden Passer. Jaargang 27

bron
De Gulden Passer. Jaargang 27. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1949

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_gul005194901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

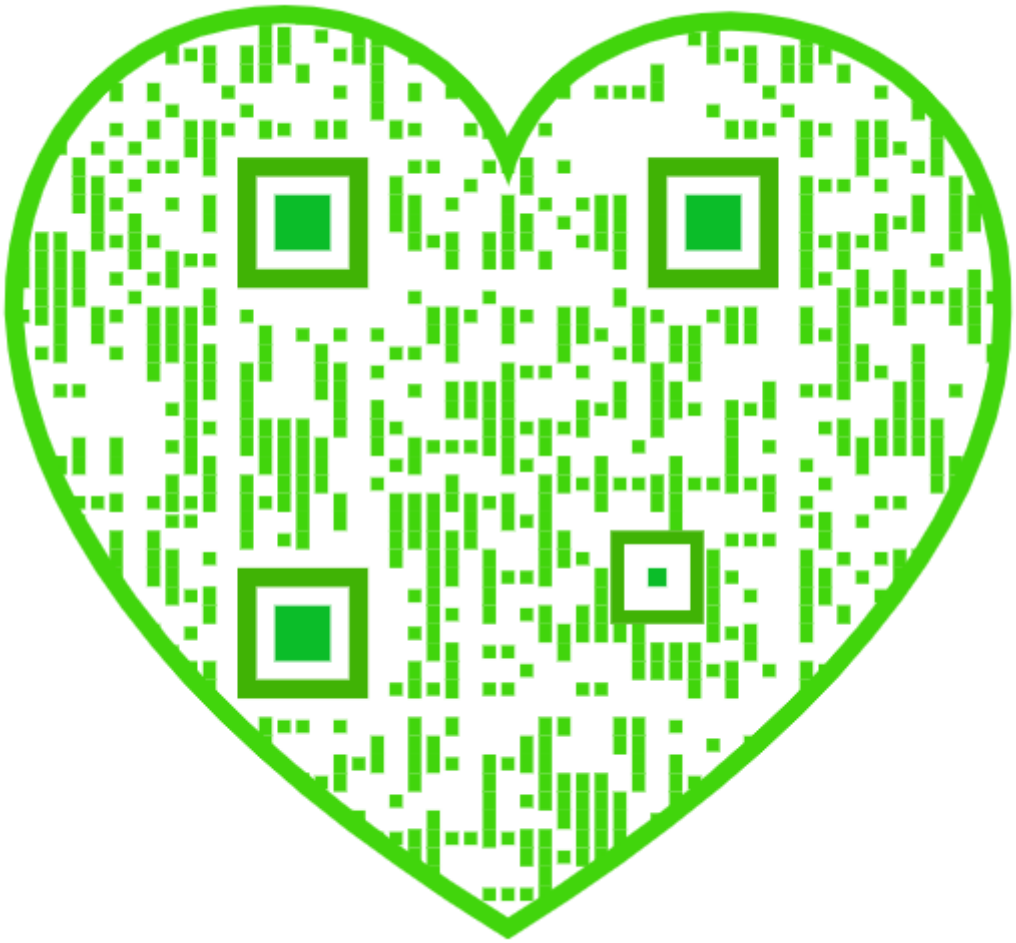

[De Gulden Passer 1949]

[Nummer 1]

Rederijkers en prozaromans
door Dr Luc Debaene *(Antwerpen)*

Op 27 April 1949 hield Z.E.P. D[r] J. van Mierlo S.J. in de Kon. VI. Academie voor Taal- en Letterkunde, een lezing over *Mariken van Nieumeghen* (oudste druk: circa 1518 bij Willem Vorsterman te Antwerpen). Uit interne gegevens kwam hij tot het besluit dat de auteur niemand anders zou zijn dan de in 1493 geboren Anna Bijns. De geleerde literatuurhistoricus werd op dit spoor gebracht door ons doctoraal proefschrift: *De Nederlandse Volksboeken. Ontstaan en geschiedenis van de Nederlandse Prozaromans*, *gedrukt tussen 1475 en 1540* (Leuven, Februari 1949). In deze dissertatie werden reeds hypothesen naar vóór gebracht aangaande een mogelijke activiteit van de jonge Antwerpse dichteres op het gebied van volksboeken. Van Mierlo nam onze zienswijze en beschouwingen over de evolutie van het genre der prozaromans over, doch achtte het gewenst de publicatie van de bewijsvoering in deze zaak aan onszelf over te laten. We behandelen hier achtereenvolgens de evolutie der prozaromans - met - rederijkersverzen, de historie van *Floris ende Blanceflour* en een drietal histories welke een bijzonder onderzoek vereisen.

I

Tussen circa 1475 en 1540 verschenen er in de Nederlanden een dertigtal prozaromans. Degene die vóór 1501 van de pers kwamen waren alle geheel in proza. Onder degene die tussen 1500

en 1540 verschenen, zijn er evenwel een aantal die het proza afwisselen met rederijkersverzen, met name: de historie van *Alexander van Mets*[1], van de *Borchgravinne van Vergi*[2], *Buevijn van Austoen* (1504, Antwerpen, Jan van Doesborch), *Floris ende Blanceflour* (oudste gedeeltelijk bewaarde druk: circa 1517, Antwerpen, Jan van Doesborch), *Frederick van Jenuen* (oudste bewaarde druk: 8 Februari 1531, Antwerpen, Willem Vorsterman. Bestond wrschl. reeds circa 1518), *Helias Ridder metter Swane* (we vermoeden dat er reeds vóór 1513 een druk bestond: is het de gedeeltelijk bewaarde van Antwerpen, Jan van Doesborch?), *Hughe van Bourdeus* (circa 1540, Antwerpen, Willem Vorsterman), de *Pastoor te Kalenberghe*[3], *Margarieta van Lymborch* (1516, Antwerpen, Willem Vorsterman), *Merlijn* (circa 1540?, Antwerpen, Symon Cock?), *Peeter van Provencen* (circa 1517, Antwerpen, Willem Vorsterman), *Broeder Russche* (circa 1520, Antwerpen, Adriaen van Berghen), de *Strijt van Roncevale* (oudste bewaarde druk: circa 1520, Antwerpen, Willem Vorsterman. Een oudere druk is verloren)[4]. Men weet niet of de histories van *Malegijs* (oudste bewaarde druk: 1556, Antwerpen, Jan van Ghelen. Approbatie van 1554. Een oudere druk is wrschl. verloren) en *Helena van Constantinopel* (oudste bewaarde druk: 1640, Amsterdam, Broer Iansz.; de approbatie door 'Ian Gooswin van Oorschot Prochiaen van S. Iacobs Kercke tot Antwerpen' wijst echter op het midden der XVIe eeuw) nog tot dezelfde tijd als de vorige behoren. Latere prozaromans zijn echter geheel in proza (met uitzondering

(1) De oudste druk is van 1645. Zie hieronder meer over de datum van ontstaan.

(2) De oudste bewaarde druk is van 1648: Amsterdam, Otto Barentsz. Smient ('s Gravenhage Kon. Bibl.). Een oudere druk: circa 1550? Antwerpen, Wed. Jacob van Liesveldt, schijnt thans onvindbaar te zijn. Over de datum van ontstaan, cfr ons artikel: *Nieuwe varianten van refreinen uit de bundels van Jan van Doesborch en Jan van Styevoort*, in *Tijdschr. v. Ndl. Taal- en Letterkunde*, LXV (1947), pp. 181-185.

(3) De oudste bewaarde druk is van 1613: Amsterdam, Albert Bouwmanszen (Göttingen Univ. Bibl.). Er bestaat echter een Engelse vertaling van (na 1520? - Antwerpen, Jan van Doesborch) en we vermoeden dat de eerste Ndl. druk circa 1519 verscheen.

(4) Over samenstelling en datering, cfr ons artikel: *Het Volksboek* '*Den Strijt van Ronceuale*' *en de* '*Alder excellenste Cronyke van Brabant*', in *Miscellanea J. Gessler*, s.l., 1948, pp. 348-353.

van enkele versjes in *Dr Faustus*, welke de bewerker van de Hgd. tekst overnam).

Men zou kunnen veronderstellen dat het door de overwinning van het proza op de poëzie is dat men tussen 1475 en 1540 tot prozabewerkingen van Mndl. en vreemde dichtwerken is gekomen; zo ware het dan weer invoegen van deze rederijkersverzen vrij contradictorisch. Men zal het zich echter zo moeten voorstellen dat de schrijvers en de lezers van de volksboeken omstreeks 1500 steeds minder voelden voor de oude Mndl. versvormen: zij beschouwden de vorm van de ridderpoëzie ongetwijfeld als enigszins verouderd, doch de stof moest bewaard blijven. Het was natuurlijk onmogelijk de verhalen in hun geheel over te zetten in rederijkerstrant; waar er echter gelegenheid toe was, werden fragmenten in verzen omgewerkt, die de lezing ongetwijfeld levendiger maakten en aan deze werken een meer literair belang verleenden. Dat de auteurs dit beseften blijkt bij voorbeeld uit het reeds bij voorbaat in de tekst aankondigen dat iets gaat volgen 'in schonen dichte' (cfr *Margarieta van Lymborch*, Kap. C; de bedoelde verzen staan er in Kap. CIV), of de reclame in de titel van de *Borchgravinne van Vergi* 'die in overspel leefde met eenen Ridder, daer groote moort af quam, met veel schoone Refereynen, van Sinnen, ende amoureusheyt'.

Boekenoogen's opmerking, dat de rederijkersverzen dikwijls zó los staan van de tekst, dat zij, zonder het verhaal iets te wijzigen. zouden kunnen weggelaten worden[(5)], is voor sommige volksboeken juist. In andere echter vormen zij een wezenlijk deel van het verhaal en helpen dit vooruit. Daar o.i. de verzen hoofdzakelijk met de bedoeling om te verfraaien werden ingelast, is hun soms los verband met de prozatekst niet erg vreemd. Overigens gaven doorgaans gelijkaardige omstandigheden in de histories aanleiding tot rederijkerslyriek of -dramatiek.

De vorm dezer fragmenten is soms zeer verschillend. Er zijn prologen en epilogen, alleen- en samenspraken, refreinen in

(5) D[r] G.J. Boekenoogen, *De Nederlandsche Volksboeken*, in *Tijdschr. v. Boeken Bibliotheekwezen*, III (1905), (pp. 107-142), p. 133.

't vroede en in 't amoureuse. Soms ook speciale versvormen, b.v. een lied in *Buevijn van Austoen*, paarsgewijze rijmende verzen in *Hughe van Bourdeus*, een gedicht van vier strofen met rijmschema abab in de *Strijt van Roncevale* (dat voor het overige gedeeltelijk uit het Mndl. *Roelantslied* bestaat).

Onder de refreinen zijn gewoonlijk de liefdesuitingen met het gebruikelijk envoi tot prince of princesse de beste. Ook gebeden, klachten en andere monologen zijn in strofenvorm gedwongen; verscheidene afscheidsgedichten treffen we aan, welke een bijzondere schoonheid hebben. De samenspraken zijn uit de aard der zaak veel vaster in de loop van de verhalen gehecht. Niet ten onrechte werd die wijze van voorstelling dramatisch genoemd, zelfs zijn deze episodes vaak levendiger en spontaner dan in vele rederijkersspelen.

Niet in alle volksboeken vindt men verzen, en ook niet overal evenveel. *Peeter van Provencen* spant wel de kroon: 28 refreinen en één dialoog: samen meer dan vijftienhonderd verzen.

Hoe kwam men er omstreeks 1500 voor het eerst toe in prozaromans verzen in te lassen? De oudste voorbeelden van dit genre in de Nederlanden waren immers geheel in proza; men kijke maar naar de proza-*Reynaert*, de *Seven Wijzen van Rome*, *Teghen die strael der Minnen*, *Parys ende Vienna*, de *Vier Heemskinderen*, *Meluzine*, *Appollonius van Thyro*, *Griseldis*. - In een paar didactisch-moraliserende vertalingen van Pierre Michault, met name *Vanden drie blinde Danssen* (9 Augustus 1482) en *Doctrinael des Tyts* (24 Juli 1486), konden de bewerkers van prozaromans reeds voorbeelden aantreffen van versreeksen tussen de prozatekst. In *Die alder excellenste Cronyke van Brabant* (1497) vond de bewerker van *Den Strijt van Roncevale* (kort vóór of circa 1500?) een rederijkersvertaling van een Latijns gedicht over Roelant, waarvan hij de grote helft voor zijn prozaroman overnam.

Eén der eerste gedrukte prozaboeken waarin tevens een aanzienlijk deel door rederijkersverzen werd ingenomen, was de *hystorie vander destrucyen van Troyen* (circa 1500, Antwerpen, Rolandt van den Dorpe)[6]. Dit boek had zoveel bijval dat het kort daarop

(6) Dit volksboek verdient een herdruk. Voorlopig stelle men zich tevreden met enkele artikels: *Analecta Biblion*, in *Le Bibliophile belge*, IV (1869), pp. 14-19. - Émile H. van Heurck, *Les livres populaires flamands*, Anvers, (1931), pp. 47-50. - Henrik van Wyn, *Historische en letterkundige Avontstonden...*, Amsterdam, 1800, I, p. 361. - J. Fr. Willems, *Verhandeling over de Nederl. Tael- en Letterk.*, I, Antwerpen, 1819, p. 209.

driemaal (in 1512, circa 1510-15? en 1541) werd herdrukt. We menen deze historie veeleer bij de half-historische dan bij de louter verhalende literatuur te moeten rekenen, niettegenstaande het feit dat er een aanzienlijke plaats wordt ingeruimd voor fictieve elementen. Het grootste deel van het boek gaat immers terug op Guido de Columna's *Historien van Troyen* (oudste Ndl. editie: 4 Juni 1479, Gouda, G. Leeu). Toch mogen we geenszins uit het oog verliezen dat hier voor de eerste maal een bewerker ingrijpende wijzigingen aan zijn voorbeeld (Guido de Columna's tekst) toebracht. Hij schreef een lange proloog (thema: de vrouw is onbetrouwbaar) en ruimde een aanzienlijke plaats in voor de liefdesidylles tussen Troilus en Briseis, en Achilles en Polyxena, waarbij uitvoerige delen, alleenspraken en dialogen, in rederijkersverzen werden behandeld, welke uitblinken door hun frisse toon. Een voorbeeld:

> O schoonste laet mi u ionste ghebueren
> Verdrijft nu van my alle melancolie quaet
> Die loovers bloeyen / die padt groen staet.
> Ende die voghelkens nu inden velde singhen
> Die lent en tijt verblijt nu alle dinghen.
> Verblijt u herte met nieuwer minnen(7).

De schrijver, een rederijker, was er zich ongetwijfeld van bewust dat het stroeve vertalingsproza, dat toen in de mode was, van een literair standpunt alle aantrekkelijkheid miste. Er was iets meer nodig om bij het lezend publiek - de gegoede burgerij - blijvende belangstelling voor het genre te wekken.

Eenzelfde uitzicht heeft *Buevijn van Austoen* (1504; herdrukken: 23 Oct. 1511, 23 Oct. 1552, 1556, 1563 met approb. 24 Oct.

(7) Wij citeren volgens de editie 1541, Antwerpen, W. Vorsterman ('s-Gravenhage, Kon. Bibl.).

1552)[8]. Niettegenstaande dit verhaal wel van verre verwant lijkt aan een Franse prozaroman, toch is de herkomst onzeker en zou het ons niet verwonderen dat het een bewerking van een verloren Mndl. epos is. De schrijver is zelfs in de prozagedeelten zijn eigen weg gegaan, doch laat zijn kunde vooral blijken in de veelvuldige stukken in rederijkersverzen. Deze zijn met het verhaal zeer nauw verbonden en kunnen er niet uit verwijderd worden, zonder iets essentieels aan het werk te ontnemen. Het zijn: 1) een deel van de proloog; 2) een aantal mono- en dialogen welke aan het vertelde een dramatisch karakter verlenen; 3) enkele volledige gedichten: *a*) twee refreinen door elkaar gevlochten, waarbij Buevijn en Susiane beurtelings aan het woord komen. De stok van het eerste gedicht luidt: 'Tot ic troost hebbe van buevijns monde'. Die van het tweede: 'Voor dat ick mijns vaders doot gewroken hebbe' (cfr Kap. XIII); *b*) een gebed-refrein, met de stok: 'Laet haer verbeyden een salighe ure' (Kap. XXI); *c*) Susiane's lied (Kap. XXVI). - Er zijn ons geen oudere zuivere prozaromans bekend, waarin rederijkersverzen van eigen schepping voorkomen. Zo wordt met deze historie beslist een nieuwe verhaal- en bewerkingsvorm doorgedreven, die in de volgende decennia een groot succes zal te beurt vallen.

Helias Ridder metter Swane (niet na 1512?), een bewerking van *La genealogie... du... prince Godeffroy de boulion*, heeft naast een proloog van 28 verzen een aantal refreinen (telkens van drie strofen, gevolgd van Prince), welke het verhaal onnodig uitbreiden, al zijn ze nauw met de inhoud verbonden. Het zijn liefdesverklaringen, klachten, gebeden tot God om bijstand, een aanspraak, een oorloflied. Alle vrij stuntelig en met weinig dichterlijke ontroering. In de *Genealogie* had de bewerker reeds een strofisch gedicht als inleiding gevonden: dit kan hem aangespoord hebben om voor zijn vertaling op deze weg verder te gaan.

(8) Enkele fragmenten werden reeds gepubliceerd door Johannes Bolte, *Buevijn van Austoen*, *(Beiträge zur Geschichte der ersählenden Litteratur des 16. Jahrhunderts*, *II)*, in *Tijdschr. v. Ndl. Taal- en Letterkunde*, XII (1893), pp. 311-319. - Wij gebruikten de edit. Jan van Ghelen, Antwerpen, 1563 ('s-Gravenhage, Mus. Meerman).

De meeste prozaromans, sommige met, andere zonder verzen, werden tussen 1515 en 1523 geschreven: *Joncker Jan wt den vergiere* (moet reeds in 1516 bestaan hebben, want beïnvloedde *Margarieta van Lymborch*), *Margarieta van Lymborch* (1516), *Peeter van Provencen* (circa 1517), *Floris ende Blanceflour* (niet na circa 1517), *Alexander van Mets* (dit boek kan niet na circa 1518 bewerkt zijn), *Frederick van Jenuen* (niet na 1518), *Ulenspieghel* (niet na circa 1519), de *Pastoor te Kalenberghe* (circa 1519), *Broeder Russche* (circa 1520), *Turias ende Floreta* (aan de bewaarde druk van 7 Februari 1523 schijnt er een oudere te zijn voorafgegaan), de *Borchgravinne van Vergi* (vóór 27 Juni 1524). Geheel verloren zijn drie prozaromans welke waarschijnlijk in 1523 reeds bestonden, maar waarover we verder weinig weten: *Leonella ende Canamorus* (nauw verwant aan *Turias ende Floreta* en een Spaans volksboek), *Pyramus en Thisbe* en *Eurialus ende Lucretia.*

Van al deze boeken staat *Margarieta van Lymborch* ongetwijfeld het hoogst. De auteur die daarvóór reeds *Joncker Jan wt den vergiere* schijnt te hebben bewerkt, heeft op zeer persoonlijke wijze het Mndl. epos van *de kinderen van Lymborch* in proza herschreven. Op menige plaats liet hij zijn eigen verbeelding vrij spel en het gehele gebeuren werd overgeplaatst in de atmosfeer van omstreeks 1500. In vier van de honderdzeventien hoofdstukken komen er samen meer dan vijfhonderd verzen voor, telkens samenspraken; het belangrijkste stuk hiervan is een koningsspel (in Kap. XCIV). Zit er in de toespraak van Heyndrick van Lymborch tot Eresebia, dochter van de keizer van Constantinopel, een refrein verborgen, op de stok: ‘Roosboom daer alle Deugde uit groeye’ (cfr Kap. XCV)?

De aanvangsverzen van *Peeter van Provencen* (volgens edit. s.d., Antwerpen, Claes van den Wouwere) werden reeds opgetekend door Fr. J. Mone in zijn *Uebersicht der niederländischen Volksliteratur älterer Zeit* (Tübingen, 1838), pp. 62-64. Van al de prozaromans biedt deze historie wel de rijkste verzameling refreinen. Zij behandelen de gewone motieven: klachten, gebeden, liefdebetuigingen.

De elf refreinen in de *Borchgravinne van Vergi* vertonen hiermede verwantschap. Het is merkwaardig dat deze laatste alle wer-

den opgenomen in de *Refreinenbundel* van Jan van Doesborch (Antwerpen, tussen Juli 1528 en Juni 1530) en één ervan ook in die van Jan van Stijevoort[9].

De Pastoor te Kalenberghe heeft een proloog in verzen met de pompeuze aanhef: 'O God Almachtich van den hooghen troone...'.

Zo komen we tot de laatste jaren van de postincunabelperiode. *Merlijn*, slechts gedeeltelijk bewaard, heeft dialogen in versvorm. *Hughe van Bourdeus* telt slechts één refrein met als stok: 'Laet liefs herte in liefs accoort sijn' - een weinig belangrijk woordenspel op de woorden 'accoort' en 'discoort'. Bijzonder valt te vermelden dat er in deze prozaroman eveneens 22 paarsgewijze rijmende verzen voorkomen, waarvan we, juist om die vorm, vermoeden dat de bewerker ze aan de epische bron zèlf ontleende. *Malegijs* telt een aantal alleenspraken in verzen, waarvan slechts één de refreinvorm heeft (stok: '(Want Si) Is(t) die mi (noch) vertroosten moet'). *Helena van Constantinopel* heeft slechts enkele verzen. In beide laatste prozaromans zijn deze fragmenten eng met het verhaal verbonden.

Met opzet lieten we hierboven de bespreking van enkele volksboeken achterwege, om ze thans grondiger te onderzoeken.

II

De oudste druk van *De Historie van Floris ende Blanceflour*, waarvan slechts twee bladen bewaard bleven, werd door De Vreese[10] tussen 1508 en circa 1530 geplaatst. Boekenoogen, in zijn editie van het volksboek, meende 1508-1528[11]. Nijhoff-

(9) Cfr ons artikel *Nieuwe varianten...*, pp. 182-184.

(10) W.L. de Vreese, *Fragment van eene uitgave van het volksboek van Floris ende Blancefloer uit het begin der 16e eeuw*, *(Nieuwe Ndl. Fragmenten*, *VII)*, in *Tijdschr. v. Ndl. Taal- en Letterkunde*, XV (1896), (pp. 277-282), p. 279.

(11) G.J. Boekenoogen, *De historie van Floris ende Blancefleur. Naar den Amsterdamschen druk van Ot Barentsz. Smient uit het jaar 1642*, (Ndl. Volksboeken, II), Leiden, 1903, p. 61.

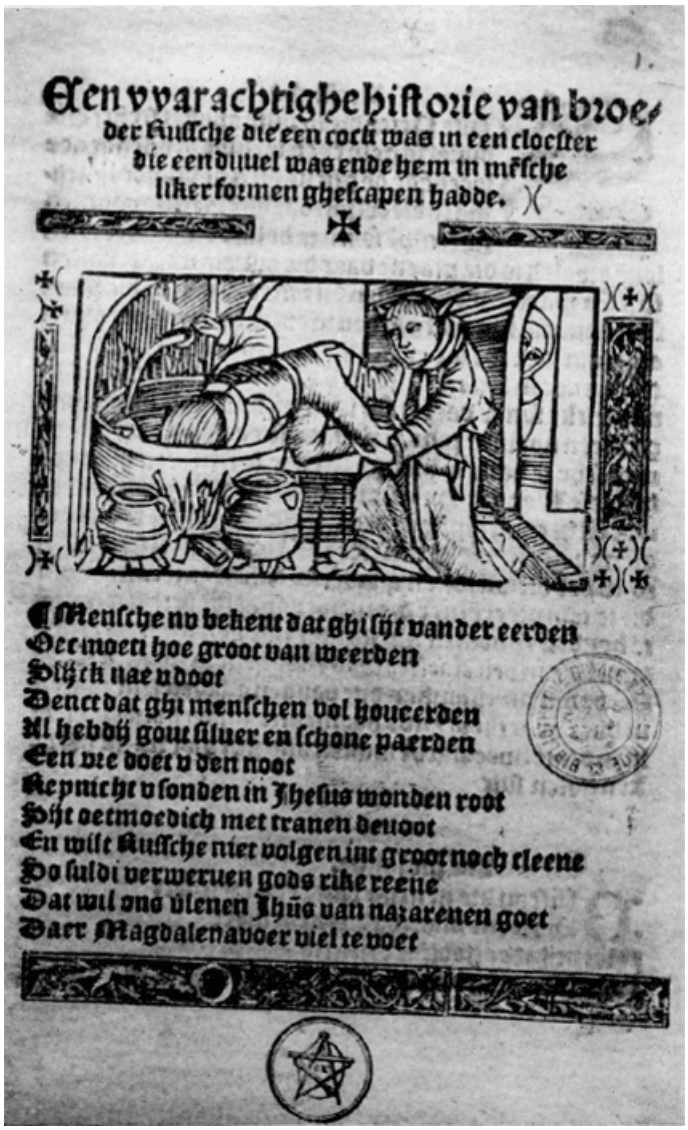
Een vvarachtighe hiſtorie van broe-
der Ruſſche die een coc̃ was in een cloeſter
die een duuel was ende hem in mẽſche
liker formen gheſcapen hadde.
Menſche nv behent dat ghi ſiet vander eerden
Oet moet hoe groot van weerden
Dijck nae v doot
Denct dat ghi menſchen vol houerden
Al hebdij gout ſiluer en ſchone paerden
Een vre doet v den noot
Kepnicht v ſonden in Jheſus wonden root
Wijt oetmoedich met tranen deuoot
En wilt Ruſſche niet volgen int groot noch cleene
Dan ſuldi verweruen gods rike reene
Dat wil ons vlenen Jhũs van nazarenen goet
Daer Magdalena voer viel te voet

Afb. 1. - Titelblad der uitgave van de *Historie van Broeder Russche:* circa 1520, Antwerpen, Adriaen van Berghen.
(Brussel, Kon. Bibl.).

190 C 36
Een schone
Historie van Alexander van
Mets/ hoe hy in Turckijen ghevangen werdt/ ende hoe
hem zijn Huysvrouwe verloste/ gekleet als eenen Moninck.
t'Amsterdam,
Ghedruckt by Cornelis Dircksz. Cool/ woonende inde War-

Afb. 2. - Titelblad der uitgave van de *Historie van Alexander van Mets:* 1645, Amsterdam, Cornelis, Dircksz. Cool.
(s'-Gravenhage, Kon. Bibl.).

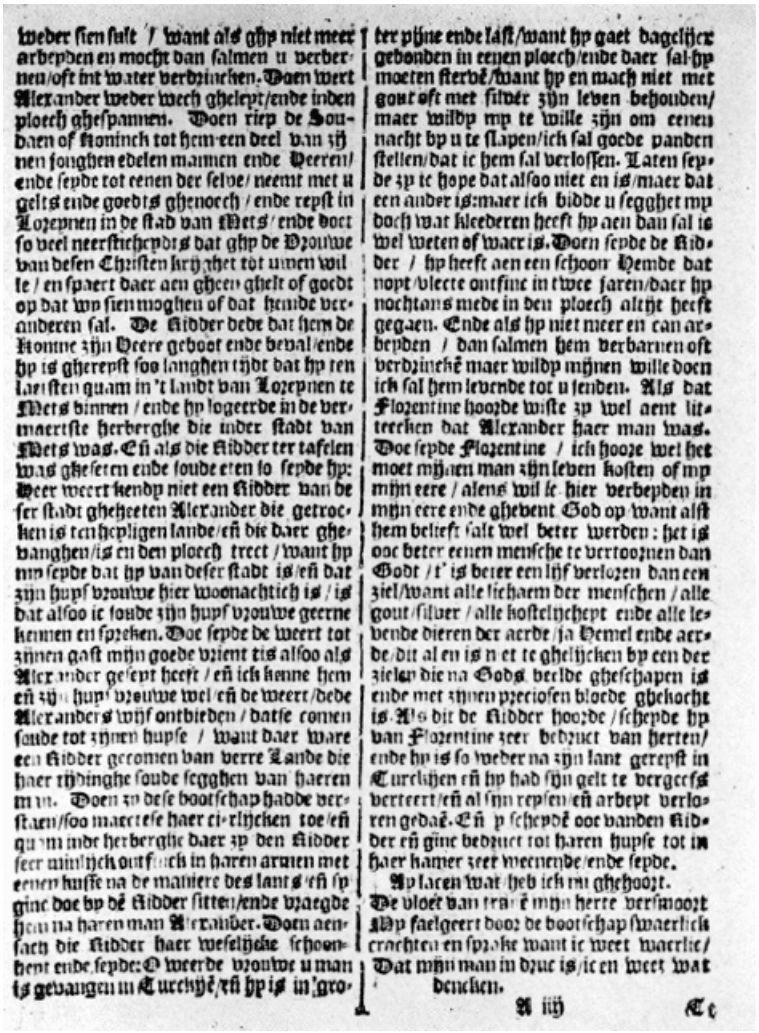

weder sien sult / want als ghy niet meer arbeyden en mocht dan salmen u verbernen/oft int water verdrinchen. Doen weert Alexander weder weech gheleyt/ende inden ploech ghespannen. Doen riep de Soudaen of Koninch tot hem een deel van zijnen songhen edelen mannen ende Heeren/ende seyde tot eenen der selve/ neemt met u gelts ende goeds ghenoech / ende repst in Lozeynen in de stad van Mets / ende doet so veel neersticheyds dat ghy de Vrouwe van desen Christen ridder het tot umen wille / en spaert daer aen gheen gheld of goedt op dat wy sien moghen of dat hemde veranderen sal. De Ridder dede dat hem de Koninc zijn Heere geboot ende beval/ende hy is gherepst soo langhen tijdt dat hy ten laetsten quam in 't landt van Lozeynen te Mets binnen / ende hy logeerde in de vermaertste herberghe die inder stadt van Mets was. Eñ als die Ridder ter tafelen was gheseten ende soude eten so seyde hy: Heer weert kendy niet een Ridder van der stadt gheseeten Alexander die getrocken is ten heyligen lande/eñ die daer ghevanghen/is en den ploech trect / want hy my seyde dat hy van deser stadt is/eñ dat zijn hupsf vrouwe hier woonachtich is / is dat alsoo ic soude zijn hupsf vrouwe geerne kennen en spreken. Doe seyde de weert tot zijnen gast mijn goede vrient tis alsoo als Alexander gesept heeft / eñ ich kenne hem eñ zijn hupsf vrouwe wel/eñ de weert/dede Alexanders wijf ontbieden / datse comen soude tot zijnen hupse / want daer ware een Ridder gecomen van verre Lande die haer tijdinghe soude segghen van haeren man. Doen zy dese boodschap hadde verstaen/soo maecte se haer cierlichen toe/eñ quam inde herberghe daer zy den Ridder seer minlich ontfinch in haren armen met eenen husse na de maniere des lants/eñ sy ginc doe by dē Ridder sitten/ende vraegde hem na haren man Alexander. Doen aensach die Ridder haer weselijcke schoonheyt ende seyde: O weerde vrouwe u man is gevangen in Turchyē/eñ hy is in 'groter pijne ende last/want hy gaet dagelijcx gebonden in eenen ploech/ende daer sal hy moeten sterue/want hy en mach niet met gout oft met silver zijn leven behouden/maer wildy my te wille zijn om eenen nacht by u te slapen/ich sal goede panden stellen/dat ic hem sal verlossen. Laten seyde zy te hope dat alsoo niet en is/maer dat een ander is:maer ich bidde u segghet my doch wat kleederen heeft hy aen dan sal ic wel weten of waer is. Doen seyde de Ridder / hy heeft aen een schoon Hemde dat nopt/vlecte ontfinc in twee jaren/daer hy nochtans mede in den ploech altijt heeft gegaen. Ende als hy niet meer en can arbeyden / dan salmen hem verbarmen oft verdrinchē maer wildy mijnen wille doen ich sal hem levende tot u senden. Als dat Flozentine hoorde wiste zy wel aent litteeken dat Alexander haer man was. Doe seyde Flozentine / ich hooze wel het moet mijnen man zijn leven kosten of my mijn eere / alens wil ic hier verbeyden in mijn eere ende ghevent God op want alst hem believt salt wel beter werden: het is ooc beter eenen menschē te vertoornen dan Godt / t' is beter een lijf verlozen dan een ziel/want alle liehaem der menschen / alle gout/silver / alle hostelycheyt ende alle levende dieren der aerde/ja Hemel ende aerde/dit al en is niet te ghelijcken by een der zielen die na Godts beelde ghescheppen is ende met zijnen precioesen bloede ghekocht is. Als dit de Ridder hoorde / scheyde hy van Flozentine zeer bedruct van herten/ende hy is so weder na zijn lant gerepst in Turchijen eñ hy had sijn gelt te vergeefs verteert/eñ al sijn reysen/eñ arbeyt verloren gedaē. Eñ y scheydē ooc vanden Ridder eñ ginc bedruct tot haren hupse tot in haer kamer zeer weenende/ende seyde.

Ay lacen wat heb ich nu ghehoort.
De vloet van trane myn herte versmoort
Wy saelgeert door de boodschap swaerlic
crachten en spraeke want ic weet waerlic/
Dat mijn man in druc is/ic en weet wat
denchen.

Afb. 3. - Bladzijde A4r^{o} uit de *Historie van Alexander van Mets*, met het begin van een refrein.

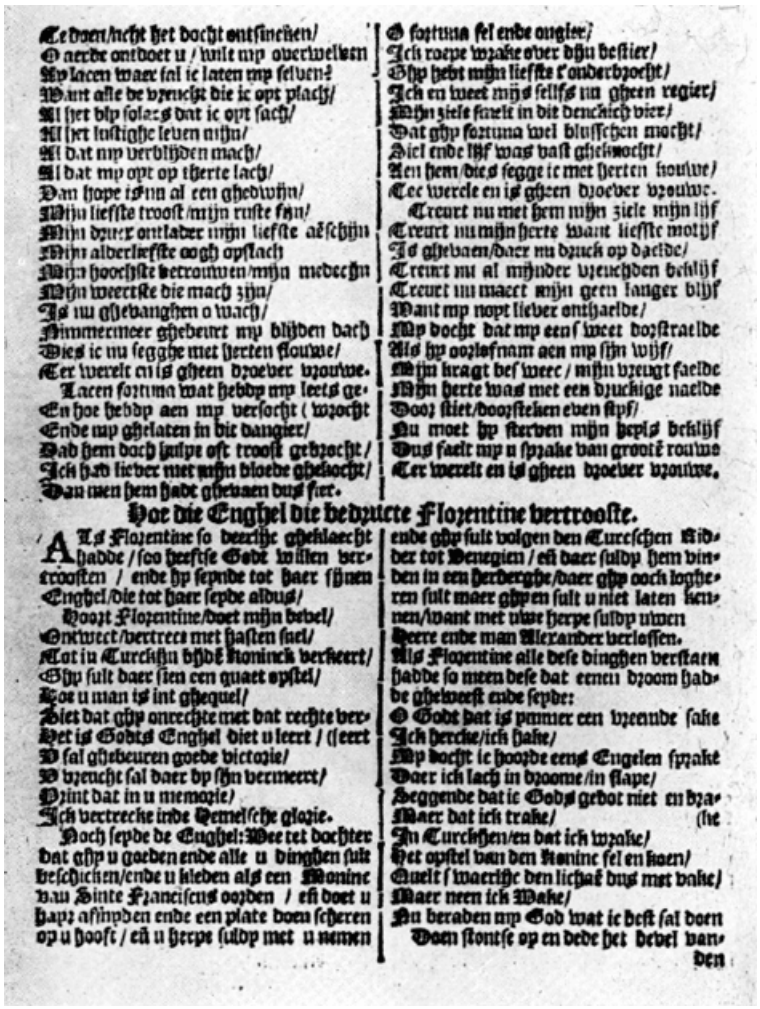

Te doen/recht het docht ontsinckē/
O aerde ontdoet u / wilt mp overwelven
Wy lacen waer sal ic laten mp selven?
Want alle de vreucht die ic opt plach/
Al sjet dijp solaes dat ic opt sach/
Al sjet lustighe leven mijn/
Al dat mp verblijden mach/
Al dat mp opt op therte lach/
Dan hope is mn al een ghedwijn/
Mijn liefste troost/mijn ruste sijn/
Mijn druer ontlader mijn liefste aēschijn
Mijn alderliefste oogh opslach
Mijn hoochste vertrouwen/mijn medecijn
Mijn weertste die mach zijn/
Is nu ghevanghen o wach/
Nimmermeer ghebeurt mp blijden dach
Dies ic nu segghe met sjerten flouwe/
Ter werelt en is gheen droever vrouwe.
Lacen fortuna wat hebdp mp leets ge-
En hoe hebdp aen mp versocht (wrocht
Ende mp ghelaten in dit dangier/
Had hem doch jnlpe oft troost gebrocht/
Ich had liever met mijn bloede ghekocht/
Dan men hem hadde ghevaen dus fier.

O fortuna sel ende ongier/
Ich roepe wrake over dijn bestier/
Ghp hebt mijn liefste t'onderbrocht/
Ich en weet mijs selfs nu gheen regier/
Mijn ziele swelt in dit dencklich vier/
Dat ghp fortuna wel blusschen mocht/
Siel ende lijf was vast ghesmocht/
Aen hem/dies segge ic met sherten flouwe/
Tee werele en is gheen droever vrouwe.
Creurt nu met hem mijn ziele mijn lijf
Creurt nu mijn herte want liefste motijf
Is ghevaen/daer nu druck op daelde/
Creurt nu al mijnder vreuchden beklijf
Creurt nu maect mijn geen langer blijf
Want mp nopt liever ontbaelde/
Mp docht dat mp een swert doorstraelde
Als hp oorlofnam aen mp sijn wijf/
Mijn kragt des weec / mijn vreugt saelde
Mijn herte was met een druckige naelde
Door stiet/doorsteken even stijf/
Nu moet hp sterven mijn hepls beklijf
Dus saelt mp u sprake van groote rouwe
Ter werelt en is gheen droever vrouwe.

Hoe die Enghel die bedruete Flozentine vertroostе.

ALs Flozentine so dezrige ghekaecht hadde / soo herstse Godt willen vertroosten / ende hp sepnde tot haer sijnen Enghel/die tot haer sepde aldus/

Hoozt Flozentine/doet mijn bevel/
Ontweect/vertreet met hasten snel/
Tot in Turckijen hōdē Rominck verkeert/
Ghp sult daer sien een quaet opstel/
Hoe u man is int ghequel/
Biet dat ghp onrechte met dat rechte ver-
Het is Godts Enghel diet u leert / (keert
D sal ghebeuren goede victozie/
D vreucht sal daer dp sijn vermeert/
Hijnt dat in u memozie/
Ich vertreche inde Hemelsche glozie.

Noch sepde de Enghel: Wee tet dochter dat ghp u gaeden ende alle u dinghen sult beschicken/ende u sieden als een Monine van Sinte Franciscus oozden / eñ doet u haer afsnyden ende een plate doen scheren op u hooft / eñ u herpe sultp met u nemen ende ghp sult volgen den Turcschen Ridder tot Benegien / eñ daer sultp hem vinden in een herberghe/daer ghp ooch loghe-ren sult maer ghp en sult u niet laten kennen/want met uwe herpe sultp uwen Heere ende man Alexander verlossen.

Als Flozentine alle dese dinghen verstaen hadde so moen dese dat eenen droom hadde ghedweest ende sepde:

O Godt dat is pammer een vreemde sake
Ich derche/ich hake/
Mp docht ic hoorde eens Engelen spraken
Daer ich lach in droome/in slape/
Beggende dat ic Godts gebot niet en bra-
Maer dat ich trake/ (che
In Turckijen/en dat ich wrake/
Het opstel van den Rominc sel en staen/
Quelt swaerijhe den lichaē dus met vake/
Maer neen ich Wake/
Nu beraden mp God wat ic best sal doen
Doen stontse op en dede het bevel van-
den

Afb. 4. - Bladzijde A4v^{o} uit de *Historie van Alexander van Mets*, met het vervolg van hetzelfde refrein.

Kronenberg stelt op goede gronden deze editie omsteeks 1517[12]. De Ndl. prozabewerking had in ieder geval in 1523 reeds enige vermaardheid, vermits zij in dat jaar door de humanist Vives vermeld werd, samen met andere zopas verschenen volksboeken, in een hoofdstuk van zijn *De institutione foeminae Christianae:* '... quotidie prodeunt novae... in hac Belgica Florius, et Albus flos...'[13]. Dat het volksboek 'waarschijnlijk reeds op het laatst der 15e eeuw in druk verschenen' was, kan onmogelijk bewezen worden. Boekenoogen kan nochtans gelijk hebben met zijn mening dat deze druk 'stellig niet de oudste uitgave' is; een afwijkende lezing in het bewaarde fragment tegenover jongere drukken schijnt dit aan te tonen: deze stemmen dáár overeen met het Mndl. gedicht en moeten dus op een oudere, betere tekst teruggaan[14]. Intussen moet men zich met een druk van 1642 (Amsterdam, Ot Barentsz. Smient) als oudste volledig bewaarde tevreden stellen.

Vroeger[15] reeds werd duidelijk aangetoond dat de prozaroman een bewerking is van Diederik van Assenede's idyllisch gedicht, waarbij de omzetter meestal zeer dicht bij het voorbeeld bleef. De belangrijkste uitbreidingen in het volksboek zijn de *Prologhe* en vier gedichten.

Deze proloog is een uitwerking van vss 17-18 en 35-46 van Diederik van Assenede's uitvoerige inleiding, waar hij zegt:

> Dies heeft die minne vremden zede,
> Dat haer die rouwe volghet mede.
> .....
> Soe wie so rechter minnen pleghet,
> Ende si hem ghestadelike leghet
> Vaste in siere herten binnen,
> Dicke ghevalt dat hem van minnen

(12) Wouter Nijhoff & M.E. Kronenberg, *Nederlandsche bibliographie 1500-1540*, 's-Gravenhage, 1923-1940, nr 3160.

(13) *Io. Lodovici Vivis Valentini Opera*, Basileae, 1555, II, pp. 657-658.

(14) Edit. Boekenoogen, *De historie...*, pp. 75-76.

(15) Cfr G. Penon, *Over het volksboek van 'Floris en Blancefloer'*, in *Taal en Letterbode*, VI (1875), pp. 50-72. - G. Kalff, *Gesch. Ndl. Lett. 16e eeuw*, Leiden, 1889, I, pp. 375-377 en Id., *Gesch. Ndl. Letterk.*, II, pp. 406-407. - P.L. van Eck Jr, *Nederlandse Volksboeken*, in *Taal en Letteren*, XVI (1906), pp. 57-59. - P. Leendertz Jr, *Floris ende Blancefloer van Diederic van Assenede*, (Bibliotheek van Mnl. Letterk.), Leiden, 1912, pp. XX-XXII.

Gheschiet gheval na onghevalle,
Dies hebben wi ghenoech gheweten alle,
Ende na gheluc groot ongheval,
Als ic van desen tween tellen sal
In der historien, die ghi selt horen,
Hoe meneghen rouwe, hoe meneghen toren
Si beide ghewonnen in haren daghen
Van rechter minnen, die si plaghen.

Vergelijk met het volksboek:

PROLOGHE,
Paulus seyt dat ledicheydt is de moeder van alle quaetheyt. Om dan die te schouwen, soo heb ick (beminde leser) een kleyn schoone amoureuse historie alhier ghestelt van twee ghelieven, vol wonderlijcke avontueren, die veel meer suers dan soedts leden, eer sy haer liefde volbrengen konden. Oock stel ickse daerom, op dat de minnaers deser wereldt mercken souden, hoe veel sorgen ende tribulatien de minne den creatueren voort brenght, ende hoe vol periculen ende onghestadicheyt sy is, alsoo dat voor een vreucht duysent sorgen, voor een solaes duysent angsten, ende voor een minnelijck versamen sy duysent uren met een groot jammer dickmael verscheyden zijn, ende ten eynde de siele ter hellen leydet. Daerom ghy jonghers 't zy mannen oft vrouwen, wilt hier by geleert zijn, ende latet u ten by-spele vertrocken worden: ende wilt aenveerden de liefde ende sijne minne Godts die eeuwich dueren sal, daer ghy alleen ruste in vinden sult, ende hy sal ons bevrijden van alle plaghen der hellen. Het welcke ons allen moet jonnen onsen Salichmaker. AMEN.

Het verwondert ons dat tot nog toe niemand getroffen werd door door het voorkomen in deze tekst van de woorden *meer suers dan soedts*; die spreuk lijkt hier te staan als een hoogtepunt van de zin, als kern van wat er gezegd moest worden. Het is algemeen bekend dat Anna Bijns herhaaldelijk een totaal gelijkluidende kenspreuk voor haar poëzie gebruikte.

Enkele harer vroege gedichten ‘int amoureuse’, door dit thema geïnspireerd, drukken stemmingen uit welke aan die van deze proloog nauw verwant zijn. Nu bestaat er nog wel enige twijfel aangaande het auteurschap van een aantal refreinen, enkel in handschrift bewaard, en die door de enen wel, door anderen niet, aan deze dichteres worden toegeschreven. Ieder is nochtans accoord om de gedichten, welke haar acrostichon of kenspreuk bevatten, met zekerheid aan haar toe te schrijven. Het bekende handschrift-B biedt een aantal voorbeelden: cfr *Nieuwe refereinen van*

Anna Bijns, *benevens enkele andere rederijkersgedichten uit de XVI*e *eeuw*, uitgeg. door W.J.A. Jonckbloet & W.L. van Helten, (Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen), Gent, 1886, o.m. Refr. XIV, str. a, vs. 9: '*Meer zuers dan soets* moet ic smaken, tes claer'; zie daarbij str. b vs. 7: 'Maer theeft mij sint berout wel *duysent* werven'. De stok van refr. XXXIX luidt: '*Een zuer inde* doeget *soet begin* vergeten', gealterneerd met: 'Die tsoete wilt proeven, moet tsuere ooc smaken'. Refr. LI, str. a, vs 20: '*Maer moet meer zuers dan zoets*, meer quaedts dan goeds smaken' met de stok: 'In lieften sietmen meer ramps dan spoedts naken'. De sterkste gelijkheid van uitdrukking spreekt uit Refr. XXIII op de stok: '*Meer zuers dan soets* moet ic eenpaerlijck drincken' met als aanvang van het 'Prince': 'Tegen een vruecht gebueren mij dusendt suchten'. Vergelijk met de proloog: 'voor een vreucht duysent sorgen, voor een solaes duysent angsten...'.

In het licht van deze vondst moesten er wel enkele vragen oprijzen. Bestaat er enig verband tussen deze prozaroman en Anna Bijns? Is de onbekende bewerker van het boek niemand anders dan de dichteres, of is er alleen beïnvloeding, hetzij dat de bewerker van de historie gedichten van Anna Bijns kende en er zich op inspireerde, hetzij dat Anna Bijns haar kenspreuk slechts koos, nadat ze het volksboek van *Floris ende Blanceflour* had leren kennen en waarderen? Of is iedere overeenkomst slechts toevallig?

Al deze vragen zouden onbeantwoord blijven, indien er geen bevestiging in de ene of andere richting in het overige deel van het boek te vinden ware. Een bijzonder onderzoek van de vier fragmenten in verzen drong zich op. Er moest uitgekeken worden naar mogelijke acrosticha en eventueel naar woorden en uitdrukkingen welke typisch zijn voor de refreinen van de Antwerpse dichteres. Dit laatste is nochtans een zeer moeilijke onderneming, omdat woordenkeuze, beeldspraak en techniek der meeste rederijkers zo weinig onder elkaar verschillen.

Het eerste gedicht is een adieu-refrein (stok: 'Adieu het moet ghescheyden zijn'). In ons hierboven reeds genoemd artikel, hebben wij er de aandacht op gevestigd dat hetzelfde gedicht, met varianten, ook voorkomt in de *Refreinenbundel* van Jan van

Doesborch, waar het, naar de getuigenis van de uitgever, Dr C. Kruyskamp, tot de beste stukken van de verzameling behoort[16]. Het volgende stuk is een strophisch gedicht (geen volledig refrein), waarin we enkele gedachten van Diederik van Assenede's werk (vss 1131-1204) weervinden: het mediteren over de dood, het aanroepen van de geliefde, het herinneren aan haar schoonheid en aan de brieven die de minnaars elkaar toezonden. Kort daarop volgt een refrein (drie strofen, geen envoi. Stok: 'Comt doot, want al mijn vreucht is leden'), waarschijnlijk zeer bedorven overgeleverd; het laatste stuk (twee strofen met stok: 'Elck ure dunckt my seven jaer') heeft enkele zeer frisse verzen en is beter dan het voorgaande. Luister in de tweede strofe:

> Al sie ick [solaes ende] vreucht hantieren,
> Daer die bloosende wanghen, [soet als rosieren,]
> Met lachende oogen goedertieren
> Danssen en springhen;
> Al hoor ick harpen of luyten klingen,
> Tis al niet, daert hart moet verlinghen,
> Door Venus ghehinghen,
> .....

Wat het woordgebruik betreft, vergelijke men dit met een refrein van Anna Bijns, gedateerd 23 Nov. 1525[17]:

> .....
> over huer tafelen spelen *herpen & luyten*,
> accoort van fluyten // daer ander op singen;
> *dansen & springen;*
> van al haer wercken sy roemen & stuyten;
> craecken & schuyten hen tgeluck thuys bringen;
> Godt laet het *gehingen.*

(16) Cfr ons artikel *Nieuwe varianten*, pp. 181-182 en C. Kruyskamp, *De refreinenbundel van Jan van Doesborch*, I, Leiden, 1940, pp. LXXVII-LXXVIII.

(17) Cfr Jonckbloet-Van Helten, *Nieuwe refereinen*, Refr. L. str. c; we verkozen hier echter de versie te geven welke voorkomt in K. Ruelens, *Refereinen en andere Gedichten uit de XVI*^{e} *eeuw verzameld en afgeschreven door Jan de Bruyne*, I (Mij der Antwerpsche Bibliophilen, 4), Antwerpen, 1879, Refr. X, pp. 38-39.

De belangrijkste bijzonderheid vinden we in de eerste strofe van het tweede stuk. Vijf verzen beginnen er achtereenvolgens met de letters BNNNS:

> d'Onversienlijcke doot seer grieflijck
> Heeft my ontschaeckt seer dieflijck
> *B*lanchefleur, die my hielt staende in mijn jeught.
> *N*oyt ooghen en loeghen op my soo lieflijck,
> *N*oyt menschen mondt en was my soo gerieflijck,
> *N*oyt herte en droech tot mywaers sulcken deught.
> *S*y was de troon mijnder sielen vreucht:
> Haer byzijn, haer minnelijcke compaignie,
> Docht my ter werelt de beste melodie.

We zouden hier kunnen te doen hebben met een verminkt of omgewerkt acrostichon: in plaats van de eerste twee regels, beginnend met *Noyt*, kan er oorspronkelijk iets gestaan hebben als:

> Ick en sach noyt ooghen tot my soo lieflijck,
> Ia, menschen mondt noyt was my soo gerieflijck.

Aldus zouden we hier de familienaam BIINS ongeschonden aantreffen. Deze dichteres is ten andere zeer bekend om de acrosticha, welke veelvuldig - soms ook verminkt en omgewerkt[(18)] - in haar gedichten worden aangetroffen. Bovendien mogen we niet vergeten dat de oudste volledig bewaarde editie, waaruit we citeren, slechts van 1642 is; Boekenoogen zelf zegde reeds over deze rederijkersverzen dat zij ‘op verschillende plaatsen onverstaanbaar geworden’ zijn[(19)].

Het lijkt ons onwaarschijnlijk dat deze verzen elders zouden zijn ontleend: zij passen zeer goed in het verhaal. Voor het tweede stuk is ontlening vrijwel uitgesloten, daar, zoals we reeds zegden, enkele gedachten uit de Mndl. Vorlage er in verwerkt werden.

Met de andere jeugdgedichten van de dichteres, haar minneklachten en -verzuchtingen, komt de bewerking van deze historie

(18) Men leze daarover o.m. Leonard Willems, *Het Bonaventura-raadsel in het leven van Anna Bijns*, in *Verslag. Med. Kon. Vl. Acad.*, 1920, pp. 415-444.

(19) Cfr zijn editie, p. 85.

allerminst in tegenspraak[20]. Wat meer is, zij kende het verhaal van *Floris ende Blanceflour*, vermits ze in een gedicht van 4 September 1528 het paar vernoemde: 'Floris ghinck nae Blancefluer over veel mijlen spien'[21]. In de vorige strofe worden Pyramus en Tysbe, naast Eneas en Dido vernoemd. Nu treft het juist hoe in het volksboek (edit. Boekenoogen, p. 19) de bewerker 'Thisbe, Pyramus' stelde in de plaats van 'Biblis... ende Dido' (vgl. Diederik van Assenede's tekst, vs. 1255)): in het bedoelde refrein, zowel als bij de schrijver van de prozaroman, schijnen diezelfde personages uit de oudheid aan elkaar nauw verwant.

Indien Anna Bijns werkelijk deze historie heeft bewerkt, dan krijgen we thans een belangrijke bijdrage tot de kennis van haar literaire bedrijvigheid tussen haar twintigste en dertigste levensjaar, waarover vrijwel nog niets bekend is. Het boekje zou dan geschreven zijn tussen circa 1515 en 1517, in een tijd dat haar familie tegenslag op tegenslag ontmoette. Waar wij de dichteres later achtereenvolgens kennen als een hartstochtelijk liefhebbend meisje en een vurig strijdende vrouw, moet het ons niet verwonderen dat ze in haar twintiger jaren verpozing vond in de romantische sfeer van middeleeuwse geschriften en zich door een bewerking als deze oefende voor latere meer persoonlijke arbeid.

Het is mogelijk dat de ontdekking van oudere volledige drukken van het volksboek reeds een klaarder licht op dit probleem zou werpen, doch dit is zelfs niet zeker, daar de tekst reeds tussen auteursmanuscript en drukpers wijzigingen kan hebben ondergaan.

(20) Men leze de *Nieuwe Refereinen*, uitgeg. door Jonckbloet & Van Helten. Er werd reeds veel getwist over het auteurschap van dit handschrift-B; een goed overzicht van de verschillende opinies vindt men in Dr W.J.C. Buitendijk, *Het Calvinisme in de spiegel van de Zuidnederlandse Literatuur der Contra-Reformatie*, Groningen-Batavia, 1942, pp. 86-99. Meestal gelooft men thans wel dat de meeste gedichten in deze verzameling van hare hand zijn. Onlangs nog werd haar integraal auteurschap voor hs.-B opnieuw verdedigd door J.A.N. Knuttel, *Hersteld Auteurschap. II. Anna Bijns*, in *Tijdschr. v. Ndl. Taal- en Letterkunde*, LXV (1947), pp. 96-100; hij noemt deze bundel haar 'dichterlijk dagboek van de liefde' (p. 98).

(21) Jonckbloet-Van Helten, *Nieuwe Refereinen*, Refr. LXXXVIII, str. d, p. 319.

III

Degenen die, bij de aangroei van de boekenproductie omstreeks 1515-1520, op zoek waren naar buitenlandse succesliteratuur, vonden in Duitsland enkele boeken welke om hun boeiende inhoud en levendige atmosfeerschildering voorzeker een bewerking in het Nederlands verdienden. Aldus verschenen de reeds vernoemde *Historie vanden pastoor te Kalenberghe*, *Ulenspieghel*, de *Historie van Broeder Russche*, van *Frederick van Jenuen*, van *Alexander van Mets.*

Het is over de verhouding der verzen in de laatste drie boeken dat we hier ietwat uitvoeriger wensen te handelen, ter aanvulling van ons reeds meermaals genoemd artikel, *Nieuwe Varianten*, pp. 184-185. Een verdere vergelijking met Duitse en Engelse verwante volksboeken laten we thans achterwege.

De oudste bewaarde editie van *Alexander van Mets* werd in 1645 te Amsterdam gedrukt bij Cornelis Dircksz. Cool ('s Gravenhage Kon. Bibl.), al weten we dat het boek reeds vroeger verspreid was(22) en reeds in het begin der XVIIe eeuw samen met *Griseldis* en *Helena van Constantinopel* werd uitgegeven onder de titel *Florentina de ghetrouwe* in *De Vrouwenpeerle*(23).

Dit verhaal, waarin de huwelijkstrouw van Florentine wordt behandeld, die haar man Alexander, graaf van Metz, uit de handen der Saracenen bevrijdt en terug naar zijn land brengt, lijkt bewerkt te zijn naar een Hgd. *Meisterlied* (oudste druk: 1493, Bamberg)(24).

(22) Wordt o.m. vernoemd op de boekeninventaris (1608) van Dirck Jansz, landbouwer uit Het Bildt; cfr R. Visscher, *Uit het dagboek van een Bildtschen boer uit het begin der 17^{e} eeuw*, in *De Tijdspiegel*, III (1902), pp. 411-424. - Ook op censuurlijsten komt het voor, o.m. te Antwerpen in 1621, cfr V.A. Dela Montagne, *Schoolboeken te Antwerpen in de 17e eeuw*, in *Tijdschr. v. Boek- en Bibliotheekwezen*, V (1907), pp. 1-35.

(23) De uitgave s.d. van Martinus Verdussen werd in 1910 door Joh. Enschedé & Zonen voor C.A.J. van Dishoeck te Bussum herdrukt. De datering is er echter onjuist, vermits we M. Verdussen slechts ‘op de Schoenmerckt in het Vogelhuys t' Antwerpen’ weten wonen van 1738 af (cfr Henry L.V. de Groote, *Een en ander over de Verdussens*, in *De Gulden Passer*, XXV (1947), (pp. 257-279), p. 270); er komt echter een approbatie door Max. van Eynatten in voor, gedateerd 18 Mei 1621, wat wel op oudere drukken wijst! - Deze tekst is veel slordiger dan die van de Hollandse druk van 1645.

(24) Dit lied werd, met een degelijke inleiding, uitgegeven door Johannes Bolte, *Die getreue Frau. Deutsche Märchen aus dem Nachlasse der Brüder Grimm. 3.*, in *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, XXVI (1916), pp. 19-42. - Er bestaat ook een Ndd. prozaversie (Magdeburg, 1500); cfr Id., *Die Historie vom Grafen von Metz*, in *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung*, XLII (1916), pp. 60-70. - Zie verder: J. Bolte & Georg Polivka, *Die getreue Frau*, in *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*, III, Leipzig, 1918, n° 218, pp. 517-531.

De Ndl. tekst is echter, door de talrijke stukken in rederijkersverzen, veel meer dan een vrije vertaling. We krijgen aldus afwisselend: een proloog; een afscheidsdialoog, welke eindigt met het vers: 'Oorlof ter wereldt en is gheen droever Man'; gebeden; een refrein (stok: 'Ter werelt en is gheen droever vrouwe'); alleen- en samenspraken; een epiloog.

De historie van Broeder Russche verhaalt van een duivel die in de gedaante van een knecht een klooster tot zonde verleidt, betrapt wordt en uitgebannen, daarna zijn parten speelt in het gezin van een landbouwer en tenslotte van de Engelse koningdochter bezit neemt en door de abt van het Saksisch klooster bedwongen wordt. Hoog- en Nederduitse edities van een rijmend gedicht gaan onze redactie vooraf, die te Antwerpen bij Adriaen van Berghen verscheen. Nijhoff-Kronenberg, *Ndl. Bibliogr. 1500-1540*, n^{r} 1091 plaatst deze circa 1520. De Ndl. *Ulenspieghel*, welke circa 1519 verscheen, diende overigens voor een tweetal nieuwe fragmenten tot bron[(25)].

Frederick van Jenuen geeft een versie van het zeer verspreide verhaal van de weddenschap aangaande de kuisheid van een vrouw welke door iemand moet verleid worden, en waaruit het slachtoffer na veel tegenspoed met ere te voorschijn treedt. - Wanneer Willem Vorsterman op 8 Februari 1531 zijn druk[(26)] op de markt bracht, had Jan van Doesborch in 1518 reeds, eveneens te Antwerpen, een Engelse vertaling uitgegeven[(27)], zodat de Ndl. tekst

(25) Wij hopen eerlang een gelegenheid te hebben om *Broeder Russche* opnieuw uit te geven. - Voor meer inlichtingen en bibliographie raadplege men voorlopig best: Robert Priebsch, *Bruder Rausch. Facsimile-Ausgabe des ältesten niederdeutschen Druckes (A) nebst den Holzschnitten des niederländischen Druckes (J) vom Jahre 1596*, *eingeleitet und mit einer Bibliographie versehen*, (Zwickauer Facsimiledrucke, 28), Zwickau, 1919.

(26) Cfr Nijhoff-Kronenberg, *Ndl. Bibliogr.*, n^{r} 1086.

(27) Cfr *ibid.*, n^{r} 3904.

zeker reeds in 1518 bestond. Hoog- en Nederduitse edities van een prozaroman[28] waren dán reeds verschenen.

De Nederlandse prozagedeelten zijn een vrij letterlijke vertaling van de Ndd. tekst, de talrijke verzen echter maken ook hier weer de historie tot een meer oorspronkelijk literair product. Het zijn hoofdzakelijk mono- en dialogen, een brief, een epiloog. Telkens zijn boven de verzen de sprekende personen vermeld, zoals in een toneelstuk. Waar de schrijver zelf aan het woord komt, noemt hij zich 'Die actoer'.

Het bijzondere van de drie zoëven behandelde volksboeken is, dat zij een aantal verzen met elkaar en met andere rederijkersproducten gemeen hebben.

1) De epiloog van *Frederick van Jenuen* luidt[29]:

Denct mensche dat ghi ghemaect zijt vander aerden
Ooc moetti worden hoe groot van waerden
Slijck na u doot.
Denct dit ghi menschen vol van hovaerden.
Al hebdi gout silver en schoon paerden
Een ure doet u die doot.
Reynicht u van sonden in iesus wonden root.
Sijt ootmoedich met tranen devoot
Merct deen ghy moet doch na.
Bemint u siel slaet des wel gha.
Anders is meest al onsen arbeyt verloren.
Ende moeten versmoren bi die helsche moren.

Op de vier laatste verzen na, vinden we dezelfde verzen als voorwoord tot *Broeder Russche* (hoewel met varianten, en het juistere 'noot' voor 'doot' in vs 6 - de oorspronkelijke tekst van *Frederick van Jenuen* kan dit echter juist hebben gehad). Deze vier verzen luiden er:

En wilt Russche niet volgen int groot noch cleene
So suldi verwerven gods rike reene
Dat wil ons verlenen Jhesus van nazarenen goet
Daer Magdalena voer viel te voet.

(28) Editie van Hgd., Ndd., Ndl. en Engelse teksten in: Josef Raith, *Die Historie von den vier Kaufleuten (Frederyke of Jennen). Die Geschichte von der vertauschten Wiege (The Mylner of Abyngton)*, (Aus Schrifttum und Sprache der Angelsachsen, IV), Leipzig, 1936. Verdere bibliographie en bijzonderheden vindt men hier in overvloed. - Voor de Ndl. tekst citeren we ons eigen afschrift van de Vorsterman-druk.

(29) Bij de citaten in dit artikel hebben we de afkortingen opgelost en de spelling van u, v en w aan de tegenwoordige aangepast.

Hieruit een nadere verwantschap of prioriteit tussen deze volksboeken afleiden, kan ietwat gewaagd lijken: zulke opwekking past bij beide; om het even wie kon bij het opstellen van het ene volksboek van het andere gebruik maken.

Interessant is het feit dat die verzen uit beide volksboeken gelijkenis vertonen met de aanvang van refrein XXVII (stok: 'Waer wildy varen? tes inde wint') in E. Soens, *Onuitgegeven gedichten van Anna Bijns*, in *Leuvensche Bijdragen*, IV (1900-1902), (pp. 199-368), waar we lezen:

> O mensche, ghemaect van slycke der eerden,
> Waer om verhefty u dus in hooveerden,
> En ghy niet en weet waer ghy varen // sult?
> Want hoe wys, hoe sterck / hoe groot van weerden,
> Want ghy verdwynt ghelyc der droogher eerden,
> Als ghy, mids der doot, bezwaren // sult.
> .....

(*l.c.*, pp. 300-301).

2) Ook *Frederick van Jenuen* en *Alexander van Mets* hebben variante verzen. In de eerste historie zegt een schipper bij de terugkeer naar Italië:

> Wel aen sonder sparen
> Treet in laet ons gaen varen.
> Het wayt wayt van storme een groote vlage.
> Laet driven tschip voor wint voor waghe
> Binnen eenen daghe.
> Seyl ic dus wel drie hondert milen.
> Wi sullen landen in corter wilen
> Lof heb god van sueten lavene
> Ic sie hier van ienuen een havene
> Van italien isse een schoone stadt.

(fol. 19ro; edit. Raith, p. 105).

In de andere lezen we:

> Wel aen / wel aen sonder sparen /
> T'schepe / tschepe / laet ons gaen varen
> Laet drijven tschip voor wint voor wage
> Want binnen eenen daghe /
> Seyle ic dus wel twee hondert mijlen /
> Wy sullen dus landen in korter wijlen.
> De Heere heb lof van sulcken lavene
> Ic sie van veere der Christenen havene

(fol. A5 v°).

Het is vrij zeker dat deze verzen oorspronkelijk in *Alexander van Mets* thuishoren, de aanhef ‘Wel aen...’ wijst daarop, vermits reeds de Ndd. prozatekst, zowel als het Hgd. Meisterlied op die plaats de schipper doet zeggen: ‘Wohl an...’. In *Frederick van Jenuen* volgen die verzen overigens geen regelmatig rijmschema meer, terwijl zij in het andere volksboek nog paarsgewijze rijmen. Toch passen die stukken in beide boeken, daar de behandelde situaties geheel gelijkaardig zijn.

3) Een reeks verzen in *Frederick van Jenuen* komt, op ettelijke varianten na, tamelijk goed overeen met refrein CXLVII (stok: ‘O scone Maria staet mij in staden’) in Jan van Stijevoort's Refreinenbundel (edit. Lyna-Van Eeghem, II, pp. 24-27). Vgl. aldaar vss. 1, 2, 14, 5, 18 tot 28, 30 tot 44 met:

Ic arme ellendighe creatuere
Niet waerdich taensiene u maghet puere
Want ghi gheneest die siecken ghi sacht torment
Dies ic u aenroepe o schoone figuere
Om mi te troosten van alle truere
Nu laet u gracie mi zijn omtrent
Alle die werelt duere sidi wel bekent
Verheven versocht om drucx ontladen
Ic verdoelde mensche in sonden verblent
Roepe met therte tuwaert ghewent.
O schoone Maria staet mi in staden.
Wien wil ic om troost aenroepen bet.
Naest gode dan u maghet onbesmet
Middellersse tusschen god ende den sondaren
Een bloot getuyghen der kerstenen wet
Een pilaer des gheloofs iae tstercste ledt.
Boven alle apostolen die ye ghewaren
In die salighe havene bevrijt van schaden
O Maria mijn sondich schip wilt sparen
Eert te gronde sinct voor sulc misbaren
O schoone Maria staet mi in staden
Ghi zijt die arcke daer Noe hem in besloot
Ghi zijt die olyve daer god pays me geboot
Dus mijnre sielen paeyt impetreren
Want ic gheve mi schuldich in sonden groot
Dicwil gebroken dat god gheboot.
Veel ydelder glorien was mijn studeren
Mijn sonden soo menichfout dobbeleren.
Teghen een duecht wel duysent misdaden
Maer u gracie en can niemant gronderen

Bidt ghi voor mi hi salt u consenteren.
O schoone Maria staet mi in staden.

(fol. 10 r°-v^{o}; edit. Raith, p. 93).

Ook op Fol. 8 r° (edit. Raith, p. 89) komt het vers ‘O schoone Maria staet mi in staden’ nog eens voor, zoals we ook in Jan van Stijevoort's n^{r} CCLVII ‘Conclusie ofte Rondeel’, tweemaal lezen: ‘maria wil hem in staden staen’.

Men kan de vergelijking echter nog verder doorvoeren en wijzen op een rondeel in het soms aan Anna Bijns toegeschreven hs. -A. Dit gedicht is zeker aan het hierboven gegeven fragment nauw verwant:

O schoone Maria, wilt my beraden,
Fonteyne vol gracien sonder gronden,
Aenhoordt myn clachte, ic roepe met staden;
O schoone Maria, wilt my beraden,
Helpt my toch nu myn sonden ontladen,
Duer vuys liefs kints vyf opene wonden;
O schoone Maria, wilt my beraden,
Fonteyne vol gracien sonder gronden,
Lof vloeye u toe van allen monden.

(E, Soens, *o.c.*, pp. 205-206).

Welke b e s l u i t e n zijn er uit deze gegevens te trekken? Het is zeker dat *Alexander van Mets* vóór *Frederick van Jenuen* werd geschreven, en vermits van deze laatste reeds in 1518 een Engelse vertaling verscheen, verkrijgen we een onbetwistbare terminusante-quem.

Daar er geen reden bestaat om aan de datering van de oudste *Russche*-druk te twijfelen, lijkt het waarschijnlijk dat de bewerker van deze prozaroman op zijn beurt de besproken verzen aan *Frederick van Jenuen* ontleend heeft.

Hebben we in deze gevallen met vulgair plagiaat te doen? Het lijkt ons niet waarschijnlijk; de drie histories horen te zeer bijeen. Eénzelfde schrijver kan omstreeks dezelfde tijd de drie bewerkingen gemaakt hebben, daarvoor pleiten heel wat bijzonderheden. Alle drie werden aan de Duitse letterkunde ontleend, twee ervan behandelen het thema van de trouwe, kuise echtgenote, terwijl de derde toch ook, al is het op krassere wijze, de onkuisheid aan de kaak stelt. De vorm van de bewerking is in de drie boeken meer

dan bij andere prozaromans, zeer zelfstandig behandeld; rederijkersverzen zijn er telkens vooral aangewend om aan de verhalen een dramatisch karakter te verlenen. - Het is ten andere waarschijnlijk dat iemand die één volksboek bewerkt heeft, er nog enige andere op zijn actief kan hebben.

Dat de eventuele auteur van de drie histories het zich wat gemakkelijk maakte door hier en daar dezelfde verzen te gebruiken, moet ons voor die tamelijk zorgeloos samengestelde volksboeken niet al te zeer verwonderen.

Dan blijft er de verwantschap met de verzen uit hs.-A, soms toegeschreven aan Anna Bijns. Maar welke gedichten zijn er in dat verzamelhandschrift werkelijk van haar? Zekerheid hebben of zij de hierboven geciteerde stukken gedicht heeft, is moeilijk(30). Wat er ook van zij, welke is de verhouding van die verzen tot de prozaromans: zijn deze laatste oorspronkelijk, of omgekeerd? Hebben we in het ene of het andere geval eenvoudigweg ontlening? Zijn de gedichten in-kwestie misschien van dezelfde auteur als de drie histories; in dat geval hebben we wel te doen met iemand die graag uit zijn voorraad vroeger geschreven verzen putte. - We voelen veel voor deze hypothese, doch vinden vooralsnog geen verdere argumenten. Anna Bijns is, in het licht van wat over *Floris ende Blanceflour* gezegd werd, niet zo-maar te verwerpen. Verhalen over het harde lot van de plichtgetrouwe vrouw zouden op de jeugdige Antwerpse dichteres wel zulke aantrekkingskracht hebben kunnen uitoefenen, dat zij aanvaardde ze in haar moedertaal te bewerken. Haar vaardigheid in het dichten kon zij dan naar hartelust botvieren. Als deze histories werkelijk door haar werden geschreven, dan strekt haar zulks allerminst tot oneer: zij behoren tot de beste in het genre! Is zij echter de auteur niet, dan rijst de vraag op wie tussen 1515 en 1520 te Antwerpen de rederijker was die zoveel produceerde. Het is bijna niet aanvaardbaar dat zijn naam niet van elders bekend zou zijn; hij was toch zeker niet de eerste de beste, en zal, naast deze prozaromans, toch nog wel andere rederijkersproducten, refreinen of toneelwerk, op zijn actief hebben. Maar wie komt er dan in aanmerking?

(30) De totale verwerping van handschrift-A door Knuttel, *o.c.*, p. 99, gaat o.i. wel wat te ver.

IV

Het is thans wel duidelijk dat er in de studie van de rederijkerij een bijzondere plaats moet voorbehouden worden aan de prozaromans.

We vermoeden dat de drukkers zelf, vooral Jan van Doesborch en Willem Vorsterman, zoals Geraert Leeu een leeftijd vroeger, sterke invloed hebben uitgeoefend op de ontwikkeling van het genre. Het is wel mogelijk dat zij bepaalde auteurs opdracht gaven bewerkingen voor het Nederlandse publiek klaar te maken. Wie kunnen de lezers zoal anders geweest zijn dan de mensen die ook lid waren van de rederijkerskamers of die ten minste belangstelling hadden voor de bedrijvigheid van deze. Het is dus logisch dat men de vorm van de bewerkte verhalen aanpaste aan de letterkundige aspiraties van het doorsnee-publiek.

De meeste volksboeken uit het begin der XVIe eeuw horen in feite in dezelfde literaire wereld thuis als de refreinenbundels en het rederijkersdrama. Uiterlijk heeft een uitgave als de bundel van Jan van Doesborch enigszins het karakter van een volksboek, en in vele refreinen worden zelfs figuren uit ridderverhalen vernoemd(31).

Ook met boeken als het *Ghedinghe tusschen eenen Coopman ende eenen Jode* (circa 1515)(32), *Vanden jongen Jacke* (1528)(33) en meer nog *Vanden .X. Esels* (niet na 1524?) bestaat er verwantschap. Vooral dit laatste, eigenlijk een moraliserend geschriftje, in tien hoofdstukken verdeeld, telkens voorafgegaan door twee rijmende verzen en gevolgd door een refrein, komt naar vorm sommige prozaromans zeer dicht nabij; toevallig vinden we ook in dit boekje weer enkele verzen van Anna Bijns terug(34).

(31) Cfr C. Kruyskamp, *o.c.*, I, pp. IV-V, XVI, LXXI-LXXIII.

(32) Cfr M.E. Kronenberg, *Van den ghedinghe tusschen eenen coopman ende eenen iode (Antwerpen*, *Jan van Doesborch*, *c. 1515?)*, in *Het Boek*, XII (1923), pp. 1-14.

(33) Uitgegeven door G.J. Boekenoogen in de reeks *Nederlandsche Volksboeken*, X, Leiden, 1905.

(34) Uitgegeven door A. van Elslander, *Het volksboek Vanden .X. Esels uitgegeven*, *ingeleid en toegelicht*, Antwerpen, 1946. Zie over die verzen aldaar, pp. XII-XIII. Wij achten het mogelijk dat A. Bijns het ‘schoon vrouken’ is, dat ten minste de tekst van ‘den thiensten esel’ bezorgde.

Daarnaast zijn er rederijkersspelen, die door de manier waarop ze werden uitgegeven er eveneens grote gelijkenis mede vertonen. We denken in het bijzonder aan *Jan van Beverley* (circa 1512)[35], *Mariken van Nieumeghen* (circa 1518)[36] en *De Verloren Sone* (4 Maart 1540)[37], waarin het proza slechts een kleinere plaats inneemt. We menen dat deze drie wel voor het toneel geschreven waren, doch wanneer de uitgevers ze in boekvorm verspreidden, zullen ze er eer aan gedacht hebben deze als 'lectuur' voor te stellen, dan als tekstboek voor een eventuele nieuwe opvoering. Zij vonden het dan nodig er proza in te lassen en aldus kregen deze drukken ongeveer het uitzicht van prozaromans. Het is merkwaardig dat dit niet gebeurde met de spelen die reeds vóór 1500 werden gedrukt, te weten, *Elckerlyc* (oudste druk: circa 1495-96) en *Lansloet ende Sandrijn* (oudste druk: circa 1486): dan kende men immers de prozaromans met tussengevoegde poëzie nog niet!

Thans is het met de Nederlandse literatuurstudie van het einde der middeleeuwen zo gesteld dat de rederijkers geen eerherstel meer behoeven. Toch mogen zij niet overschat worden. Wat de waarde van de meeste hierboven besproken verzen betreft, we moeten ze niet hoger of lager aanslaan dan de andere producten van die tijd. Dit is nochtans zeker: zonder de delen in verzen, zouden de meeste prozaromans slechts weinig moois hebben aan te bieden.

(35) Uitgegeven door G.J. Boekenoogen in de reeks *Nederlandsche Volksboeken*, VI, Leiden, 1903.

(36) Onder de vele uitgaven wijzen we in het bijzonder op de facsimile-editie, door P. Leendertz Jr. bezorgd, 's-Gravenhage, 1904. - In het bijzonder over het probleem: 'toneelstuk of prozaroman?' leze men: M.E. Kronenberg, *Het Mirakelspel van Mariken van Nieumeghen en het Engelsche volksboek*, in *De Nieuwe Taalgids*, XXIII (1929), pp. 24-43. - A.J. Barnouw, *Mary of Nimmegen*, in *The Germanic Review*, VI (1931), pp. 69-84. - W.H. Beuken, *Mariken's Eerherstel*, in *Tijdschr. voor Taal en Letteren*, XIX (1931), pp. 111-122 met een *Naschrift*, p. 122. - Bijgevoegde nota: Bij het verbeteren der drukproef bereikt ons de tekst van de hierboven in de inleiding genoemde lezing: Prof. Dr van Mierlo S.J., *Over vorm en dichter van Mariken van Nieumeghen*, in *Verslagen en Mededelingen*, *Kon. VI. Acad. v. Taal- en Letterkunde*, 1949.

(37) Uitgegeven door G.J. Boekenoogen volgens de druk van 1655 in de reeks *Nederlandsche Volksboeken*, XI, Leiden, 1908.

Middeleeuwse handschrifteninventarissen door R.L. Plancke *(Brugge)*

In aansluiting met de lijst in het vorig nummer verschenen[1] volgt hier een bibliographie van gepubliceerde inventarissen van kerk- en kapelverzamelingen evenals van private boekerijen uit ons land. Opgaven, die reeds in de *miscellanea* van ons vorig repertorium verschenen, hebben we niet herhaald. Evenmin werden er inventarissen opgenomen van verzamelingen die buiten België ondergebracht waren. Zo werden o.m. de meeste vorstelijke bibliotheken[2] en boekenschenkingen aan de Sorbonne niet vermeld[3].

(1) R.L. Plancke, *Middeleeuwse inventarissen van Belgische kloosterbibliotheken* in *De Gulden Passer*, XXVI, 1948, blz. 237-252.

(2) Voor verdere inlichtingen zie <Barrois>, *Bibliothèque protypographique*, Parijs, 1830, de Laborde, *Les ducs de Bourgogne, Études sur les lettres*, *les arts et l'industrie pendant le XVe siècle et plus particulièrement dans les Pays-Bas et le duché de Bourgogne*, Parijs, 1849-52, 3 dln, en G. Doutrepont, *Inventaire de la 'librairie' de Philippe le Bon (1420)*, Brussel, 1906. Cfr ook L. de Villers, *La naissance et les premières années de Jacqueline de Bavière*, *mariage avec Jean*, *duc de Tourraine*, *puis dauphin de France* in *Messager des Sciences Historiques ou Archives des Arts et de la Bibliographie de Belgique*, 1866, blz. 273-305 en 456-489.

(3) Zie vooral L. Delisle, *Le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, II, Parijs, 1874, blz. 144-177 en L. Lahaye, *Inventaire analytique des chartes de la collégiale de Saint-Jean l'Évangéliste à Liége*, I, Brussel, 1921, blz. 84 en 85.

I. - Inventarissen

1. - 1115: O.L. vrouwkerk (Brugge)

Ornamenta ecclesie S. Marie anno M^{o}CXV^{o} a Reinfrido preposito perspecta.

Inc.: Istoria in duobes voluminibus.
Expl.: Psalteria.

Antwerpen, Museum Plantijn-Moretus, 36 (Cat. DENUCÉ, blz. 152, n^{r} 194).
UITG. NOLTE, *Manuscrit du XIe siècle ayant appartenu à l'Église de Notre Dame à Bruges* in *La Flandre*, IV, 1872-1873, blzz. 225-233 (Inv. blzz. 230-232).
Gottlieb, blz. 256, n^{r} 704.

1bis. - 1218: Collegiale kerk van Sint-Albanus (Namen)

Hee sunt res ecclesie sei Albani in Nam. quas ipsa ecclesia debet custodire.

Inc.: Due hystorie: Hemo et Beda.
Expl.: Viginti et quatuor filateria vetera cum baculo.

Namen, Archief van het kapittel van Sint-Albanus (2^{e} exemplaar vroeger in het bezit van kanunnik Wilmet, professor aan het Bisschoppelijk Seminarie van Namen).
UITG. FR. BOCK, *Das Schatz-Verzeichnis von St-Alban in Namur zum Jahre* 1218 *mit erklärenden Anmerkungen* in *Organ für christliche Kunst (Organ des christlichen Kunstvereins für Deutschland)*, XIV, 1864, blzz. 40-44 (Inv. blzz. 43 en 44).
E. AUS'M WEERTH, *Kronbehälter - wahrscheinlich der beiden ersten lateinischen Kaiser flandrischen Hauses - im Dome zu Namur* in *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinland*, XXXVII, 1864, blzz. 169-196 (Inv. blz. 188).
Inventaire du trésor de l'église collégiale (maintenant cathédrale) de Saint-Aubain, à Namur in *Analectes pour servir à l'Histoire Ecclésiastique de la Belgique*, I, 1864, blzz. 52-58 (Inv. blz. 58). *Le trésor de l'église collégiale de Saint-Aubain à Namur* in *Le Beffroi*, III, 1866-1870, blzz. 125-139 (Inv. blz. 133).

2. - 1322: Robrecht van Bethune (Kortrijk)

Inventaire des Livres Monsieur de Flandres.

Inc.: Une somme estrete de latin en romans sous code et sous digeste.
Expl.: Un autre petit livre qui porle des dys comandemens notre singneur.

Rijsel, Archives départementales du Nord, Inventaire fait à Courtrai le 21e jour du mois de septembre 1322 des choses délaissées par Mgr de Flandres.
UITG. <A. VOISIN>, *Notice sur la bibliothèque de Bourgogne* in *Revue de Bruxelles*, Juni 1839, blzz. 84-100 (Inv. blz. 85).
A. VOISIN, *Documents pour servir à l'histoire des bibliothèques en Belgique*, Gent, 1840, blz. 139.
F. V(AN DE PUTTE), *Notice sur la bibliographie de la Flandre Occidentale au moyen âge*, in *Annales de la Société d'Émulation pour l'Histoire et les Antiquités de la Flandre Occidentale*, I, 1839, blzz. 169-183 (Inv. blz. 183).
C.A. SERRURE, *Geschiedenis der Nederlandsche en Fransche letterkunde in het Graefschap Vlaanderen*, Gent, 1855, blzz. 30 en 31.
Gottlieb, blz. 258, nr 714.

3. - 1337: Godefroid, heer van Naast

Chi ensuit li inventores de romans et de livres.

Inc.: Premiers j sautier, prisiet XLVIIIJ s.
Expl.: J rommanch d'Atis et de Prophelias, prisiet VIIJ s.

Bergen, Archives Judiciaires, Register in 4o.
UITG. A. PINCHART, *Archives des arts*, *des sciences et des lettres, Inventaire des livres de Godefroid*, *seigneur de Naast*, *mort en 1337*, in *Messager des Sciences Historiques*, *des Arts et de la Bibliographie de Belgique*, 1854, blzz. 470-472 (Inv. blz. 472).
Gottlieb, blz. 258, nr 711.

4. - 1344: Jean de Hoxem (Luik)

Testament op 20 Mei 1344 door dezen scholaster opgesteld.

Inc.: Bibliam.
Expl.: Catholicon cum postillis ecclesie Leodiensis.

Bewaarplaats:?
UITG. R.P. MOULAERT, O.P., *Testament de Jean de Hoxem, écolâtre de Liége, par lequel il fonde un chapitre à Hoxem* in *Analectes pour servir à l'Histoire Ecclésiastique de la Belgique*, II, 1865, blzz. 426-434 (Inv. blzz. 428 en 429).

F.L. HOFFMANN, *Zur Kunde von Privatbibliotheken des 13/14 Jahrhunderts* in *Serapeum*, 1866, blzz. 125 en 126.
Gottlieb, blz. 424, n^{r} 1272.

5. - 1349: Jan van Coudenhove (Gent)

Lijst van de boeken door deze predikheer achtergelaten.

Inc.: Summam Iohannis sive Raymundi.
Expl.: Scriptum Egidii supra libros de anima.

Gent, Stadsarchief, Jaerboek der Keure, I, fol. 41 v° (1349-50, fol. 15 v°).
UITG. N. DE PAUW, *Middeleeuwsche boekerijen in Vlaanderen van priesters, heeren en poorters* in *Nederlandsch Museum*, II, 1879, blzz. 131-176 (Inv. blzz. 142 en 143).

6. - 1353 en 1358: Lodewijk de Beere (Gent)

a) **Staat van goederen (1353).**
Inc.: Bestiaris.
Expl.: Ewangelien in vlaems.
b) **Lijst van de boeken die door de voogden neergelegd werden (1358).**
Inc.: Bestiaris.
Expl.: Ewangelien in vlaemsch.

Gent, Stadsarchief, *a*): Weezenboek 1353-1354, fol. 17 v° (Register Staten van Goede, I, fol. 224 v°), *b*): Weezenboek 1358-1359, fol. 27 v°.
UITG. N. DE PAUW, *Middeleeuwsche boekerijen in Vlaanderen van priesters, heeren en poorters* in *Nederlandsch Museum*, II, 1879, blzz. 131-176 [Inv. *a*): blzz. 147 en 148, *b*): blz. 152].

7. - 1375: Symoen Elyaes (Gent)

Staat van goederen.

Inc.: j Barlam.
Expl.: j Deel van der Biblen.

Gent, Stadsarchief, Weezenboek 1375-76, fol. 44.
UITG. N. DE PAUW, *Middeleeuwsche boekerijen in Vlaanderen van priesters, heeren en poorters* in *Nederlandsch Museum*, II, 1879, blzz. 131-176 (Inv. blz. 162).

8. - 1382: Kapittelkerk van Sint-Vincentius (Zoningen)

Inventarium ornamentorum ecclesie Sonegiensis anno Domini millesimo CCC^{o}LXXXII°.

Inc.: Le mesel dou grant autel.
Expl.: Les épistles Piere de Blois que donna maistre Robers de Braibant.

Brussel, Rijksarchief, Archief van het kapittel van Zoningen perkamenten rol.
UITG. A. PINCHART, *Archives des arts, des sciences et des lettres. Inventaire des livres et ornements de l'église du chapitre de St-Vincent à Soignies, en 1382*, in *Messager des Sciences Historiques des Arts et de la Bibliographie de Belgique*, 1854, blzz. 472-477 (Inv. blzz. 475 en 476).
Gottlieb, blz. 262 en 263, n^{r} 725.

9. - 1388: Jan Wasselins (Gent)

Staat van goederen.

Inc.: Een Bibele in vlaemsche.
Expl.: Een gheestelic boucskin van der ghuldire baghe.

Gent, Stadsarchief, Weezenboek 1388-89, fol. 46.
UITG. N. DE PAUW, *Middeleeuwsche boekerijen in Vlaanderen van priesters, heeren en poorters* in *Nederlandsch Museum*, II, 1879, blzz. 131-176 (Inv. blzz. 168 en 169).

10. - 1390: Kapittel van Sint-Lambert (Luik)

Testament van Henricus de Suderlande.

Inc.: Digestum vetus, inforciatum.
Expl.: Summam confessorum.

Luik, Archief van St-Lambert (SCHOONBROODT, *Inventaire analytique et chronologique des chartes du chapitre de Saint-Lambert à Liége*, Luik, 1863, blzz. 272 en 273, n^{r} 895).
UITG. S. BORMANS, *La librairie de la collégiale Saint-Paul à Liége au XVe siècle* in *Le Bibliophile Belge*, I, 1866, blzz. 159-179 (Inv. blzz. 161 en 162).
E. SCHOOLMEESTERS, *Un legs de livres juridiques fait à la cathédrale de Saint-Lambert en 1390* in *Leodium*, II, 1903, blzz. 127-131 (Inv. blz. 127-128).

Gottlieb, blzz. 424 en 425, n^{r} 1275.
Gessler, blz. 98.

11. - 1397: Jean en Jacques de Guise (Bergen)

Schenking van boeken aan de Minderbroeders van Bergen.

Inc.: Le lecture maistre Nicole de Lire, sur les chuincq livres de Moyse.
Expl.: Le somme abregie de Kaleris.

Bergen, Stadsarchief, Layette: Frères Mineurs.
UITG. A. LACROIX, *Souvenirs sur Jacques de Guise*, *historien du Hainaut*, *la Chambre de Rhétorique*, *la confrérie de Sainte-Cécile et l'Académie des Beaux-Arts de la ville de Mons* in *Mémoires et Publications de la Société des Sciences*, *des Arts et des Lettres du Hainaut*, V, 1844-1845, blzz. 143-162 (Inv. blzz. 145 en 146).
Gottlieb, blzz. 425, n^{r} 1277.

12. - 1401: Radulphus de Rivo

Testamentum magistri Radulphi de Rivo decani Tongrensis.

Inc.: Passionnale suum seu Lombardicam.
Expl.: Speculi juditialis.

Tongeren, Cartularium van O.L. Vrouw van Tongeren, I, fol. 259-260 (Ex libro negotiorum antiquo sine coperculo, fol. 215).

UITG. C. DE BORMAN, *Le testament de Radulphe de Rivo* in *Bulletin du Bibliophile Belge*, XVIII, 1862, blzz. 271-277 (Inv. blzz. 274-277). J. DARIS, *Notices historiques sur les églises du diocèse de Liége*, T. XI, Luik, 1883, blz. 41.
Gottlieb, blz. 425, n^{r} 1279.
Gessler, blz. 98.

13. - 1408 en 1410: Gerardus de Heers (Tongeren)

a) Isti sunt libri de quibus magister Gerardus de Heers quondam decanus ecclesie beate Marie Tongrensis inventarium fecit.
Inc.: Primo lectura collectarii super Decretales.
Expl.: Item Wilhelmus de Montelauduno de ecclesiasticis sacramentis.

b) Inventarium librorum legatorum per magistrum Gerardum de Heers.
Inc.: Primo Decretales.
Expl.: Item biblia bona.

Tongeren, Archief van O.L. Vrouw, Reg. diversorum negotiorum cappellanorum, 57, *a*): fol. 227-229, *b*): fol. 187-190.
UITG. J. PAQUAY, *Un bibliophile tongrois au XV*^{e} *siècle* in *Société des Bibliophiles Liégeois*, *Bulletin*, VII, 1905, blzz. 98-122 [Inv. *a*): blzz. 108-115, *b*): blzz. 115 en 116].
Gessler, blz. 99.

14. - 1429: Graaf Jan van Namen

Inventaris der goederen.

Inc.: Un missel portatif.
Expl.: Item ung livre commenchant: A ceulx de ceste région.

Rijsel, Archives départementales du Nord, Archives de la Chambre des Comptes. - Afschrift in de Kon. Bibliotheek te Den Haag, Handschriften Gerard, blz. 20.
UITG. DE LASERNA SANTANDER, *Mémoire historique sur la bibliothèque dite de Bourgogne, présentement bibliothèque publique de Bruxelles*, Brussel, 1809, blz. 24.

<VOISIN> *Inventaire des livres de Jean*, *comte de Namur* in *Messager des Sciences et des Arts de la Belgique*, IV, 1836, blz. 129 (volgens een kopij van het handschrift Gerard, blz. 20).

FR. D., *La bibliothèque d'un prince au XVe siècle* in *Messager des Sciences Historiques ou Archives des Arts et de la Bibliographie de Belgique*, 1884, blzz. 484 en 485.

Gottlieb, blz. 258, n^r 713.

15. - 1460: Collegiale kerk van Sint-Paulus (Luik)

a) **Reportorium librorum theologie quos ecclesia sancti Pauli ab antiquo habuisse videtur.**
Inc.: Primo. Glosa ordinaria super psalterium extensum.
Expl.: Vita Ihesu Xristi in tribus voluminibus papiriis.

b) **Sequuntur libri juris.**
Inc.: Apparatus Juno.
Expl.: Pars sexti decretalium sine glosa.

c) **Reportatorium de libris quos magister Henricus de Piro junior servus sancti Pauli Leodiensis dilecte matri sue videlicet ecclesie eiusdem sancti Pauli testamentaliter reliquit.**
Inc.: In primis Rhetoricam Tullij novam in pergameno.
Expl.: Item breviarium unum in pergameno et satis magno volumine.

d) **Reportatorium de libris quos antefatus magister Henricus de Piro dilecte matri sue videlicet ecclesie sancti Pauli Leodiensis in vita sua dedit.**
Inc.: Metaphysica Aristotelis.
Expl.: Item librum Serapionis medici.

e) **Reportorium de libris quos magister Petrus de Bruxella servus sancti Pauli Leodiensis dilecte matri sue videlicet ecclesie eiusdem sancti Pauli in testamento reliquit.**
Inc.: In primis Nicholaum de Lira super libros Moysi.
Expl.: Catholicon vero in magno et notabili volumine pergamenio.

f) Reportorium de libris quos Adam de Papenhoven servus Sancti Pauli Leodiensis dilecte matri sue videlicet ecclesie eiusdem Sancti Pauli testamentaliter reliquit.
Inc.: Secunda secunde sancti Thome in pergameno.
Expl.: Algorismus in pergameno.

g) Sequuntur libri quos ecclesia Sancti Pauli assecuta est pro anniversario quondam magistri Theodorici de Novo Lapide decani.
Inc.: In primis pulchrum ff. vetus Inforciatum.
Expl.: Initium distinctionum Ioannis Caldri circa aliquas decretales.
Luik, Archief van de collegiale kerk van Sint-Paulus.
UITG. S. BORMANS, *La librairie de la collégiale de Saint-Paul à Liége au XVe siècle* in *Le Bibliophile Belge*, I, 1866, blzz. 159-179 en 223-237. O.J.T. (himister), *La bibliothèque de l'église collégiale de Saint Paul à Liége en 1460* in *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, XIV, 1878, blzz. 153-168 (Inv. blzz. 155-168).
Gottlieb, blzz. 259 en 260, n^r 718.
Gessler, blz. 95.

16. - 1467-1469: Philips de Goeder[(1)] (Brugge)

Inventaris van de goederen.

Inc.: Ung livre en papier de Engueran de Monstrelet.
Expl.: Item, neuf quayers de Ovide Métamorfoze alégories.

Rijsel, Archives départementales du Nord, Ancienne Chambre des Comptes, B 3501.
UITG. <J. BARROIS>, *Bibliothèque protypographique ou librairies des fils du roi Jean*, *Charles V*, *Jean de Berri*, *Philippe de Bourgogne et les siens*, Parijs, 1830, blzz. 123-226.
Becker, blz. 300, n^r 297.
Gottlieb, blz. 256, n^r 705.

(1) Aangaande plaats en datering cfr G. Doutrepont, *La littérature française à la cour des ducs de Bourgogne*, Parijs, 1909, blzz. XXXVIII-XL.

17. - 1476-1479: Guillaume Hugonet

Staat van goederen.

Inc.: Premièrement une bible couverte de velours sur velours bleu enluminée d'or et d'azur.
Expl.: Les livres et apostilles maistre Nicole de Lira.

Brussel, Rijksarchief, Compte de noble dame LOYSE DELAYE.
UITG. DE REIFFENBERG, *Catalogue de la bibliothèque de Guillaume Hugonet, chancelier de Bourgogne* in *Compte-Rendu des Séances de la Commission Royale d'Histoire*, II, 1838, blzz. 120-127 (Inv. blzz. 121-127).
Gottlieb, blz. 258, n^{r} 712.

18. - 1480: Willem Pauwels (Antwerpen)

Inventarium librorum quondam magistri Wilhelmi Pauli legatorum opido Antwerpiensi et in sua domo repertorum.

Inc.: Primo decretum cum apparatu.
Expl.: Rhetorica Cyceronis cum praeceptis et Eleganciis Gasparini.

Antwerpen, Stadsarchief, Groot Papieren Privilegieboek, fol. 239 v° en 240 r°.
GEREPRODUCEERD door A. DERMUL in *De Gulden Passer*, XVIII, 1940, tussen de blzz. 78 en 79 en de blzz. 84 en 85.
UITG. A. VOISIN, *Notice sur la bibliothèque de la ville d'Anvers* in *Messager des Sciences et des Arts de la Belgique*, VII, 1839, blzz. 196-203 (Inv. blzz. 196-198).
F.H. MERTENS, *Bibliotheca Antwerpiensis*, *Catalogue méthodique de la bibliothèque publique d'Anvers*, II, 1846, blzz. II-IV (Inv. blzz. II en III).
GOTTLIEB, *o.c.*, blzz. 10 en 11.
A. DERMUL, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque de la ville d'Anvers*, Gembloers-Parijs, 1939, blzz. 9 en 10.
A. DERMUL, *De oude inventarissen der Antwerpsche stadsbibliotheek*, *I*, *Het legaat Pauwels van 1480 (1481)* in *De Gulden passer*, XVIII, 1940, blzz. 71-86 (Inv. blzz. 78-85).
Gottlieb, blz. 263, n^{r} 727.

19. - XVe eeuw: Jerusalemkapel (Brugge)

a) Ibii sunt libri quos magister Johannis Breet contulit capelle de Iherusalem, cuius anima requiescat in pace.
Inc.: Primo quosdam bonas legavit sermones.
Expl.: Epistolas Pauli.

b) Iacob Adoren hevet ooc boeken die de capelle thobehoren.
Inc.: 5 Boeken Spekelen Historiael.
Expl.: Legenden sanctorum, al in Vlaemsche.

c) Hii sunt libri quos Petrus Adoren contulit capelle.
Inc.: Primo vitas Patrum.
Expl.: Sermones Bernardi duobus in voluminibus pulcris.

d) Dit sijn de boucken toebehoorende der capelle van Jheruzalem te Brugghe(1).

Inc.: Eenen bouc gedeckt met linwaet, daer de Kalengier in staat.
Expl.: Noch een bouch daer in staet de Egiptiis sapientissimis.
Rumbeke, Verzameling graaf de Limburg-Stirum, J. ADOURNES, Copie van Chaertres van al mijn renten, *a*), *b*) en *c*): fol. 154, *d*): fol. 221.
UITG. A. DE POORTER, *La bibliothèque de la chapelle de Jérusalem à Bruges*, *au XVe siècle* in *Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique*, VII, 1909, blzz. 116-131 [Inv. *a*): blzz. 128 en 129, *b*): blzz. 129, *c*): blzz. 129 en 130, *d*): blzz. 119-128].
Gessler, blz. 97.

(1) Dit gedeelte werd hoogstwaarschijnlijk na 1480 opgesteld.

II. - Miscellanea

1. - 1365: Willem van den Pitte (Gent)

Vermelding van 'den Spieghel Ystoriaelle' in den inventaris der goederen.

UITG. N. DE PAUW, *Middeleewsche boekerijen in Vlaanderen van priesters, heeren en poorters* in *Nederlandsch Museum*, II, 1879, blzz. 131-176 blzz. 131-176 (Inv. blz. 159).

2. - 1435: Philips de Goede (Bergen)

Lijst van de boeken die Philips de Goede liet weghalen uit de schat van Henegouwen.

UITG. A. LACROIX en A. MATTHIEU, *Livres rares et curieux enlevés, en 1435, de la trésorerie des chartes du Hainaut par ordre de Philippe le Bon, duc de Bourgogne* in *Société des Bibliophiles séant à Mons, Publications*, XII, 1842, blzz. 11 en 12.

Gottlieb, blz. 425, n^{r} 1278.

3. - 1439: Gerard Staffaz (Luik)

Testament waarin deze kannunnik van St Barthélémy te Luik boeken overmaakt aan familieleden.

UITG. S. BORMANS, *La librairie de la collégiale Saint Paul à Liége au XVe siècle* in *Le Bibliophile Belge*, I, 1866, blzz. 159-179 (Inv. blz. 161).

Gottlieb, blz. 425, n^{r} 1280.

Het handschrift der zogenaamde 'refereynen van C. Crul' door A. van Elslander *(Gent)* en L. Roose *(Mechelen)*

Het is de verdienste geweest van Dr J.A. Goris, in aansluiting bij zijn belangwekkende Bio- en Bibliographische nota's over Cornelis Crul(1), de aandacht van de literatuurhistorici te hebben gevestigd op een handschrift met Rederijkersgedichten dat te Londen in het British Museum wordt bewaard(2).

Het zal wel niemand verwonderen dat de eerder middelmatige Rederijkerspoëzie, die het bevat, den fijnzinnigen dichter en criticus slechts weinig heeft kunnen bekoren en hij dezen bundel veeleer heeft beschouwd als een literaire curiositeit. Het is dan ook bij een vrij oppervlakkige kennismaking gebleven: een eigenlijke beschrijving van het handschrift en een opgave van den inhoud ontbreken; wat verder over den inhoud wordt meegedeeld is erg algemeen en niet altijd juist(3). We hebben het daarom wenselijk geacht, bij wijze van aanvulling op de in 1926 in dit tijdschrift

(1) Dr J.A. Goris, *Bio- en Bibliographische nota's over Cornelis Crul*, in *De Gulden Passer*, 2^{e} jg (1924), blz. 159-.

(2) London, British Museum, hs. Sloane, n^{r} 1174. Zie: Dr J.A. Goris, *De* '*Refereynen*' *van Cornelis Crul*, in *De Gulden Passer*, 4^{e} jg (1926), blz. 120-. Een beknopte beschrijving bij K. De Flou en Edw. Gailliard, *Beschrijving van Middelnederlandsche Handschriften die in Engeland bewaard worden*, in *VMA*, 1897, blz. 64-. Onzen oprechten dank aan den heer Wormald, Conservator van de handschriften, die onze opzoekingen in het British Museum ten zeerste vergemakkelijkte.

(3) Zie ook de bespreking van het artikel van Dr J.A. Goris door Dr W. Van Eeghem, in *Paginae Bibliographicae*, 2^{e} jg (1927), blz. 761.

gepubliceerde bijdrage van Dr J.A. Goris, terug te komen op dit als bron tot de kennis van onze Rederijkersliteratuur niet onbelangrijke handschrift, waarvan we hier vooreerst een beknopte beschrijving met volledige inhoudsopgave laten volgen.

Het handschrift bestaat uit 145 bladen papier, 100 mm. hoog bij 145 mm. breed. Van de eerste 24 bladen, die het ABC van C. Crul bevatten, is enkel de voorzijde beschreven. Dit is ook het geval met fol. 42 en fol. 140. Fol. 141 is blank. Vooraan en achteraan komen telkens 3 schutbladen voor. Het derde schutblad vooraan is van ouderen datum en werd in een vroegere foliëring met bruinen inkt van 1 tot 145 meegerekend, echter niet in een latere nummering van de bladen met roden inkt van 1 tot 144. In beide foliëringen werd fol. 141, dat niet beschreven is, niet meegeteld. Er staan 10 tot 20 - gemiddeld 15 - regels aan iedere foliozijde.

Het geschrift is niet overal van dezelfde hand. Aldus krijgen we van fol. 1 tot fol. 82^{v} een meer hoekige en gestileerde en van fol. 83 tot fol. 114 een meer vlotte en gebonden cursieve Gotische letter. Fol. 114^{v} tot fol. 139^{v} en wellicht ook fol. 144^{v} tot fol. 145^{v} is dan weer de eerste hand aan de beurt. Van fol. 140 tot fol. 144 menen we nog twee verschillende handen te kunnen aanwijzen: een derde hand die de *Retrograde* van C. Crul en *Salomons ghebet* (fol. 140 en fol. 144) en een vierde die het *Register* schreef (fol. 142 tot fol. 143^{v}).

De versiering bestaat onder meer uit de 25 sierlijk getekende, 70 mm. tot 90 mm. hoge, gekleurde initialen bij het ABC van C. Crul (fol. 1-fol. 25) en 6 andere eveneens gekleurde initialen van kleiner formaat (25 mm. tot 45 mm. hoog) fol. 27, fol. 32^{v}, fol. 43, fol. 45^{v}, fol. 57 en fol. 76^{v}. Daarnaast zijn talrijke op- en onderschriften en andere aanduidingen - acrostica, Bijbelplaatsen in den rand links -, woorden in den tekst, alsook het vierregelig stukje fol. 124^{v} in rood. Verder zijn ook sommige beginletters in rood of met een rood likje en een bruin, een enkele maal met een groen of blauw vlekje versierd. Talrijke woorden, en ook hele verzen, zijn rood of zwart onderstreept. Als interpunctie komt enkel het vraagteken en de schuine streep voor. De afkortingen zijn weinig talrijk.

Bruinlederen moderne band met op den rug, in goud: *Religious Poetry*, *in Dutch*, *1539. Brit. Mus. Sloane Ms. 1174.*

Het handschrift is moeilijk met nauwkeurigheid te dateren. Het geschrift wijst in ieder geval naar de tweede helft van de XVIe eeuw. In de initialen van het ABC van C. Crul en elders in den tekst komen volgende data voor: 1539 (fol. 4), 17-11-1539 (fol. 9), 1650 (fol. 15), 1534 (fol. 26^{v}) en 10-11-1549[4] (fol. 124^{v}). Niets verzet zich dus tegen de datering van Dr J.A. Goris[4] - derde kwart van de XVIe eeuw -, ook niet het voorkomen van den datum 1650, afkomstig van een latere hand.

Was de schoolmeester N. Knibbe één van de afschrijvers? Het is niet onmogelijk. Minder waarschijnlijk is de veronderstelling van Dr J.A. Goris als zou het afschrift van het ABC van de hand van C. Crul zijn, wat overigens in strijd zou zijn met zijn datering van het handschrift. Over de herkomst van het manuscript weten we enkel met zekerheid dat het tot de collectie van G.E. Sloane heeft behoord. Na diens dood, op 11 Januari 1753, werd deze verzameling door den Staat aangekocht en vormde, samen met de Cottonian Library, den grondslag van de collectie handschriften van het British Museum[5]. Het manuscript is in goeden staat tot ons gekomen. Enkel de buitenranden hebben enigszins geleden van de vochtigheid.

Bij het overzicht van den inhoud, dat nu volgt, hebben we getracht beknopt maar tevens volledig te zijn. Bij ieder Refrein werd het aantal strophen en regels per strophe, de stok, de beginregel en verder de auteur - waar dit in het handschrift werd vermeld of op een andere manier kon worden uitgemaakt - aangegeven[6]; bij de andere gedichten werd telkens het eerste vers en tussen haakjes het aantal verzen - eventueel strophen - aangeduid. Slechts een drietal stukken werden in hun geheel meegedeeld. We hebben tenslotte, aan de hand van het ons bekende materiaal,

(4) Dr J.A. Goris, *a.w.*, blz. 122.

(4) Dr J.A. Goris, *a.w.*, blz. 122.

(5) Zie: Edw. Edwards, *Lives of the Founders of the British Museum...*, dl I, London, 1870, blz. 301-.

(6) Wanneer het auteurschap niet volledig zeker was, werd de naam tussen rechte haakjes geplaatst.

verwezen naar andere verzamelingen uit de XVIe eeuw waar dezelfde Refreinen of andere stukken voorkomen.

- (fol. 1) C. Crul, Anhoort doch heere dynen diener belast... (ABC gedicht van 25 strophen van 13 verzen).
  (*Antwerpen*, *Plantijn Museum*, *hs. N^r 170*, *fol. 1-*[7]; *Refreinenbundel van Jan De Bruyne*, *N^r 11*; K. Ruelens, N^r 41[8]; *Brussel*, *Koninklijke Bibliotheek*, *hs. N^r 15663*, *fol. 46-*[9] en verscheidene gedrukte uitgaven uit de XVIe eeuw).
- (fol. 25^v) C. Crul, Anhoort ons heere in deser allende... (ABC gedicht van 25 verzen).
  (Antwerpen, *Plantijn Museum*, *hs. N^r 170*, *12^v-)*[10].
- (fol. 26^v) C. Crul, Als beghinnende Const doende een fondeersel... (ABC gedicht van 13 verzen)[11].
- (fol. 27) Refrein van 4 strophen van 15 regels op den stok: *Lof eere glorie van tije tot tyen.*
  Begin: Pater sone heylighe gheest dryvuldich een god...
  (*Refreinenbundel van Jan van Styevoort*, *N^r 11*[12] en *Refreinenbundel van Jan Michiels*, *fol. 204*)[13].
- (fol. 29) Refrein van 5 strophen van 18 regels op den stok: *Dits tghelooue dat ons die scriftuere verclaert.*

(7) Beschreven door Dr J. Denucé, *Musaeum Plantin-Moretus Catalogus der Handschriften*, Antwerpen, 1927, blz. 131, en gepubliceerd door C.P. Serrure, *Gedichten van Cornelis Crul*, *van Antwerpen 1533*, in: *VM*, dl 5 (1863), blz. 381-.

(8) De Refreinenbundel van Jan De Bruyne (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, hs. II, N^r 1695) werd, echter op vrij gebrekkige wijze, uitgegeven door K. Ruelens, *Refereinen en andere Gedichten uit de XVIe eeuw verzameld en afgeschreven door Jan De Bruyne*, 3 d., Antwerpen, 1879-1881 (in de reeks van de Maatschappij der Antwerpsche Bibliophielen, n^r 9), die de volgorde van de stukken wijzigde. Daarom geven we, naast het nummer dat Jan De Bruyne aan de door hem gecopieerde stukken gaf, ook telkens de nummering op van de uitgave van K. Ruelens. Zie over deze verzameling: L. Willems, *De Refereinen-bundel van Jan de Bruyne*, in *De Gulden Passer*, 2^e jg (1925), blz. 88-.

(9) Zie: Dr W. Van Eeghem, *Contrabandetooneel (ca. 1600)*, in *De Vlaamsche Gids*, 28^e jg (1939-1940), bladz. 30-, waar dit handschrift aan een grondig onderzoek wordt onderworpen, vooral wat de toneelspelen aangaat. Zowel voor deze als voor de in den bundel voorkomende gedichten, waarvan Dr W. Van Eeghem echter alleen *Den geestelijcken ABC* van C. Crul bespreekt, is het zijn mening dat we hier te doen hebben met werk van verschillende auteurs. We konden er inderdaad ook een tweetal Refreinen van Anna Bijns in terugvinden.

(10) Uitgegeven door C.P. Serrure, *a.w.*, blz. 397.

(11) Dit kort ABC-gedicht komt als 26^e strophe eveneens voor in een uitgave van Mattheus Cromius (Antwerpen, 1543) van *Den geestelijcken ABC* van C. Crul en werd gepubliceerd door C.P. Serrure, *a.w.*, blz. 386.

(12) Zie de uitgave van Dr Fred. Lyna en Dr W. Van Eeghem, *Jan van Styevoorts Refereinenbundel*, *Anno MDXXIV*, 2 dln, Antwerpen, z.j. [1929-1930].

(13) Deze vrijwel onbekend gebleven Refreinenbundel berust te 's Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, hs. N^r 71 E 57. Een beknopte beschrijving met inhoudsopgave in: *TNTL*, d. 66 (1949), bladz. 243-.

Begin: Ontfanct dit ghelooue in v herte crachtich...

(*Refreinenbundel van Jan De Bruyne*, N[r] *54*; K. Ruelens, N[r] 135).

- (fol. 32[v]) C. Crul, O Heere hoe ben ic te hans bedruct... (6 strophen van 7 verzen).
- (fol. 34) C. Crul, *Psalmista.*
  Hoe langhe sult ghij mij heere zoe heel vergeten... (10 strophen van 7 verzen).
- (fol. 36[v]) *Die Benedictie vor de maeltijt*, Refrein van 4 strophen van 10 regels op den stok: *Eest drooghe eest nat // deus benedicat.*
  Begin: God die alle dinghen van nieten ghemaect hebt...
- (fol. 38[v]) *Die gracie nader maeltijt*, Refrein van 7 strophen van 13 regels op den stok: *Lof god van desen / alst v belieft salt beter wesen.*
  Begin: Laet ons god nu louen / gheeft audiencie...
- (fol. 42) C. Crul, Confoorteert mij nu och heer laudabel... (Retrograde van 12 verzen).

  (Antwerpen, *Plantijn Museum*, *hs. N*[r] *170*, *fol. 14)*[(14)].
- (fol. 42[v]) blank.
- (fol. 43) A. De Roovere, *Den Aue gracia*, Refrein van 4 strophen van 18 regels op den stok: *Maria die daer oetmoedich beuonden zijt.*
  Begin: Doent serpent den mensche hadde ghecnocht...
  (A. De Roovere, *Rethoricale Wercken*, Antwerpen, Jan van Ghelen, 1562, fol. 98-).
- (fol. 45[v]) *Den Magnificat*, Refrein van 5 strophen van 18 regels op den stok: *Want wie gods woort ghelooft het sal hem versaden.*
  Begin: Doen maria den zoone gods hadde ontfaen...

  (*Refreinenbundel van Jan De Bruyne*, *N*[r] *55*; K. Ruelens, N[r] 133).
- (fol. 49) *Septem. sancti. spiritus. dona.*
  O Edel natuere die god sciencie gheeft... (7 strophen van 11 verzen)[(15)].
- (fol. 51[v]) Refrein van 4 strophen van 17 regels op den stok: *Crachtichst in hemelen op eerde in helle.*
  Begin: Donverborghene godlycke substancie...

  (Refreinenbundel van Jan van Styevoort, *N*[r] *130* en *Refreinenbundel van Jan Michiels*, *fol. 231-).*
- (fol. 54) Refrein van 3 strophen van 19 regels en Prince van 5 regels op den stok: *Een schandighe brocke es haest ghegheten.*
  Begin: Tfy schandich werck / allen schanden schandelicxt...
- (fol. 57) Refrein van 4 strophen van 18 regels op den stok: *Lof vader diet al hebt in v regieren.*
  Begin: Onse vader die welcke syt // daer....
- (fol. 59) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Wanneer sal god van alle menschen bekent zijn.*
  Begin: Wanneer sullen wij allen eens zijn van gheeste...

(14) Uitgegeven door C.P. Serrure, *a.w.*, blz. 398.

(15) Een fragment van dit gedicht komt voor in een onvolledig blad, gedrukt te Antwerpen bij Willem Vorsteman, bewaard te 's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek en beschreven door M.E. Kronenberg in Nijhoff-Kronenberg, *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540*, dl 2, 's-Gravenhage, 1940, N[r] 3062, blz. 415.

(Refreinenbundel van Jan Michiels, *fol. 206-*; *Refereynen en Liedekens...*, *fol. 3*, *kol. 2)*[16].

- (fol. 61^{v}) *Een Gracie*, Refrein van 4 strophen van 12 regels op den stok: *Benedicamus domino / deo gracias.*
  Begin: Ghij die appelkens peerkens en nootkens maect...[17].
- (fol. 63) Refrein van 4 strophen van 17 regels op den stok: *Is god met ons wie mach ons teghen zijn.*
  Begin: Verblydt staet oppe weest vreedtsaem ghesust...
- (fol. 65^{v}) Refrein van 4 strophen van 17 regels op den stok: *Wat baten ist als ghij v ziele verliest.*
  Begin: Ghij wormwroelighe menschen hier zoe lastich beswaert...
- (fol. 67^{v}) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Ghij zijt den troost mijnder zielen alleene.*
  Begin: Lof woordt wiens woorden dat waerachtich // syn...
  (Refreinenbundel van Jan Michiels, *fol. 370-* en *Refereynen en Liedekens...*, *fol. 3*, *kol. 4)*[18].
- (fol. 70) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Aen raedt aen daet altoos ghetrouwe.*
  Begin: Ghy die tot smenschens profyt ghestelt // syt...
- (fol. 72) Refrein van 5 strophen van 16 regels op den stok: *Want int stuvende sant ist quaet fonderen.*
  Begin: Ghij fundateurs wiens werck ghesticht // is...
- (fol. 74^{v}) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Faelgeert ons voerspoet / adieu vriendts confoort.*
  Begin: Hoe vulmaect ons leuen / met deuchden deurtreckt...
- (fol. 76^{v}) Samenspraak in den vorm van een Refrein van 8 strophen van 15 en een halve regel (18 verzen)[19] op den stok: *Hoe vreest myn ziele voer doordeel des heeren* en *Daer lief ouer lief sal vonnisse gheuen.*
  Begin: O god almachtich wat mocht ic dincken...
- (fol. 83) Refrein van 4 strophen van 15 regels op den stok: *Myn lief es myne / en ic ben zyne.*
  Begin: Wie zal my scheeden van myn lief ydoone...
- (fol. 85) Refrein van 4 strophen van 17 regels op den stok: *Den rom uwer wercken / gods woort / en deeuwich leuen.*
  Begin: Ghij verdoolden leerare / niet ghebleuen volheerdich...

(16) Zie D^{r} Fr. Kossmann, *Refereynen en Liedekens op losse Bladen*, in *Het Boek*, 15^{e} jg (1926), blz. 65-.

(17) Uitgegeven door Dr J.A. Goris, *a.w.*, blz. 126- en opgenomen in verscheidene bloemlezingen.

(18) Zie D^{r} Fr. Kossmann, *a.w.*, blz. 68.

(19) Bij de Rederijkers werden soms kortere verzen (‘halve regels’) gebruikt. Wanneer we het aantal ‘regels’ van een strophe aangeven dienen we rekening te houden met de omstandigheid dat zoals M. de Castelein, *Const van Rethoriken*, Gent, Jan Cauweel, 1555, blz. 124, het uitdrukt: ‘twee alue reghels vulmaken eene’, dus: 2 ‘halve regels’ = één volle versregel (= 2 verzen). Een strophe kan dus meer verzen dan regels tellen.

- (fol. 87^{v}) N. Knibbe, Refrein van 4 strophen van 20 regels op den stok: *Tes godt al ghehoorsaem / zonder den meinsche alleene.*
  Begin: Verhuecht / verblydt v // ghy schepselen des heeren...
- (fol. 90) In god eist al / per N. Knibbe.
- (fol. 90^{v}) N. Knibbe, Refrein van 4 strophen van 13 regels op den stok: *Want desen mey es altyts euen groene.*
  Begin: Ontsprijnct vuten slape / zwaermoedeghe gheesten...
- (fol. 92) In god eist al per N. Knibbe.
- (fol. 92^{v}) Refrein van 4 strophen van 15 regels op den stok: *Gods woort ons licht / dat de vader heeft ghezonden.*
  Begin: Die was ende is / ende eeuwich zyn zal almachtich...
- (fol. 94^{v}) Refrein van 4 strophen van 18 regels op den stok: *Hy heuet tsamen voor ons al vulbrocht voorwaer.*
  Begin: Broeders en truert niet meer / met herten onzachtich...
- (fol. 96^{v}) Refrein van 4 strophen van 15 regels op den stok: *Lof zaleghen staet / die god zelue maecte.*
  Begin: Lof staet van eeren / duer tgoddelic aduys...
  (Refreinenbundel van Jan Michiels, *fol. 48-).*
- (fol. 98^{v}) Refrein van 4 strophen van 15 regels op den stok: *So es dit al niet / alst al wel ouerdacht / es.*
  Begin: Die sweerelts regiment // wel merckelic aenziet...
- (fol. 100^{v}) Refrein van 4 strophen van 14 regels op den stok: *Hebben wy gheen liefde / zo en eist al niet.*
  Begin: Hoort alle creaturen die van god gheschapen zyt...
- (fol. 102^{v}) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Ter noot zo kent elc zynen vriendt warachtich.*
  Begin: O vloyende goetheit des heeren excellent...
  (Veel schoone Christelijcke..., *N*^{r} *30*[(20)]; *Brussel*, *Koninklijke Bibliotheek*, *hs. N*^{r} *15663*, *fol. 54*^{v}-).
- (fol. 104^{v}) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Zyt heere ghedachtich / dwerc uwer handen.*
  Begin: O crachtichste god / die dupperste regent / zijt...
  (Refreinenbundel van Jan Michiels, *fol. 57).*
- (fol. 106^{v}) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Zonder my en muechdy toch niet ghemaken.*
  Begin: Cesseert ghy menschen / van herten vpgheblasen...
- (fol. 108^{v}) Refrein van 4 strophen van 18 regels op den stok: *Want ghy vint den troost in Christus doot warachtich.*
  Begin: Verblydt v ghy benaude als nu ten tye...
- (fol. 110^{v}) Refrein van 4 strophen van 15 regels (16 verzen) op den stok: *Waer heeft oyt minnare meer liefden bewesen.*

(20) Zie over deze verzameling: *Veel schoone Christelijcke ende Schriftuerlijcke Refereynen*, Dordrecht, Jasper Troyen, 1592, Dr C.G.N. De Vooys, *De Dordtse Bundel met* '*Christelijcke en Schriftuerlijcke Refereynen*', in *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, Nieuwe Serie, dl 21 (1928), blz. 273-.

Begin: O brant der liefden / hoe hebdy ghewrocht...

- (fol. 112^{v}) Refrein van 4 strophen van 16 regels op den stok: *Duer tvast gheloouich herte christus triumpheert.*
  Begin: Om dat dwoort was inden beghinne...
- (fol. 114^{v})

A	Abel is die vrouwe mijn
B	blijdelijck zoe is haer aenschijn
C	claerder dan die dagheraet
D	dueghdelijc is zij in haer ghelaet
E	eersamich tot allen steden
F	fier van lyue ende oick van leden
G	godlyck in alle haer dinghen
H	hues in hare vandelinghen
I	innich inden dienst ons heeren
K	kunstich om alle dinck te leeren
L	lieffelijck is zij om taenschouwen
M	minnelycken bouen alle vrouwen
N	neerstich is zij in goede wercken
O	ootmoedich is zij inder kercken
P	prys gheeft zij watmen doen sal
Q	quaetheyt schuut zij bouen al
R	reijn is zy van leden en oic van lyue

(fol. 115)

R	rechtueerdich in al haeren bedrijue
S	sedich van manieren opte straet
S	staeticht daer zij henen gaet
T	trou is zij van houden ende monde
V	vroet is zij tot allen stonde
W	wijs is zij van rade en dade
X	christelyck leuende vrouch en spade
Y	yonghelijck is zij ghedaen
Z	zedich in hooren ende verstaen
Z	etten (lees: *eten*) drincken doetze by maten
9	condich is zij alle vrouwen staten
~ ~	[21] is zij bouen alle vrouwen
	Est eest wonder dat icse minne in goeder trouwen

Dees tweendertich die hier zyn / en eten broot noch en drincken wijn
Nochtans duer haer vseren / moetense de heel werelt regeren.

- (fol. 115^{v}) Refrein van 3 strophen van 16 regels en Prince van 12 regels op den stok: *Ghij zyt den troost mijnder zielen alleene.*
  Begin: Lof woordt / wiens woorden / waerachtich zijn...
  (Refreinenbundel van Jan Michiels, fol. 307-).
- (fol. 117^{v}) Refrein van 4 strophen van 15 regels op den stok: *Een soe isser een die ist al.*

(21) De waarde van deze afkorting is ons niet bekend.

Begin: Een God / een schepper / een almachtich...

- (fol. 119^{v}) Anna Bijns, Refrein van 5 strophen van 19 regels op den stok: *Heere al come ick spade v ghenade waect.*
  Begin: O eewich licht / dwelck nemmermeer en verduystert...

(Anna Bijns, *Refreinen*, 3e Boek, Nr 40[22]; *Refreinenbundel van Jan Michiels*, *fol. 101v*-).

- (fol. 122v) Fr. Fraet, Refrein van 4 strophen van 18 regels (20 verzen) op den stok: *Menschen siet // van wat niet // dat ghij ghecomen sijt.*
  Begin: O catyuich wormken ghecomen van niet tot yet...
  (Veel schoone Christelijcke... Nr 37 en *Refreinenbundel van Jan Michiels*, *fol. 140*-).
- (fol. 124v) 1549 ffraet 10 novembris

  Die veel jaghen ende niet en vaen
  Die veel hooren ende niet en verstaen
  Die veel zien ende niet en mercken
  Die doen alle verloren wereken

- (fol. 125) Refrein van 4 strophen van 15 regels op den stok: *Eist wonder dat alle dierkins nv meest verblyden.*
  Begin: Wat lieflijcker zorchvuldicheijt draecht die heere...
- (fol. 127) [C. Crul], *Een twee sprake vanden rycken ghierighen*, Refrein van 10 strophen van 20 regels (21 verzen) op den stok: *Eist dan wonder dat elc na ryckdom gheneghen / es* en *Eist dan niet wondere dat tvolc dus na rycdom staet.*

  Begin: Laetst fantaseerdic / waer om hem den rycken...
- (fol. 133v)

  Costelijcste peirle alder costelicste schat
  Ryckelicst treesoor in hemel in eerde
  Vol van leeringhen / en bequamelicste vat
  Laeffenisse die ic inden druck aenueerde
  Soe ist rijck der hemelen vol van weerde.

- (fol. 134) C. Crul, *Prologhe.*
  Suldy mij heere aldus gheheel verlaten... (4 strophen van 15 verzen).
- (fol. 136) C. Crul, *Psalm 79* (lees 77: Vulgaat 76).
  Met mijnder stemmen tot god vuter herten... (8 strophen van 15 verzen).
- (fol. 139v) Niet meer alsoo Crul.
- (fol. 140) C. Crul, Compt helpt my heere oft herte berst... (Retrograde van 13 verzen)[23].
- (fol. 140v en fol. 141) blank.
- (fol. 142) *Register des boecx*[24].

(22) Zie de uitgave van A. Bogaers en Dr W.L. Van Velten, *Refereinen van Anna Bijns*, Rotterdam, 1875, blz. 358-.

(23) Gepubliceerd door Dr J.A. Goris, *a.w.*, blz. 125.

(24) In het Register komen volgende aanduidingen voor die op het auteurschap van C. Crul betrekking hebben: fol. 142: *135.* (lees fol. 134) *den 79 psalm in dicht gestelt per crul... met mynder...*; *141.* (lees fol. 140) *Retrograde per crul... compt helpt mij...*; fol. 142v: *2* (lees fol. 1) *den geestelijcken a.b.c. per cornelis crul... aanhoort doch heere...*; *33* (lees fol. 32v) *hier na volgen psalmen per crul... hoe lange sult gij...*; *43* (lees fol. 42) *Retrograde per crul... conforteert mij...*

- (fol. 144) *Salomons ghebet prouerbium. xxx*, Oueruloedighen ryckdom / noch armoede groot... (11 verzen).
  (Refreinenbundel van Jan Michiels, *fol. 149*; *London*, *British Museum*, *hs.*

Stowe, *N*r *30*[25] en *Loterijbundeltjes van de Sint Jacobskerk te Antwerpen*, *1574-1575)*[26].

(fol. 144v)
Aue / tsvaders woordt duer gabriel verclaert
Maria / die tsoons wijsheijt ontschaecte
Gracia / metter goetheyt des heylichs gheest bewaert
Plena / noijt gheen soe vol gracien en waeckte
Dominus / die v zijn bruijdt ende moeder maeckte
Tecum quam die heere in dij naeckt en bloot
Benedicta daer god ende mensche in gheraeckte
Tu wiens slot al der vruchtbarichste ontsloot
In onder allen gheslachten gheen zoo groot
Mulieribus vrouwe alder vrouwen leen
Et salichste voorbrenghen dleuende broot
Benedictus Gods moeder ende maghet reen
Fructus daer de zonne des eewichs leuen vutscheen
Ventris lof vrucht dijns lichaems ghebenedijt
(fol. 145)
Tui ons / vertrooster voer groot ende cleen
Jhesus / soet sacramentelijck inbijt
Cristus / vergheeft ons onsen verloren tijt
Amen want ghijt doch machtich zijt

Een ander

Ave / die bij den *vader* verjubileert
Maria / duer den *zone* gheglorificeert
Gracia / vercreghen midts den heijlighen gheeste
Plena / sydij die eeuwich triumpheert
Dominus / veroos (lees: *vercoos*) v soo die *scrift* allegeert
Tecum veruult is des *vaders* feeste
Benedicta / sydij onder minste en meeste
(fol. 145v)
Tu / maecht en moedere van *God* vercoren
In / die weerelt noijt gheen soo zoet van keeste
Mulieribus / gheen vrouwe zoo gheboren
Et *dwoordt* voordbrenghende rose sonder doren
Benedictus / is die alderhoochst van namen
Fructus / ghebaert / gheblust *tsvaders* thoren
Ventris / verlost duer *tgodlijck* ramen
Tui / sydt met Godt in glorien tsamen
Jhesus / die heeft v suijuer gheuonden
Cristus / ter doot comende tsmenschen betamen
Amen verlos heeft hij ons van allen sonden

(25) K. De Flou en Edw. Gailliard, *a.w.*, blz. 435.
(26) F. Kossmann, *Rederijkersgedichten voor de Loterij der Sint Jacobskerk te Antwerpen 1574*, in *De Gulden Passer*, 4e jg (1926), blz. 5; zie ook: Dr W. Van Eeghem, in *Paginae Bibliographicae*, 2e jg (1927), blz. 761.

Het handschrift van de zogenaamde Refreinen van C. Crul bevat dus, naast verscheidene andere stukken, waarvan enkele uitdrukkelijk aan den Antwerpsen Rederijker worden toegeschreven, ook 39 Refreinen, die echter niet alle van C. Crul kunnen zijn. Dit is onder meer het geval met het stuk fol. 43- dat in de *Rethoricale Wercken* van A. De Roovere (ca 1420-1482) voorkomt, twee Refreinen van N. Knibbe (fol. 87^{v} en fol. 90^{v}), één van Anna Bijns (1493-1575) en één van Fr. Fraet (1520-1558). Het auteurschap van de overige Refreinen staat niet vast, met uitzondering van *Een twee sprake vanden rycken ghierighen* (fol. 137) dat naar alle waarschijnlijkheid door C. Crul werd vervaardigd. Dr J.A. Goris vergiste zich dus waar hij beweerde 'alle reden te hebben te veronderstellen dat dit ms de verzameling der Refereynen van Crul bevat'[(27)]. Het is weliswaar niet onmogelijk dat zich onder de niet aan bepaalde auteurs toe te schrijven Refreinen stukken van C. Crul zouden bevinden, maar het zal in ieder geval toch veiliger zijn dit handschrift te beschouwen als een verzameling Rederijkersgedichten waarin, naast werk van anderen, ook stukken van C. Crul werden opgenomen. Zeker van den tijd- en stadsgenoot van Anna Bijns zijn enkel: *Den geestelijcken ABC* (fol. 1-) met zijn 26ste strophe (fol. 26^{v}), de Psalmbewerkingen met inleiding (fol. 32^{v} en fol. 134-) en de *Retrograden* (fol. 42- en fol. 140-). Heel waarschijnlijk van C. Crul zijn verder: *Den corten ABC* (fol. 25^{v}-) en *Een twee sprake vanden rycken ghierighen* (fol. 127-).

1. *Den geestelijcken ABC (fol. 1-)*
Begin: Anhoort doch heere dynen diener belast... (25 strophen van 13 verzen).

Dit gedicht komt niet alleen voor in de handschriften die we in de inhoudsopgave hebben vermeld, maar werd bovendien in den loop van de XVIe eeuw herhaaldelijk gedrukt, namelijk: tweemaal

(27) Dr J.A. Goris, *a.w.*, blz. 122. De bewering blz. 123 als zou het handschrift geen Refreinen gemeen hebben met den Refreinenbundel van Jan De Bruyne is eveneens een vergissing: zoals uit de inhoudsopgave blijkt bevat deze verzameling 2 Refreinen die ook in handschrift Sloane voorkomen.

in 1543 te Antwerpen bij M. Cromius, in 1551 te Leuven bij Hugo Cornwels, in 1564 te Antwerpen bij W. Silvius en ca 1564 eveneens te Antwerpen bij Ameet Tavernier. In 1550 en 1570 kwam het stuk op den Index te staan. Opmerking verdient het feit dat geen van de gedrukte uitgaven den naam van C. Crul opgeeft, ook niet de lijsten 'Verboden Boeken' van 1550 en 1570. Het handschrift van het Plantijn Museum, de Refreinenbundel van Jan De Bruyne en Brussel, Koninklijke Bibliotheek hs. N^{r} 15663 bevatten evenmin enige aanduiding omtrent het auteurschap. *Den geestelijcken ABC* werd weliswaar sedert C.P. Serrure steeds aan C. Crul toegekend, echter op zeer losse gronden. Deze toekenning is eerst een zekerheid geworden na de bewijsvoering van Dr W. Van Eeghem die heeft gewezen op het bestaan van een 26^{e} strophe die enkel in de uitgave van 1543, vroeger in het bezit van C.P. Serrure, onmiddellijk op *Den geestelijcken ABC* volgt. Deze strophe vertoont het acrosticon CRVL en kan dus als bewijs gelden dat *Den geestelijcken ABC* door den Antwerpsen Rederijker werd vervaardigd. We treffen deze strophe ook aan in de handschriften van het Plantijn Museum en het British Museum (fol. 26^{v}), waar ze nochtans niet onmiddellijk op de eerste 25 strophen van *Den geestelijcken ABC* volgt, maar er van gescheiden is door een kort ABC-gedicht van 25 verzen (fol. 25^{v}). We zouden ons dan ook de vraag kunnen stellen of het ABC-acrosticon (fol. 26^{v}) geen betrekking heeft op het korte ABC-gedicht (fol. 25^{v}), maar dit is weinig waarschijnlijk daar het ABC-acrosticon hetzelfde aantal verzen en hetzelfde rijmschema heeft als de andere 25 strophen van *Den geestelijcken ABC* en dus wel als 26^{e} strophe van dit gedicht kan worden beschouwd[(28)]. Ten slotte biedt ons handschrift dan nog het definitieve argument en wel met het *Register des boecx*, dat fol. 141^{v} uitdrukkelijk vermeldt: 'Den geestelijcken ABC per cornelis crul'. Deze 26^{e} strophe laat ons tevens toe *Den geestelijcken ABC* te dateren. Ze bevat inderdaad niet enkel het acrosticon CRVL, maar ook het jaartal 1534, gevormd door de eindletters van de verzen, die in

(28) Zie over *Den geestelijcken ABC* in hoofdzaak Dr W. Van Eeghem, *a.w.*, blz. 27 en de aldaar vermelde bibliographie.

ons handschrift in rood zijn geschreven[29]. *Den geestelijcken ABC* is dus wel van C. Crul en dagtekent uit 1534.

2. *Den corten ABC (fol. 25^{v})*
Begin: Aenhoort my Heere in deser allende... (25 verzen).

Over het auteurschap van dit gedicht, dat ook in het hs. Plantijn onmiddellijk achter het grote ABC volgt leert het *Register* ons niets. Het vermeldt eenvoudig: ‘eenen anderen corten abc’ (fol. 141^{v}). De plaats van het gedicht in de twee handschriften biedt weliswaar geen onomstootbaar, maar toch een sterk argument om ook dit stuk op Crul's naam te plaatsen. Verder treft niet alleen de gelijkenis van den beginregel met het eerste vers van het grote ABC, maar ook de overeenkomst van het thema - een klacht, geïnspireerd door de psalmen - met dit van het vorige stuk en van de hierna onder n^{rs} 3 en 5 besproken Psalmbewerkingen.

3. *Bewerking van Psalm N^{r} 13 (Vulgaat N^{r} 12) met Inleiding (fol. 32^{v}-)*
Begin: O heere hoe bin ic te hans bedruct.... (6 en 10 strophen van 7 verzen).

Dank zij het *Register* (fol. 141) weten wij ook weer dat dit stuk van Crul's hand is.

Deze bewerking van Psalm N^{r} 13 (Vulgaat N^{r} 12) wordt voorafgegaan door een Inleiding bestaande uit 6 strophen, van 7 verzen elk, waarin de dichter de aanleiding tot het herdichten van het psalmgebed verklaart: gebukt gaande onder den druk die de aardse lasten veroorzaken en te vergeefs heul en troost gezocht hebbend in de dingen der wereld komt hij tot het besluit:

(29) Dit werd reeds opgemerkt door Dr J.A. Goris, *a.w.*, blz. 121, die er echter het passende besluit met betrekking tot de datering van *Den geestelijcken ABC* niet uit afgeleid heeft.

Waer sal ic dan loopen om eenichs secuers
In mij selven en can ic gheenen raedt versinnen
Ic sie die werelt is vol ramuers
Dwelc mij dees vreese brengt ter herten binnen
Aldus wil ic den psalm beghinnen
Die David badt wesende int lyden
Godt maect van drucke wel een verblyden.

Dan volgt de psalmbewerking zelf, die 10 strophen van ook 7 verzen elk omvat. Er zit in deze bewerking een zeker schema. De eerste twee verzen van Crul's gedicht zijn een bijna letterlijke vertaling van de eerste twee verzen van den Psalm zelf. Het overige van de strophe is een uitbreiding der gedachten, in die verzen vervat, in zeer schriftuurlijke taal. In de volgende 8 strophen komt het eerste vers telkens met 1 vers van den Psalm overeen, en is de rest weer uitbreiding. De laatste strophe ten slotte is een parafrase van de hele oorspronkelijke psalmstrophe.

Deze Psalmbewerking wordt hier voor het eerst gepubliceerd.

4. *Retrograde (fol. 42)*
Begin: Conforteert my nu och heer laudabel.... (12 verzen).

Deze Retrograde met het acrosticon Cornelis Crul komt ook voor in het hs. Plantijn en werd met de andere gedichten uit dit bundeltje door C.P. Serrure gepubliceerd.

5. *Een twee sprake vanden Rijcken ghierighen (fol. 127-)*

Dit door den afschrijver ‘Refereijn’ genoemd gedicht is een dichtvorm die bij de Rederijkers eerder zelden voorkomt. Het bestaat uit 10 als vraag en antwoord elkaar afwisselende strophen van 20 regels (21 verzen) elk. Er is tevens afwisseling van stokregel en het gedicht wordt besloten met een dubbele Prince.

Wij menen deze *Tweesprake* aan Cornelis Crul te mogen toekennen omdat zij in het handschrift onmiddellijk gevolgd wordt door het vijfregelige acrosticon-gedicht, waarvan de beginletters

van het vers de naam CRULS uitmaken, terwijl bovendien de inhoud van dit laatste in verband is te brengen met de aangelegenheid die in de tweespraak behandeld wordt. Terwijl in de tweespraak de voor- en de nadelen van den aardsen rijkdom tegen elkaar worden afgewogen en er in de voorlaatste Prince-strophe over den rijke gezegd wordt dat hij bij het naderen van den dood gauw zijn bezittingen wegschenkt 'meenende dus den hemel versekert te zijne', bezingt het acrosticongedicht juist het bezit van het 'rijcke der hemelen'.

> Costelijcke peirle alder costelicste schat
> Rijckelicst tresoor in hemel in eerde
> Vol van leeringhen en bequamelicste vat
> Laeffenisse die ic inden druck aenveerde
> Soe ist rijcke der hemelen vol van weerden.

Men zou zich kunnen afvragen of deze tweespraak-vorm - wat de vorm zelf betreft - voor Crul niet teruggaat op de *Colloquia* van Erasmus waarvan onze dichter er zelf een viertal vertaalde. Er is meer: naar den inhoud is er een treffende gelijkenis tussen de hier besproken tweespraak en het eerste van de door Crul vertaalde Colloquia, nl. *Funus dat is het lijck*, waarin 'Phedrus aan Marcolphus (vertelt) wat hij heeft gezien en gehoord bij twee sterfgevallen van aanzienlijke burgers, die elk op hun eigen wijze den dood tegemoet traden, de een door de zorg van zijn ziel toe te vertrouwen aan allerlei geestelijken van verschillende orden, die aan zijn sterfbed debatteeren en over zijn nalatenschap twisten, de ander door zichzelf in rustig godsvertrouwen tot den dood te bereiden'(30). En is ook in de 'tweespraak' de houding niet Erasmiaans, wanneer de dichter, o.i. Crul dus, de gelegenheid te baat neemt een van zijn personages bij Katholieken gangbare opvattingen, die in den grond verkeerd zijn maar toch door geestelijken worden uitgebaat, aan de kaak te laten stellen, zo bijvoorbeeld in de 5e strophe:

(30) F. Kossmann, *De colloquiën van Cornelis Crul*, in *TNTL*, d. 63 (1944), blz. 185-.

Al had hij zijn vader vermoort / zijn moeder beslapen
Al costmen hem by zijn eenighe dochter betrapen
Suster oft nichte / ja oft teenigher spacie
In tzodomyts operacie
Hoe criminel delict / hij crijcht dispensacie
Pardoen remis / heeft hij te gheven ducaten
Daer mede staet hij allomme ind gracie
Wilt hij zijn maechschap trouwen tsynder baten
Oft vleesch eten inde vasten / twert hem toe ghelaten
Hy doet alle gheboden / na zijnen wille keeren...

en verder ook in de eerste Prince:

Neent / want Cristus cocht den hemel met Zijnen bloede
Maer den rijcken machen coopen met zynen goede
Soe men seyt / hoe zouder dan die aerme na waken
Met smallen caken
Al slaeft hij / al wraest hij hem / mat ende moede
Hij en can niet comen / tot zulcken voerspoede
Dat hij voer zijn doot een vet testament mocht maken
Daer vele naer haken
Maer den rycken conquest doet alle zaken
Hem makende den wech na den hemel zoe breet
Datter hij wel blindelinghe / in zou gheraken
Want zijn fondacien / staen daer alle bereet
Om hem metter macht in te trecken / wie lief wie leet
Maer eylaes / als den aermen is overleden
Die moet verdolen want hy den wech niet en weet
Soe en heeft zijn ghelt / daer voer hem niet ghebeden
Maer den rycken coopet al boven en beneden.

We laten den volledigen tekst van deze ‘twee-sprake’ achteraan volgen.

6. *Bewerking van Psalm N^r^ 77 (Vulgaat N^r^ 76) met Inleiding (fol. 134-)* **Begin: Suldy mij Heere aldus gheheel laten... (4 en 8 strophen van 15 verzen).**

Dit gedicht is in het handschrift ondertekend met de spreuk ‘Niet meer alsoo crul’, zodat we niet naar den auteur hoeven te zoeken, die trouwens ook in het register wordt genoemd met de opgave: ‘den 79 (lees 77) psalm in dicht gesteld per crul’.

Het is inderdaad een bewerking van Psalm 77 (Vulgaat N^{r} 76) waarbij, zoals in het onder n^{r} 3 genoemde gedicht, een Inleiding den Psalm voorafgaat. Deze Inleiding omvat hier 4 strophen van 15 verzen. Zij is ook weer op den Psalm zelf geïnspireerd en verkondigt ongeveer dezelfde gedachten als in de eerstgenoemde inleiding. De bewerking bestaat uit 8 strophen van eveneens 15 verzen en stemt in strophenaantal met den Psalm zelf overeen. Elke strophe van deze bewerking is dan ook een uitgebreide vertaling van de oorspronkelijke psalmstrophe.

De tekst van deze Psalmbewerking wordt hier eveneens voor het eerst gepubliceerd.

7. *Retrograde (fol. 140)*
Begin: Compt helpt my Heere oft herte berst... (13 verzen).

Dit gedicht komt buiten ons handschrift nergens voor. Het werd door Dr J.A. Goris in het reeds genoemd artikel (bladz. 125) afgedrukt. Dat het van Crul is, bewijst het acrosticon, gevormd door de beginletters van de 13 verzen, waaruit dit stuk bestaat.

Buiten deze hierboven besproken gedichten hebben wij in ons handschrift geen vers kunnen vinden dat met zekerheid of zelfs maar met waarschijnlijkheid aan Cornelis Crul kan worden toegeschreven. Ook voor het gedicht *Een Gracie*, dat intussen op gezag van Dr J.A. Goris in meer dan een bloemlezing onder den auteursnaam Crul werd opgenomen, is geen enkele grond voor deze toeschrijving aan te wijzen, tenzij alleen het feit dat het gedicht voorkomt in een handschrift, waarin naast werk van andere dichters ook enkele stukken van dezen Crul zijn opgenomen.

In het algemeen mag gezegd worden dat de voorstelling van Cornelis Crul in onze letterkundige handboeken en in andere bijdragen aan hem gewijd, mank gaat aan onnauwkeurigheid, dit dan in de eerste plaats omdat men dezen dichter behandelt op basis van een verkeerd opgemaakt inventaris van zijn literair

oeuvre. Zo werd deze aantrekkelijke maar ook nog steeds raadselachtige figuur steeds gekenschetst aan de hand van gedichten die niet tot zijn literaire productie behoren, terwijl andere stukken waarvan Crul's vaderschap volkomen vaststaat en die bovendien belangrijk zijn voor het opmaken van zijn geestelijke physionomie regelmatig over het hoofd worden gezien(31). Dit laatste geldt in het bijzonder voor zijn vertaling van de vier *Colloquia* van Erasmus, die samen met het oorspronkelijke gedicht *Van eenen dronckaert*, in 1611 te Delft in het licht werden gegeven en op de betekenis waarvan voor het eerst door F. Kossmann de aandacht werd gevestigd. Dit gemis aan nauwgezetheid moet des te meer betreurd worden in studiën waarin men getracht heeft een antwoord te geven op de zo delicate vraag van Crul's godsdienstige overtuiging. Zoals bekend heeft A. van Duinkerken voor dezen rederijker een plaats ingeruimd in zijn *Dichters der Contra-reformatie*(32), terwijl Dr W.A.P. Smit in denzelfden dichter een aanhanger heeft vermoed van het Anabaptisme(33). De eerste steunde bij deze qualificering op *Heynken de Luyere* en het *ABC*, de tweede alleen op het laatste gedicht. A. van Duinkerken viel Smit's hypothese aan in een betoog dat blijk gaf van een grondige kennis van de literatuur betreffende C. Crul, welke literatuur echter zelf niet vrij van fouten was(34). Ook kwam het gedicht *Een Gracie* er bij te pas. Toen Dr J.A. Goris van Duinkerken's werk recenseerde prees hij het inzicht van den Nederlandsen katholieken essayist en meende aan diens bewijzen nog een argument te kunnen toevoegen door te wijzen op enkele verzen uit het hs. Sloane, die vol-

(31) Slechts één voorbeeld uit de vele: Prof. Dr J. Van Mierlo S.J., wiens nauwgezetheid toch algemeen bekend is, schrijft in zijn *Middelnerderlandsche Letterkunde van omstreeks 1300 tot de Renaissance*, Antwerpen, z.d., dl. 1, blz. 283, bij zijn behandeling van onzen dichter Dr J.A. Goris na, vooral waar hij het heeft over ons handschrift en ook hij prijst Crul's dichterlijk talent, op grond van het gedicht *Een Gracie* (blz. 283) terwijl hij, de vertaling der Colloquia noemend, daarbij noteert: 'Dit zal niet onze Crul geweest zijn'; hoewel dit werk niet alleen den volledigen naam van onzen auteur op het titelblad draagt, maar bovendien in den tekst zijn spreuk 'Niet meer alsoo Crul' vermeldt.

(32) A. Van Duinkerken, *Dichters der Contra-reformatie*, Utrecht, 1932, blz. 25-.

(33) Dr W.A.P. Smit, *Dichters der Reformatie*, Groningen, 1939, blz. 41-.

(34) Bespreking van: Dr W.A.P. Smit, *Dichters der Reformatie*, in *De Gids*, 1939, blz. 207-.

gens hem van een Katholieke gezindheid getuigen[35], maar nu ook weer niet van Crul blijken te zijn.

Het is dus wel duidelijk dat de persoonlijkheid van Cornelis Crul nog op een definitieve omlijning wacht en daarom hebben wij het niet overbodig geoordeeld hier een lijst te laten volgen van die gedichten welke o.i. alleen, maar al deze ook zonder uitzondering, bij dergelijke omlijsting zullen moeten betrokken worden. Het zijn:

1) De hierboven besproken gedichten uit Hs. Sloane.
2) Alle gedichten uit hs. Plantijn, behalve de twee *Baladen van achten*, waarvan het auteurschap niet kan worden bewezen; *Den geestelijcken ABC*, *Den corten ABC*, *de Retrograde*, Conforteert mij nu och heer laudabel..., die eveneens in Hs. Sloane voorkomen en ten slotte ook een *Carnation* van 15 verzen. Volgens Dr W. Van Eeghem werd dit gedicht ten onrechte aan C. Crul toegekend[36]. Het was inderdaad door C.P. Serrure aan den Antwerpsen Rederijker toegeschreven alleen op grond van het feit dat het gedicht voorkwam in een bundel dat ook een acrosticongedicht van dezen Rederijker bevatte. In 1927 publiceerde J. L'Hermitte een artikel in *De Gulden Passer*, waarin hij mededeling gaf van een jaardicht op een snipper, gevonden in een bundel paleographische varia uit de Antwerpse Stadsbibliotheek (N^{r} 11285). J. L'Hermitte noemde van dit gedicht geen auteur maar wist integendeel mede te delen dat het bewuste stukje op de snipper ondertekend was met de spreuk ‘Sijt sober’. Dr W. Van Eeghem besprak deze bijdrage in de *Paginae Bibliographicae* en schreef over het auteurschap het volgende: ‘Het devies “sijt sober”... bewijst op afdoende wijze, dat de carnation in kwestie niet door Crul werd gemaakt doch slechts in (een tamelijk bedorven) afschrift voorkomt in het hs. bundeltje waarvan C.P. Serrure dan ook ten onrechte, d.i. als geheel het vaderschap aan Crul toekende (*Vad. Mus.*, V, 1863, p. 386)’. Nu zijn wij deze snipper

(35) M. Gijsen, *Peripatetisch Onderricht*, *Kroniek der Poëzie I*, z.p., 1940, blz. 104.

(36) Bespreking van de bijdrage van J. L'Hermitte, *Over een Jaardicht en een Handschrift*, verschenen in *De Gulden Passer*, 4^{e} jg (1926), blz. 89-, door Dr W. Van Eeghem in *Paginae Bibliographicae*, 2^{e} jg (1927), blz. 429-. Zie ook: *Contrabandetooneel (ca. 1600)*, in *De Vlaamsche Gids*, 28^{e} jg (1939-1940), blz. 27.

zelf eens gaan bekijken en hebben kunnen vaststellen dat onder het gedicht wel degelijk een deel van Crul's spreuk voorkomt, en wel ‘Niet meer alsoo’. Deze spreuk werd door dezelfde hand geschreven als die welke het gedicht heeft gecopiëerd, terwijl de uitdrukking ‘Sijt sober’ er door een andere hand werd bijgevoegd. Dat Crul de dichter is van de *Carnation* staat dus wel vast.

3) *Een schoone ende gheneuchlicke Historie of Cluchte van Heynken de Luyere...*, Antwerpen, Jan van Ghelen, 1582(37).
4) Mont toe Borse toe..., z.p.n.n., 1583(38).
5) Sommighe schoone Colloqvien oft Tsamensprekinghen wt Erasmo Roterodamo..., Delft, Adriaen Gerritsz, 1611.

Laten we echter tot hs. Sloane terugkeren dat, afgezien van de reeds door ons besproken gedichten, nog volgende niet ondertekende en ook niet aan bepaalde dichters toe te schrijven stukken bevat: een nieuwjaarsgedicht over de zeven gaven van den H. Geest: *Wijsheyt*, *Verstandenisse*, *Raet*, *Stercheit*, *Cracht*, *Const* en *Vreese* (fol. 49-), een ABC gedicht waarin de dichter de vele deugden en voortreffelijkheden van zijn ‘vrouwe’ opsomt (fol. 114^{v}-), een kort stuk van 4 verzen (fol. 124^{v}), *Salomons ghebet* (fol. 144), twee paraphrazes van het *Ave Maria* (fol. 144^{v}- en fol. 145) en 33 Refreinen, waarvan er 2 in den *Refreinenbundel van Jan van Styevoort* (1524) en van *Jan Michiels* (c. 1600), 2 in den *Refreinenbundel van Jan De Bruyne* (1579), één in de *Veel schoone Christelijcke en Schriftuerlijcke Refereynen*, den *Refreinenbundel van Jan Michiels* en *Brussel*, *Koninklijke Bibliotheek*, *hs. N^{r} 15663* en 4 enkel in den *Refreinenbundel van Jan Michiels.*

Voor wat de literaire waarde van de Refreinen betreft kunnen we verwijzen naar de karakteristiek van Dr J.A. Goris. We geloven echter niet dat de stijl- en andere eigenaardigheden die hij opgeeft

(37) Opnieuw uitgegeven door Lode Baekelmans, Antwerpen, z.j.

(38) Er bestaat ook een druk uit 1601 en 1609. Het gedicht werd opnieuw uitgegeven door D^{r}. J.A. Goris, *Bio- en Bibliographische nota's over Cornelis Crul*, blz. 165- die ten onrechte beweert dat het exemplaar van den druk van 1609, in het bezit van de Universiteitsbibliotheek te Gent, verloren is gegaan. Zie: J.K. Van der Wulp, *Catalogus van de Tractaten*, *Pamfletten*, *enz... aanwezig in de Bibliotheek van Isaac Meulman*, dl 1, Amsterdam, 1866, N^{r} 1159, blz. 170.

zo bijzonder typisch kunnen gelden voor dezen bundel. We menen integendeel dat het niet moeilijk zou zijn dezelfde kenmerken in andere verzamelingen Rederijkerspoëzie aan te wijzen. We zijn het ook niet eens met Dr J.A. Goris waar deze beweert: 'van den tijd waarin deze gedichten geschreven werden kan men in hun inhoud weinig bespeuren' (bladz. 125). Het is natuurlijk wel waar dat de meeste stukken niet op enkele jaren na kunnen gedateerd worden, maar sommige uitlatingen geven ons toch het recht een gedeelte van de Refreinen in de eerste Hervormingsjaren te plaatsen. We laten er hier enkele bij wijze van voorbeeld volgen.

In het Refrein op den stok: 'Hebben wy gheen liefde / zo en eist al niet' wordt duidelijk op de religieuze twisten gezinspeeld:

> Al isser twist tusschen leecken en clercken
> En onder die vergaderinghe / der heylegher kercken
> Duer sviants ingheven / die de liefde belet
> Keert u toch totten liefden / reyn onbesmet
> Ontfanct malcander / in eenen zachtmoedeghen gheest... (fol. 102).

Tegen de kerkelijke en wereldlijke gezagdragers wordt een nogal vrijmoedige toon aangeslagen:

> Ghy die tot smenschen profyt ghestelt // syt
> Als governeurs der heylighe kercken
> Maect dat ghij als rechte herders ghetelt // sijt... (fol. 70).

Wanneer we dan wat verder een regel lezen als: 'Die goede leere wort gans versweghen', kan dit moeilijk anders dan tegen de toenmalige geestelijkheid zijn bedoeld.

Er zijn verder nog enkele passages die zoniet hervormingsgezind, in ieder geval eerder 'vrijzinnig katholiek' klinken:

Christus spreekt:

> Een gheloove / een gheest / een God / een Heere
> Bekent met *David* // u wercken wilt verfoyen
> Ghy zult zalich zyn eist dat Ic u bekeere
> Bekent dat ghy cranc zyt en Mijn handtwerc theere
> Ic ben die u zonder u / maecte bequame
> Ende weerdich het erfdeel der heyleghen eere
> Al dat Ic doe / dat doe Ic om Mynen name
> Myn eere / Myn glorie / Myn lof / en Myn fame
> Daer en zal Myn schepsele gheenssins an gheraken... (fol. 107^{v}):

een duidelijke aanval tegen de werkheiligheid en een sterke opwekking tot het geloof in Christus alleen.

> Trycke Gods en es niet in dranc oft spyse
> Zo totten Romeynen ghescreven staet
> Maer in een herte / met goeden bewyse
> Dat vast int gheloove es / vrouch ende laet
> Zulc herte en ontziet vervolghinghe noch daet
> Noch duvel / noch helle noch vier noch zweert:... (fol. 113^{v}):

de nadruk die gelegd wordt op het geloof en in de laatste twee regels een bedekte toespeling op de geloofsvervolging.

> Ghij zyt den wech de waerheit en dleven
> Ghy zyt alleene ghevende in Dy vreucht
> Ghij zyt ons herdere Ghy behoet voer sneven
> U scaepkens / want Ghijt alleene vermeucht
> Ghij syt dat lam Gods / lof uwer deucht
> Ghij zyt die scaepskoije die rechte deure
> Alleene der sielen leven ende jeucht
> Sonder U en wordt salich gheen createure
> Ghij roupt ons tot U tot elcker huere
> Niet tot beelden van houte ofte steene... (fol. 68):

de centrale betekenis van het geloof in Christus alleen en een veroordeling van den 'beeldendienst'.

Dergelijke uitlatingen brengen ons vanzelfsprekend nog niet het bewijs dat de dichters van deze stukken de Hervorming waren toegedaan, maar ze beletten ons toch dit handschrift op één lijn te plaatsen met verzamelingen als: den *Refreinenbundel van Jan van Styevoort* en *Brussel*, *Koninklijke Bibliotheek*, *hs. II N*^{r} *270*[(39)], die enkel stukken van Laat-Middeleeuwse inspiratie bevatten en nog geen sporen vertonen van reformatorische denkbeelden. Weliswaar zijn in onzen bundel heel wat Laat-Middeleeuwse en zelfs uitgesproken katholieke Refreinen opgenomen: Lofrefreinen ter ere van den Goddelijken Vader, van Christus en de Heilige Maagd, paraphrazes van gebeden en andere didactische en stichtelijke stukken, maar dit toont enkel aan dat het de(n) verzamelaar(s) waarschijnlijk enkel om de 'const' te doen was en niet om den

(39) Besproken door Dr Fred. Lyna, *Een teruggevonden Handschrift*, in *TNTL*, d. 43 (1924), blz. 289-.

geloofsinhoud van de gedichten. Typisch is in ieder geval het naast elkander voorkomen van namen als: A. DE ROOVERE (c. 1420-1482), ANNA BIJNS (1493-1575), C. CRUL en FR. FRAET[40] die in 1558 wegens het verspreiden van verboden boeken werd onthoofd. Bij een nadere studie van deze stukken zal hier in ieder geval dienen rekening mee gehouden te worden.

Hier volge dan nog de tekst van de twee Psalmbewerkingen met Inleiding en van *Een twee sprake vanden rycken ghierighen*, getrouw naar het handschrift. Enkel de spelling van i en j, u en v, alsook van de hoofdletters werd volgens het hedendaagse gebruik gewijzigd.

(fol. 32^{v})
O Heere hoe bin ic te hans bedruct
My dunct dat die berghen teghens mij welven
Ic sitte ghelyck in een hol gheduct
Als eene diemen in deerde sal delven
Mijn natuere verdwijnt / ic gae van mij selven
Therte dunct mij bersten midts grooten rouwe
Compt helpt mij o Heere want ic U betrouwe

Die wateren des drucx zyn op mij ghegoten
Ic sie de zee brieschende voer mij staen
Heur baren hebben mij rontsomme besloten
Ic en weet waer loopen ryden noch gaen
Mijn aensicht is ghelyck een doot ghedaen
Mijn ghebeenten verdorren als tgras de eerden
Vreucht meyndic vinden / druc moet ic aenveerden

(fol. 33)
Ic meynde eens te wesene verlost
Vanden druc daer ic in was ghebonden
Ic haecte als die hongryghe naer den cost
En hebbe een scamel bancquet ghevonden
Ic meijnde ghenesen en vervulde mijn wonden
Ic socht den vrede ende quam int dangier
Ic liep naer vercoelinghe ende viel int vier

(40) Deze Antwerpse drukker, lid van de Rederijkerskamer 'De Violieren' werd op 3 Januari 1558 ter dood veroordeeld en den volgenden dag onthoofd. Zie: P. Génard in *Antwerpsch Archievenblad*, dl 8, blz. 441 en J.G. Frederiks en F. Jos. Van den Branden, *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche Letterkunde* (tweede druk), Amsterdam, z.j., blz. 256. Het Refrein dat in onzen bundel voorkomt (fol. 122^{v}) is gedateerd: 10 November 1549 en ondertekend 'f. fraet'. Deze laatste aanduiding schijnt Dr J.A. Goris echter te zijn ontgaan.

Mij docht twas al claer weer voer ooghen
Maer een duijster wolcke hevet saen bedect
Ic meynde tgeluc soude eens verthooghen
En dongheval is uuten slape ghewect
Ic sach naer hoocheijt inde worde beghect
Ic meynde te vinden goij aventuere
Ic sochte het soete en vinde nu tzuere

(fol. 33^{v})
Ic meynde te vliene uut smenschen handen
En bin inder wolven tanden gheraect
Ic socht die eere / ende come in scanden
In stede van heunich hebbic galle ghesmaect
Ic was half ghecleet en worde heel naect
Ic meynde die victorie was ghewonnen
Maer aijlasen den stryt is eerst begonnen

Waer sal ic dan loopen om eenich secuers
In mij selven en can ic gheenen raedt versinnen
Ic sie die werelt is vol ramuers
Dwelc mij dees vreese brengt ter herten binnen
Aldus wil ic den psalm beghinnen
Die David badt wesende int lyden
Godt maect van drucke wel een verblyden.

Psalmista

(fol. 34)
Hoe langhe sult Ghij mij Heere zoe heel vergeten
Hoe langhe keert Ghij van mij U aenschijn claer
Ic ben in sulcke benautheit gheseten
Eenen dach dunct mij wel duysent jaer
Keert U om Heere thoont U openbaer
Ghedenct mij ende trect mij uuter sorghen
Voer U ooghen en is gheen saecke verborghen

Hoe langhe sal ic raedt soecken in mijnder zielen
En leedt draghen in mijnder herten gront
Die hem selven betrouwen zij altyt vielen
Des menschen voernemen is eenen valschen vont
O Heere ic ben met zulcken drucke deurwont
Gheeft my Uwen raedt oft ic blyve gheschent
Die hem selven betrouwen staen op een cranc fondament

(fol. 34^{v})
Hoe lanc sal hem die viant verheffen
Over my doende fortse ende ghewelt
Siet hoe hertelycken dat zijn slaghen treffen
Hij heeft my heel onder syn voeten ghevelt
Gheringhe Heere maect dat Ghijt hem verghelt
Doet hem met uwen machtighen erm cesseren
Voer U moeten alle gheesten verneren.

Aenschoudt doch ende verhoort mij Heere
Mijn God die alleen den troost cont gheven
Ic en vinde gheen hulpe waer ic mij keere
Ic ben heel sonder confoort ghebleven
Aenmerct mijn broosheit die mij doet sneven
Aenhoort mij om Uws swoorts wille vol van ghenaden
Al dat belast is conde Ghij ontladen

(fol. 35)
Verlicht mijn ooghen dat ic niet en slape
Inde doot daermen U en looft noch en danct
Maer gheeft doch claerheit uwen cnape
De kennisse uws swoorts daer mij naer verlanct
Al ist dat de werelt de duijsternis ontfanct
Verlicht mij ende ic sal U goetheit aenmercken
U licht dat straft alle duystere wercken

Op dat hem mijnen viant niet en beroeme
Dat hij mijnder is gheworden machtich
Hij seet tis dwaesheit dat ic U noeme
Ghy en sult mij niet meer wesen ghedachtich
Maer Heer op U betrouwe ic waerachtich
Ghy sult mijn vianden maken tot spot
Die segghen daer en is gheen hulpe bij God

(fol. 35^{v})
In mijn wederseghers hem niet en verhueghen
Dat ic omghestooten bin van U gheweken
Hoe soudy my Heere verlaten meughen
Die noijt U vrienden en hebt versteken
Al ben ic een vat vol van ghebreken
Waerdich ter scanden deur mijn bedrijven
Ghy en laet mijn ziele inder hellen niet blyven

Maer op U goetheit wil ic hopen
Daer altoos troost plach te gheschiene
Al gheeft mij tvlees en de werelt veel nopen
Sij en hebben gheen macht U hulpe te verbiene
Ic gheloove die goetheit des Heeren te ziene
In dlant der levendigher vol goeder vruchten
Godts goetheit doet alle mijn vianden vluchten

(fol. 36)
Mijn herte is in U salicheit verblydt
Waer deur ic verlost bin van druc en pijne
Wat achte ic hoe dat mijnen viant strydt
Ic hebbe verwonnen die victorije es mijne
Mijn siele beghint verhoocht te zijne
In God mijn salicheit vol van gracien
Die een licht ghestelt is voer alle nacien

Ic wil den Heere loven dancken en singhen
Om dat Hij mij wedere heeft op gherecht
Hij sal my voorts doen veel goede dinghen
Soe hij ghelooft heeft Abraham zynen knecht
Hy heeft Zijne bermherticheit aen mij ghehecht
Dies sing ic Hem een nieu liet in mynder herten
God heeft mij verheucht daer ic lach in smerten

Refereijn
Een twee sprake vanden rycken ghierighen

(fol. 127)
Laetst fanteseerdic / waer om hem den rycken
By den aermen hals / niet en wilt laten ghelycken
Maer ten is gheen wondere / alsment wel considereert
Want hij is gheeert
Niet om zijn persoon / maer om zyn goet zoot mach blijcken
Al is hy een bouve / vol valscher practyken
Ja oft bot / hij wert met ghelde ghepromoveert
En ghemagiestreert
Den rycdom / maect zijn kindt schoone ghefigureert
Al ist leelic / losch / sot / botsens // oft manck
Twert versocht thuwelycke / van joncx onghecesseert
Maer hoe schoone hoe frisch / hoe rechten ganck
Dat een aerm kint heeft / men achtes als stanck
En wat den rycke misvoucht / men keeret int beste
Om van hem te hebben / oft ten minsten danck
Ghebraker yewaerts wijsheijt / hoort toch dees geste
Daer wert hij ghehaelt / indeerste en in dleste
(fol. 127^{v})
Midts zynen conqueste / schijnt dat in niemant ghelegen / es
Eenighe wesenheyt / al lieghet aende reste
Maer wat hij misclapt / zulcx van monde ghesleghen / es
vraghe
Eist dan wonder / dat elc na rycdom gheneghen / es

Refereijn

Antwoorde
Jaet / zoe ic uut uus / selfs woorden bemercke
Want is hij zoe hooghe verheven tallen percke
En laudeertmen / wat in hem is mispryselic
Is dat niet afgryselic
Want dat maect hem hooveerdich en doer sulcke wercken
En dooch tregiment niet / onder leeke en clercken
Goeden raet / te ghemeenen oorbore spyselic
Wert veracht onwyselic

Want God zendt zijn wysheijt / inden mensche lyselic
Sonder aensien des persoons / oft sricdoms verteeren
Maer den meesten hoop / in boosheyt opryselic
(fol. 128)
Aensiet den persoon / in swysheijts begheeren
Meer / volghende den raet / in haer gheneeren
Des rycken pompeus / dan des aermen ootmoedich
Diese dan te rechte stroopen / schatten en scheeren
Want ghiericheijt den aert is / van rijcdom voerspoedich
Ende roof volght na ghiericheit / en moort bloedich
Sal dan thgierich herte dat zoe vierich leyt en braet?
Wysheijt uutstorten? neent / maer zeer overvloedich
Vloijt wysheyt uut therte dat rycdom versmaet
Eist dan niet wondere dat tvolc dus na rycdom staet

Neent want den rycken mach rooven / moorden / stelen
Lieghen / bedrieghen // ja bancqueroute spelen
Dootslaen / ghewelt doen / en stoutelic wreken
Syns viants treken
En noch een man van eeren zyn / men moet al helen
Maer mispickelt den aermen ijet / hy moet bequelen
(fol. 128^{v})
Want hij en vindt niement die voer zijn ghebreken
Een woort wilt spreken
En wie voer recht / jeghen den rycken wilt steken
En daer met ydelder hant / zyn goe cause hecht
Men salt hem houden slepende / meer jaren dan weken
En noch daernaer verliesen / hoe hij daer jeghen vecht
Want die goet noch ghelt en heeft / verliest zijn recht
Dus mach den rijcken / met eeren / sueren en lueren
Maer twaer een valsch bouve / waert een schamel knecht
Liecht hij / oft zijn / syn woorden blau van colueren
Men moet segghen / tes waer / wie derf hem controlueren
Tes noot dat onrecht vanden rycken verdreghen // es
Al moettet den aermen rechtveerdigen bezueren
En want den treijn des rijcdoms / in zulc pleghen / es
Eest dan wonder / dat elc na rycdom gheneghen / es

Jaet / want niet booser dan een mensche ghierich
(fol. 129)
En niet ongherechter / dan ghelt beminnen vierich
Want de zulcke zou ooc / zyn ziele vercoopen
Tes scrifts ontcnoopen
En gheens menschen / ooc alle zonden buutertierich
Broet ghiericheyt // want zy is God revanchierich
Int rapen int scrapen int caken int stroopen
Met grooten hoopen
Hoe zietmen (laes) nu tvolc / elc anderen over loopen
Nijdich afgunstich en vol quader suspicie
Gramscap / ghevecht / dootslach / bluetstorten bij stoopen
Valscheyt / meyneedicheit / ja en composicie

Belet ghiericheyt niet / gherechte justicie
En brengt zij niet / die vreedsamighe int verdriet
Ja noch doet zij dalder schadelicste malicie
Zij valscht die heylighe scrift / met een verkeert bediet
Sy sal ons int eynde leeren / dat God Heyne hiet
Duer haer is booscheyt gheclommen / opten hoochsten graet
(fol. 129^{v})
Alle zonde versterft inden mensche / maer zij niet
Segt nu ghy dwase / alsmen dit wel gade slaet?
Eist dan niet wonder dat tvolc dus na rycdom staet

Neent want al voert den rycke tcabas / in zijn wapen
Vol caecharincx / oft al siemen hem schat rapen
Met wouckere / dies hij met al zijn generacie
Crijcht dominacie
Al had hij zijn vader vermoort / zijn moeder beslapen
Al costmen hem by zijn eenighe dochter betrapen
Suster oft nichte / ja oft teenigher spacie
In tzodomyts operacie
Hoe criminel delict / hij crijcht dispensacie
Pardoen remis / heeft hij te gheven ducaten
Daer mede staet hij allomme ind gracie
Wilt hij zyn maechschap trouwen tsynder baten
(fol. 130)
Oft vleesch eten inde vasten / twert hem toe ghelaten
Hy doet alle gheboden / na zijnen wille keeren
Men zal die rijcke / daerom niet verwaten
Als zij vrouwen vercrachten / oft maechden onteeren
Oft al zijnt overspeelders / tzijn al fijn heeren
Vanden rycken gheen misdaet zwaer gheweghen / es
Maer tzou den aermen vergaen / in groot verzeeren
Want zijn ghebreck onghestraft noch verzweghen / es
Eist dan wonder / dat elc nae rycdom gheneghen / es

Jaet / want is dat wysheijt zoe was Cristus zot
Dat hij hier armoede vercoos voer tbeste lot
Daert al Zijne was / nochtans van hem verdryvende
In simpelheyt blyvende
Leerende dattet den bequaemsten wech is tot Godt
Al houdter nu de werelt mede haren spot
(fol. 130^{v})
Datmen dies jeghen ghiericheijt is scrijvende
Die nu is verstyvende
Judas ghiericheijt / is noch *Cristum* ontlyvende
Menich richter doet nu / daer Pylatus in dwaelde
Soe qualic mach trycke Gods zyn beclyvende
Den rycken deser werelt / zoe *Cristus* verhaelde
Als een kemel sou gaen / deur dooghe vander naelde
Waren wy niet versteent / dit zou ons toch beweghen
Uuten wech / daer den rycken vrecken in faelde
En blyven wij vroetende / in dit slyckich pleghen

Hoe zal dan Gods ghenade tonswaert zijn gheneghen
Wij segghen wel tis waer / maer wy blijven obstinaet
Dus vraghic / nu ons dit al / niet en es versweghen
Metter waerheyt / also recht als eenen draet
Eist dan niet wonder / dat tvolc zoe na rycdom staet

(fol. 131)
Neent / want die gheenen rycdom en is verwervende
Men ziet hoe hij / in zyn schuen gaet al stervende
Sijn / daden zijn woorden / zijn scryven zyn lesen
Syn al mispresen
Oick moet hy veel dinghen / zijns ondancx zijn dervende
Diens kerf ysere is / niet meer credo kervende
Hy en mach leech noch moy gaen om slusts ghenesen
Als dien oft desen
Oick en wilt vetman / zynen cock niet wesen
Cristoffels comter niet eten / en sulcke lieden
Die maken dat de rijcke hooghe zijn gheresen
Hij en heeft gheen tafel vrienden die hem rieden
Duerden dreck droughen / helpen oft gheluc bieden
Al is hij verstandich / luttel yemant daer op let
Ken zegx zoe vele niet / men zieghes meer gheschieden
Waer sietmen een aerm wys man / zitten inde wet

(fol. 131^{v})
Neen tsyn bystier bouven / men achtse magher noch vet
Maer rycdom dats de blomme / hoe zy ghecregen / es
En aermoede es een zant / allomme afghezet
Alst nu den rijcken al verwint / dat hem jeghen / es
Eist dan wonder / dat elc na rijcdom gheneghen / es

Jaet / want wie rijcdom souct laetter ons niet me gecken
Valt in becoringhe / ja en in sduvels strecken
Soe *Paulus* tot Timotheum heeft ghescreven
Hier mochtmen af beven
Sijn rijcdommen niet die den mensche van God trecken
En tot alle vleeschelycken lusten verwecken
Een hemelsche ruste / makende in dit leven
Duer tsolaes aencleven
Ja sulcx herte wenscht / dat God hadde ghebleven
In Zijnen hemele / en hem hier laten woonen
(fol. 132)
En al wou God den zulcken / Zijn glorie gheven
Hij sou dit eertsche rijck kiesen om zijn verschoonen
Want de wercken betuijghent / tis goet om bethoonen
Tes claer ghenouch men derfs niet breeder openbaren
Maer (laes) waermede can ons toch den rycdom loonen
Met grooter zorchvuldicheit int vergaren
Met grooter vreesen ende ancxte / int bewaren
En met onspreckelycken druck / als hij hem vergaet
Dus broeders dinct toch eens op dit verclaren
Soe hopic dat ghij op Mannon / zult crijghen den haet
Eist dan niet wonder / dat tvolc dus na rycdom staet

Prince

Neent / want Cristus cocht den hemel met Zijnen bloede
Maer den rijcken machen coopen met zynen goede
Soe men seyt / hoe zouder dan die aerme na waken
(fol. 132^{v})
Met smallen caken
Al slaeft hij / al wraest hij hem / mat ende moede
Hij en can niet comen / tot zulcken voerspoede
Dat hij voer zijn doot een vet testament mocht maken
Daer vele naer haken
Maer den rycken conquest doet alle zaken
Hem makende den wech na den hemel zoe breet
Datter hij wel blindelinghe / in zou gheraken
Want zijn fondacien / staen daer alle bereet
Om hem metter macht in te trecken / wie lief wie leet
Maer eylaes / als den aermen is overleden
Die moet verdolen want hy den wech niet en weet
Soe en heeft zijn ghelt / daer voer hem niet ghebeden
Maer den rycken coopet al boven en beneden
Hij heeft meer dan winsch / die in rijcdom bedeghen / es
Es hy droeve oft gram / elc stelt hem te vreden
(fol. 133)
Maer niemant den ermen / hoe hij ghevleghen es
Eist dan wonder dat elc na rycdom gheneghen es

Prince

Jaet / want zeer bitter is sdoots memorie
Den mensche / die hier pays heeft en glorie
In zyn substancien rycdommen en ponden
Na Salomons vermonden
Sy maken den wech breet / ter helscher mortorie
Sluytende die poorten / der hemelscher cyborie
Die ziele werter / heel vet in van zonden
Vol dootlycker wonden
Om den rycken / zouctmen alle subtyle vonden
Dies houdt hem Sathan / hier blint zonder achterdincken
Maer laes als hem overvallen zijn laetste stonden
Dan en weet hij met tsondich pack / waer henen flincken
(fol. 133^{v})
Synen vuylen schat / gaet hij dan ierst wech schincken
Meenende dies den hemel / versekert te zyne
Maer eijlaes eist dan tyt / als dleven gaet mincken
En als hij ghequelt leyt / metter ziecten pijne
Och hertleet hertleet / och heere divine
Och broeders is dat niet een deerlicke moordaet
Tfij vuylen rycdom fenijn boven fenijne
Segt nu ghij dwaes / ghij Symons saet
Eist dan niet wonder dat tvolc zoe na rycdom staet

Prologhe

(fol. 134)
Suldy mij Heere aldus gheheel verlaten
Hebdy mij uut uwer ghedachten gheset
En sal mijn suchten / mijn kermen / niet baten
Ontfanct ghij niet meer u dieners ghebet
Ben ic voer U ooghen te zeer besmet
Midts tsondich vlees dat my houdt tondere
Oft ist mijn ongheloove dat U hulpe belet
Ic weet wel in mij is die schult bijzondere
Nu Heere / thoocht met Uwen erm eens wondere
Helpt hem die schijnt buyten hulpe te stane
Op dat ic Uwer goetheijt mach zijn orcondere
Ghij en pleecht U vrienden noijt af te gane
Tis om U woordts wille dat ict U vermane
Niet om mijnent wille / diet wel hebbe verdient
Maer al straft ons die Heere Hij doeghet als vrient

(fol. 134^{v})
Laet U verbidde (*lees:* verbidden) o hemelsche Vadere
Den druck is onverdraghelic / die my toe wast
Comdij mij niet met uwer gracien nadere
Ic blyve versmoort duer den grooten last
Tot mijnder hulpen gheringhe dan rast
Die maten des droefheyts / zyn vol ghemeten
Ic ligghe als een troosteloos mensche ontpast
Oft mij God en die werelt heel hadden vergheten
Twyfelinghe / is aen mijn voeten gheseten
Desperacie van verde huer aenschijn thoont
Mijn hope vliedt wech al waerse ghesmeten
Tschijnt dat my tbetrouwen schier heeft ghehoont
Ten zij dat Ghij Heere mijn sake verschoont
Ic moet zonder twyfel comen tot schanden
Want smenschen hulpe staet in Gods handen

(fol. 135)
Nochtans Heere ic versta U meenen
Tes om te treckene dat Ghij my castijt
Ghij doet ons met slaghen / tot U vereenen
Straffende het vlees dat U wet benijt
Serteyn tis alzoo / ic bekent en belijt
Ghij doeghet voer tgoet / dat ons quaet dunct wesen
Al ist dat nature hier teghen strijt
U slaghen zijn zoet / en weerdich ghepresen
Maer Heere Ghij zyt oick ons Vader in desen
Ghij ontfanct al kindt dat hem tuwaerts went
Dat Ghij gheslaghen hebt / coent Ghij weder ghenesen
Ghij zijt voer een / bermhertich vader bekent
Aensiet mijnen noot die ic hebbe present
En wilt mij (*lees:* mijn) clachten ter stont aenmercken
U bermherticheyt gaet boven alle wercken

(fol. 135^{v})
Want ziet hoe deerlic dat ic ligghe verbaest
Midts die groote droefheyt die ic zie rijsen
Nochtans hoe wonderlic dat Fortuna raest
U woordt can altyts confortacie wijsen
Al moet ic met droefheyt mijn ziele spysen
Eenen man naer U herte heves meer ghesmaect
Davidt wiens naem Ghij hooghe ghinct prijsen
Tblyct aen de Psalmen die hij heeft ghemaect
O Heere / mij metten selven gheeste raect
Dat ic gheenen tyt van U en wycke
U godlycke gracie op mij doch daect
En staet u aerme diener gheen zwijcke
Al ben ic verde van Davidts ghelycke
Ontfanct zijnen Psalm in myn verzeeringhe
Tis al ghescreven om onse leeringhe

Psalm 79 (*lees:* 77)

(fol. 136)
Met mijnder stemmen tot God uuter herten
Ja met mynder stemmen / wil ic cryschen voerwaer
Hij sal my verhooren / als ic ligghe in smerte
Al Hij verre zijn / Hy is nochtans daer
Inden dach mynder noot / vol lijdens zwaer
Socht ic den Heere / tot mijnder baten
Ic rechte tsnachs mijn hant ute duer grooten vaer
En badt zonder ophouden zeer boven maten
Want mijn ziele / en wilde huer niet troosten laten
Den druck maect dat mijn hope gheheelic smelt
Wanneer ic Gods oordeelen wilde vaten
Werdt ic in mij selven zoe zeere ontstelt
Ic sprack en hebbe mijn sinnelicheit ghequelt
Maer mijnen gheest werdt int ondersoucken *onmachtich*
Gods oordeel te verstane is mij te crachtich

(fol. 136^{v})
Ghij houdt mijn ooghen datze wachten en waken
Siende rontsomme / oft mij troost mocht gheschien
Maer niet dan droefheyt en zie ic mij naken
Soe dat ic niet spreken en can midts dien
Ic dincke wel watter voormaels al is ghesien
Wat Ghij Heere ghedaen hebt *inde jaren voerleden*
Waer duere mijn vreese wel weech soude vlien
Waer ic in U wercken gheheel te vreden
Maer *met dencken moet ic den nacht besteden*
En disputeren in mijnder herten gront
Mijne gheest wilde ondersoucken U zeden
En sprack duer den druck / diet daer dede oorcont
Sal de Heere mij versteken in alder stont
En heeft Hij aen my niet meer Zijn behaghen
Die van God versteken is moet altyts claghen

(fol. 137)
Ist dan heel uute ende al ghedaen
Met Zynder goetheijt / die ic voormaels bekende
Sal Hy mij inder eewicheijt niet meer bij staen
Soe ist te vergheefs waer ic mij wende
Is Zyn godlic woort ghecomen ten ende
De fonteyne des levens / dan uut ghemeten
O wat droever ghepeijs / wat zwaerder allende
Hoe heeft mij dese zorghe te gronde ghesmeten
Heeft Godt Zyn ghenade gheheel vergeten
En Zijn bermherticheijt in thooren ghesloten
Soe worde ic van duvel en helle verbeten
De pijlen des doots blijven in mij gheschoten
Alle plaghen worden / tseffens uut ghegoten
Soude Gods thoren Zijn ghenade verdrijven
Maer Zijn woordt sal inder eewichyt blijven

(fol. 137^{v})
Tot mij comende uut svleesch bedwancheijt
Werdt ic gheware mijn onmechtich verstant
Ende sprack certeijn / *dit is mijn zwancheyt*
Daer is veranderinghe in des Hoochsten hant
Hij slaet / Hij gheneest / Hij verderft / Hy plant
Hy maect zieck ghesont / Hy can nemen en gheven
Hij werpt indzee / en brengt werder (*lees:* weder) aen lant
Hij alleene heeft macht / over doot en leven
Daer om wil ic segghen / wat Hij heeft bedreven
De wonderen die Hij heeft ghedaen van ouden tijden
Wie is van Hem oijt onghetroost ghebleven
Die Zijnen naem ghedueric wil belyden
In Hem wil ic dan altijts verblyden
Hoe quaet dat de zake oick met my wordt
Want Gods hant en is noch niet vercort

(fol. 138)
God Uwen wech is de heylicheyt alleene
Daer wil ic in wandelen naer U ghebot
Ghij zult mij beschermen / al ben ic in weene
Ghij zijt U dieners een onverwinnelic slot
Wie isser zoe groot en machtich als God
Ja wie heeft eenighe macht zij en comt van boven
Die hem selven ijet toescrijft is dwaes en sot
Al waer hij de meeste in sprincen hoven
O God Uwen naem is waerdich om loven
Ghij zijt God die wonder doet / en hoochst gheseten
Der heydenen goden zijn voer U verstoven
Hemel en deerde staen duer U secreten
Ghij hebt den volcke U macht laten weten
Also datsze gheen onschult cuenen bewijsen
Die Gods wercken weten en Hem niet en prysen

(fol. 138^{v})
Ghij hebt U volck zeer machtich verlost
Die kinderen Jacobs en Josephs by name
Hoe voerzichtelic gaefdij huerlieden den cost
Alsze uut Canam / in Egiepten quamen
Dies Hem alle menschen wel mueghen schamen
Die niet en betrouwen U godlijcke macht
Ghij lietsze eenen tyt gheneeren te samen
Tot datsze Pharo in catyvicheyt bracht
Daer saghen de wateren Heere U groote macht
Sy veranden (*lees:* veranderden) huer natuere en werden bloedich
Die diepten hebben vreesende / U hoocheyt gheacht
Die wolcken storten water uut zeer overvloedich
Den donder schoot blicxem / als pylen gloedich
Om datmen U volck zoude laten passeren
Maer die verhert is / en camen niet verneren

(fol. 139)
Hoe soude ic de wonderen al vertellen
Die daer ghebuerden al Egiepten omtrent
Ghij ghincsze met dijveersche plaghen quellen
Om dat U moghentheyt zoude worden bekent
Men hoorde de stemmen des donders uut tfirmament
Dat deerde werdt bevende / en heel in rueren
Ghij beschermde U volc daer voer elcken present
En dongodlycke moesten de plage be zueren
Ghy dedet die zee oprecht staen als mueren
En maecte inden middel eenen effenen ganck
Daer leyde Ghy U volc deur ter selver hueren
Maer Pharo met ros ende waghen verdranck
Helptij Heere Ysrahel uut sulcken bedwanck
Hoe zuldy ons hier dan laten verbyten
Die van Abrahams gheloove zijn / syn Ysrahelijten

(fol. 140)
Siet Ghij leijde U volck als een cudde scapen
Die niet en wisten waer zy souden weyden
Duer *Moijsen* / en *Aron* / U ghetrouwe knapen
Diese inde wildernisse ghinghen leijden
Daer dede Ghijse veertich jaren / lanck beijden
Datsze noyt en quamen / onder huijs noch dack
Ende zints / datsze / uut Egiepten waren ghescheijden
En wasser niet eene // die eenen schuen ghebrack
Wat wast anders / dan U liefde? / die U hier toe track?
En dat Ghij / U woordt daer duer beveste?
Al lyde ic nu *Heere* dit onghemack
Ic weet wel Ghy sult my noch helpen int leste
Alsze mij alle begheven / zijdy de beste
En comt mij met U troostelic woordt te baten
God en sal de Zijne nemmermeer verlaten

Niet meer alsoo Crul.

Résumés en langue française
English summaries

Rhetoricians and prose romances

Of the prose romances, published in the Low Countries during the first half of the sixteenth century, a considerable number have partly been written in Rhetoricians' verses, viz. 'refreynen' (refrains, i.e. strophic poems), monologues and dialogues, prologues, epilogues, etc. - A certain evolution of the genre itself can be traced, showing its climax between 1515 and 1523.

A careful investigation of the '*Historie van Floris ende Blanceflour*' led us to the hypothesis that Anna Bijns is the author of this adaptation from the Middle Dutch poem by Diederik of Assenede. That opinion is mainly based on the facts that we meet her device 'meer suers dan soedts' in the 'Prologhe' and that the verses show the spoilt acrostic BNNNS.

The histories of '*Alexander van Mets*', '*Broeder Russche*' *(Friar Rush)* and '*Frederick van Jenuen*' *(Frederyke of Jennen)* have a few verses in common. Probably one and the same person has translated them from their German examples. A connection even seems to exist between '*Frederick van Jenuen*' and a few poems in Jan van Stijevoort's famous volume, and in the so called manuscript-A, sometimes ascribed to Anna Bijns. Is she also the author of the three romances mentioned above?

For those, intending to acquire profound knowledge of the literature of the Rhetoricians, the prose romances merit a thorough and close examination.

Dr Luc DEBAENE.

Inventaires médiévaux de bibliothèques belges

Cette liste fait suite à l'article paru dans le numéro précédent[1] et contient des inventaires publiés de bibliothèques privées et de collections de manuscrits ayant appartenu aux églises et chapelles belges. Les données fournies dans les *miscellanea* de notre article antérieur ne furent pas reprises et les collections abritées à l'étranger ne furent pas mentionnées. Tel fut e.a. le cas pour la plupart des bibliothèques princières et les donations de livres à la Sorbonne.

R.L. PLANCKE.

(1) Cfr t. XXVI, 1948, pp. 237-252

The manuscript of the so called 'refereynen of C. Crul'

It has been the merit of Dr J.A. Goris to have drawn the attention of literary historians on a Flemish manuscript of the XVIth century, since the middle of the XVIIIth century in the British Museum (Sloane Ms. N^{r} 1174).

Since the notice of the well known Flemish critic - published in '*De Gulden Passer*' (1926) - remained rather sketchy and didn't always prove completely accurate, we thought it useful to give a more detailed description of this manuscript and to pay special attention to the poems of C. Crul, a 'Rederijker' who lived in Antwerp in the first half of the XVIth century.

The manuscript (paper; 145 folios; 10 to 20 lines to the page) dates probably from the 3rd quarter of the XVIth century and was written by several hands. It contains: 39 'Refreinen' (one of A. De Roovere (c. 1420-1482), 2 of N. Knibbe, one of Anna Bijns (1493-1575), one of Fr. Fraet (1520-1558) and one probably written by C. Crul and for the first time published by us) and a few other poems, some of which by C. Crul, namely: *Den Geestelijcken ABC* (a poem of 25 stanzas of 13 lines, each stanza beginning with a letter of the alphabet, written in 1534, also known from other manuscripts and printed editions of the XVIth century); rhymed versions with introduction of Psalm Nr 13 (Vulgate Nr 12) and Nr 77 (Vulgate Nr 76), published for the first time in this article; 2 'Retrograden' and probably *Den corten ABC.*

No other poem in this manuscript can be ascribed to C. Crul with certainty. The authorship of most of the 'Refreinen' cannot be established. The only thing we know is that 4 of them are surely not and one is only probably of the Antwerp 'Rederijker'. Therefore it is better to consider this manuscript as an anthology of 'Rederijkers'-poetry and not as 'the Refreinen of C. Crul', the way Dr J.A. Goris rather unfortunately put it.

A more thorough study of all the literary products of which Crul's authorship is settled (not only the poems contained in the Sloane Manuscript, but also the Farce of Heynken de Luyere, his translations of 4 Colloquia of Erasmus, 'Mont toe borse toe' and other minor poems) would undoubtedly throw more light upon this attractive but puzzling figure who has not yet received a satisfactory treatment in literary handbooks.

A. VAN ELSLANDER and L. ROOSE.

Varia

De Duitsche wetenschappelijke bibliotheken na de oorlog
Naar aanleiding van het verschijnen van:
Georg Leyh, *Die deutschen wissenschaftlichen Bibliotheken nach dem Krieg* (Tübingen, Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1947, in-8°, 222 pp.).

Na het stopzetten der vijandelijkheden heeft het een hele poos geduurd alvorens positieve gegevens bekend werden over de toestand, waarin de Duitse bibliotheken zich bevonden en in hoeverre ze schade geleden hadden door oorlogsfeiten. Van groot belang was voornamelijk de huidige situatie van de Duitse wetenschappelijke bibliotheken omdat, zoals W. MUNTHE het tijdens de laatste I.F.L.A. bijeenkomst te Londen nog opmerkte, 'as England and U.S.A. were the pioneers in the public library movement,' Duitsland beslist 'the stronghold of the learned libraries' was. Dr GEORG LEYH, de nestor van het Duitse bibliotheekwezen, die druk bezig is een herziene druk van het *Handbuch der Bibliothekswissenschaft* voor te bereiden, vergaarde het materiaal voor een zeer gedetailleerd overzicht van, zoals het in het 'Vorwort' heet, 'die Schilderung einer bisher unerhörten Kulturkatastrophe'(1).

Navraag werd hiertoe gedaan bij 80 à 100 wetenschappelijke bibliotheken in de diverse zones naar de toestand der gebouwen, het fonds, de catalogi, de verliezen aan boeken, handschriften, enz. Het doel was tweeërlei. Namelijk: door compilatie van authentieke gegevens een document op te stellen, dat van historische betekenis zou zijn. En: aan de

(1) Minder uitvoerige overzichten zijn te vinden bij: L. BRUMMEL, *De verliezen der Duitsche bibliotheken*, in *Bibliotheekleven*, 1946, 127-128, 169; L. BRUMMEL, *De verliezen der Duitse bibliotheken*, in *De Bibliotheekgids*, 1946, 70-72; K. GARSIDE, *Post-war problems of German libraries*, in *The Library Association Record*, 1947, 169-174; G. LEYH, *Die Lage der deutschen wissenschaftlichen Bibliotheken noch dem Kriege*, in *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen*, 1947, 59-80; F.A. SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, *Die deutschen Bibliotheken*, in *Die Gegenwart*, 1947, 32-34; L. BRUMMEL, *De wetenschappelijke bibliotheken in Duitsland*, in *Critisch Bulletin*, 1947, 385-393; L.S. THOMPON, *The effect of the war on German research libraries*, in *The German Quarterly*, 1948, 77-82.

wetenschapsmensen betrouwbare inlichtingen te bezorgen, niet over het materiaal dat eens voorradig was in de behandelde bibliotheken, maar wel over dat, wat er momenteel nog is.

Het eerste gedeelte van het boek brengt een algemeen overzicht van de wetenschappelijke bibliotheken tijdens en na de oorlogsjaren. De 'Gesamteindruck' is weinig opwekkend:

> 'Viele Gebäude liegen in Trümmern, andere sind auf Jahre und Jahrzehnte kaum benutzbar. Millionen von Bänden, darunter Tausende von Handschriften und alten Drucken sind verbrannt oder verschollen, einige Millionen evakuierter Bände warten auch heute noch vergebens auf die Rückkehr und Wiederaufstellung in den beschädigten Magazinen, unersetzliche Kataloge sind ganz oder zu Teilen vernichtet. Der gesamtdeutsche Leihverkehr, einst der Ruhmestitel des deutschen Bibliothekswesens, ist ebenso abgebrochen wie die Verbindung mit den ausländischen Bibliotheken. Sogar der Verkehr zwischen Bibliotheken und Buchhandel hat fast zwei Jahre lang aufgehört zu existieren und fängt erst jetzt an, sich wieder zu beleben. Nur einige wenige grosse Bibliotheken sind in vollem Umfang arbeitsfähig. Es ist ein Katastrophe, die in der Geschichte der Bibliotheken und in der Geschichte der Wissenschaften keinen Vergleich hat'.

Het blijkt dat slechts een zevental Universiteitsbibliotheken (Erlangen, Greifswald, Halle, Heidelberg, Keulen, Rostock en Tübingen) en verder de Staatliche Bibliothek te Bamberg, de Lippische Landesbibliothek te Detmold, de Landesbibliothek te Fulda, de Thüringische Landesbibliothek te Weimar, de Nassauische Landesbibliothek te Wiesbaden en de Herzog-August-Bibliothek te Wolfenbüttel zonder al te grote schade of verliezen uit de oorlog zijn gekomen.

In October 1940 werd de Landesbibliothek te Kiel tijdens een luchtaanval getroffen. Kassel volgde in 1941. Van toen af ging het steeds crescendo tot de eerste vier maanden van 1945, de meest noodlottige van de hele oorlog. De dikwijls zeer grote materiële schade aan de gebouwen impliceerde echter niet altijd dat ook het boekenfonds in dezelfde mate werd getroffen. In September 1939 immers werd aangevangen met het zg. buiten gevaar brengen van manuscripten, autographen, en andere rariora, meest in kelders ter plaatse, - tot Kassel (1941) en Karlsruhe (1942) moesten ondervinden dat dit geenszins zekerheid bood. In de Herfst van 1942 begon 'eine Bücherbewegung, die in der ganzen Geschichte der Bibliotheken ohne Beispiel ist'. Schatten werden in veiligheid gebracht in kelders van brouwerijen, kastelen, kloosters, dorpskerken, kali- en zoutmijnen over het hele land verspreid. Soms nam deze Odyssee fantastische verhoudingen aan: de Preussische Staatsbibliothek verspreidde bijna gans haar bezit (3 millioen vol.) over heel Duitsland, de Deutsche Bücherei méér dan 1 1/2 millioen over 10 verzamelplaatsen, de Staatsbibliothek te München nagenoeg 1 millioen dln over 28 centra. Reeds bij het transport werden verliezen geleden. Boeken vielen in het water, raakten onder de wielen van spoorwagens of gingen, met honderdtallen

tegelijk soms, gewoon verloren. De uitgekozen bergplaatsen bleken niet altijd voor het doel geschikt: zoutstof drong in niet geïsoleerde kisten, boeken raakten beschimmeld of werden ernstig beschadigd door muizen. Brand in dergelijke bergplaatsen kostte 50.000 dln aan de Technische Hogeschool van Aken, eveneens 50.000 aan Marburg en 60.000 aan Göttingen. De U.B. van Heidelberg verloor 50 ton boeken, waaronder vermoedelijk tal van Baselse Frobendrukken op het gebied der klassieke filologie in den brand van het kasteel Mentzingen (Bruchsal). Anderzijds gingen van verschillende bibliotheken de achtergebleven fondsen helemaal of, op enkele duizenden banden na, bijna volledig teloor: de bibliotheek van de Rijksdag te Berlijn en die van de Technische Hochschule (250.000 dln), de Landesbibliothek te Karlsruhe (360.000), de Commerz-Bibliothek te Hamburg (172.000 of 92%), de Stadtbibliothek te Essen (90%). Te München werden van de Bayerische Staatsbibliothek 500.000 dln, van de U.B. 350.000 vernietigd, terwijl Dresden en Frankfurt er 300.000 verloren, cijfer dat voor laatstgenoemde U.B. nog verhoogd moet worden met 400.000 proefschriften. De Deutsche Bücherei te Leipzig zag van haar tijdschriftenfonds alléén reeds 42.000 dln in de vlammen opgaan.

Reeds tijdens de oorlog werden pogingen ondernomen om in de ontstane lacunes te voorzien door aankoop van privé-bibliotheken. De Hamburgse U.B. schafte zich vóór Mei 1945 117.000 boeken aan, terwijl Kassel de hand kon leggen op de aan Hassiaca en germanistiek rijk voorziene Edward SCHRÖDER-verzameling.

Andere moeilijkheden kwamen zich bij de reeds bestaande voegen: het geleidelijk aan wegvallen van de meest noodzakelijke periodieken, het ontbreken van buitenlandse literatuur. Slechts via Tübingen, dat contact onderhield met Zwitserland, sijpelde af en toe nog wat door. ‘So hatte’, merkt Dr. LEYH op, ‘das ausländische Buch in Deutschland während des Krieges beinahe den Seltenheitswert einer Handschrift erreicht’.

Het einde van de oorlog bracht geenszins verlichting: de gebouwen dienden hersteld; er moest gedacht worden aan het bijeengaren van het verstrooide fonds; aan het vaststellen van de verliezen en van de ontstane lacunes; catalogi moesten aangevuld, up-to-date gebracht of soms helemaal opnieuw gemaakt; het bedrijf diende zo spoedig mogelijk heropend; het door de oorlogsfeiten en door de ‘zuivering’ geslonken personeel moest weer worden uitgebreid. Bij de herstelling der schade aan gebouw en bemeubeling stootte men op moeilijkheden door schaarste aan materiaal. Anderzijds bleek recuperatie van het bezit voor menige bibliotheek onmogelijk, daar de nodige bergruimte ontbrak: de Münchener Staatsbibliothek kon slechts 8 van de 28 toevluchtsoorden ontruimen. In andere gevallen ontbraken vervoermiddelen of kisten. Ook de verdeling van het land in vier zones bracht onoverkomelijke hinderpalen mee: sommige bibliotheken konden hun fondsen niet terug bij mekaar brengen, daar tal van opslagplaatsen in andere zones lagen. Voortgaande op de gekende verliezen wordt geschat dat het 30 tot 40 jaar duren zal vooraleer b.v. in Berlijn, Leipzig of München weer degelijk wetenschappelijk werk zal kunnen worden geleverd. Schr. stipt aan dat in de Westelijke zones de

toestand geleidelijk verbetert; er werden zelfs nieuwe bibliotheken opgericht, zoals de Deutsche Bibliothek ('Westdeutsche Bücherei') te Frankfurt a/M. en de U.B. te Mainz. Over de toestand in de Russische zone is nog bitter weinig gekend(2). Wel weet men dat de practisch onbeschadigd uit de oorlog gekomen Thüringische Landesbücherei te Gotha nog slechts over nagenoeg 40.000 dln beschikt, daar het grootste gedeelte van het fonds (naar raming 270.000 dln, honderden wiegedrukken en enkele duizenden hss.) samen met het ganse catalogusapparaat door de bezettende overheid aangeslagen en naar Rusland vervoerd werd. Bremen verloor op dezelfde wijze meer dan 50 % van haar bezit, terwijl ook tal van speciale Berlijnse bibliotheken zorgvuldig werden 'uitgekamd'.

Alles bij mekaar genomen zijn de verliezen aan handschriften, Gotha en enkele andere uitzonderingen buiten beschouwing gelaten, gelukkig niet zo heel hoog, alhoewel nog niets positiefs geweten is over de onschatbare Berlijnse muziekhandschriften, en alhoewel Kassel de diefstal rapporteert van een oud-Hoogduits Hildebrandslied en van een Willehalm-handschrift. Van de Grimm-Sammlung werd evenmin een spoor weergevonden. Ook de U.B. te Leipzig, Greifswald en München, de Landesbibliothek te Wiesbaden en het Leipziger Buchmuseum, - dat eveneens 752 incunabelen 'beschlagnahmt' zag -, verloren kostbare handschriften. Het manuscript van de *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* werd weergevonden. Over het in Pommeren in 'veiligheid' gebrachte manuscript van de *Deutsche Gesamtkatalog* werd anderzijds nog niets vernomen. Zelfs zo het wordt weergevonden is de directe waarde zeer relatief, daar de DGK, in tegenstelling met de GKW, terugslaat op het 'nationaal' bezit, waarvan circa 25 % verloren is gegaan.

Bijzonder zwaar vallen de verliezen van de handbibliotheken der leeszalen en van de catalogiseerdiensten, die onontbeerlijk zijn voor het dagelijks bedrijf en moeilijk kunnen worden aangevuld. Practisch volledig verloren gingen de leeszaalfondsen van de Landesbibliothek te Kiel, de U.B. te Giessen, de Technische Hochschule te Dresden en de Staatsbibliotheken te Berlin en Bremen. De Landesbibliotheken te Darmstadt, Düsseldorf, Karlsruhe en Stuttgart, de U.B. te Hamburg, Frankfurt, München en Münster beschikken nog slechts over zeer onvoldoende naslagwerk voor de catalogus-afdelingen. Het aanzienlijkste verlies leed de Öffentliche Wissenschaftliche Bibliothek (de vroegere Staatsbibliothek) te Berlin: 30.000 dln. uit de leeszaal, 2.200 dln van de incunabelafdeling en het grootste gedeelte van de handbibliotheek van de Realkatalog.

Een ongetwijfeld zware slag trof de bibliotheken, die hun gedurende generaties opgebouwde catalogi geheel of ten dele vernietigd zagen. Zo bezit noch de U.B. te Hamburg, noch de Stadsbibliothek te Leipzig één enkele catalogus, terwijl die van Münster onvolledig zijn, en Würzburg

(2) Enkele cijfers over het bezit en de personeelssterkte van wetenschappelijke bibliotheken in de Russische zone worden door Dr CARL MONES vermeld in *Der Stand des Bibliothekswesens in der sowjetischen Besatzungszone*, in *Der Volksbibliothekar*, 1948, 129-130.

alleen nog beschikken kan over de catalogi der handschriften en der dissertaties. Sommige bibliotheken troffen heel in de aanvang van de oorlog reeds de voorzorgsmaatregel sommige catalogi te laten fotocopiëren of microfilmeren. Zo b.v. de trefwoordencatalogus van Halle. Ook van de 2.100 banden tellende Berliner Realkatalog werd een fotocopie gemaakt, die echter naderhand verloren gegaan is, evenals 218 banden van de oorspronkelijke catalogus. Andere bibliotheken konden hun catalogi ongeschonden bewaren. Hun momentele betekenis is echter zeer miniem, daar van het boekenfonds hele partijen afgeschreven moesten worden.

Konden sommige bibliotheken aanzienlijke delen van hun bezit uit de puinhopen redden, - Düsseldorf b.v. 30.000 dln, Jena 60.000, waaronder de Goethe-Bibliothek -, toch rijzen bij de heropbouw van de fondsen zeer grote moeilijkheden op. Het belang van privé-verzamelingen, zoals de reeds geciteerde Schröder-bibliotheek, is thans zeer groot. Hamburg kon hierdoor aan het geredde bezit van 225.000 dln reeds 375.000 dln toevoegen. Anderzijds komen door de 'Bodenreform' tal van kasteelbibliotheken 'vrij', terwijl van de moeilijkheden van de microfilm gebruik zal worden gemaakt om de verzamelingen van periodieken en proefschriften weer aan te vullen of op te bouwen.

Een ernstige handicap was het ontbreken van een nationale bibliografie. Wel bestonden vier Börsenblätter en vier boekhandelsbibliografieën, voor elke zone een[3], De beslommeringen van alledag stonden tot nog toe (en dit niettegenstaande de vooroorlogse Reichstauschstelle weer werd opgericht, evenals de Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft die destijds zulke schitterende prestaties leverde), het aanvatten van méér omvangende arbeid in de weg. Voor de voorziening in buitenlandse literatuur speelt het toeval en persoonlijke kennis en initiatief een grote rol. De U.B. te Bonn onderhoudt thans relaties met de Bodleiana, terwijl Freiburg, Stuttgart en Tübingen contact hebben met Zwitserland. Gepoogd wordt om tot een georganiseerde ruil te komen, zoals deze b.v. reeds bestaat tussen de Offentliche Wissenschaftliche Bibliothek te Berlijn en de Franse Bibliothèque Nationale. Het verkeer met Engeland is nog zeer fragmentair. Met de Verenigde Staten vlot het beter[4], alhoewel de door de Library of Congres-Mission gedane poging, in massa Duitse boeken aan te kopen om deze te ruilen tegen Amerikaanse, gestrand is op deviezenmoeilijkheden.

Het ligt voor de hand dat slechts weinige wetenschappelijke bibliotheken (meestal kleine of van middelbare grootte) bijna ononderbroken toegankelijk bleven voor het publiek. Dit geldt voor Tübingen, Marburg

(3) De publicatie van de *Deutsche Nationalbibliographie* werd intussen weer hervat door de Deutsche Bücherei, met medewerking van de bezettende autoriteiten.

(4) De 'Civil Affairs Division' van het 'Department of the Army' publiceerde in 1947 een lijst van Duitse bibliotheken die met het Smithsonian Institute in ruilverkeer waren. In 1948 verscheen een lijst van Duitse bibliotheken, die het ruilverkeer met de Verenigde Staten terug wensten op te nemen.

en Erlangen en voor verschillende speciale bibliotheken, zoals de Bibliothek der Leopoldina en die van de Deutsche Morgenländische Gesellschaft, beide te Halle, en de Bibliothek van het Germanische Nationalmuseum te Nürnberg. De Nassauische Landesbibliothek te Wiesbaden sloot slechts gedurende één dag: bij het binnentrekken der Amerikaanse troepen. In grote 'bibliotheksstädten' echter (Berlijn, München, Leipzig, Hamburg, Frankfurt, Dresden, e.a.) is de toestand nog steeds minder rooskleurig. De Öffentliche Wissenschaftliche Bibliothek te Berlijn beschikte vroeger over 1.000 zitplaatsen voor het publiek; thans over 160. De leeszaal van het Rotschild'se Palais te Frankfurt bezit slechts één tafel en enkele stoelen! In München blijkt geen enkele bibliotheek volledig in staat te werken. De meeste instellingen hebben daarenboven slechts een klein gedeelte van hun fonds voor gebruik beschikbaar: de U.B. van Leipzig, een millioenenbibliotheek, kan slechts ongeveer 100.000 boekdelen bereiken.

Met die chaotische toestand voor ogen wordt gepoogd de toeloop naar de enkele 'werkende' bibliotheken in te dammen door: de verpakkings- en verzendingskosten voor het leenverkeer op rekening van de aanvrager te brengen, de verkorting van de uitleentermijn. Tal van moeilijke situaties ontstaan, zoals b.v. daar waar blijkt dat méér dan de helft van de aangevraagde boeken verloren is gegaan, of wanneer men vaststelt dat een U.B. van middelbare grootte dagelijks ongeveer 1.200 aanvragen moet behandelen, met een personeel dat vóór de oorlog amper volstond om er 300 tot 400 uit te voeren. Een ernstig probleem is de 'zuivering' van de fondsen van nazistische en militaristische schrifturen, werk dat heel wat tijd in beslag neemt van het wetenschappelijk personeel. Toch blijkt dit ernstig te worden opgenomen: menige grote bibliotheek werd met het oog hierop voor enkele maanden gesloten.

Gezien de opeenstapeling van supplementaire werkzaamheden heeft het probleem van het personeel een niet te onderschatten betekenis. De opleiding blijft in grote lijnen dezelfde als vóór de oorlog. Terwijl in de Russische zone gebrek is aan geschoolde krachten, waren er in 1946 in het Westen nagenoeg 20 bibliothecarissen werkloos. Het 'Verein Deutscher Bibliothekare' bestaat niet meer, maar vermoed wordt dat in het algemeen, naar het voorbeeld van Zwitserland, en voornamelijk van Engeland en de Verenigde Staten, in de toekomst nauwer contact tot stand zal komen tussen de bibliothecarissen van wetenschappelijke en die van openbare bibliotheken. De wetenschappelijke stadsbibliotheek zal, als 'Einheitsbibliothek', de schakel vormen, en zo zal het standpunt worden bijgetreden, dat jaren lang reeds verdedigd wordt door het *Zentralblatt für Bibliothekswesen.* In 1946 werd de mening vooruitgezet dat, naast dit 'wissenschaftliche Organ', dat ondertussen weer verschenen is, ook een *Mitteilungsblatt* diende gepubliceerd, dat hoofdzakelijk gewijd zou zijn aan de problemen van het heden en aan de wederopbouw van de bibliotheken. Gewaagd werd tevens van de oprichting van een *Zentrales Nachrichtenblatt für den wissenschaftlichen Wiederaufbau Deutschlands*, waarbij het *Mitteilungsblatt* nauw zou aansluiten.

Ten slotte brengt Dr LEYH's boek de diverse 'Einzelberichte der

Bibliotheken' in alfabetische volgorde naar plaatsnaam, met alle mogelijke verdere details over verliezen, schade aan gebouwen en catalogi, stand van de heropbouw en heruitrusting, enz., en, eveneens per bibliotheek, de 'Personalnachrichten', nl. de mutaties in de wetenschappelijke staf tijdens en na de oorlog.

Er mag worden aangenomen dat sinds het verschijnen van dit werk reeds heel wat positieve arbeid werd geleverd. Maar er blijft beslist nog heel wat te doen, vooraleer aan de chaotische toestand verholpen zal zijn. Want: 'Es ist nicht die eine oder andere Bibliothek zerstört worden, sondern das hochgesteigerte deutsche Bibliothekswesen als Ganzes ist zusammengebrochen und muss aus den Ruinen wieder aufgebaut werden'.

LEO SCHEVENHELS.

'Vereeniging der Antwerpsche bibliophielen' Bericht aan de leden

BEDRIJVIGHEID. - Aan het jaarverslag over het jaar 1948, dat op de algemene vergadering van 30 Januari 1949 aan de leden ter goedkeuring werd voorgelegd, ontlenen we:

'In de algemene statutaire vergadering, welke gehouden werd op Zondag 1 Februari 1948 in het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, werden de heren J. COOLS, R. DE BOCK, A. DERMUL, Dr L. INDESTEGE en Dr F. LYNA als bestuurslid herkozen. Na de bijeenkomst hield de heer Dr A. VAN ELSLANDER een lezing over "*Bekende en onbekende Refreinenbundels uit de 16*^{e} *eeuw*".

Het ledental is lichtjes gedaald. Het bedroeg 263 op 31 Dec. 1948 tegenover 275 einde 1947. Wij hadden het overlijden te betreuren van drie leden: de heer H.W. ACKERMANS, mej. B. CRABS en de heer PROSPER VERHEYDEN, ondervoorzitter der Vereniging, een figuur van grote betekenis in de wereld van het Vlaamse boekwezen.

De leden ontvingen van het tijdschrift *De Gulden Passer* de nummers 3-4 van de 25e jrg (1947). Deze aflevering bevat 212 blz. tekst. Elk artikel is gevolgd door een resumé in het Frans of het Engels. De bibliografische kroniek werd terug opgenomen. Het bestuur is de mening toegedaan, dat *De Gulden Passer* geregeld zou moeten verschijnen, liefst om de drie maand. Er zal getracht worden de achterstand in te lopen. Een prospectus, welke o.m. een samenvatting van de vijf laatste jaargangen en een lijst van medewerkers zou bevatten, zal uitgegeven worden. Dit zou uitstekend propagandamateriaal zijn om nieuwe leden aan te werven.

De toelagen van de Universitaire Stichting en van het Provinciebestuur van Antwerpen bleven behouden.

Ruildienst werd aangegaan met: *Hispania Sacra*, Madrid; het jaarboek *Sacris Erudiri*, uitgave van de Sint Pieters Abdij te Steenbrugge, en het Wetenschappelijk Instituut van het boek (Polen).

Op 18 Juli hield de heer A. DERMUL, penningmeester, voor de Gewestelijke Zender-Antwerpen een radio-toespraak over het doel en de werking van de Vereniging.

Volgende uitgaven worden in het vooruitzicht gesteld: een werk van de heer KRUYSKAMP over JAN VAN DEN BERGH's verzamelde dichten en spelen; een facsimile uitgave van een oud liederboek, gedrukt in 1508, aanwezig in de Kon. Bibliotheek te Den Haag, met inleiding door de heer MAK; werk over Lernutius bezorgd door de heer VAN CROMBRUGGE en de Catalogus van de tekeningen van het Museum Plantin door de heer FRANK VAN DEN WIJNGAERT, alle in de 2e Reeks. Het bestuur hoopt verder de premieuitgave 'Van den levene ons Heren' aan de leden te kunnen aanbieden.

De eerste taak van het bestuur zal er in bestaan de inkomsten te verhogen ten einde het hoofd te kunnen bieden aan de steeds stijgende drukkosten der publicaties. Noodzakelijk is het daarom het ledental op te voeren'.

ALGEMENE STATUTAIRE VERGADERING van 30 Januari 1949 in het Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven, te Antwerpen.

De vergadering wordt geopend te 10.30 u., onder het voorzitterschap van de Heer LODE BAEKELMANS.

De heer A. ARENTS, 2e secretaris, leidt de algemene statutaire vergadering in met het verslag over de algemene vergadering van 1 Februari 1948, gevolgd door het jaarverslag over het verlopen jaar. Dit verslag wordt goedgekeurd. Daarop geeft de heer DERMUL, penningmeester, lezing van het geldelijk verslag en schetst meteen een ontwerp-begroting voor 1949.

Verder hechtte de Algemene Statutaire Vergadering haar goedkeuring aan volgende Bestuurswijziging: De heer DERMUL, penningmeester, wordt vervangen door de heer A. ARENTS, wijl de heer THYS als 2e secretaris in het bestuur treedt. De heer DERMUL wordt samen met Prof. Dr J. VAN MIERLO, tot ondervoorzitter gekozen.

Het mandaat van de heren BAEKELMANS, BAUR, SCHAUWERS, SCHMOOK en STELLFELD, uittredende leden, wordt hernieuwd.

Na afhandeling van deze punten wordt de vergadering te 11 uur geheven, waarop de heer Voorzitter de heer SCHMOOK inleidt, die handelt over: '*Wat schonk het Bestendig Dotatiefonds aan de Stadsbibliotheek van 1905 tot heden*'.

Boekbespreking

Giannetto Avanzi, *La bibliografia italiana*; *seconda edizione interamente rifatta con tre appendici e una aggiunta.* Roma, Instituto nazionale per le relazione culturali con l'Estero, 1946, in-8º, XXIV + 570 pp.

Deze bibliografie, samengesteld door Dr G. AVANZI, directeur van de 'Studio bibliografico' te Rome, beoogt aan te sluiten bij Fumaggali's *La bibliografia*, gepubliceerd in 1923. De bedoeling die voorzat was een overzicht te geven van het belangrijkste, sinds 1921 in Italië verschenen materiaal op het gebied der bibliografie en bibliotheconomie. De ruim 2.500 verwijzingen werden, naar inhoud, bijeengebracht in vijf, elk verder onderverdeelde groepen: 1. Bibliologia. - 2. Bibliografia. - 3. Biblioteche e biblioteconomia. - 4. Legislazione della stampa e del libro, Proprietà letteraria, Diritto di autore, Censura, Opere condannate. - 5. Tecnica delle arti grafiche, Industria e aziende grafiche, terwijl de drie aanhangsels resp. brengen: Indice cataloghi d'incunabuli pubblicati in Italia (1901-1942); Esposizione, mostre, fiere bibliografiche italiane, cataloghi e notizie (1921-1942).

Bijna alle opgaven zijn van een annotatie voorzien, waarin betekenis, draagwijdte, opvatting, e.d. van het aangehaalde werk of artikel worden aangegeven. In elk van de groepen worden de titels alfabetisch op auteursnaam gerangschikt, behalve voor verschillende rubrieken van groep 2 (Bibliografia), waar de titels gegroepeerd werden volgens de alfabetisch gerangschikte onderwerpen.

Diverse klappers (op auteursnamen, anoniemen, reekswerken en onderwerpen) maken deze bibliografie tot een zeer bruikbaar naslagwerk.

LEO SCHEVENHELS.

Afzonderlijke uitgave van de Vereeniging der antwerpsche bibliophielen (Publications de la Société des Bibliophiles anversois)

Eerste Reeks (1e série)

1.	**Boek gheouden door** JAN MORETUS II, **als deken der Sint-Lucasgilde (1616-1617)**, uitg. door Max Rooses. 1878.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
2.	**De Antwerpsche Ommegangen in de 14de en 15de eeuw**, uitg. door L. de Burbure. 1878.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
3.	**De gebroeders Van der Voort en de Volksopstand van 1477-1478**, uitg. door P. Génard. 1879.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
4.	**Refereynen en andere gedichten uit de 16de eeuw, verzameld en afgeschreven door** J. DE BRUYNE, uitg. door K. Ruelens, Deel 1. 1879.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
5.	**Chronijck der Stad Antwerpen, toegeschreven aan den Notaris** GEERAARD BERTRIJN, uitg. door G. van Havre. 1879	*Uitverkocht*, *Épuisé*
6.	KILIANUS' **Latijnsche Gedichten**, uitg. door M. Rooses. 1880.	*Uitverkocht*, *Épuisé*

7.	**Refereynen en andere gedichten uit de 16de eeuw, verzameld ... door** J. DE BRUYNE, Deel 2. 1880.	*O fr. 72,-*
		H fr. 90,-
8.	TH. VAN LERIUS, **Biographies d'Artistes anversois**, Vol. I. 1880.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
9.	**Refereynen en andere gedichten uit de 16de eeuw, verzameld... door** J. DE BRUYNE, Deel 3. 1881.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
10.	**Certificats délivrés aux imprimeurs des Pays-Bas par** CHRISTOPHE PLANTIN, publ. par Ph. Rombouts. 1881.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
11.	TH. VAN LERIUS, **Biographies d'Artistes anversois**, Vol. 2. 1881.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
12.	**Correspondance de** CHRISTOPHE PLANTIN, Vol. 1. publ. Max Rooses. 1883.	*O fr. 125,-*
		H fr. 150,-
		L fr. 180,-
13-14.	G. VAN HAVRE, **Marques Typographiques des imprimeurs et libraires anversois**, Vol. 1-2. 1883-1884.	*Uitverkocht*, *Épuisé*

15.	**Correspondance de** CHRISTOPHE PLANTIN, Vol. 2. 1885.	*Uitverkocht*, *Épuisé*	
16.	**Synonymia latino-teutonica (ex Etymologico Kiliani deprompta)**, uitg. door Em. Spanoghe, Deel 1. 1889.	*Uitverkocht*, *Épuisé*	
17.	**Le Passetemps de** JEHAN LHERMITE, Vol. 1, publ. par Ch. Ruelens. 1890.	*Uitverkocht*, *Épuisé*	
18.	**Synonymia latino-teutonica**, Deel 2, 1892.	*Uitverkocht Épuisé*	
19.	A. GEULINCX, **Van de Hooft-Deuchden**, uitg. door J.P.N. Land. 1895.		*O fr. 66*,-
20.	**Le Passetemps de** JEHAN LHERMITE, Vol. 2, publ. par E. Ouverleaux et J. Petit. 1896.		*O fr. 120*,-
			H fr. 144,-
21.	**Icones veterum aliquot, ac recentium medicorum, philosophorumque elogiolis suis editae, opera** I. SAMBUCI, fac-simile druk naar de Plantijnse uitgave van 1574, uitg. door M. Rooses. 1901.		*H fr. 125*,-
22.	**Synonymia latino-teutonica**, Deel 3. 1902.	*Uitverkocht*, *Épuisé*	

23.	F. DONNET, **Het jonstich versaem der Violieren. Geschiedenis der Rederijkkamer** '**De Olijftak**' **sedert 1480.** 1907.	*Uitverkocht*, *Épuisé*	
24.	**De rekeningen der Rederijkkamer** '**De Olijftak**', **1615-1629**, uitg. door Em. Dilis. 1910.		*O fr. 66*,- *H fr. 82*,- *L fr. 99*,-

* O = Gewone uitgave H = Editie op Oud-Hollandsch papier L = Luxe-uitgave.

25.	J. DE WIT, **De Kerken van Antwerpen** (Schilderijen, beeldhouwwerken, geschilderde glasramen, enz. in de 18de eeuw), uitg. door J. de Bosschere. 1910.		*Uitverkocht*, *Épuisé*
26.	**Correspondance de** CHRISTOPHE PLANTIN, Vol. 3.		*H fr. 150*,- *L fr. 100*,-
27-28.	J. DENUCÉ, **Oud-Nederlandsche Kaartmakers in betrekking met Plantin**, 2 dln. 1912-1913	*Deel 1*	*Uitverkocht*, *Épuisé*
		Deel 2	*O fr. 100-* *H fr. 225*,- *L fr. 270*,-
29-34.	**Correspondance de** CHRISTOPHE PLANTIN, Vol. 4-9, publ. par J. Denucé. 1914-1918.		*Samen fr. 500*,-
35.	E. VAN HEURCK, **Les Harrewijn**: **Jacques, Jacques-Gérard, François, Jean-Baptiste et leurs descendants.** 1920.		*Uitverkocht*, *Épuisé*
36.	SOPHOCLES, **Antigone, vertaald door Cornelis van Ghistele**, uitg. naar den druk van Simon Cock (1556) door J. Grietens. 1922.		*O fr. 36*,-
37.	**Briefwisseling der Gebroeders** VERDUSSEN, **1669-1672**, uitg. door M. Sabbe, Deel 1. 1923.		*O fr. 6*,-
38.	**La** '**Thiende**' **de** SIMON STEVIN, facsimilé de l'édition plantinienne de 1585, publ. par H. Bosmans S.J. 1924.		*O fr. 36*,-
39-40.	**Colloquia et dictionariolum septem linguarum**, naar den druk door Fickaert (Antwerpen, 1616) uitg. door R.	*Deel 1*	*Uitverkocht*, *Épuisé*

	Verdeyen, 1925-1926.	
	Deel 2	*O fr. 150,-*
		H fr. 188,-
41.	M. SABBE, **Peeter Heyns en de Nimfen uit den Lauwerboom.** Bijdrage tot de Geschiedenis van het Schoolwezen in de 16de eeuw. 1929.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
42.	**Colloquia et dictionariolum septem linguarum**, Deel 3. 1935.	*O fr. 150,-*
		H fr. 188,-
43.	**Briefwisseling der Gebroeders** VERDUSSEN, Deel 2. 1936.	*O fr. 66,-*
		H fr. 82,-
		L fr. 99,-
44.	**Vander Dochtere van Syon**, fac-simile-druk naar de uitgave van Gheraert Leeu (Antwerpen, 1492), met inleiding door J. Van Mierlo S.J. 1941.	*Uitverkocht*, *Épuisé*
45.	**Salighe Meditacie des Lijdens ons Liefs Heeren op die seuen Ghetiden**, fac-simile uitgave naar de uitgave van Thomas van der Noot (Antwerpen, ca. 1505), met inleiding door P. de Keyser. 1942.	*fr. 80,-*
46.	**Antwerpen's Glorie in de 16de Eeuw**, fac-simile-druk van 5 houtsneden, met inleiding door F. van den Wijngaert. 1944.	*Uitverkocht*, *Épuisé*

Nieuwe Reeks (2e série)

1.	DIRCK BUYSERO, **Korte Beschrijvinge van Parijs...** uitg. door J. Willemyns. 1942.	*fr. 80,-*
2.	JAN VAN DEN DALE, **Gekende Werken**, uitg. door G. Degroote. 1944.	*fr. 125,-*
3.	**Van den Leven Ons Heren**, fac-simile uitgave naar den druk van Geeraert Leeu.	*In voorbereiding* *(en préparation)*

4.	JAN VAN DEN BERGHE, **Dichten en Spelen**, uitg. door C. Kruyskamp.	*In voorbereiding* *(en préparation)*

Buiten Reeks (Hors série)

De Gulden Passer. Register I-XX (1926-1942) door AM. DERMUL. 1943.	*fr.* *10*,-

[Nummer 2-3-4]

Pompa introitus ferdinandi
Bijdrage tot de Rubensbibliografie
door Prosper Arents

I. Inleiding

1. - Toelichting

Onder de eigenaardige boeken, welke op bibliografisch gebied allerlei moeilijkheden opleveren, behoort ongetwijfeld de monumentale *Pompa introitus Ferdinandi.* Bibliografen en bibliofielen bogen zich in de loop der eeuwen over dit grootse werk heen en doorbladerden het met vertedering en eerbied. Enkele waren in de gelegenheid het barokweelderige titelblad en de pompeuze prenten in meer dan één exemplaar te bewonderen, wat hen weldra tot het inzicht bracht, dat de exemplaren, die zij onder het oog kregen, niet in alle bijzonderheden overeenstemden. Geringe varianten, aanvankelijk aan hun aandacht ontsnapt, verrasten hen in hoge mate en wekten nieuwsgierigheid en zucht tot onderzoek bij hen op. François Mols, een Antwerps bibliofiel, wiens naam in de vergetelheid is geraakt en van wie een massa manuskripten in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel worden bewaard, leidde het onderzoek naar dit wonderbare boek in. Wegens gebrek aan materiaal en dokumenten vond de zonderlinge boekenworm niet een voldoend antwoord op de vele vragen, welke naar aanleiding van de ingekeken exemplaren konden worden gesteld. Volgelingen slaagden er evenmin in de sluier volledig op te lichten, welke over het ontstaan en de geschiedenis van dit boek hangt.

Het samenstellen van de Rubensbibliografie stelde me in de gelegenheid kennis te maken met de *Pompa introitus Ferdinandi.* Wat over dit werk in studies en in veilingskatalogi werd opgetekend, viel me geleidelijk in de hand en wakkerde mijn nieuwsgierigheid en belangstelling verder aan. De opsporingen gingen een langzame tred. Een overvloed van typische bijzonderheden doken uit bestofte, zo goed als vergeten katalogi op, zodat het me nuttig en leerzaam leek de vergaarde stof te ordenen en onder vorm van bibliografie uit te geven. Niettegenstaande de onvolledigheid van dit pogen en het niet bereiken van een doorslaand resultaat, gunt deze bibliografie een kijk op de vele geschriften, verschenen in verband met twee belangrijke gebeurtenissen in het Antwerpen der zeventiende eeuw, nl.: De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in 1635 en de geschiedenis van de *Pompa introitus Ferdinandi* van 1643 af tot nu.

Enkele data dienen nochtans vooraf in het licht te worden gesteld:

17 April [16 Mei] 1635: Ferdinand van Oostenrijk, landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden, doet zijn Blijde Intrede te Antwerpen. De versiering van de Scheldestad is uitgevoerd onder leiding van Peter Paulus Rubens, bijgestaan door een keur van kunstenaars op allerlei gebied. De feestelijkheden laten zulk een overweldigende indruk na, dat de Antwerpse Magistraat besluit een boek te laten verschijnen, waarin dit bijna sprookjesachtig feest zal worden vereeuwigd.

25 Mei 1635: Het Stadsbestuur van Antwerpen geeft aan de schilder-plaatsnijder Theodoor van Thulden, een leerling van Rubens, de opdracht zich met de uitgave van het boek te belasten. Hij wordt verzocht de prenten te graveren. De stadssekretaris Casperius Gevartius, welke de opschriften der zegebogen in verzen opstelde, zal in klassiek Latijn de intrede en ontvangst tot in de kleinste bijzonderheden beschrijven. Als drukker valt de keuze op Balthazar Moretus.

20 Juni 1638: Overwinning van Prins Kardinaal Ferdinand in de slag bij Kalloo.

12 November 1638: De kerkelijke censuur keurt de tekst goed.

5 December 1638: Het drukken van de *Pompa introitus Ferdinandi* wordt toevertrouwd aan Jan van Meurs.

9 December 1638: Goedkeuring van Filips IV.

23 December 1638: Goedkeuring van de Raad van Brabant.

30 Mei 1640: Dood van Peter Paulus Rubens.

9 November 1641: Prins Kardinaal sterft plotseling.

22 November 1641: De Antwerpse Magistraat wenst de *Pompa introitus* niet aan een dode op te dragen en laat als datum onder de opdracht stellen: 14 *Juni* 1641.

9 December 1641: Op verzoek van de Antwerpse Magistraat zal het boek met een nieuwe prent worden verrijkt: de zegewagen van Kalloo, door Peter Paulus Rubens 'geïnventeert'. Dit als een dankbare herinnering aan de overwinning door de Prins Kardinaal Ferdinand behaald in de slag bij Kalloo en als een bescheiden pro memoria aan zijn vroegtijdig overlijden.

12 Februari-24 Augustus 1642: Allerlei moeilijkheden en de aangroeiende onkosten, welke de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi* ten gevolge hebben, zijn de oorzaken van een bijna onoplosbaar geschil tussen Theodoor van Thulden en de Antwerpse Magistraat. De belangen van beide partijen worden aan advokaten toevertrouwd. Een scheidsgerecht bestaande uit schilders, plaatsnijders en drukkers beproeft een oplossing te vinden tot eindelijk een overeenkomst wordt getroffen.

13 December 1642: Theodoor van Thulden wordt geordonneerd aan de stad af te leveren: 'alle de figuren ende affdruckselen van de arcken triumphale, tonneelen ende andere wercken dienende totte volle leveringhe vande 200 exemplairen vanden boeck gemaeckt ter eeren vande incompste van... Don Ferdinandus...'

23 Januari 1643: De Antwerpse Magistraat geeft aan de Buitenburgemeester en Casperius Gevartius de opdracht naar Brussel te reizen en van stadswege een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* te 'presenteren aen Don Francisco de Mello, gouverneur van de Nederlanden en andere Heeren'.

Einde Januari 1643: Het monumentale werk wordt door Theodoor van Thulden op de boekenmarkt gebracht.

Het vervaardigen van het glorierijke boek had zeven en half jaar geduurd. De onkosten - de bijkomstige uitgaven onverlet gelaten - bedroegen 7900 florijnen [397a].

De *Pompa introitus Ferdinandi* werd gedrukt in een oplage van 600 exemplaren, waarvan 200 voor de Antwerpse Magistraat waren bestemd. Nadat de stad Antwerpen een presentexemplaar aan de vertegenwoordiger van Filips IV te Brussel had laten ter hand stellen, bracht de uitgever Theodoor van Thulden de eerste boeken in omloop. Aan belangstelling voor het monumentale boek ontbrak het niet. Bestellingen kwamen toe uit verre landen. Bleef de verkoop lange tijd even gunstig? Eigenaardig is het, dat op een niet te bepalen tijdstip namen van nieuwe uitgevers opdoken. De zaak werd in samenwerking verder uitgebuit, met het gevolg dat bepaalde gedeelten van het boek merkbare wijzigingen ondergingen, waardoor de oorspronkelijke gaafheid ervan te loor ging. Aanvankelijk werd hieraan weinig aandacht gewijd, zodat later moeilijkheden oprezen, welke door het naslaan van een paar exemplaren onmogelijk konden worden opgelost. Een te beperkt onderzoek bracht de bibliografen noodzakelijkerwijze op een dwaalspoor.

De eerste moeilijkheid deed zich voor bij het opsporen van de nog overblijvende exemplaren.

Marcel Hoc, konservator van het Muntenkabinet te Brussel en auteur van de uitmuntende studie over Casperius Gevartius [576] maakte voor de *Bibliotheca Belgica* [579] in 1922 de bibliografie van het werk van de Antwerpse stadssekretaris op. De uitslag van het onderzoek was eenigzins ontgoochelend. Zestien exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* werden teruggevonden. Een klein aantal!

De tweede moeilijkheid lag in de onmogelijkheid om elk exemplaar persoonlijk te onderzoeken, of om er nauwkeurige inlichttingen over te verkrijgen.

Door een rondschrijven aan openbare en partikuliere bibliotheken in België en in het buitenland vond ik negen en zeventig exemplaren van voornoemd werk. Vijf en dertig werden persoonlijk onderzocht. Voor de overige moest ik me tevreden stellen met inlichtingen door briefwisseling.

Hoe zulk een boek, waarvan een niet te bepalen aantal exemplaren elk zijn eigenaardigheid heeft, bibliografisch te beschrijven? Hoe een volledig en historisch beeld van dit belangrijk werk te geven,

dat in bepaalde gedeelten afwijkingen van allerlei slag vertoont, en waarover door bekende geleerden tot op de huidige dag nog onnauwkeurigheden worden geschreven.

Het lijkt me gewenst elk gedeelte, dat veranderingen heeft ondergaan methodisch te onderzoeken, geen rekening te houden met vermoedens of ongekontroleerde overleveringen en enkel te steunen op vaststaande feiten.

De bibliografie over de Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen in 1635 en de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi* in 1643 werd onvolledig opgemaakt in *Geschriften van en over Rubens* [625] onder de algemene titel *Rubens als ontwerper van straatversiering.* Deze rubriek besloeg twee bladzijden. Nu is dit onderwerp uitgegroeid tot de omvang van een boek.

Voor de samenstelling van deze bibliografie werden gebruik gemaakt van:

a) 35 exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*, voorhanden in openbare en partikuliere bibliotheken.

b) de inlichtingen door briefwisseling verworven over 44 exemplaren, in het bezit van buitenlandse bibliotheken.

c) De bibliografische aantekeningen te kust en te keur verspreid in historische geschriften in boekvorm of als bijdragen in tijdschriften verschenen.

d) De nota's over exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* te vinden in handels- en veilingskatalogi.

Een exemplaar in zijn oorspronkelijke staat en waaraan door Theodoor van Thulden, Guillaume Lesteens, Hendrik Aertssens of Jan van Meurs geen veranderingen werden gebracht, diende als voorbeeld tot de volledige bibliografische beschrijving.

Voor de ordening van de inleiding werd enkel rekening gehouden met de gedeelten van het boek, waarin varianten voorkomen. De nummertjes in exponent in de tekst verwijzen naar de nummering der bibliografie.

Beide onderwerpen: de Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen in 1635 en de Uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi in* 1643 zijn door elkaar behandeld; een nota onderaan de bibliografische opgave vermeldt of de inhoud slaat op de intrede of op het boek.

De bibliografie is chronologisch gerangschikt en doorlopend genummerd. De data in het midden van de regel vereenvoudigen het tijdsoverzicht.

Voor veilingen, die meer dan één dag in beslag namen geldt als rangschikkingselement de eerste datum. Is de naam van de bezitter van de bibliotheek bekend, dan wordt enkel de plaats van uitgave van de veilingskatalogus in het bibliografisch adres vermeld. Bij ontstentenis van de naam van de eigenaar der bibliotheek, volgt op de plaats van uitgave de naam van de drukker of de uitgever.

De aantekening bij een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* in een handels- of veilingskatalogus, neemt ook op: de verkoopprijs, gevolgd door de naam van de koper, indien beide bekend zijn.

Bijv.: 16: 15; gekocht door LAUWERS [149*a*].

De verkoopprijs is niet omgezet in de huidige geldwaarde; men heeft dus rekening te houden met het jaar, waarin de veiling plaats had en met de toenmalige muntstandaard.

Het getal na het jaar van uitgave, beide gescheiden door een komma, geeft de paginering aan; na de opgave der bladzijde volgt, wanneer het nodig blijkt, de kolom.

Bijv.: 1740, 207, 2e kol.

Voor opzoekingen raadplege men: de systematische tafel op de inleiding, de registers en de lijst van afkortingen.

2. - De voordehandse titel

Drie verschillende voordehandse titels komen in de exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* voor:

a) De eerste is gedrukt in 7 regels:
Pompa || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *& c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* ||

b) De tweede telt eveneens 7 regels en wijkt van de eerste af:
Pompa || *Trivmphalis* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *& c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* ||

c) De derde heeft daarentegen 8 regels en stemt met *a* of *b* niet overeen:
Pompa || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* ||

In de exemplaren met voordehandse titel *a* of *b* luidt in de kolofoon het jaar 1641 of 1642; in de exemplaren met *c* vinden we enkel het jaar 1642.

De voordehandse titel in 8 regels vermeldt in een aantal exemplaren onderaan:
Prostant exemplaria apud Guilielmum Lesteenium, *et Henricum Aertssens.* ||

Staat dit bibliografisch adres ook op exemplaren met de voordehandse titel *a* en *b*?

Bij VAN PRAET [263] lezen we: 'd'autres [exemplaires], qui ont un faux-titre en *neuf lignes* commençant par ces mots: *Pompa triumphalis introitus...*'

Met 9 regels bedoelt de auteur: 8 regels van de voordehandse titel en 1 regel van het bibliografisch adres.

BRUNET [374] neemt deze vaststelling over en voegt er uit onbedachtzaamheid volgende verklaring aan toe: 'Enfin quelques-uns encore portent au bas du faux-titre, en *sept lignes*, l'adresse: *Prostant exemplaria apud Guilielmum Lesteenium* et *Henricum Aertssens.* (Catal. des livres impr. sur vélin de la Biblioth. du Roi [par VAN PRAET]. V, p. 140).

Over de voordehandse titel in 7 regels met onderaan het bibliografisch adres rept VAN PRAET geen woord.

De *Bibliotheca Belgica*[579] neemt lichtvaardig de woorden van BRUNET over.

Bestaan er exemplaren, waarvan het bibliografisch adres op de voordehandse titel aanvangt met de naam van de boekverkoper Henricus Aertssens, zoals onderaan op de titelprenten? Met deze mogelijkheid dient rekening te worden gehouden, alhoewel zulk een exemplaar me onbekend is.

Een rekwest bedoeld 'contract' tussen Th. van Thulden en J. van Meurs, bewaard in de Notarisboeken van H. Duys, 1637-1640, en gedagtekend 21 Maart 1639, bevat een zinnetje, dat wel even de aandacht verdiend:

‘Ende bekende ten beyden seyden tsamen overcomen ende veraccordeert tesyn aengaende het drucken van ten boeck geïntituleert *Pompa triumphalis introitus Ferdinandi Antverpiae.* ||

In dit ‘Contract’ dus wordt het boek bij de aanvang van de voordehandse titel genoemd, zoals ook af en toe het geval is in het Journaal van Balthasar Moretus en in handels- en veilingskatalogi.

3. - De titelprent

In de tafel wordt de titelprent vermeld als volgt: *Tabvla Praeliminaris*, *seu Frontispicium*: *in quo Effigies Philippi IV. Hispaniarum Indiarumque Regis Catholici.* Onderaan links is het frontispice ondert.: *Pet. Paull. Rubens Inuent*; onderaan in het midden staat het *Cum priuilegio.* De naam van de plaatsnijder ontbreekt.

Een onderzoek over de graveerder van het frontispice werd nooit ingesteld.

Max Rooses [482] verklaart: ‘Rubens dessina pour le livre un frontispice qui fut gravé en burin, propablement par Jacques Neeffs.’ (Blz. 331).

Frank van den Wijngaert [624] geeft bij de vermelding van de titelprent volgende aantekening: ‘Zonder naam van graveur, doch aan Neeffs toe te schrijven, daar hij in de gewone uitgave van dit boek, naar Theodoor van Thulden, eveneens een portret sneed in halffiguur van den Kardinaal Infant Ferdinand.’ (Nr 466).

De signatuur *Iac Neeffs sculpsit* komt nochtans voor onderaan rechts op de titelprent:

1. Bij het exemplaar op perkament van de *Pompa introitus Ferdinandi* voorhanden in de Bibliothèque nationale te Parijs. Het is wel eigenaardig dat op het tweede ons bekend exemplaar op perkament, in het bezit van de Oesterreichische Nationalbibliothek te Wenen, de ondertekening ontbreekt.
2. Op de titelprent afgetrokken op losse bladen met brede rand voor afzonderlijke verkoop.
3. Bij uitzondering in exemplaren op gewoon papier.

Het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* van het Prentenkabinet te Brussel bevat enkel opgeplakte prenten. Het frontispice vertoont de signatuur.

In het Nationaal Hoger Instituut en Koninklijke Academie voor schone kunsten te Antwerpen wordt een stel prenten bewaard, afgetrokken op papier met brede randen. Deze zeldzame, onvolledige verzameling bevat twee frontispices met de naam van de plaatsnijder.

Het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, dat toebehoord heeft aan de Antwerpse bibliofiel EDMOND DENIS [70], is samengesteld uit de tekst van één exemplaar, de prenten van twee exemplaren, en voor een deel uit losse prenten met brede randen. Eén van de drie titelbladen vermeldt de signatuur van J. Neeffs.

Deze ondertekening vonden we ook in de gewone exemplaren, nu het eigendom van graaf LÉON LE GRELLE [28], te Antwerpen en van de Biblioteca Apostolica Vaticana te Rome.

4. - Het bibliografisch adres

Het bibliografisch adres vertoont volgende varianten:

a) Na... *descripta*: smal rechthoekig wit vlak, waaronder:
Antverpiae, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||
Dit is het oudste bibliografisch adres. Men vindt het in:

1. De exemplaren op perkament.
2. De exemplaren met de hand gekleurd.
3. De 200 exemplaren, geleverd door Th. van Thulden aan de Antwerpse Magistraat.
4. Een niet te bepalen aantal exemplaren van de 400, waarover Th. van Thulden mocht beschikken.

b) Na... *descripta* volgt dadelijk:
Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit || *et scalpsit Theod. à Thulden.* ||
Met onderaan: *Antverpiae* || *Vendvntvr Apvd Theod. A Tvlden.*

c) Hetzelfde bibliografisch adres als bij *a*, met onder het frontispice gedrukt:
Prostant apud Henricum Aertssens, *& Guilielmum Lesteenium.* || Ofwel:
Prostant apud Guilielmum Lesteenium, *& Henricum Aertssens.* || De namen van de verkopers komen enkel voor in exemplaren met het jaar 1642 in de kolofoon.
d) Na... *descripta* volgt dadelijk:
Iconum Tabulae archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit Theod. à Tulden. ||
Met onderaan: *Apvd Ioannem Mevrsivs.*

Het jaar van uitgave ontbreekt in het bibliografisch adres.

Theodoor van Thulden is de eerste uitgever. Zet na Theodoor van Thulden de drukker Jan van Meurs de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi* voor eigen rekening voort? Worden de nog onverkochte exemplaren aan de boekhandelaren Henricus Aertssens en Guilielmus Lesteenius voor verdere verkoop afgestaan? Of wordt in samenwerking de uitgave van het grote boek voortgezet? Archiefstukken alleen kunnen een afdoend antwoord geven op deze vragen.

5. - De kolofoon

De kolofoon luidt:

Antverpiae || *Excvdebat Ioannes Mevrsivs* || *Typographvs Ivratvs*, || *Anno Salvtis CI□. I□C.XLI.* ||

ofwel:

Antverpiae || *Excvdebat Ioannes Mevrsivs* || *Typographvs Ivratvs*, || *Anno Salvtis CI□. I□C.XLII.* ||

De oudste aantekening over het jaar in de kolofoon geeft DE BURE [169] in de *Catalogue des livres de la Bibliothèque de feu M. le duc de La Vallière.* 1e partie. III. Paris, 1783, nrs 5334-5335. De auteur vermeldt twee exemplaren; één exemplaar op gewoon papier met 1642 in de kolofoon; één exemplaar op perkament met 1641 als jaar van druk; dan volgt de noot: ‘Cette Edition est la même que la précédente; il s'y trouve un I de moins dans la date à la fin.’

In hetzelfde jaar verschijnt het supplement op het eerste deel van deze katalogus, met vollediger beschrijving van de exemplaren; de aantekening werd gewijzigd: ‘On lit au dernier feuillet... CI□. I□C.XLI. Dans l'exemplaire sur papier on a ajouté un second I à la date. Il n'existe peut-être que l'exemplaire sur vélin, daté de l'an 1641’.

BRUNET [243] vermeldt in zijn *Manuel du libraire*, 1e uitgave, 1810, voor de *Pompa introitus Ferdinandi* enkel een uitgave van 1642. Eerst de 2e druk [247] van zijn bibliografisch standaardwerk bevat de aanvullende noot: ‘Nous ferons observer que cet ouvrage porte pour date 1642, parce qu'on a ajouté un I à la plume; dans l'exempl. sur vélin, il y a seulement XLI.

De Franse bibliograaf schrijft, zonder verder onderzoek, DE BURE na, en voegt er zelfs aan toe: ‘à la plume’. Dezelfde noot komt nog steeds voor in de uitgaven van 1820, 1821 en 1839.

BRUNET kende aanvankelijk de *Catalogue des livres imprimés sur vélin de la bibliothèque du roi*, opgesteld door J.B.B. VAN PRAET [263], niet. Het Ve dl, verschenen in 1820, heeft onder nr 156 de aantekening: ‘La date, à la fin, exprimée de cette manière CI□ DC. XLI, tandis qu'elle est toujours de 1642 et en chiffres arabes dans les exemplaires sur papier.

Heeft *Van Praet* een exemplaar op perkament onder ogen gehad, waarin de honderdtallen van het jaar in de kolofoon als volgt worden opgegeven: *DC*? Het exemplaar op perkament in de Bibliothèque nationale te Parijs vermeldt de honderdtallen op dezelfde wijze als in de exemplaren op papier.

Heeft deze bibliograaf een exemplaar op gewoon papier doorbladerd, waarin het jaar 1642 in Arabische cijfers is gedrukt?

In de uitgave van 1842 neemt BRUNET in zijn *Manuel du libraire*[326] bijna letterlijk de tekst van VAN PRAET over: A la fin de ce même exemplaire [het exemplaar op perkament van Verdussen] la date est exprimée en chiffres romains (CI□ DC.XLI), tandis que dans les autres elle porte toujours 1642 en chiffres arabes. ‘De laatste drie woorden worden in de uitgave van 1861 vervangen door: ‘soit en chiffres romains, soit en chiffres arabes.’

In bibliografische handboeken, katalogi van openbare bibliotheken, handels- en veilingskatalogi, wordt als jaar van uitgave

van de *Pompa introitus Ferdinandi* afwisselend aangegeven: z.j., 1635, 1641 of 1642.

De *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale. Auteurs.* LIX. Paris, 1929, 933 vermeldt vier exemplaren en voor elk exemplaar luidt de aantekening: *s.d.*

Bibliografen en historici vervallen nu nog in hetzelfde euvel, voor wat het jaar van uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi* betreft.

6. - De prenten vermeld in de Tafel

Volgens de tafel, achteraan in het boek, is de *Pompa introitus Ferdinandi* opgeluisterd met XXXIX prenten. De nrs XVII (nrs 17-19 of 1-3) en XVIII (nrs 20-22, of 4-6) verwijzen elk afzonderlijk naar drie prenten, die op zich zelf een prent vormen, zodat het boek eigenlijk 43 prenten telt.

a) *De titelprent*

Zie: Inleiding, 3.

b) *Het portret van Prins Kardinaal Ferdinand*

In een groot aantal exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* vinden we ofwel:

1. Het ruiterportret.
2. Het portret te halver lijve.
3. Beide portretten.

De tafel vermeldt één portret onder de titel: *Ser^mi Principis*, *Ferdinandi*, *Hispaniarum Infantis*, *&c. Effigies.*

Welk portret wordt hier bedoeld?

Enkele feiten brengen een antwoord op deze vraag:

1. De Tresoriers en de Rentmeesters van de stad Antwerpen geven op 25 Mei 1635, volgens de *Bundels Blijde Inkomsten*, aan Theodoor van Thulden de opdracht 25 grote platen, waaronder een portret van Prins Kardinaal Ferdinand, en ten minste 15 halve platen in koper te snijden. 200 exemplaren van de *Pompa*

introitus Ferdinandi, welke in 600 exemplaren zal worden gedrukt, zijn bestemd voor de Magistraat van de stad Antwerpen.

2. Het *Collegiael Actenboek* maakt ons bekend, dat op 13 Januari 1639 '45 ponden Vlems' zal worden betaald aan Paulus Dupont, plaatsnijder, voor 200 afdrukken van het portret van Prins Kardinaal Ferdinand te paard.

De Antwerpse Magistraat wenst dus juist zoveel afdrukken van het portret als het exemplaren van het boek zal ontvangen.

Noch de *Blijde Inkomsten*, noch het *Collegiael Actenboek*, waaruit de stukken betreffende de *Pompa introitus Ferdinandi* door P. GÉNARD in het *Antwerpsch Archievenblad*[406, 434] werden uitgegeven, reppen een woord over het portret van de Landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden te halver lijve, zodat men logischerwijze aanvaarden mag, dat de 200 exemplaren van het Ruiterportret voor de 200 exemplaren van het boek bestemd zijn.

Uit de studie van FRANÇOIS MOLS[170], gewijd aan het monumentale boek, verdienen volgende vaststellingen onze aandacht:

'Depuis quelques années passées' - het manuskript dagtekent van 15 Sept. 1784 - 'on a découvert toutes les cuivres de cette collection, - assez bien conservées - dont les Estampes tiroient encore assez belles d'épreuves, vu le grand nombre qui en avoit déjà été tiré dès auparavant. Entre celles ci se trouvoit la figure du prince en pied n° 2; mais on découvrit que cette planche avoit été formé de celle du prince à cheval, qu'on avoit coupée pour la rendre à la hauteur de la première. Cela ce voioit par le reste de la p^{re} qu'on y remarquoit encore. Car cela etant, il est plus que probable, qu'on y aura tiré autant d'exemplaires de la figure à Cheval, que la planche en pouvoit bonnement fournir; & qu'en suite on l'aura fait servir pour le 2d portrait,...'

Het laat dus geen twijfel over, dat de titel van het portret, in de tafel onder nr II vermeld, op de Ruiterbeeltenis slaat.

De prent, welke het Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand voorstelt, heeft geen titel. Het onderschrift in verzen luidt:

[Links:] *Coeli progenies*, *Vindictae Fulmen Iberae*, || *Certa Salus Belgis*, *Deliciumque*, *suis*, || [Rechts:] *Fernandus sic ora gerit*: *sic Martius ardor* || *Et Pax Augustâ spirat in effigie.* || [Onderaan

links:] *P. Paul. Rubens pinxit. Paulus Pontius sculpsit et excudit.* [Onderaan rechts:] *C. Geuartius lud.*

De afmetingen zijn: 48 × 32 cm.

Een beschrijving of bespreking van het Ruiterportret wordt gegeven door HECQUET [114], BASAN [137], HUBER en MARTINI [226], GRAESSE [380a], VOORHELM SCHNEEVOOGT [422], DUTUIT [465], ROSENBERG [475], ROOSES [482], VAN SOMEREN [489b].

Volgende tafel geeft een overzicht van de gevonden exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*, waarin enkel het Ruiterportret voorkomt:

1. In openbare en partikuliere bibliotheken:

1641

Antwerpen	Eugeen de Bock [5].
	Paul van den Bosch [6].
	Eugène van Herck [7a].
	Stadsbibliotheek [4].
Besançon	Bibliothèque publique [8].
Boston	Museum of fine arts [9].
Brussel	Koninklijke Bibliotheek [10].
Etterbeek	Museum Bollandianum [12].
Gent	Groot Seminarie [13].
's-Hertogenbosch	Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen in Noordbrabant [15].
Londen	British Museum [17].
Madrid	Biblioteca national [67].
Mechelen	Groot Seminarie [19].
Namen	H. Moretus-Plantin [26].
New York	Naam van bezitter onbekend [20].
Wenen	Oesterreichische Nationalbibliothek [68].

1642

Antwerpen	Charles vander Elst [48].
Bazel	Kunstmuseum [29].
Brussel	Robert Costermans [25].

2. In veilingskatalogi:

1641

1783	De La Vallière [169]	Parijs
1791	Del Marmol [192]	Brussel
1864	Van der Linde [386]	Brussel
	Olivier [390]	Brussel
1872	Serrure [418a]	Brussel

1876	Du Bus de Gisignies [433]	Brussel
1898	Vanden Eynden [511]	Antwerpen
1903	De Theux de Montjardin [526]	Gent
1937	Trübner [618a]	Luzern
1948	De Cartier de Marchienne [652]	Brussel
	Z. n. van bezitter [657]	Brussel

1642

1865	Bauclercq [393]	Antwerpen
1826	Le Candèle [273]	Antwerpen
	Z. n. van bezitter [274]	Antwerpen
1828	Van de Werve de Vorsselaer [280]	Antwerpen
1831	Le Candèle Ghyseghem [289]	Antwerpen
1842	Un amateur [323]	Antwerpen
1864	Bruyninckx [388]	Antwerpen
1873	Giebens [421]	Antwerpen
1905	Van Havre [538]	Amsterdam

Z. opg. van j. in kolofoon

1785	De Proli [175]	Antwerpen

3. In handelskatalogi:

1642

1907	Nijhoff [541]	's-Gravenhage
1913	Nijhoff [551]	's-Gravenhage
1923	Nijhoff [580]	's-Gravenhage

De prent van het Ruiterportret werd afzonderlijk verkocht op volgende veilingen:

1764	Sireiacob [131]	Brussel

	Francolet [132a]	Brussel
1788	Gaucheret [180]	Brussel
1789	Hazard [183]	Brussel
	Z. n. van bezitter [187]	Gent
1803	Z. n. van bezitter [219]	Gent
1837	Ottley [303]	Londen
1846	Van Hulthem [339]	Gent
1862	L*** [382]	Parijs
1870	Brentano-de Birckenstock [407]	Frankfort a.d.M.
1875	Ter Bruggen [427]	Antwerpen
1877	Didot [440]	Parijs
1887	Z. n. van bezitter [469]	Antwerpen
1891	Kuyl en D*** [491a]	Mechelen
1923	Z. n. van bezitter [581]	Antwerpen

Het oorspronkelijk portret, geschilderd door RUBENS, bevindt zich in het Prado te Madrid.

c) *De prenten buiten de tekst*

Het boek bevat 43 prenten, waarvan besproken werden de titelprent en het portret.

VINET [425] verklaart: 'Presque tous les cartons sont de la main de Rubens.'

De prenten 1, 5-9, 12-31, 33-40 en 43 zijn getekend: *Pet. Paul Rubens inventor* en *Th. a Thulden fecit*, of *Th. a Thulden delineauit scalpsit et excudit.*

Onder het ruiterportret lezen we: *Paul Rubens pinxit Paulus Pontius sculpsit et excudit.*

De prenten 3 en 32 vermelden enkel de naam van *Th. van Thulden.*

De prenten 4, 10-11, 41-42 zijn zonder namen van tekenaar en plaatsnijder.

De nummering van de prenten dient even nader beschouwd te worden:

a) De titelprent en het ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand zijn ongenummerd.

b) Het portret te halver lijve van Prins Kardinaal Ferdinand is genummerd.

c) Op prent 6 volgen de foutief genummerde prenten 8 en 7.

d) De prenten van de zegeboog der Oostenrijkse keizers dragen de nrs 17-19, 20-22, of 1-3, 4-6.

e) De benedenboord met het nummer van verschillende prenten is in menig exemplaar afgesneden, zodat men niet weet of de prenten genummerd of ongenummerd zijn. Een ongerogneerd exemplaar bezat FRANS VERGAUWEN [463], de Voorzitter van de Maatschappij der Vlaamse bibliophielen.

f) In de linker- of rechterhoek bovenaan wordt de pagina aangegeven voor het inlassen van de prent in het boek. Op de prenten paarsgewijze geplaatst, volgt na de pagina-opgave op de eene prent A of a, op de andere prent B of b. Af en toe ontbreekt één dezer letters. Dezelfde pagina-opgave staat niet steeds in dezelfde hoek.

De afmetingen van de prenten zijn verschillend: 6 prenten hebben de grootte van een dubbel blad (nrs 6, 16, 17-19, 20-21,

42-43; de nrs 17-19, 20-22 vormen één prent of twee prenten), de overige beslaan een gedeelte van de bladspiegel, nemen de gehele bladspiegel in beslag of overschrijden 2 tot 11 cm. de bladspiegel in de hoogte.

In het bijzonder dient de aandacht te worden gevestigd op de volgende prenten:

Prent 14:

a) L. b.: pag 33 A in kleine cijfers en letter; A staat onder 33. Nr 14 in grote cijfers.
b) L. b.: pag. 33 A in grote cijfers en letter; A staat nevens 33. Nr 14 in kleine cijfers.

Prent 16:

a) Op zuil: vlammend hoofd.
b) Op zuil: vlammend hoofd ontbreekt; een groter vlammend hoofd op strookje papier toegevoegd, dat binnenwaarts is geplooid.

Prent 28:

a) R. b.: pag. 108 A in kleine cijfers en letter.
b) R. b.: pag. 108 A in grotere cijfers en letter.

Prent 37:

a) Titel: *Arcvs Ad D. Michaelis* || *Pars Prior* || *Hercvles Prodicivs* || L. b.: pag. 159 A.
Is ongenummerd.
b) Dezelfde titel; onder *Hercvles Prodicivs* zijn de sporen zichtbaar van geschrapte letters.
R. b.: pag. 159 A; 159 is onleesbaar.
Is genummerd 37.

Prent 38:

a) Is genummerd 38; l.b.: pag. 159 B.
b) Is genummerd 39; l.b.: pag. 159 B.

Prent 39:

a) Titel: *Arcvs Ad D. Michaelis* || *Pars Posterior* || *Bellerophon* || Onder *Bellerophon* zijn de sporen zichtbaar van geschrapte letters.

R. b.: pag. 162 A.
Is genummerd 39.

b) Titel: *Arcvs Ad D. Michaelis*; onderaan strookje papier geplakt, waarop: *Pars Posterior* || *Bellerophon* ||
R. b.: pag. 162 B.
Is dubbel genummerd 37 38; 38 is doorgehaald.

Betreffende de nummering of niet nummering der prenten geeft MOLS[170], fol. 14-15, allerlei beschouwingen, die grondig dienen onderzocht te worden; een bijzondere studie vergen de illustraties met allerlei kleine varianten.

Over de prent, voorstellend de zegeboog, opgericht bij de Sint Michielsabdij, deelt MOLS [170] volgende bijzonderheden mede:

'On peut observer encore, que Van Thulden a taché d'épargner les cuivres sur les 43 planches qu'il devoit fournir, suivant son accord; c'est ce qu'on découvre visiblement dans celle de l'Arc de St. Michel laquelle devoit être double, ainsi que les autres; mais ce n'est réellement qu'une seule et même planche, laquelle a fournie un double tirage. On n'a qu'a l'examiner, on y verra tout de suite, qu'on y a effacé les mots de *Pars Prior Prodicivs &c.* pour y graver ceux de *Pars Posterior Bellerophon &c.* Et que le cadre du grand tableau y a servit de *passe partout*, pour y fourrer *Le Bellerophon* à la place de l'*Hercules Prodicius.* Cela ce voit encore au comble du dit Arc, dont la devise de la banderole, qui entoure le *Laurier* a été également effacé pour y mettre à la place la seconde qu'on y voit à présent.'

7. - Prenten niet vermeld in de tafel

a) *Het portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve*

De prent, welke de Kardinaal Infant voorstelt, is niet getiteld. Op een rechthoekig schild onderaan 4 vs.: *Coeli Progenies*, *Vindictae Fvlmen Iberae*, || *Certa Salvs Belgis*, *Delicivmq Svis*: || *Fernandvs Sic Ora Gerit*, *Sic Martivs Ardor* || *Et Pax Avgvsta Spirat In Efficie* || ondertekend: *C. Geuartius lud.* De boord van de prent vermeldt onderaan nr 2. Links onderaan: *T. van Tulden delin*; rechts onderaan: *I. Neeffs, sculp.*

De afmetingen zijn: 38 × 27 cm.

Deze beeltenis werd gesneden uit de kopergravuurplaat van het Ruiterportret. Zij komt voor noch in de exemplaren op perkament, noch in de 200 exemplaren geleverd door Theodoor van Thulden aan de Antwerpse Magistraat.

Opgave bij HECQUET [114], HUBER en MARIETTE [226], GRAESSE [380a], ROOSES [482], VAN SOMEREN [489b].

Volgend tafel geeft een overzicht van de gevonden exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*, waarin het portret te halver lijve voorkomt:

1. In openbare en partikuliere bibliotheken:

1641	
Antwerpen	Stadsbibliotheek [24].
Londen	British Museum [18].
1642	
Antwerpen	Koninklijk Museum voor schone kunsten [44].
	Mw Wwe Dejong-Van den Bossche [39].
	Edward Laenens [52].
	Victor Thiriaux [42].
Dijon	Bibliothèque publique [64].
Gent	Bibliotheek der Staatsuniversiteit [55].
Göttingen	Universitäts-Bibliothek [36].
's-Gravenhage	Koninklijke Bibliotheek [40].
Jette	A. Verbouwe [16].
Londen	British Museum [41b].
Mechelen	Archief en Bibliotheek [57].
Parijs	Bibliothèque de l'Arsenal [59].
	Bibliothèque Mazarine [21].
Straatsburg	Bibliothèque nationale et universitaire [61].
Troyes	Bibliothèque et archives anciennes [62].
Zurich	Zentralbibliothek [65].

2. In veilingskatalogi:

1641		
1867	Didot [399]	Parijs
1872	Z. n. van bezitter [415]	Brussel
1914	Labouchère [554]	Amsterdam
1642		
1884	Vergauwen [463b]	Brussel
1946	Van Herwaarden e.a. [642]	Amersfoort
Z. opg. van j. in kol.		
1785	De Proli [175]	Antwerpen
1924	Z. n. van bezitter [582b]	Brussel

3. In handelskatalogi:

1872	Olivier [390]	Brussel
1913	Nijhoff [551]	's-Gravenhage
1931	Nijhoff [602a]	's-Gravenhage
1932	Nijhoff [605a]	's-Gravenhage
1938	Nijhoff [619]	's-Gravenhage

Deze prent werd afzonderlijk verkocht op volgende veilingen:

1791	Bruynincx [196]	Antwerpen
1846	Van Hulthem [339]	Gent
1900	Pommer-Esche [519a]	Berlin

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand worden gevonden in exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* voorhanden:

1. In volgende openbare en partikuliere bibliotheken:

1641	
Amsterdam	Rijksmuseum [2]
Antwerpen	P.P. Miniemen [3]
Cambridge	Library of Harvard University [11]
Postel	Norbertijner Abdij [22]
1642	
Antwerpen	Bibliotheek van het Archief [33], [43]
	J. de Barsée [34]
	Paul van den Bosch [35], [46]
	Graaf Léon Le Grelle [28]
	Rubenshuis [45]
Bazel	Dr H. Schneider [7b]
Brussel	Koninklijke Bibliotheek [47], [49], [54]

	Bibliothèque artistique et littéraire de l'Académie royale des beaux-arts et École des arts décoratifs [53]
Dublin	The Library Trinity College [54]
Innsbruck	Universitätsbibliothek [41a]
Luik	Bibliothèque de l'Université [37]
Parijs	Bibliothèque de l'Arsenal [30]
	Bibliothèque nationale [50], [51], [60]
	Bibliothèque Mazarine [31]
	Université de Paris. Bibliothèque Sainte Geneviève [38]
Rome	Biblioteca Apostolica Vaticana [27]
Wenen	Oesterreichische Nationalbibliothek [32], [69]

2. Exemplaren verkocht op de veilingen:

1641

1769	Mols [143]	Antwerpen
1792	De Santander [200]	Brussel
1803	De La Serna Santander [225]	Brussel
1933	Z. n. van bezitter [606b]	Parijs

1642

1865	Vercruysse [392]	Brussel
1873	Ruggieri [420]	Parijs
1875	De Baillet [431]	Antwerpen
1883	Van Bellingen [460]	Brussel
1889	Spas [477]	Antwerpen
1895	Beyaert [503]	Brussel
1915	Bussemaker e.a. [556]	Leiden

Z. j. van uitg. in kol.

1781	Michiels [166]	Antwerpen
1793	De Wael [201]	Antwerpen
1843	Blinckvliet [329]	Antwerpen
1867	Verschuylen [400]	Antwerpen
1875	Z. n. van bezitter [432a]	Antwerpen

3. In handelskatalogi:

1874	Olivier [424]	Brussel

b) *Het portret van Casperius Gevartius*

Het portret van Gevartius heeft tot onderschrift:

Casperivs Gevartivs, *Io. F. Ivrisconsvltvs*, *Imp. Caes. Ferdinandi III. Avg. et Philippi IV. Hispaniarvm* || *Indiarvmq Regis Consiliarivs et Historiographvs*, *Archigrammatevs Antverpianvs.* ||

In rechterhoek bovenaan: wapen met zinspreuk *E□ς α□ιον συνειλου.*

Onderaan links: *Petrus Paullus Rubenius pinxit*; onderaan rechts: *Paull Pontius sculpsit.*

De afmetingen zijn: 28 × 20.8 cm.

Beschrijving van het portret bij BASAN [137], HECQUET [114], HUBER en MARTINI [226], GRAESSE [380a], DUTUIT [465], ROSENBERG [475], VAN SOMEREN [489b], DUTUIT vermeldt vier staten van de prent:

1e état: Avant toutes lettres et avant les armes (Catalogue del Marmol, no 1033).

2e. Avant la lettre, mais avec les armes (Même catalogue, no 1034).

3e. Het exemplaar door DUTUIT beschreven.
4e. Avec les armes écartelées.

Het oorspronkelijk portret, geschilderd door Rubens, was in 1885 in het bezit van de baron Roose, te Brussel.

Volgende tafel geeft een overzicht van de gevonden exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*, met het portret van Gevartius.

1. In openbare en partikuliere bibliotheken.

1641

's-Hertogenbosch	Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen in Noordbrabant [15]
Parijs	Bibliothèque nationale [66]
Postel	Norbertijner Abdij [22]
Wenen	Oesterreichische Nationalbibliothek [69]

1642

Antwerpen	Rubenshuis [45]

2. In veilingskatalogi:

1641

1776	Verdussen [157]	Antwerpen
1783	De La Vallière [169]	Parijs
1786	Camus de Limar [176]	Parijs
1791	Del Marmol [192]	Brussel
1822	Bibliothèque du Roi [263]	Parijs
1876	Du Bus de Gisignies [433]	Brussel

1642

1873	Giebens [421]	Antwerpen
1873	Ruggieri [420]	Parijs
1875	De Baillet [431]	Antwerpen
1889	Spas [477]	Antwerpen

Z. opg. van j. in kol.

1867	Verschuylen [400]	Antwerpen
1924	Z. n. van bezitter [582b]	Brussel

3. In de handelskatalogus:

1942	Gothier [630]	Luik

Het portret van Casperius Gevartius werd afzonderlijk verkocht op veilingen:

1764	Francolet [132a]	Brussel
1764	Sireiacob [131]	Brussel
1788	Gaucheret [180]	Brussel
1789	Hazard [183]	Brussel 2 ex.
1789	Spruyt [188]	Gent
1791	Bruynincx [196]	Antwerpen
1797	Krafft [205]	Brussel
1800	Vosmaer [210]	's-Gravenhage
1835	De Renesse-Breidbach [296]	Antwerpen
1846	Van Hulthem [339]	Gent
1865	Camberlyn [395]	Brussel
1874	Bodel-Nijenhuis [423]	Amsterdam-Leiden
1875	Ter Bruggen [427]	Antwerpen

1877	Ter Bruggen et un Amateur distingué [435b]	Amsterdam
1888	Taeymans [470]	Amsterdam
1913	Cogels [550]	Mechelen
1917	Halsay [561]	New York

c. - *Het portret van Peter Paulus Rubens*

Het zelfportret van Peter Paulus Rubens, dat aan een aantal exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* werd toegevoegd, danken we aan de etsnaald van Paulus Pontius. Als model diende het conterfeitsel te Windsor Castle, geschilderd tussen 1 Maart 1623 en 10 Januari 1625 voor de Prins van Wales, later Karel I, koning van Engeland. In de omlijsting van de prent lezen we bovenaan het jaar MDCXXX, waarin de prent gegraveerd werd. Het onderschrift luidt: *PETRVS PAVLVS RVBENS.* Geheel onderaan staat in de linkerhoek: *Paulus Pontius sculpsit*, in de rechterhoek het: *Cum Priuilegio.* De afmetingen zijn 37 × 28 cm. Deze prent stelt Vlaanderen's grootste schilder voor op een jongere leeftijd dan de hoger geciteerde data. In het algemeen wordt door ikonografen en Rubenskenners deze prent betiteld: Rubens op dertigjarige leeftijd.

Een beschrijving ervan vinden we bij HECQUET [114], BASAN [137], HUBER en MARTINI [226], VOORHELM SCHNEEVOOGT [422], DUTUIT [465], HYMANS, en VAN SOMEREN [491b], ROOSES [482].

DUTUIT vermeldt verschillende staten van de prent:

1e staat: vóór de tekst, portret zonder omlijsting. Een proef ervan in de verzameling George Hibbert, verkocht in 1809, in de verzameling Durand en in het Cabinet des estampes te Parijs.

Twee varianten van deze staat zijn gekend.

2e staat: vóór de tekst, met omlijsting. Een proef ervan in de verzameling Marshall, verkocht in 1864 voor fr. 1012.50.

3e staat: met de tekst.

Over de prent geeft HENRI HYMANS in *Rubens d'après ses portraits*, verschenen in het Rubens-Bulletijn. II. 1883, 12 ons enkele bijzonderheden: ‘Les épreuves [de la planche de *Pontius*] destinées à être mises sous les yeux de la foule portent toutes la date [MDCXXX]. Où manque cette date, le nom de Rubens fait

également défaut. Les épreuves antérieures aux inscriptions constituent des raretés. Il y en a une au musée Plantin, une autre au Musée Britannique; M. Ambroise Firmin Didot en possédait une également.'

Het verwondert ons niet dat een aantal exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* met het portret van de ontwerper der indrukwekkende zegebogen werd verrijkt. Gebruik werd gemaakt van de laatste staat van de prent. Uit het exemplaar op perkament van het grootse boek, voorhanden in de Bibliothèque nationale te Parijs, is de beeltenis van Rubens spoorloos verdwenen. Gelukkig bevat het exemplaar op zwaar papier van de Oesterreichische Nationalbibliothek te Wenen nog voornoemde portret. Het is achteraan in het boek, na de censura, geplaatst.

Volgende tafel geeft een overzicht van de gevonden exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*, waarin dit portret van Rubens werd gevonden:

1. In openbare bibliotheken:

Parijs	Bibliothèque nationale (portret verdwenen) [66]
Wenen	Oesterreichische Nationalbibliothek [69].

2. Vermeld in veilingskatalogi:

1641		
1783	De La Vallière [169]	Parijs
1786	Camus de Limars [176]	Parijs
1903	De Theux de Montjardin [526]	Gent
1642		
1873	Ruggieri [420]	Parijs

Het portret werd verkocht op de veilingen:

1764	Sireiacob [131]	Brussel
1764	Francolet [132a]	Brussel
1765	Favier [136]	Rijsel
1787	Van Steenberghen [178]	Gent
1788	Clemens [181]	Gent

1788	Gaucheret [180]	Brussel
1789	Hazard [183]	Brussel
1797	Krafft [205]	Brussel
1798	De Beaumont [207]	Rijsel
1827	Grave [278]	Londen
1831	A gentleman [290]	Londen
1835	De Renesse-Breidbach [296]	Antwerpen
1841	D'Asbeck [318]	Landhut

1862	L*** [382]	Parijs
1862	Corr [383]	Antwerpen
1875	Ter Bruggen [427]	Antwerpen
1875	De La Motte-Fouquet [430]	Keulen
1877	Didot [440]	Parijs
1900	Pommer-Esche [519a]	Berlijn
1913	Cogels [550]	Mechelen
1916	Z. n. van bezitter [557]	Antwerpen
1917	Halsay [561]	New York

In het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, dat voorkomt in de handelskatalogus van J.F. Olivier, lag een portret van Rubens, gesneden naar ANTOON VAN DYCK door NATTIER.

d) *De prent gesneden door Schelte a Bolswert*

De prent heeft geen titel. In bibliografische aantekeningen wordt deze zegeboog wel eens genaamd: *Theatrum honoris.* Zij is onderaan links getekend: *S. a Bolswert sculpsit*, onderaan rechts: *G. Hendrickx excudit Antverpiae.* De afmetingen zijn: 47.6 × 36.3 cm.

Naar aanleiding van dit toneel schrijft *Casp. Gevartius* in de *Pompa introitus Ferdinandi*: 'Pegmatis estius Iconem hîc non adiunximus, quod Personae ac Symbola in eo representata in aliis Pegmatibus feré iam exhibita sint.'

De gravure werd dus voor de *Pompa introitus Ferdinandi* niet gebruikt, omdat de personages en symbolen reeds afgebeeld waren op andere zegebogen.

MOLS [170] geeft de reden aan, waarom het *Theatrum honoris* in een aantal exemplaren van het boek naderhand werd toegevoegd: 'Comme elle avoit été gravée pour le compte des voysins qui avoient posé ce *Théâtre d'honneur*, à l'occasion des fêtes données le jour de l'exaltation des reliques des 36 saints [1633], conservées dans l'église de l'abbaye de St. Sauveur, et qu'ils s'en servirent encore à celle de l'Entrée du prince, on a cru bien faire de la reproduire dans sa description.' (Fol. 8, r°).

Don Emmanuel, prins van Portugal, schonk de XXXVI reliquieën aan de kerk van S. Salvator, te Antwerpen de 18 Mei 1633. Indien MOLS goed ingelicht is, sneed *Schelte a Bolswert* het

Theatrum honoris in 1633 en werd van de kopergravure een aantal prenten afgetrokken voor de *Pompa introitus Ferdinandi.*

BASAN [137] beschrijft de prent als volgt: 'Un Arc de Triomphe. Dans le haut de cet Arc sont les Armes de Ferdinand, Cardinal Infant d'Espagne, & Gouverneur des Pays-Bas, sous lesquelles on lit cet Inscription: *In te spes inclinata recumbit.* Au bas, & vers la droite, on voit ce Prince en habit de Cardinal, conduit par Minerve, & suivi de la Paix, de la Justice, de l'Abondance, & c. sur le devant est un Evêque qui lui présente un papier, & en Séculier semble le complimenter: sur la gauche est une figure représentant les XVII Provinces, qui est terrassée par la Guerre & par l'Hérésie. On lit au bas deux Inscriptions: la première contient, *Bellorum jaceo infando... spesque salusque mihi.* La seconde, *Surge agedum... Pallas arnica tuis.* Sans nom de peintre...' (Blz. 112-113, nr 29).

VOORHELM SCHNEEVOOGT [422] neemt de tekst over van BASAN en voegt er aan toe: 'Cette estampe fait ordinairement partie de l'ouvrage intitulé: *Pompa introitus Ferdinandi.*' (Blz. 144).

HYMANS [444] laat zich scherp uit over de prent: '... une planche de S. BOLSWERT, souvent insérée dans la *Pompa introitus Ferdinandi* et représentant un théâtre érigé à Anvers sur le Vieux Marché aux Grains. Malgré son talent, BOLSWERT produisit une planche d'un très-médiocre effet, dénuée d'expression et de caractère, en un mot, d'une manière insuffisante à sa destination.' (Blz. 441).

DUTUIT [465] stipt twee staten van de prent aan: 1e staat, vóór de tekst, vermeld in Catalogue de Messire del Marmol, nr 863. 2e staat: de beschrijving stemt overeen met BASAN.

Verdere beschrijvingen vinden we bij: VON HEINECKEN [189], LEBLANC [360], MULLER [408].

Over een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* op perkament schrijft BRUNET [577]: 'Cette exemplaire renferme de plus que *la plupart* des exemplaires en papier, une fig. de S. A BOLSWERT...'

VINET [425] interpreteert deze vaststelling verkeerd; over een exemplaar op gewoon papier verklaart hij: 'On [y] trouve... une planche, que selon BRUNET [577], on ne pourrait découvrir que dans les exemplaires sur vélin, composition très-intéressante gravée par *Bolswert.*'

Op de prenten, niet in de tafel vermeld, ontbreekt de bladzijopgave in de linker- of rechterhoek bovenaan. Nochtans zijn er een aantal exemplaren van het *Theatrum honoris* met rechts bovenaan de aanduiding *Pag.* 145.

Volgende tafel geeft een overzicht van de gevonden exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*, waarin voornoemde prent voorkomt.

1. In openbare en partikuliere bibliotheken:

1641	
Londen	British Museum[17]
Postel	Norbertijner Abdij[22]
1642	
Antwerpen	Bibliotheek van het Archief[43]
	Rubenshuis[45]
	Graaf Léon Le Grelle[28]
	Charles vander Elst[48]
Bazel	Kunstmuseum[29]
Brussel	Koninklijke Bibliotheek[33]
Parijs	Bibliothèque nationale[30], [50], [66]
	Bibliothèque Mazarine[31]
Rome	Biblioteca Apostolica Vaticana[27]
Wenen	Oesterreichische Nationalbibliothek[69]

2. In veilingskatalogi:

1641		
1783	De La Vallière[169]	Parijs
1786	Camus de Limars[176]	Parijs
1864	Van der Linde[386]	Brussel
1864	Olivier[390]	Brussel
1864	Bruyninckx[388]	Antwerpen

1876	Du Bus de Gisignies[433]	Brussel
1883	Van Bellingen[460]	Brussel
1903	De Theux de Montjardin[526]	Gent
1933	Z. n. van bezitter[606b]	Parijs
1642		
1769	Mols[143]	Antwerpen
1865	Vercruysse[392]	Brussel
1873	Ruggieri[420]	Parijs
1874	Olivier[424]	Brussel
1875	De Baillet[431]	Antwerpen
1889	Spas[477]	Antwerpen
1895	Beyaert[503]	Brussel
Z. opg. van j. in kol.		
1781	Michiels[166]	Antwerpen
1843	Blinckvliet[329]	Antwerpen
1867	Verschuylen[400]	Antwerpen

1875	Z. n. van bezitter[432a]	Antwerpen
1924	Z. n. van bezitter[582b]	Brussel

De prent van S. A BOLSWERT werd afzonderlijk verkocht op de veilingen:

1774	Van Schorel[151]	Antwerpen
1787	Van Steenberghen[178]	Gent
1824	Moritz grave von Fries[269]	Amsterdam
1865	Tydeman[394]	's-Gravenhage
1887	Z. n. van bezitter[469]	Antwerpen

Naar het *Theatrum honoris* werd een schilderij gemaakt, welke het eigendom is van de heer Langford te Londen. Het doek dagtekent uit de 17e eeuw. De naam van de schilder is me onbekend. Het Rubenshuis te Antwerpen bezit een foto naar genoemd doek.

e) *Details van de Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers*

De standbeelden van de Oostenrijkse keizers vormen met de details van de Balustrade één geheel, dat op twee grote prenten is afgebeeld waarvan elke prent 66 × 113.5 cm. meet. De eerste vermeldt onderaan de nrs 17, 18, 19, de tweede de nrs 20, 21, 22. Een algemene titel bovenaan ontbreekt. Deze zeldzame dubbele prent vindt men in het exemplaar van de heer Paul van den Bosch, dat aan ridder Gustaaf van Havre heeft toebehoord.

In het algemeen zijn de standbeelden en de details op afzonderlijke prenten afgebeeld.

De standbeelden vormen twee of drie prenten, die in elk gewoon exemplaar voorkomen onder de nrs 17-18, 19-20, 21-22, of 17-19, 20-22; de laatste zijn ook wel genummerd 1-3, 4-6.

De details van de Balustrade bestaan uit zes prenten: de afmetingen van vijf prenten zijn dezelfde: 35.3 × 39.2 cm.; de zesde prent is groter en meet 35.2 × 47 cm.

In het exemplaar van het Rubenshuis te Antwerpen liggen deze illustraties los achteraan in het boek; het stel is echter onvolledig, nr 21 ontbreekt. In het exemplaar van de Bibliotheek van het Archief te Antwerpen zijn de zes prenten op gele stroken papier geplakt en geplaatst tussen de blz. 93-94.

Volgende tafel geeft een overzicht van de gevonden exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*, met de details van de Balustrade:

1. In openbare en partikuliere bibliotheken:

1641

Postel	Norbertijner Abdij[22]
Wenen	Oesterreichische Nationalbibliothek[69]

1642

Antwerpen	Bibliotheek van het Archief[33]
	Rubenshuis[45]
	Paul van den Bosch[35]
	Mw Wwe Dejong-Van den Bossche[39]

2. In veilingskatalogi:

1641

1769	Mols[143]	Antwerpen
1864	Bruyninckx[388]	Antwerpen
	Olivier[390]	Brussel
1876	Du Bus de Gisignies[483]	Brussel
1933	Z. n. van bezitter[606b]	Parijs

1642

1873	Ruggieri[420]	Parijs

Z. opg. van j. in kolofoon

1781	Michiels[166]	Antwerpen
1785	De Proli[175]	Antwerpen
1793	De Wael[201]	Antwerpen
1875	Z. n. van bezitter[432a]	Antwerpen

3. In handelskatalogus:

1874	Olivier[424]	Brussel

f) *Ontwerp van een zegeboog*

De zegeboog is getiteld: *Arcuus hic*, *destinatus ad quadrivim fori vulgo dicti livij non fuit erectus defectus temporis.* De naam van de plaatsnijder ontbreekt. De afmetingen zijn 55 × 39 cm.

De oudste beschrijving vinden we bij BASAN[137]: ‘Projet d'un Arc-de-Triomphe qui n'a point été exécuté, faute de temps. Une moitié de cet Arc est ornée de colonnes torses d'un ordre composé, & l'autre est avec des colonnes droites, aussi d'un ordre composé, mais d'une proportion plus petite: la première devoit faire la

façade principale, & la seconde, la façade postérieure. Le tout est couronné d'un Dôme... Cette Pièce est sans nom de graveur & ne se trouve point ordinairement dans le *Recueil*: ce qui la rend assez rare.' (Blz. 229-230).

DUTUIT[465] neemt deze aantekening over en besluit: 'Ne faisant pas partie du livre, elle est devenue assez rare.' (Blz. 243).

MARIETTE[370] is niet erg ingenomen met de prent: 'J'ai vu dans l'oeuvre qui est à la bibliothèque du roy l'épreuve de la représentation d'un arc de triomphe qui ne put être dressé pour l'entrée de l'archiduc dans Anvers,... Elle fut gravée depuis séparément, mais très-mal, en une grande pièce,... Cette pièce n'est que curieuse, car l'ordonnance même de l'arc n'est pas merveilleuse.'

Op volgende veilingen werd een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* met ontwerp van een zegeboog verkocht:

1642

1769	Mols[143]	Antwerpen
1865	Bauclercq[393]	Antwerpen

Het exemplaar van Edmond Denis[70] bevat deze prent tussen de blz. ***v^{o}-A r^{o}; in het exemplaar van de heer Paul van den Bosch, te Antwerpen, komt de zegeboog voor tussen de blz. Hhhh v^{o}-Iiii r^{o}.

Het Cabinet des Estampes te Parijs bezit een faktische verzameling prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi*, waaronder genoemde ontwerp.

g) *De onafgewerkte prent, voorstellend: De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen in* 1635

Bij het tweede exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, dat vermeld wordt in de veilingskatalogus van E.F.D. RUGGIERI[420], vinden we de volgende aantekening: 'il contient encore une épreuve de la planche représentant l'entrée du prince à Anvers, planche qui ne fut pas achevée et qui fut remplacée par celle qui se trouve dans tous les exemplaires.'

Komt deze proefprent, als bijlage, in meer dan één exemplaar voor?

h) *De grafzerk van Johannes Gevartius*

Het opschrift op het grafmonument luidt: *XPΩ*, *DEO PACIS*, *SACR.* || *V Cl. Ioan Gevartivs*, *Ivris Consvltvs*, || *Vt Morvm Ita Historiarvm Vetervm*, || *Antiqvitatisque Patriae Stvdiosissimvs*, *H.S.E.* || *Qvi Variis Reipvb. Negotiis Exercitvs*, || *A Serenissimis Avstriae Archidvcibvs* || *Alberto Et Isabella Clara Evgenia*, || *Belgii Principvs*, *Anno CI□.I□.VII. Inevnte* || *Ad Prima Indvciar. Dvedecennal. Fvndamenta* || *Cvm Foederatis Belgii Ordinibvs Iacienda* || *In Bataviam Delegatvs.* || *Post Contivos Annor. XL. Bellor. Civil. Motvs* || *Tranqvillitati Pvblicae Viam Stravit.* || *Mox*, *Elata Iampridem Vxore*, *D*: *Corn. Aertzia*, || *Matrona Moribvs Et Virtvte Svspicienda*, || *Iam Senior*, *Vitae Qvietioris Cupidvs*, || *In Canonicor. Cathedral. Eccles. Antverp. Collegivm* || *Adscitvs*, *Ivrisdictioni Sacrae Per Diaecesim* || *Svmma Integritatis Fama Praefvit.* || *Obiit*, *Prid. Cal. Maii. Anno Sal. CI□.C.XIII. Aetat. Svae L.XII Parenti Optimo Monvment. Hoc Cvm Lacrimis Posvervnt* || *Libb. Svperstites*, || *Carol. Gevartivs*, *I.C. Et Collegii Canonicor. Opp. Lyrae Decanvs*, || *Casperivs Gevartivs*, *L.C. Caesarevs Regivsq. Consiliarivs* || *Et Historiographvs*, *Archigrammatevs Antverpianvs*, || *Ioan. Annaevs*, *Casp. F. Vnicvs*, *Eximiae Spei Pver*, || *Dvodecennis Fato Fvnctvs*, *Parenti Lvctvm* || *Et Desiderivm Incomparabile Reliqvit.* || De prent is onderaan links getekend: *Pet. Paul Rubenius delin.*, onderaan rechts: *Lommelin sculp.* De afmetingen zijn: 26.5 × 17.2 cm.

HECQUET [114] geeft de volgende beschrijving van het monument: ‘Le Tombeau de Gevartius dans un portique, orné de quatres Têtes de Chérubins, & d'une Tête du mort. Au-dessus, il y a deux Vertus appuyées sur une espèce de cadre destiné à recevoir une Inscription. Il est surmonté de deux pigeons, d'une bordure ornée encore de deux Chérubins, de Guirlandes de fruits attachées à deux anneaux, & d'une espèce d'urne, au-devant de laquelle il y a deux falots allumés, & une lampe au-dessus.’ (Blz. 126).

DE REIFFENBERG [338] en LE BLANC [add. 364a] vermelden als formaat in-folio.

De prent van het grafmonument van Johannes Gevartius lag

in een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, dat verkocht werd door OLIVIER [415] te Brussel in 1872.

Afzonderlijk werd de prent onder de hamer gebracht op volgende veilingen:

1787	Jossen van Steenbergen[178]	Gent
1858	Borluut de Noortdonck[369]	Antwerpen
1916	Peyrot [559]	Antwerpen

Een exemplaar er van is geplakt op fol. 145 van het ms.: *Elogia imperatorum*, *regum*, *principium*, *ducum et marchiorum*, *praeterea virorum illustrium ac aliorum*, *auctore C. Gevartio* [71].

8. - De prenten zonder tekst

a) *In boekvorm*

Er bestaan ook exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi...* zonder tekst. Deze zijn van tweeërlei aard:

1. De prentenverzameling samengesteld door de *uitgever*. FRANÇOIS MOLS [170], welke een dergelijk exemplaar in handen heeft gehad, geeft de inhoud er van op bl. 16 r° van zijn manuskript: De titelprent, de beide portretten van de Prins Kardinaal Ferdinand, alle prenten, die in een gewoon exemplaar voorkomen, genummerd 3-43, de details van de Balustrade van de XII Oostenrijkse keizers, welke niet vaak in een exemplaar worden gevonden, het *Theatrum honoris*, en de Romeinse munten, bij elkaar gebracht op vier bladen.

Alle prenten en afbeeldingen, zowel grote als kleine zijn op bladen van dezelfde afmetingen overgedrukt, nl. op atlasformaat, en veel groter dan het formaat van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

In dit overzicht rept FRANÇOIS MOLS geen woord over de portretten van Rubens en Gevartius, noch over de afbeelding, welke voorstelt de Zevenarmige kandelaar naar de zegeboog van Titus en op één der bladen met de Romeinse munten voorkomt.

Op bl. 16 r°-v° drukt hij zijn bewondering uit voor deze prentenverzameling: ‘Cet exemplaire avoit un mérite de plus, en ce qu'il étoit parfoit en épreuves, toutes d'une egale beauté, d'une encre moins bleuatre que celle de la première Edition, mais bien veloutée;

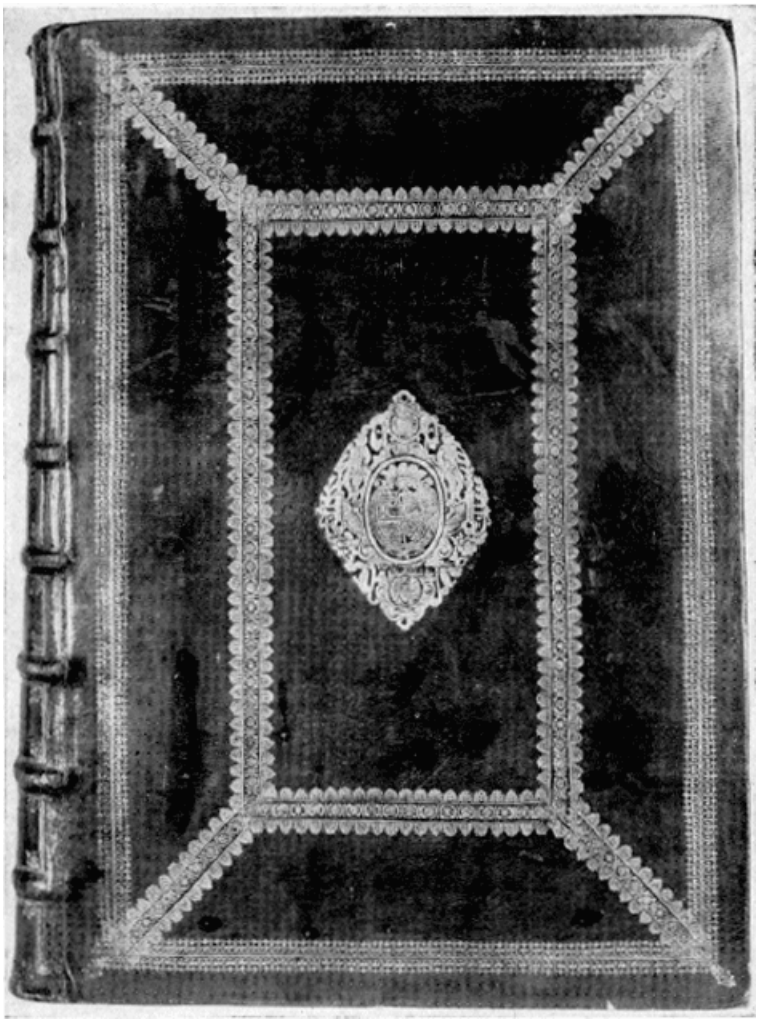

Voorplat van de band van het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, met in het midden het wapen van Filips IV.
(Bibliothèque nationale te Parijs).

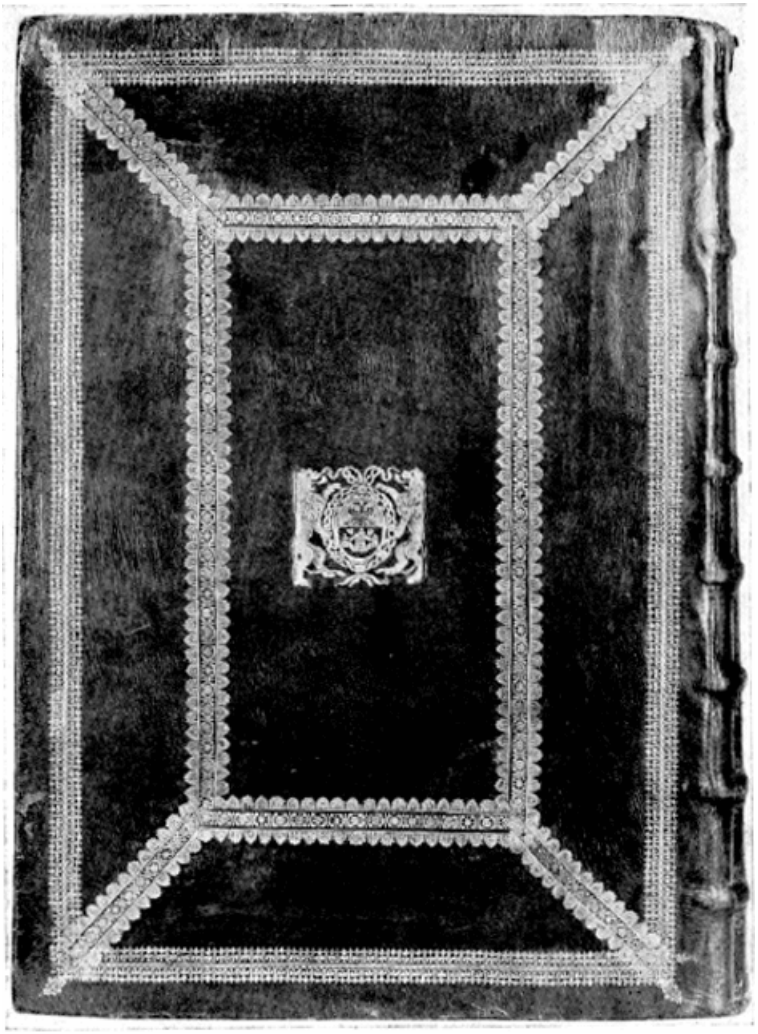

Achterplat van de band van het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, met in het midden het wapen van Antwerpen.
(Bibliothèque nationale te Parijs).

C'est ce qu'on n'observe pas toujours dans les meilleurs exemplaires qu'on en trouve encore aujourd'hui. Car de fait, pour s'en procurer un, qui eut tout le merite recquis, il faudroit en detruire plusieurs, avant d'y parvenir. De plus il faut faire une grande distinction entre le Recueil qu'on vient d'écrire d'avec ceux que les Amateurs conservent dans leur OEuvre de Rubens, Dont les plus complets ne vont guere qu'aux 45' grandes planches -; et dont bien peu possedent les six des Balustrades; - les autres y manquent absolument, parcequ'on les rejette comme n'ayant pas été ordonnées par Rubens; mais surtout, parcequ'il est tres difficile de se les procurer separement sans decouper maint & maint exemplaire.'

Een mooi exemplaar, waarvan de prenten in eerste staat op zeer groot papier zijn gedrukt, maakt deel uit van de bibliotheek van E.F.D. RUGGIERI [420], welke onder de hamer kwam te Parijs in 1873. Deze verzameling bevatte ook het *Theatrum honoris* en de onafgewerkte prent voorstellend de Blijde Intrede van de Prins Kardinaal te Antwerpen in 1635.

2. De prentenverzameling samengesteld door de *bezitter*, welke een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* heeft opgeofferd om de platen in een band of farde te verzamelen. De prenten hebben de grootte van het boek bewaard, of zijn uitgeknipt, afgesneden en op losse bladen geplakt.

FRANÇOIS MOLS houdt geen rekening met beide verzamelingen, welke overigens niet met elkaar te vergelijken zijn.

Een exemplaar ervan samengesteld door de bezitter berust in het Prentenkabinet te Brussel. Een eigenaardigheid dient dadelijk te worden aangestipt: De titelprent vermeldt onderaan rechts: *Iac. Neeffs sculpsit.* Alle prenten zijn genummerd; de prenten 37 en 38 dubbel genummerd. Beide dragen de nrs 37 en 38. Op de binnenzijde van het voorplat vindt men een exlibris in potlood: *Von Herrn Raths-Herr Ustreir* [?].

Een tweede exemplaar wordt bewaard in de Bibliothèque de l'Arsenal te Parijs. Het bevat het portret van de Prins Kardinaal te halver lijve en het *Theatrum honoris.* Vooraan exlibris in ms.: Bibl. Lovanien. 1781.

De stichting ‘Atlas van Stolk’ [510] bezit een exemplaar met 43 prenten. Op de titelprent staat onderaan rechts in oud ms.: ∞ I□C XLIII. *Roelans.*

De verzameling gravures wordt vermeld bij FÜSSLI[129], MULLER[408], VAN STOLK [510], en VAN DEN WIJNGAERT [624].

De prenten van de *Pompa introitus Ferdinandi*, in band of ongebonden, kwamen op volgende veilingen voor:

1764	Sireiacob [131]	43 stuks	Brussel
1774	Van Schorel [151]	?	Antwerpen
1791	Van den Meersche [195]	47 stuks	Gent
1804	Z. n. van bezitter [229]	?	Antwerpen
1808	De Servais [240]	?	Mechelen
1873	Ruggieri [420]	45 stuks	Parijs
1888	Taeymans [470]	42 stuks	Antwerpen
1891	Destailleur [490]	44 stuks	Parijs
1919	Z. n. van bezitter [566]	42 stuks	Antwerpen

Een verzameling prenten, op Hollands papier, biedt te koop aan:

1874	Olivier [424]	Brussel

Gebonden exemplaren daarentegen vinden we in de handelskatalogi:

1923	Nijhoff [580]	38 stuks	's-Gravenhage
1938	Nijhoff [619]	?	's-Gravenhage

b) *Op losse bladen*

Er bestaan prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi* afgetrokken op grote losse bladen met brede rand; en die vermoedelijk afzonderlijk werden verkocht.

In het Nationaal Hoger Instituut en Koninklijke Academie voor schone kunsten te Antwerpen is een onvolledig stel voorhanden, dat naar een aantekening in de inventaris een gift is vanwege het Stadsbestuur. Het frontispice is getekend *Iac. Neeffs sculpsit.* Alle prenten zijn genummerd, op nr 4 na. Prent 37 is genummerd 37 38; 38 is echter doorgehaald. In dezelfde farde liggen een 2e exemplaar van het frontispice en de nrs 3, 13, 15, 27, 31 en 40. Aan de verzameling ontbreken de nrs 4, 17, 19, 23 en 38.

Het Stedelijk Prentenkabinet te Antwerpen telt drie prenten, met afgesneden randen: Het ruiterportret, het portret te halver lijve van Prins Kardinaal Ferdinand en de Rubensbeeltenis.

In de Bibliotheek van het Archief te Antwerpen vinden we drie prenten: nr 5 met brede rand, nr 16 afgesneden; de derde behoort eigenlijk niet tot de *Pompa introitus Ferdinandi* en verbeeldt de Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen; de namen van de tekenaar en de plaatsnijder zijn onbekend; de prent meet 30,2 × 54 cm.

Het Sint-Ignatius College te Antwerpen bezit een verzameling van 42 ingelijste prenten, waaronder het titelblad, het ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand en de zegeboog der XII Oostenrijkse keizers, genummerd 1-6. De nrs 10-11, 35-37 vermelden op een strookje papier: Don de Mr GASTON VANDE WERVE, 1926; nr 6 daarentegen is een gift van Mlles PEETERS DE LOUVAIN, 1926.

De heer LEO TRUYENS, te Antwerpen handelaar in kanten, bezit een druk van de gravures nrs 6, 14, 26 en 33, de heer KAREL BELLEMANS, eveneens woonachtig te Antwerpen, een druk van de titelprent en de nrs 5 (2 ex.), 14, 26, 28, 35-37, 39, aangekocht te Parijs in 1949.

Het Teylers Museum te Haarlem is in het bezit van vier afgesneden prenten: Het ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand, de portretten van Rubens en Gevartius, en de prent voorstellend het *Theatrum honoris*.

Het Cabinet des estampes van de Bibliothèque nationale te Parijs bezit volgens de katalogus verschenen in 1895 één prent, nl. de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen in 1635; de faktische verzameling van deze instelling bevat de titelprent, de nrs 3, 7, 5-6, 8-7, 10, 14, 16, 11-13, 15, 11, 41, 23-27, 29, 28, 42-43, de ongenummerde prent, voorstellend het ontwerp van een zegeboog, en de nrs 17-22, genummerd 1-6.

In het Prentenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel vinden we daarentegen een zeer onvolledig stel: 2 exemplaren van het Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand, 1 exemplaar van de nrs 3 en 23.

Afzonderlijke prenten worden vermeld bij HUBER en MARTINI [226], BRULLIOT [254], NAGLER [567a], MARIETTE [370], SPOONER [396], VOORHELM SCHNEEVOOGT [422], DEJARDIN [381], [474], TER BRUGGEN [427], RIS-PAQUOT [495], BRYAN [536], WILDER [570], DELEN [600].

Op volgende veilingen komen afzonderlijke prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi* voor:

1758	Z. n. van bezitter [124]	32 prenten	Antwerpen
1776	Beschey [156]	22 prenten	Antwerpen
1778	Z. n. van bezitter [158]	?	Gent
1852	Deloose [355]	?	Antwerpen
1887	Z. n. van bezitter [469]	8 prenten	Antwerpen
1888	De Keyser [471]	9 prenten	Antwerpen
1903	Le Roy [521]	1 prent	Brussel
1890	De Bruyne [487]	27 prenten	Antwerpen
1933	Dursin [607]	2 prenten	Antwerpen
1937	Un amateur [616]	1 prent	Antwerpen

Op de tentoonstelling, ingericht te Antwerpen naar aanleiding van de verschillende Rubensfeesten, lagen uitgestald:

1877	25 prenten	36 prenten
1890	35 prenten	
1940	2 prenten	

De ikonografische verzameling van de Stadsbibliotheek te Antwerpen bevat de prent nr 42, voorstellend het Gezicht op Antwerpen met aanduiding der zegebogen.

9. - De afbeeldingen in de tekst

De afbeeldingen, welke de tekst van de *Pompa introitus Ferdinandi* opluisteren, nl. de Romeinse munten, de medaillons en de Zevenarmige kandelaar van Titus, zijn op vier losse bladen afgedrukt, waarvan één stel bewaard wordt in het exemplaar van voornoemd werk, nu het eigendom van de Norbertijner abdij te Postel. De afmetingen der bladen zijn 43 × 54.5 cm.

10. - De tekst zonder prenten

Er zijn natuurlijk ook exemplaren bewaard gebleven, waaruit de prenten verdwenen zijn. Vóór het Stedelijk Prentenkabinet te Antwerpen tot stand kwam, bezat het

Museum Plantin-Moretus twee exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*. Het beste van beide met in kolofoon 1641, ging naar het Stedelijk Prenten-

kabinet over; het andere, gedateerd 1642, bleef in het Museum Plantin-Moretus. Dit laatste is een exemplaar zonder frontispies en zonder prenten. De voordehandse titel luidt: *Pompa triumphalis*.. en telt 8 regels. Op het voor- en achterplat van de band prijkt het verguld wapen van JAN VAN REYGERSBERGH of REIGERSBERGH met de zinspreuk: *Non Est Mortale Qvod Opto*.

Uit het exemplaar, in het bezit van de Bibliotheek en leeszalen der gemeente Rotterdam, zijn ook alle prenten verdwenen.

11. - Het aantal exemplaren waarin de *pompa introitus ferdinandi* werd gedrukt

De *Bundels Blijde Inkomsten* van het Stedelijk Archief te Antwerpen bevatten het kontrakt, dat op 25 Mei 1635 betreffende het drukken van de *Pompa introitus Ferdinandi* tussen de Antwerpse Magistraat en Theodoor van Thulden werd afgesloten. Uit dit dokument, door Pieter Génard uitgegeven in het *Antwerpsch Archievenblad*, VII, 39-40, vernemen we dat voornoemd boek zal

> 'gedruckt worden by Sr Balthasar Moretus... tot *acht hondert* oft ten minsten *sesse hondert* exemplaeren, op. goet ende loffelyck pampier. Dies sal de voors. stadt aenden selven van Thulden, voor *twee hondert* exemplarien vande ierste affdruxelen desselffs werckx, met de descriptie, opleggen ende betaelen de somme van twee duysent guldens eens, waervan de sesse hondert guldens op alnu selen getelt worden, de andere sesse hondert guldenen Bamisse naest comende;... de resterende acht honderd guldens selen aen hem getelt worden, soehaest als de voers. *twee hondert* exemplairen aende stadt gelevert selen syn.'

De 'Rekeninge aende Heeren deser stadt van Theodoor van Tulden, aengaende het werck der arcken triumphael op ultima Februarii 1939' eveneens behorend tot de *Bundels Blijde Inkomsten*, en uitgegeven in het *Antwerpsch Archievenblad*, XIII, 311, delen ons mede, dat buiten de 200 exemplaren:

> 'daer syn noch gedruckt *vyff perckemente drucken*, soo geschriften als platen, ende 2 *papiere drucken* voor verlichters die sy moeten hebben om het werck te doen,...'

Het kontrakt tussen Theodoor van Thulden en Jan van Meurs op 21 Maart 1639 ondertekend, is bewaard in de Notarisboeken

van H. Duys, 1637-1640. Dit belangrijke dokument werd ontdekt door Jos. Velle en uitgegeven in het *Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen*, V, 1907, 174-175. Over de oplage van de *Pompa introitus Ferdinandi* licht ons dit stuk als volgt in:

> '...ende selen van ieder bladt worden gedruckt *Seshondert* exemplaren. Te weten *tweehondert* daeraff op Veneets pampier gelyck den voorschreven Sr van Meurs aende heere vande Stadt getoont heeft Ende *vierhondert* daeraff op Lions pampier gelyck mede aende voorschreven heere gethoont is geweest.'

JOS. VELLE brengt in hetzelfde tijdschrift op blz. 173 onder onze ogen het Verzoekschrift van Jan Meurs aan de Heren en Burgemeester en Schepenen der stad Antwerpen, gedagtekend 7 April 1642, waarbij gevoegd is de rekening voor Theodoor van Thulden. Vollediger inlichtingen over de oplage van het monumentale boek geeft ons dit dokument: Het gaat nog steeds over een oplage van 600 exemplaren, waarvan 200 exemplaren gedrukt op Venetiaans papier. Dan volgt:

> 'van t'lyons papier opgheleyt 408 ex. ende een boeck [1/19 van een riem] voor de proeven ende defecten'

Over de exemplaren, waarvan de prenten met de hand zijn gekleurd vinden we gene aanwijzing in de gekende rekeningen. De *Collegiaele Actenboeken* lichten ons hierover in en stellen het aantal op *drie* [Zie I. Inleiding, 13].

Uit voorafgaande dokumenten mogen we besluiten, dat van de *Pompa introitus Ferdinandi* werden gedrukt:

5 exemplaren op perkament,
3 exemplaren, waarvan de prenten met de hand zijn gekleurd,
200 exemplaren op Venetiaans papier,
400 [= 408?] exemplaren op papier vervaardigd te Lyon.

12. - De exemplaren op perkament

Een stuk uit het *Collegiael Actenboek*, gedagtekend 22 Juni 1639 licht ons in, dat Andries Janssen geordonneerd wordt aan Antoon van Dynen en Paesschier Collage 260 gulden 14 stuivers te betalen voor het

> '...int coopen van *eenige parckementen* tot het drucken vande boecken gemaeckt over de geluckighe incompste van Syne Coninckylycke hoocheyt binnen dese stadt,...'

De rekeningen van Theodoor van Thulden voorgelegd aan de Antwerpse Magistraat op ultima Februarii 1939 delen ons verder mede:

> 'daer syn noch gedruckt *vyff perkamente* drucken, soo geschriften als platen,...'

Tegen deze bescheiden in beproeft FRANÇOIS MOLS te bewijzen, dat er maar één exemplaar van de luxe-uitgave tot stand is gekomen. GUILLAUME BURÉ [169] noemt het exemplaar op perkament: 'Cet unique exemplaire d'un ouvrage magnifique.' De Antwerpse bibliofiel beaamt deze vaststelling en betoogt:

'Car de fait jusqu'aujourdhui, on n'en a point encore découvert un autre. Il avoit été destiné, par le Sénat de la Ville, pour être présenté au prince Ferdinand; mais étant venu à mourir, avant que l'impression en fût achevée, la Ville en fit présent à Gaspar Gevartius, son greffier, en reconoissance des soins & des peines qu'il s'étoit donné dans l'arrangement de toute cette fête, et a en faire une si belle description...

Nous avons une autre preuve que la Ville n'avoit fait qu'un seul exemplaire sur vélin, qu'elle s'en étoit désaisie de bonne heure; c'est que peu de temps après l'impression, Elle envoya deux exemplaires en Espagne, un pour le Roi, un pour l'Infant Balthasar Charles. Or nous savons par la lettre de remerciement de S.M.R. que cet exemplaire étoit sur papier; mais enluminé. Donc si le Magistrat en avoit possédé un autre sur vélin, ou 'qu'il eut encore été maître de celui donné à Gevartius, il l'eut certainement envoyé au Roi de préférence. De tout ceci il est aisé à conclure que celui du feu Duc de La Vallière, étant celui lequel fut donné par la Ville à Gevartius; mais destiné pour le prince Ferdinand, est & restera le seul exemplaire imprimé sur vélin si longtemp jusqu'à ce qu'on en produira un autre en public, d'un pareil mérite.'

Beide brieven, te vinden in: *Elogia imperatorum*, *regum*, *principum*, *ducum et marchiorum*, *praeterea virorum illustrium ac aliorum*, *auctore C. Gevartio*, reppen geen woord over de papiersoort,

waarop het exemplaar is gedrukt. De dankbrief van koning Filips IV noemt het ontvangen boek ‘le livre illuminé’.

In de Biblioteca nacional te Madrid berust een exemplaar op perkament, waarvan de prenten met de hand zijn gekleurd. Dit kostbare boek is afkomstig uit de Koninklijke bibliotheek. Het eigendomsmerk ontbreekt. Vermoedelijk is dit exemplaar ‘le livre illuminé’ door de Antwerpse Magistraat geschonken aan de koning van Spanje, Filips IV.

Het onderzoek door briefwisseling bracht drie exemplaren op perkament aan het licht. De bezitsters ervan zijn: De Bibliothèque nationale te Parijs, de Biblioteca nacional te Madrid en de Oesterreichische Nationalbibliothek te Wenen.

Wie legde de hand op het exemplaar, geschonken door de Stad Antwerpen aan Infant Balthasar Karel?

13. - De exemplaren gekleurd met de hand

Welke exemplaren werden door ANTOON VAN DUYN en PETER SCHUT met de hand gekleurd en afgezet?

De bescheiden van het *Collegiael Actenboek*, in het *Antwerpsch Archievenblad* uitgegeven door PIETER GENARD [434], vermelden volgende bijzonderheden over deze verluchting:

> 29 April 1637: ‘Geordonneert Jacques Breyel,... te betalenaen *Anthoni van Dyn* en *Peeter Schut*, de somme van elff hondert achtentsestich guldens eens, voor het affsetten ende schilderen van drye boucken van de Incompste...’ (XIII, 287, nr CCCXLIII).
> 25 Mei 1640: ‘Geordonneert Jacques de Letter, Tresorier... te betaelen aen *Anthoni van Dyn* ende *Peeter Schut* alnoch de somme van vyff hondert guldens, mits daeraen corttende tgene op rekeninge aen hunlieden is betaelt voor soovele aen hunlieden noch is toegevueght voor het verlichten, vermeerderen ende volmaecken vande dry printboecken vande incompste...’ (XIII, 303, nr CCCLXXIII).
> 21 Maart 1641: ‘Geordonneert Jacques de Letter... te betalen aen *Anthoni van Dynen* de somme van twee hondert sevenendertich guldens twelff stuyvers eens, voor het schryven met goude letters alle dinscriptien inde dry boecken van verlichtinge vande arcke triumphael...’ (XIII, 306, nr CCCLXXVII).
> 9 Oktober 1642: ‘Geordonneert Tresoriers ende Rentmeesters te betaelen aen *Anthoni van Deynen* de somme van 217 guldens vyfthien stuyvers eens, voor het verlichten van diversche bladeren inde boecken ter eeren vande incompste...’ (XXX, 336-337, nr CCCCV).

Alhoewel andere dokumenten betreffende dit werk onbekend zijn, schrijft MAX ROOSES [482] in *L'oeuvre de Rubens*. III, 330:

‘Cinq exemplaires furent tirés sur parchemin et *enluminés*... Deux exemplaires sur papier furent *enluminés*. On paya au delà de 2000 florins pour ces travaux à Antoine van Deyn et à Pierre Schut.’

Een derde aantekening over de verluchte exemplaren vinden we nog bij J.B.B. VAN PRAET [263]: ‘On assure qu'il en existe dans la Bibliothèque impériale de Vienne deux autres exemplaires, dont un parfaitement enluminé.’

Ons onderzoek leverde de volgende uitslag op:

Drie exemplaren werden gevonden, waarvan alle prenten met de hand gekleurd. Het eerste op perkament berust in de Biblioteca nacional te Madrid. Het tweede op dik papier en het derde op dunner, worden bewaard in de Oesterreichische Nationalbibliothek te Wenen.

In de prentenverzameling van J.A.J. SIREIACOB [131], geveild in 1764, vinden we: ‘Les Arcs de Triomphe de l'entrée de l'Infant Ferdinand, enluminées, en 43 pièces.’

J. MORIS [159], boekhandelaar en drukker, bezat een stel prenten ‘parfaitement bien enluminées’ van de *Pompa introitus Ferdinandi*, welke in 1778 werden verkocht.

In 1852 komt de bibliotheek van J.J. COMER [354], vrederechter te Nevele, te Gent onder de hamer. Zij bevat een exemplaar van het monumentale boek, waarvan verschillende prenten zijn gekleurd, en dat in de kolofoon het jaar 1642 vermeldt.

14. - De watermerken

In de door mij onderzochte exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* heb ik volgende watermerken aangetroffen: Een druiventros met wimpel, waarop de naam I. POULEUR; een anker in cirkel met ster; een kroon met ster; een wapenschild met dubbele dwarsband, bovenaan een lelie, onderaan de letter M; een lelie in cirkel, druiventrossen van verschillende grootte; druiven tussen de letters A en R in een rechterhoek.

Eenzelfde exemplaar vertoont de watermerken met de naam I. POULEUR, de initialen A-R, en M.

C.M. BRIQUET geeft in *Les filigranes...*, IV, Paris, 1907, nr 13219 een afbeelding van het watermerk met de naam I. POULEUR en vermeldt op blz. 646 van hetzelfde deel, onder de Franse papierfabrikanten J. POULEUR.

Het kontrakt afgesloten tussen Jan van Meurs en Theodoor van Thulden op 21 Maar 1639 [Zie: Inleiding I, 11] leert ons, dat de *Pompa introitus Ferdinandi* moest worden gedrukt in 200 exemplaren op Venetiaans papier en 408 exemplaren op papier vervaardigd te Lyon.

Het watermerk voorstellend een anker in cirkel met ster is volgens C.M. BRIQUET van Venetiaanse oorsprong.

Was de papierfabrikant J. Pouleur woonachtig te Lyon?

Wijzen deze feiten er niet op, dat voor een aantal exemplaren van het glorieuse boek verschillende soorten papier werden gebruikt?

15. - De band

Welk is de oorspronkelijke band van de *Pompa introitus Ferdinandi*?

Het exemplaar op perkament van de Bibliothèque nationale te Parijs is in rood marokijn gebonden. Op het voorplat prijkt een wapen, dat door FRANÇOIS MOLS [170] geïdentificeerd werd als het geslachtswapen van Prins Kardinaal Ferdinand. De Antwerpse bibliofiel vergist zich ongetwijfeld, want boven het schild ontbreekt de kardinaalshoed. Een afbeelding ervan vinden we in het *Armorial belge du bibliophile*, I, 47, nr III [599] als het geslachtswapen van Albrecht van Oostenrijk, landvoogd der Nederlanden, gestorven in 1621. Het achterplat daarentegen toont het wapen van de stad Antwerpen, dat door twee rechtstaande leeuwen wordt vastgehouden.

De exemplaren op perkament van de Oesterreichische Nationalbibliothek te Wenen en van de Biblioteca nacional te Madrid hebben geen eigendomsmerk.

Het exlibris van de eerste bezitter ontbreekt eveneens op beide exemplaren, waarvan de prenten met de hand zijn gekleurd.

De Bibliothèque publique te Besançon bezit een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, waarvan beide platten hetzelfde

wapen in hetzelfde ruitvormige ornament vertonen als het wapen en de versiering gedrukt op het voorplat van het exemplaar op perkament in de Bibliothèque nationale te Parijs. De afmetingen zijn 14,6 × 11 cm.

Het wapen van Filips IV, koning van Spanje, met bovenaan een grote kroon, vinden we, zoals het afgebeeld is in het *Armorial belge du bibliophile*, I, 54 [599], in kleiner formaat op de platten van het exemplaar dat het eigendom is van de heer PAUL VAN DE BOSCH te Antwerpen. Het prijkt in een rechthoekig ornament, dat omsloten wordt door een versierde omlijsting. Op de hoeken van het grote dubbele kader een klein wapen van Antwerpen met bovenaan de gevleugelde arend en beide handen. Het wapen meet 9,8 × 6,7 cm.

De Koninklijke Bibliotheek te Brussel [10], de PP. Miniemen [3] en de heer Eugeen de Bock [5] te Antwerpen bezitten een exemplaar met op de platten het wapen van Filips IV, te midden van een weelderige versiering in ruitvorm met aan de bovenzijden een zeemeermin. Op het eerste en tweede vernoemde boek verfraait een eikelornament de hoeken aan de buitenkant, op het laatste exemplaar de hoeken aan de binnenkant. De afmetingen van het wapen zijn 3 × 2,5 cm.

Het exemplaar van het Groot Seminarie te Mechelen vertoont in de vakken 1, 3-9 op de bandrug, naar ik vermoed, het wapen van Filips IV, dat 1,5 × 1,1 cm meet. Een mooie brede omlijsting met in de hoeken een eikelornament versiert de platten.

Het wapen van Antwerpen, vastgehouden door twee rechtstaande leeuwen, komt voor op de platten van een exemplaar, dat toebehoort aan de Stadsbibliotheek te Antwerpen.

Het wapen van Prins Kardinaal Ferdinand, afgebeeld op verschillende prenten van de *Pompa introitus Ferdinandi*, vond ik niet op één band. In een exemplaar van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, nr 10539, ligt een titelblad, dat het wapen van de Landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden voorstelt.

Wat een verscheidenheid in wapens en versiering voor enkele exemplaren met in de kolofoon het jaar 1641.

Hetzelfde wapen en dezelfde ornamentatie, welke exemplaren van 1641 opluisteren, zullen we terugvinden op de boeken, van het

jaar 1642. Zo bezitten de bibliotheken van de PP. Miniemen [1641] [3] en van het Antwerps Stadsarchief [1642] [43] ieder een exemplaar met dezelfde band. Het wapen van de Spaanse vorst, in klein formaat, dat voorkomt op het exemplaar van de heer Paul van den Bosch, [1641] [6] staat insgelijks afgbeeeld op de band van het boek in het Rubenshuis [1642] [45]. Het wapen op laatst vernoemd exemplaar is omringd door een onregelmatig getrokken ruit. Een bloem verlucht de hoeken van de grote dubbele omlijsting. De afmetingen van het wapen zijn 9,8 × 6,7 cm.

Bijzonderheden, hoe luttel ook, geven de veilings- en handelskatalogie. Zo vinden we volgende aantekeningen:

1. *Aux armes du Prince Ferdinand d'Autriche* [Vermoedelijk het wapen van Filips IV].

1642

Zie: *Delteil* [573]

2. *Aux armes de Philippe IV, roi d'Espagne.*

1641

1882	Didot [457]	Parijs
1903	De Theux de Montjardin [526]	Gent
	vél., fil.	

1642

1899	Piat [514]	Parijs
	Vélin à recouvr. fil et comp. tr. d'or.	

3. *Aux armes d'Espagne* [vermoedelijk het wapen van Filips IV].

1642

1883	Van Bellingen [460]	Brussel
	Vélin blanc à compart.	
1907	Nijhoff [541]	's-Gravenhage
	Un ornement doré... exemplaire dans la reliure originale.	

1913 Nijhoff [551] 's-Gravenhage

Un ornement doré... exemplaire dans la reliure originale.

In de 17e en 18e eeuw luidt de aantekening betreffende de band doorgaans: vél. [222]; af en toe is de noot vollediger: *vélin C. max.* [143], *châRta maxima P.* [157], *vélin doré sur trance et plat* [284], *vélin à comp.* [386], *en corne* [148].

In de 20e eeuw gaat de beschrijving af en toe wat verder: *v. jasp. à comp.*, *de v. vert*, *rich. d.*, *dent tr. d. et gauffr* [369], *perg. grav. cup.* [559], *vélin*, *double fil et milieux*, *tr. dor. (rel. ancienne)* [583], *reliée veau écaile*, *dos à nerfs richement décoré aux petits fers*, *titre sur pièce de maroquin vert...* enz [613], *Belle rel. pl. veau*, *dos orné à*

la Luseuil plats moraiques, *tr. dor.*[558], *Dem rel. large*, *dos et coins veau feauve*, *dos orné n.r. (rel. mod. copie ancienne)* [628].

F. MOLS [170], fol 4, schrijft naar aanleiding van de 200 exemplaren, door Theodoor van Thulden aan de Antwerpse Magistraat geleverd: 'La ville pour se défaire de ce grand nombre d'exemplaires, en fit présent à tous les membres du Corps du Magistrat... Tout ceci posé en fait, voilà d'ou il résulte, que divers exemplaires *portent sur leur couverture le nom de ceux qui la reçurent en présent...*'

Heeft F. Mols een dergelijk presentexemplaar in handen gehad?

16. - Wanneer is de *Pompa introitus Ferdinandi* verschenen?

De datum, waarop Theodoor van Thulden 5 exemplaren op perkament, en 200 exemplaren op gewoon papier aan de Antwerpse Magistraat afleverde is ons onbekend.

Op 13 December 1642 'intercideert en verbiedt' volgens het *Collegiael Actenboeck* de Antwerpse Magistraat aan Theodoor van Thulden de *Pompa introitus Ferdinandi* '... te vercoopen... aleer denselven boeck... van... stadtweghen, aen Syne Coninckl[y]cke Majesteyt... sal wesen affgesonden, ende aen Syne Excellencie Don Francisco de Mello, Gouverneur vande Nederlanden,...'

In dezelfde brief wordt aan Theodoor van Thulden geordonneerd 'promptelyck' aan de Tresoriers en Rentmeesters van de stad af te leveren 'alle figuren ende afdruckselen vande arcken triumphale, tonneelen ende andere wercken dienende totte volle leveringen vande 200 exemplaren vanden boeck...'

Is de Antwerpse Magistraat op 13 December 1642 reeds in het bezit van de exemplaren waarop het recht heeft?

Op 23 Januari 1643 wordt Caspar Gevartius gecommitteerd: 'te reysen naer Brussel', zoals het *Collegiael Actenboeck* ons inlicht, 'ende neffens den Heere buyten Borgem[eeste]r aen Syne Ex[cie] Don *Francisco de Mello...* ende aenden *Heere President* & andere Heeren van Stadswegen te presenteren den boeck gemaeckt by *Geuaerts* ter eren vande Incomste...'

Hieruit volgt dat Theodoor van Thulden er in slaagde tussen 13 December 1642 en 23 Januari 1643 de exemplaren op perkament

en 200 exemplaren op gewoon papier aan het Stadsbestuur te bezorgen.

Op 18 Februari 1643 keurt het College van Burgemeester en Schepenen het briefontwerp goed van *Casper Gevartius* 'nopende het seynden vant boeck gemaeckt ter eeren vande Incomste van Syne Hoocheyt Cardinael Infant, aen Syne M^{t} alsoo ouer te senden door *Michel de Salamanca*'.

Theodoor van Thulden heeft nu de handen vrij en mag de exemplaren, die hij voor zich heeft gedrukt, ten zijnent profijte in de handel brengen.

De oudste bestelling, waarvan een spoor overgebleven is, komt voor in het *Journaal van Balthasar Moretus*, dat bewaard wordt in het Museum Plantin-Moretus, op 6 Maart 1643, fol. 38 r°:

Mons. François de Marnez Seigneur de Balques à Ypres debet par Jacques Vande Cruyce 1 *Ferdinandi Introitus Antverpiaem* f^{o} f. 30.

Het monumentale boek is dus in de handel verschenen tussen 18 Februari en 6 Maart 1643, daar de bestelling aan François Marnez, vermoedelijk niet de oudste is.

17. - Eén of twee uitgaven

F. MOLS [170] breekt een lans voor het bestaan van twee uitgaven van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Het verschil van jaar in de kolofoon, het gewijzigd bibliografisch adres, de papiersoort, de nummering en de kleur der prenten geven aanleiding tot zijn zwak betoog; over andere afwijkingen, die zijn stellingen kunnen onmogelijk maken, blijft hij stilzwijgend.

a) Bibliografisch adres:

1^{e}uitg.: Antverpiae, || Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A. Tvlden, || Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit. ||

2^{e} uitg.: Antverpiae, || Apvd Joannem Mevrsivm. ||

b) Kolofoon:

1^{e} uitg.: 1641.

2^{e} uitg.: 1642.

c) Prenten:

1e uitg.:	Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand ongenummerd. Prenten ongenummerd en zwart van kleur.
2e uitg.:	Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve genummerd. Prenten genummerd en gele tint.

d) Balustrade.
F. MOLS schrijft: 'Les six planches de la Balustrade jointes d'*ordinaire* aux exemplaires de la 2e édition y sont constamment d'une autre impression que le reste des figures.'

e) Papier:

1e uitg.:	Dik papier.
2e uitg.:	Dunner papier.

Bij deze vaststellingen dient te worden opgemerkt:

1. De tekst van de *Pompa introitus Ferdinandi* met de afbeeldingen van de Romeinse munten, de ordetekens en zinspreuken van de XII Oostenrijkse keizers, verder de prent van de Zevenarmige kandelaber naar de zegeboog van Titus blijft buiten beschouwing. Genoemde tekst met prenten bleef onveranderd en werd gebruikt voor de 600 gedrukte exemplaren. Alleen dit feit had FRANÇOIS MOLS en de latere bibliografen reeds op hun hoede moeten stellen.
2. Geen woord wordt gerept over de voordehandse titel, welke drie verschillende vormen aanneemt.
3. Een zelfde stilzwijgen wordt bewaard ten opzichte van de namen der latere uitgevers, welke voorkomen op de voordehandse titel en in het bibliografisch adres onder de titelprent, nl.: Henricus Aertssens en Guilielmus Lesteenius.
4. Genummerde en ongenummerde prenten komen voor in exemplaren, waarvan de kolofoon 1641 of 1642 vermeldt.
5. Dezelfde opmerking geldt voor de Balustrade, welke zowel het exemplaar van B. DU BUS DE GISIGNIES [1641] [433], als het exemplaar van RUGGIERI [1642] [420] opluistert.

6. Op de kleur der prenten en de papiersoort werd reeds de aandacht gevestigd.

FERDINAND DONNET [509], welke François Mols, zonder zelfstandig onderzoek naschrijft, vindt in twee kontrakten, afgesloten tussen de Antwerpse Magistraat en Theodoor van Thulden het bewijs voor het bestaan van twee uitgaven. Deze geleerde deelt ons mede: 'C'est en 1635 que se signa le contrat relatif à la première édition, qui ne parut qu'en 1641. Celui de la seconde édition fut conclu en 1639, et le volume porte la date de 1642.'

Uit de *Collegiaele Actenboeken* vernemen we:

Op 25 Mei 1635 wordt het kontrakt ondertekend tussen Theodoor van Thulden en de Stad Antwerpen. Het boek zal gedrukt worden door Balthasar Moretus.

Op 5 December 1638 besluit het Stadskollege, dat Jan van Meurs 'den voornoempten boeck sal drucken'.

Balthasar Moretus drukte de *Pompa introitus Ferdinandi* niet.

Op 21 Maart 1639 wordt het kontrakt tussen Jan van Meurs en Theodoor van Thulden ondertekend, waarin we lezen: 'beyden syden tsamen overcommen, ende veraccordeert te syn aengaende het drucken van den boeck geintituleert *Pompa triumphalis introitus Ferdinandi Anverpia.*'

Met het drukken van de *Pompa introitus Ferdinandi* werd dus eerst aangevangen na 21 Maart 1639. Het eerste bewijs van voltooiing en aflevering van het monumentale boek vinden we eerst in de *Collegiaele Actenboeken* op 13 December 1642.

Hoe kon er dan een eerste uitgave verschenen zijn in 1641?

Theodoor van Thulden liet vooreerst afdrukken en binden de exemplaren bestemd voor de Antwerpse Magistraat. Na kwijting van zijn verplichtingen tegenover het Stadsbestuur had hij de handen vrij en mochten de 400 overblijvende exemplaren in de handel worden gebracht.

Wat gebeurde er nu met dit groot aantal boeken? Hoe en wanneer kwamen de namen van nieuwe uitgevers of verkopers op de voordehandse titel en in het bibliografisch adres? Met welk doel werden willekeurig verschillende varianten aangebracht. Bij gebrek aan archiefstukken kunnen deze vragen enkel met veronderstellingen worden beantwoord.

Titelprent van het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* op perkament. (Bibliothèque nationale te Parijs).

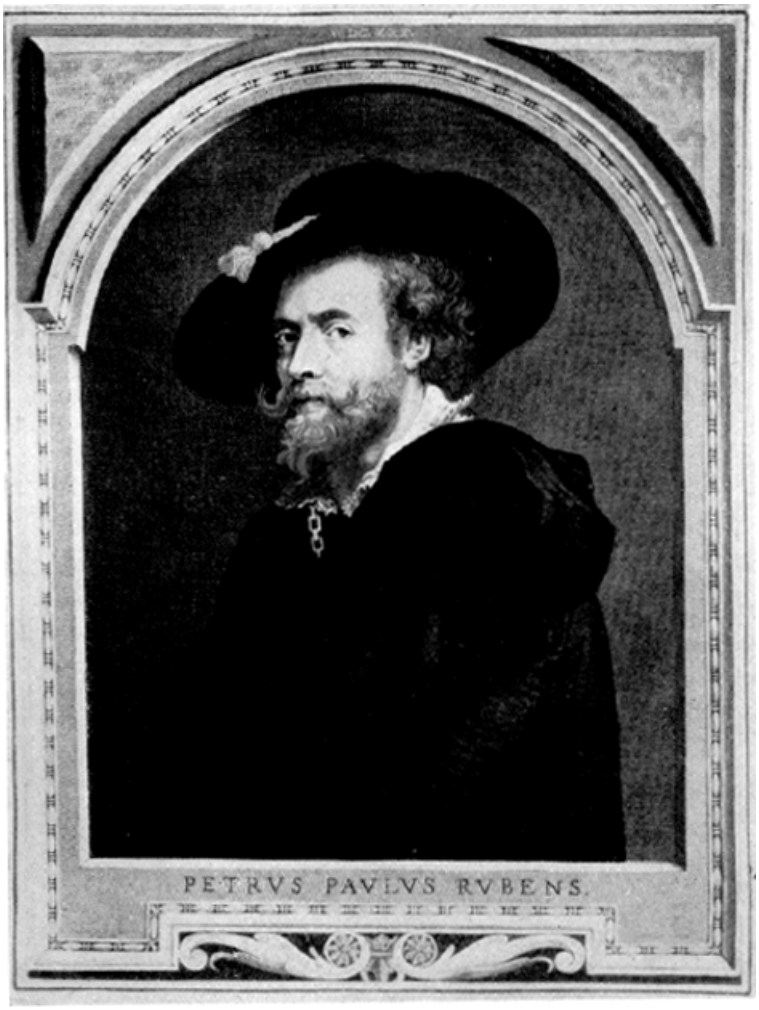

Peter Paulus Rubens. Portret gesneden door Paul Pontius
(Uit het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* op perkament in het bezit van de OEsterreichische Nationalbibliothek te Wenen).

18. - De eerste bezitters van de *Pompa introitus Ferdinandi*

In de veronderstelling, dat het kontrakt, afgesloten tussen Theodoor van Thulden en de Antwerpse Magistraat, stipt werd uitgevoerd, leverde de eerstgenoemde vóór 23 Januari 1643 aan het Stadsbestuur 5 exemplaren op perkament, 3 exemplaren met de hand gekleurd en 200 exemplaren op gewoon papier.

Voor wie waren de exemplaren op perkament bestemd?

In het *Collegiael Actenboeck* vinden we:

Op 13 December 1642:

> ...interciderende ende verbiedene... aen... van Thulden den voors. boeck... te vercoopen... aleer denselven boeck... van deser stadsweghen, aen *Syne Coninckl*y*cke Majesteyt* mette eerste ghelegentheyt sal wesen affgesonden, ende aen Syne Excellencie Don *Francisco de Mello*, Gouverneur vande Nederlanden,...

Op 23 Januari 1643:

> Gecommitteert mr [meester] Casper Geuaerts ...omne te reysen naer Brussel ende neffens [ook] den Heere buyten Borgemr aen Syne Ex*cie* Don *Francisco de Mello...* ende aenden *Heere president* & *andere Heeren* van stadswegen te presenteren den boeck gemaeckt... ter eeren vande Incomste van Syne Hoog^{t} don ferdinande Infante van Spaignien...

Op 18 Februari 1643:

> Geresoluert de brief by de greffier Geuaerts nopende het seynden vant boeck gemaeckt ter eeren vande Incomste van Syne Hoocheyt Cardinael Infant, aen Syne m^{t} alsoo ouer te senden door Michel de Salamanca...

De exemplaren bestemd voor *Filips IV*, koning van Spanje, en *Francisco de Mello*, Landvoogd der Nederlanden, waren ongetwijfeld op perkament. Eén van beide exemplaren wordt bewaard in de *Biblioteca nacional* te Madrid. Het is op perkament en afkomstig uit de oude Koninklijke Bibliotheek. Een eigendomsmerk ontbreekt.

Over de exemplaren geschonken door de Antwerpse Magistraat aan de *Heer President* en aan *andere Heren*, licht voorlopig niet één archiefstuk ons in.

MOLS vermoedt, dat er slechts één exemplaar op perkament heeft bestaan. DONNET [509] daarentegen vindt voor elke der vijf exemplaren op perkament een bezitter. Na de namen vermeld te hebben van de Koning van Spanje en de Gouverneur der Nederlanden gaat hij verder:

‘Si nous tenons compte qu'un des exemplaires spéciaux fut octroyé à Gevartius, nous pouvons présumer qu'un autre fut également donné à van Thulden, et si nous ajoutions, que suivant toute justice, la ville elle-même aurait du conserver un semblable exemplaire nous arriverions au moyen de ces suppositions fort bien réalisable, à expliquer l'emploi de ces cinq volumes imprimés sur parchemin, et ornés de peintures faites à la main.

De Antwerpse Magistraat schonk aan Gevartius, naar Mols mededeelt, het exemplaar dat bestemd was voor Prins Kardinaal Ferdinand. Dit boek kwam in het bezit van J.B. VERDUSSEN [157], ging later door verschillende handen en werd het eigendom van de Bibliothèque nationale te Parijs. Het is op perkament gedrukt, en *niet* met de hand gekleurd. Vooraan winden we het exlibris van J.B. VERDUSSEN. Het eigendomsmerk van Gevartius ontbreekt.

Heeft Theodoor van Thulden een exemplaar op perkament voor zich mogen behouden?

Het drukken en uitgeven van de *Pompa introitus Ferdinandi* liep niet van een leien dakje. Allerlei moeilijkheden en geharrewar, besloten door een scheidsgerecht, waarop reeds in de inleiding even gewezen werd, verscherpten de betrekkingen tussen de Antwerpse Magistraat en de plaatsnijder uitgever. Zou het College van Burgemeester en Schepenen aan Theodoor van Thulden na dit bijna zevenjarig lange getwist, dat ten nadele van de Stad verliep, een exemplaar op perkament hebben geschonken?

Dacht de Stad Antwerpen er niet aan een luxe-exemplaar van dit glorierijke boek, dat door Peter Paulus Rubens opgeluisterd werd, aan het Archief of aan de Stadsbibliotheek te schenken?

Aanvang 1643 toen de *Pompa introitus Ferdinandi* in de handel kwam bezat de stad Antwerpen geen eigen gebouw voor haar boekenschat, welke wegens plaatsgebrek tijdelijk opgeborgen was in het Bisschoppelijk Seminarie. Een inventaris van het toenmalig bezit naar het blijkt opgemaakt door Casp. Gevartius, werd niet teruggevonden. Eerst in 1648 resolveerde de Antwerpse Magistraat, dat de *Bibliotheca publica* zou overgebracht worden ‘op de galerye van de Borsse.’ Men vraagt zich onvrijwillig af, of de Wethouders, welke in de jaren 1642-1643 de stad bestuurden, er wel aan gedacht

hebben een exemplaar op perkament in de Rubensstad voor het nageslacht te bewaren.

Eén feit staat vast: Een exemplaar op perkament en een exemplaar, waarvan de prenten met de hand zijn gekleurd is onvindbaar in de stad Antwerpen.

De Antwerpse Magistraat legde daarentegen een buitengewone mildheid aan de dag bij het wegschenken van de tweehonderd exemplaren. MOLS [170], fol. 4 r° schrijft: 'La ville pour se défaire de ce grand nombre d'exemplaires, en fit présent à tous les membres du Corps du Magistrat, à tous les chefs des Corps de métiers, les quartiers-maîtres, et enfin à tous ceux qui ont droit de séance dans le Grand Conseil de la ville.'

Welke waren de leden van de Magistraat, de opperdekens, de wijkmeesters en de leden van de Breede Raad, welke een presentexemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* ontvingen?

Gevartius vermeldt in de beschrijving van de Blijde Intrede van Prins Ferdinand op bladzijde 168 de samenstelling van de Magistraat in 1635. Het bestond uit: 1 praetor [schout], 1 ammannus [amman], 2 consules [burgemeesters], 18 senatores [schepenen], 3 praefecti aerarii [2 tresoriers en 1 rentmeester], 2 syndici [pensionarissen], 4 graphiarii [greffiers] en 4 secretarii [secretarissen].

De *Wethoudersboecken* voor de zittijden 1642-1643, 1643-1644 geven een vollediger overzicht: buiten de opgenoemde waardigheden volgen de namen van 52 opperdekens, 26 wijkmeesters, 2 procuratores mensae, 2 gildedekens, 4 hoofdmans van de poorterijen en minder belangrijke ambtenaren. De namen van de Schout, de Amman en de greffiers ontbreken.

In de archiefstukken gepubliceerd door Génard, wordt nergens een spoor gevonden, dat een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* werd aangeboden aan de opperdekens, de procuratores mensae, de hoofdmans van de poorterijen. Het *Collegiael Actenboeck* vermeldt nog op 22 Mei 1647, dat 36 boeken van de *Incompste* 'syn gedistribueert soo aende tegenwoordige dienende Wyckmeesters, als degene die het verleden jaer syn affgegaen'.

De officiële lijsten met de namen van de ambtenaren, waaraan een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* werd geschonken blijven onvindbaar.

Ontvingen de nog levende hogere ambtenaren, welke de stad bestuurden in 1635-1642, dus in de periode, dat het boek gedrukt werd, in 1643 bij de verschijning ervan een exemplaar? Deze vraag bevestigend te beantwoorden is gewaagd. Met zekerheid daarentegen kan aanvaard worden dat de volgende leden van de Magistraat, welke de stadsadministratie in handen hadden in de jaren 1642-1643 en in de jaren 1643-1644 de eerste bezitters waren van de gewone exemplaren van het monumentale boek:

Anthonis Sivory, burgemeester van buiten (1642-1644)
Jacob van Bueren, burgemeester van binnen (1642-1644)
Robrecht Tucher, schepen (1642-1644)
Philips Schoyte, schepen (1642-1644)
Melchior Haecx, schepen (1642-1644)
Alexander Goubeau, schepen (1642-1644)
Gregorius del Plano, schepen (1642-1644)
Andries Janssens, schepen (1642-1644)
Eduart Zandelyn, schepen (1642-1644)
Gilles Fabri, schepen (1642-1644)
Willem Despomereaulx, schepen (1642-1643)
Jacques Breyel, schepen (1642-1643)
Adriaen Haeck, schepen (1642-1643)
Henrick vande Werve, schepen (1642-1643)
Phillippes Rubbens, schepen (1642-1643)
Jan Baptista Segers, schepen (1642-1643)
Louis Mesureur, schepen (1642-1643)
Guillaum Calvart, schepen (1643-1644)
Jan Maria Charles, schepen (1643-1644)
Justus Spangen, schepen (1643-1644)
Peeter Henricart, schepen (1643-1644)
Jan Baptista Broechoven, schepen (1643-1644)
Jan Deschamps, schepen (1643-1644)
Arnold Voochts, schepen (1643-1644)
Jan Snyders, schepen (1643-1644)
Jacques van Eyck, tresorier (1642-1644)
Jan van Weelden, tresorier (1642-1644)
Jan Jansen, tresorier (1643-1644)

Uit het *Journaal van Balthasar Moretus* duiken nog enkele namen van personen op, waaraan een exemplaar van de *Pompa introitus* door bemiddeling van Balthasar Moretus werd bezorgd:

Op 6 Maart 1643, fol. 38 r°:
Mons. *François de Marnez Seigneur de Balques* à Ypres debet par Jacques Vande Cruyce 1 Ferdinandi Introitus... fl. 30.-

Op 3 April 1643, fol. 55 r°:
Mons. *Halmale* fils de monseigneur le Thrésorier Crédit 1 Introitus Ferdinandi... fl. 22.-

> Op 14 April 1643, fol. 59 v°:
> Au *Collège des R^ds^ Pères de la Comp^ie^ de Jésus* à Bruxelles debet... 1 Ferdinand lié. [Vermeld onder de rekening, zonder prijs].
> Op 10 Juni 1643, fol. 100 r°:
> *Van Eycke* premier official des tolles Royales par la Campigne en Anvers debet 1 Introitus Ferdinandi... pv a fil fl. 32.-

Een manuskript: *Elogia Imperatorum*, *Regum Principum*, *Ducum*, *& c... autore Casparo Gevartio* [71], dat berust in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, bevat een afschrift van een brief, gedagtekend Wenen, 15 Januari 1644, waarin *Ferdinand III*, keizer van Duitsland, de Antwerpse Magistraat zijn dank betuigt voor de ontvangst van een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

In het *Journaal van Balthasar Moretus* komt in hetzelfde jaar nog volgende levering voor:

> Op 25 Augustus 1644, fol. 117 v°:
> Monsr *Joan Marckiewicz* Noble Gentilhomme polonais Etant present debet dans une Balle de la marque en marge consignée à Jean Joseph Coomans à Amsterdam par Jean Rubens 1 *Introitus Ferdinandi* in urbe Gand. et Antverp... lier fl. 58: 00

Het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* in het bezit van de Bibliothèque nationale et universitaire van Straatsburg [61], draagt op het titelblad in ms. de naam van de bezitter: *Bernardus à Mallinckrodt*, met onderaan: An. MDCXLIV.

Het *Collegiael Actenboeck* deelt ons mede:

> Op 21 Juni 1645:
> Geordonneert Trecoriers ende Rentmeesters van stadtweghen te vereeren Syne Excellencie den Heere *Graeve van Penneranda* met een exemplair oft boeck vande entrada van... Don Ferdinande d'Austria,... in dese stadt.'

Het *Journaal van Balthasar Moretus* vermeldt:

> Op 17 Maart 1646, fol. 26 r°:
> Plus pro Dño Principe *Zamosky* 1 *Introitus Ferdinandi...* fl. 30.-

Een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, nu het eigendom van de Bibliothèque publique te Dijon [64] heeft op het vooren achterplat het wapenschild van de maarschalk *François de Bassompierre*, welke stierf op 12 Oktober 1646.

Het *Collegiael Actenboeck* licht ons verder in:

> Op 3 Mei 1647:
> Geordonneert Jan Janssens, Tresorier ende Ontfanger vande Consumptien, te betaelen aenden Tresorier-generael Snyers... 34 guldens, voor... eenen boeck vande *Incompste...* opden 27 January lestleden vereert aenden Heere Ambassadeur ende Plenipotentiair *de Brim.*
> Op 15 Mei 1647:
> Geordonneert denselven Janssens te betaelen aen Jan ende Jacques van Meurs... 36 guldens, over eenen boeck vande *Incompste...* gelevert aenden Heere Borgemeester Halmale, die daermede van stadswegen vereert heeft den Heere *Grave van Isenbourch* den 18 Aprilis lestleden...
> Op 27 April 1648:
> Geordonneert Tresoriers ende Rentmeester te rembourseren aenden Tresoriergenerael Snyers 36 guldens, over soovele bedraeght eenen boeck in horen gebonden vande *Incompste* van... den Cardinael Infante, van stadtsweghen geschonken aen..... (sic) *vander Burcht*, Secretaris van wegen de Heeren Staten vande Geunieerde-Provincien inde ambassade tot Munster, alhier in dese maendt binnen dese stadt geweest synde.
> Op 3 Juni 1648:
> Geordonneert Jan Janssen, etc. te betaelen aen Jouffrouwe Magdalena Phalesia, boeckvercoopster, de somme van 108 guldens eens, over de leveringhe van drye boecken [Op de bladrand: Depost 144 guldens over vier geleverde boecken] vande *Incompste...* tegens 36 guldens elcken boeck, ende waermede dat vereert syn de Schepenen *Deschamps*, *Voogts*, *Broeckhoven* ende *Nieupoort*, vuyt redenen dat sy vergeten zyn geweest inde generaele lyste vande gene die van stadsweghen met diergelycke boecken syn vereert geweest.
> Op 21 July 1650:
> Geordonneert Tresoriers ende Rentmeester te betaelen aen Jacques van Meurs de somme van 546 guldens voor 13 boecken *Introitus Principis Cardinalis* gelevert aen de Heeren *Staten van Brabandt* voor diensten by hen gedaen int affdoen vande licenten.
> Op 6 November 1651:
> Aen Abraham Bacx 30 guldens voor eenen boeck van *Pompa Introitus Ferdinandi...* by hem gelevert aende Eerweerde *Patres vande Augustynen*, daermede sy van stadtswegen syn vereert den 4 Septembris lestleden.

Het is jammer, dat de dagboeken van Theodoor van Thulden, Jan van Meurs, Guilielmus Lesteenius en Hendrik Aertssens, waarin de leveringen van de *Pompa introitus Ferdinandi* opgetekend werden, niet zijn bewaard gebleven.

* * *

Aan de hand van negen en zeventig exemplaren zijn in deze inleiding de resultaten van het onderzoek naar de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi* systematisch en zakelijk opgetekend.

Honderden exemplaren, in de loop der tijden zoek geraakt, door prentenverzamelaars uit elkaar gerukt of in oorlogen onder puin vernietigd, bleven ons onbekend. Het is niet uitgesloten, dat bij verdere nasporingen de vaststellingen in deze bijdrage bekend gemaakt, zullen kunnen worden aangevuld of verbeterd.

De geschiedenis van het glorierijke boek, waarvan oneerbiedige handen de gaafheid schonden, zal nog steeds nieuwe verrassingen opleveren, naar gelang het onderzoek in ons eigen land en over de grenzen kan worden voortgezet.

Onvrijwillig vragen we ons af:

Blijven er nog vele, ons onbekende exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* over? Welke openbare bibliotheek, welke bibliofiel bezit nog een exemplaar ervan?

II. Bibliografie

1. - Bibliographische beschrijving van de *Pompa introitus Ferdinandi*

a. *Exemplaar geleverd door Th. van Thulden aan de Antwerpse Magistraat*

1 Pompa || Introitvs || Honori || Serenissimi Principis || Ferdinandi || Avstriaci || Hispaniarvm Infantis || S.R.E. Card. || Belgarvm Et Bvrgvndionvm || Gvbernatoris, etc. || A || S.P.Q. Antverp. || Decreta Et Adornata; || Cum mox à nobilissimâ ad Norlingam || partâ Victoriâ, Antverpiam Auspi- || catissimo Aduentu suo bearet, || xv. Kal. Maii, Ann. ci□. ic□. xxxv. || Arcus, Pegmata, Iconesque, à *Pet. Pavlo* || *Rvbenio*, Equite, inuentas & delineatas || Inscriptionibus & Elogiis ornabat, Libroque Commentario illustrabat || *Casperivs Gevartivs* I.C. || & Archigrammataeus Antuerpianus. || Accessit Lavrea Calloana, eodem Auctore descripta. [Smal wit rechthoekig vlak. Op voetstuk:] Antverpiae, || Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden, || Qui Iconum Tabulas ex Archetijpus Rubenianis delineauit et scalpsit. || [Z.j.] 55 × 38.5, in-fol., [12], 189, [13] blz., 2 bl. z. sign., *-****, A-Z, Aa-Zz, Aaa-Zzz, Aaaa-Zzzz, Aaaaa-Iiiii. Rom. letters; titels, inscripties en de geschiedenis der XII keizers in Rom. hoofdletters; custodes, marginalia, gesn. initialen, afbn. in de tekst, prenten buiten de tekst, waaronder verschillende in atlasformaat.

Links onderaan: *Pet. Paull. Rubens* Inuent. In het midden: Cum priuilegio. Voordeh. t.: Pompa || Introitvs || Ferdinandi || Avstriaci || Hispaniarvm Infantis, & c. || In || Vrbem Antverpiam. ||	[1]
Wit.	[2]
Titelprent	[3]
Wit.	[4]
[Epistola dedicatoria:] Serenissimo Principi Ferdinando Avstriaco, Hispaniarvm Infanti,...	*r°.*v°
Ondert.: *C. Gevartivs* Io. F.I.C. et S.P.Q. Antverp. ab Actis.	
Gedagt.: xviii. Calend. Iulij. Ann. ci□. i□c. xli. [14 Juni 1641].	
Praefatio Ad Lectorem.	**r°-***v°
Tabvlae Praeliminaris, Sive Frontispicii Brevis Explicatio.	****r°-v°
De Serenissimi Principis Ferdinandi Avstriaci, Hispaniarvm Infantis, etc. In Belgivm Profectione Svccincta Narratio	[1]-4

Progressvs Serenissimi Principis Ex Arce In Vrbem. 5-7
Porta Caesarea. 7-8

Lavrea Serinissimo Principi Oblata.	9-10
Adventvs Serenissimi Principis Gratvlatio.	11-18
Arcvs Lvsitanici Pars Prior.	19-21
Arcvs Lvsitanici Pars Posterior.	22-24
Arcvs Philippei Pars Anterior.	25-32
Arcvs Philippei Facies Posterior.	33-42
Porticvs Caesareo-Avstriaca.	43-50
[XII Caesarvm Avstriacorum brevia elogia.]	51-84
In Romeinse hoofdletters gedrukt.	
ΔΩΔΕΚΑ ΘΕΩΝ, Sive XII. Deorvm Consentivm, Qvi Ordini XII. Caesarvm Avstriacorum Alternatim Stant Intersiti, Descriptio.	85-93
ΑΠΟΘΕΩΣΙΣ Ser^{mae} Principis Isabellae Clarae Avgeniae, Hispaniarvm Infantis, & c.	94-98
Arcvs Ferdinandini Pars Anterior, In Qva Victoria Norlingana.	99-107
Arcvs Ferdinandini Pars Posterior, In Qva Trivmphvs Victoriae Norlinganae.	108-116
Templvm Iani.	117-142
Arbor Genealogiae Avstriacae.	143-146
Mercvrivs Abitvriens.	147-150
Arcvs Monetalis Pars Prior.	151-154
Arcvs Monetalis Pars Posterior	155-158
Arcvs Ad D. Michaelis Pars Prior. Hercvles Prodicivs.	159-161
Arcvs Ad D. Michaelis Pars Posterior. Bellerophon.	162-164
Spectacvla Mobilia Passim Per Vrbem Disposita.	165-168
Beschrijving van de Reus, de Olifant, de Walvis, het Schip en de Parnassus. Het boek geeft de prenten niet omdat deze voorkomen in: Descriptio publicae gratulationis, spectaculorum in adventu... principis Ernesti, archiducis Austriae,...	

omnia a *Joanne Bochio*... conscripta. Antverpiae, ex officina Plantiniana, 1595.

De toespraak gehouden door *Jacobus Edelheer* in naam van de Magistraat. Blz. 167.

Lijst van de leden van de Magistraat in 1635. Blz. 168.

Festorvm Ignivm Hilaria. 169-172

Aan het einde: Descriptionis Pompae Introitus Ser^{mi} Principis Ferdinandi Avstriaci Hispaniarum Infantis, & c. in Vrbem Antuerpiam, Finis.

Lavrea Calloana: Ad Pompam Introitvs Serenissimi Principis Ferdinandi Avstriaci Hispaniarvm Infantis, etc. In Vrbem Antverpiam, Appendix. 173-176

Beschrijving van de Zegewagen ter herinnering aan de overwinning van Prins Kardinaal Ferdinand bij Kalloo in 1638.

Lavreae Calloanae Diarivm Historicvm. 177-189

Beschrijving van de slag en de overwinning.

Descriptionis Pompae Introitvs Ser^{mi} Principis Ferdinandi Avstriaci, Hispaniarvm Infantis, Etc. In Vrbem Antverpiam, Synopsis. Ccccc v^{o}-Eeeee v^{o}

Index Rervm memorabilivm Et Observationvm, Quae In Hoc Opere Continentvr. Fffff r^{o}-Ggggg v^{o}

Tabvlarvm Series. Hhhhh r^{o}

Omissa Qvaedam Svis Locis Interserenda. Hhhhh v^{o}

Epigramma Ad Cl. V. Gasperivm Gevartivm... Iiiii r^{o}

Ondert.: *Nicolavs Bvrgvndivs*,...

Epigramma Ad Lectorem.	Iiiii r^{o}
Ondert.: *Iacobvs Eyckivs,...*	
Censvra... Actum Antverpiae, pridie Idus Nouembr. ci□. i□c. xxxviii. [12 Nov. 1638].	Iiiii v^{o}
Ondert.: *Gaspar Estrix...*	
Cvm Priuilegio Philippi IV... Brvxellis, ix. Decembr. Anno M.DC. XXXVIII.	Iiiii v^{o}
Ondert.: *Le Comte.*	
Et in Concilio Brabantiae, xxiii. Decembr. eodem Anno.	Iiiii v^{o}
Ondert.: *Steenhuyse.*	
Kolofoon: Anverpiae || Excvdebat Ioannes Mevrsivs Typographvs Ivratvs, || Anno Salvtis CI□. I□C. XLI.	Iiiii v^{o}

Prenten buiten de tekst

Titels volgens de prenten, tussen haakjes aangevuld door volledigere opgave in de tafel. Opgave van de bladzijden volgens de tafel

1.	Tabvla Praeliminaris, seu Frontispicium: in quo Effigies Philippi IV. Hispaniarum Indiarumque Regis Catholici. O. l.: *Pet. Paull. Rubens* Inuent; in het midden: Cum priuilegio.	
2.	Ser^{mi} Principis, Ferdinandi, Hispaniarum Infantis, & c. Effigies. Lat. onderschr., 4 vs., ondert.: *C. Geuartius* lud. L. o.: *P. Paul Rubens* pinxit. *Paulus Pontius* sculpsit et excudit. Ruiterportret.	1
3.	Progressvs Serenissimi Principis ex Arce in Vrbem.	5

R. b.: pag. 5.

L. o.: *T. a. Thulden* fec. cum priuilegio.

4. Porta Caesarea. 7

Lat. opschrift.

L. b.: pag. 7.

Lat. onderschr., 3 vs., niet ondert.

Z. n.v. tekenaar en graveur.

5. Lavrea Serenissimo Principi oblata. 9

Lat. opschr.

R. b.: pag. 9.

L. o.: *T. a. Thul.* fe.

6. Adventvs Seren^{m} Principis Gratvlatio [,Pegma triplex]. 11

Lat. opschriften.

R. b.: pag. 11*a.*

L. o.: *Pet. Paul. Rubenius* Inuentor; r.o.: *Theod. a. Thulden* delineauit et scalp. cum priuilegio.

8. Adventus Seren^{m} Principis Gratvlatio: Media Pegmatis Tabula, maiori formâ. 11

R. b.: pag. 11*b.*

Onderschr., 10 vs., ondert.: *G. Geuartius* lud.

L. o.: *P.P. Rubens* Inu. *Th. a Thul.* scalp.

Prent foutief genummerd; in tafel genummerd VII.

7. Navigatio Ser^{m1} Principis, Barcinone Genuam: Tabula lateris dextri. 15

Lat. onderschr., 5 vs.

L. b.: pag. 15.

L. o.: *P.P. Rubens* jnuent.;
r.o.: *C. Geuartius* lud. *Th. a Thulden* del. et scalp.

Prent foutief genummerd;
in tafel genummerd VIII.

Dit schilderij is algemeen
gekend onder de benaming:
Quos ego.

9.	Congressvs Seren[morum] Ferdinandorvm ad Norlingam: Tabula lateris sinistri, eiusdem Pegmatis. L. b.: pag. 17. Onderschr., 6 vs. L. o.: *P.P. Rubens* Inuent; r.o.: *C. Geuartius* lud. *Th. a Thulden* delin. et scalps.	17
10.	Arcvs Lvsitanici Pars anterior. Lat. opschr. L. b.: pag. 19. Z. n.v. tekenaar en graveur. 10-11. Triomfboog opgericht in de Gasthuisstraat, bij de ingang van de Arenbergstraat, op kosten van de Portugese kooplieden, gevestigd te Antwerpen. Ontwerp van *Ludovicus Nonnius.*	19
11.	Arcvs Lvsitanici Pars posterior. R. b.: pag. 22. Lat. opschriften. Z. n.v. tekenaar en graveur.	22
12.	Arcvs Philippei Pars anterior. Lat. opschriften. L. b.: pag. 25. L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.; r.o.: *C. Geuartius* epigraphis illustrabat. *Th. a Thulden* delin. scalps, et excudit. com priuilegio.	25

13.	Conivgivm Maxaemiliani, Archiducis Austriae, cum Maria Belgarum ac Burgundionum Principe: Media Arcus Tabula, maiori formâ. R. b.: pag. 26. Lat. onderschr. 2 vs., ondert.: *C. Geuartius.* L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.; r.o.: *Th. a Thulden* delin. scalps, et excud. cum priuilegio.	26
14.	Arcvs Philippei Pars posterior. Lat. opschriften. L. b.: pag. 33A. L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.; r.o.: *C. Geuartius* epigraphis illustrabat. *Th. a Thuld.* delin. scalp. et excud. cum priuilegio.	33
15.	Conivgivm Philippi, Archiducis Austriae, cum Joanna, Hispaniarum Infante: Media Arcus Tab. maiori formâ. L.b.: pag. 33B. Lat. onderschr. 7 vs., ondert. *C. Geuartius*. L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.; r.o.: *Th. a Thulden* delin. scalps, et excud. cum Priuilegio.	33
16.	Porticvs Caesareo Avstriaca. [XII. Caesarvm statuas complectens]. Lat. opschriften. L. b.: pag. 43. L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.; r.o.: *C. Geuartius* epigraphis Illustrab *Theod.*	43

a Thulden delin. scalps. et excu. cum Priuilegio.

17-19. Sex priorum Impp. Caess. Avstriacorvm; Rodolphi I. Alberti I.

Frederici III. Alberti II. Frederici IV. Maxaemiliani I. Avgg. Statuae, cum Diis Consentibvs, maiori formâ. 51

L. b.: pag. 51; l.o., naar het midden op: P.P. Rvb^{s} inv.

Lat. opschriften.

In tafel genummerd XVII.

20-22. Sex sequentium Impp. Caess. Avstriacorvm; Caroli V. Ferdinandi I.

Maxaemiliani II. Rodolphi II. Matthiae I. Ferdinandi II. Avgg. Statuae, cum Diis Consentibvs, maiori formâ. 65

R. b.: pag. 65.

O. in het midden: *C. Geuartius* Epigraphis Illustrab.; r.o.: *Th. a Thul.* delin. et scalps, et excud. cum priuilegio.

Lat. opschriften.

In tafel genummerd XVIII.

23. Ichnographia Portichvs Caesareo-Austriacae. 93

R. b.: pag. 93.

L. o.: *P.P. Rub.* Inuent.; r.o.: *Th. a Thul.* delin. et scalps.

In tafel genummerd XIX.

24. Apotheosis D. Isabellae Clarae Evgeniae [, Hispaniarum Infantis, & c. Pegma secundum]. 94

Lat. opschriften.

R. b.: pag. 94.

Op het pui l.: *P.P. Rub.* Inuent.; r.: *C. Geuar.* epigr. illustrab.

T. a Thul. scalp. et excu. cum priuil.

In tafel genummerd XX.

25. Apotheosis D. Isabellae Clarae Evgeniae... Media Pegmatis Tab. maiori formâ. 96

Lat. opschriften; Lat. onderschr. 8 vs., ondert.: *C. Ge.*

R. b.: pag. 96.

L. o.: *P.P. Rub.* Inuent.; r.o.: *T. a. Thul.* delin et scalps.

Lat. onderschr., 8 vs.,
ondert.: *C. Ge.*

In tafel genummerd XXI.

26. Arcvs Ferdinandini Pars anterior. 99

Lat. opschriften.

L. b.: pag. 99A.

L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.;
r.o.: *C. Gevartius*
epigraphis illustrab.

Th. a Thul. delni. scalps. et
excu. cum priuilegio.

In tafel genummerd XXII.

27. Praelivm Norlinganvm: Media Arcus Tabula, maiori formâ. 99

R. b.: pag. 99B.

Lat. onderschr. 6 vs.,
ondert.: *C. Geuartius.*

L. o.: *P.P. Rub.* Inuent. *T.
a. Thul.* delni scal. et excu.
Cum priuilegio.

In tafel genummerd XXIII.

28. Arcvs Ferdinandini Pars posterior. 108

Lat. opschriften.

R. b.: pag. 108A.

L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.;
r.o.: *C. Geuartius*
epigraphis Illustrab.

Th. a Thulden delin. scalps,
et excu. cum priuile^{o}.

In tafel genummerd XXIV.

29. Trivmphvs Victoriae Norlinganae: Tabula media, maiori formâ. 108

Lat. onderschr. 8 vs.,
ondert. *C. Geuartius*.

R. b.: pag. 108B.

L. o.: *P.P. Rubens* inuent. *T. a. Th.* delin. scal. et ex. cum priui.

In tafel genummerd XXV.

30. Templvm Iani. 117

Lat. opschriften.

L. b.: pag. 117A.

L. o.: *P.P. Rubens* Inuent.; r.o.: *C. Geuartius* epigraphis illust. *T. a.*

Thul. delin. scalps, et excud. Cum priuil.

In tafel genummerd XXVI.

31. Templvm Iani: Media Pegmatis Tab. maiori formâ. 117

Lat. onderschr. 6 vs., ondert.: *C. Geuart.*

	L. b.: pag. 117B. L. o.: *P.P. Rub.* Inuent.; r.o.: *T. a. Thul.* delin. et scalps. In tafel genummerd XXVII.	
32.	Arbor Genealogiae Avstriacae [, Pegma quartum]. Lat. opschriften. L. b.: pag. 143. L. o.: *T. a. Thul.* fecit. In tafel genummerd XXVIII.	143
33.	Mercvrivs Abitvriens [, Pegma quintum]. Lat. opschriften. R. b.: pag. 147A. L. o.: *P.P. Rub.* Inuent.; r.o.: *C. Geuar.* epigraphis illustrab. *T. a. Thul.* fe. In tafel genummerd XXIX.	147
34.	Mercvrivs Abitvriens: Media Pegmatis Tab. maiori formâ. Lat. opschr. op schilderij. Lat. onderschr. 3 vs., ondert.: *C. Geuartius.* L. b.: pag. 147B. L. o.: *P.P. Rub.* Inuent.; r.o.: *T a Thul.* del. et scalp. In tafel genummerd XXX.	147
35.	Arcvs Monetalis Pars anterior. Lat. opschriften. L. b.: pag. 151.	151

L. o.: *P.P. Rub.*, Inuent.;
r.o.: *C. Geu.* epig. illustrab.
T. a. Thul. fec.

In tafel genummerd XXXI.

36. Arcvs Monetalis Pars posterior. 155

Lat. opschriften.

L. b.: pag. 155.

L. o.: *P.P. Rub.* Inuent.;
r.o.: *Geuar.* epigrap.
illustrab. *T.a. Thul.* fe.

In tafel genummerd
XXXII.

37. Arcvs ad D. Michaelis Pars prior. Hercvles prodicivs. 159

Lat. opschriften.

L. b.: pag. 159A.

L. o.: *P.P. Rub.* Inuent. *C.
Geu.* epig. illustrabat. *T.A.
Thul.* fe.

In tafel genummerd
XXXIII.

38. Hercvles Prodicivs: Media Arcus Tabula, maiori formâ. 159

Lat. onderschr. 6 vs.,
ondert.: *C. Geuart.*

L. b.: pag. 159B.

L. o.: *P.P. Rub.* Inu.; r.o.:
T. a. Thul. delin. scal. et
excud. cum priuil.

In tafel genummerd
XXXIV.

39. Arcvs ad D. Michaelis Pars posterior. Bellerophon. 162

Lat. opschr.

L. b.: pag. 162A.

L. o.: *P.P. Rub.* Ineunt.;
r.o.: *C. Geu.* epig.
illustrabat. *T.A. Thul.* fe.

	In tafel genummerd XXXV.	
40.	Bellerophon: Media Arcus Tab. maiori formâ.	162
	R. b.: pag. 162B.	
	Lat. onderschr. 5 vs., ondert.: *C. Geuart.*	
	L. o.: *P.P. Rub.* Inu.; r.o.: *T. a.t.* fe.	
	In tafel genummerd XXXVI.	
41.	Tvrris Templi Mariani, è quâ exhibita Festorvm ignium hilaria.	169
	L. b.: pag. 169.	

	Z. n.v. tekenaar en graveur. In tafel genummerd XXXVII.	
42.	Locorvm Insignium Ac Viae Trivmphalis Qua Ser^{mus} Princeps, Ferdinandvs Avstriacvs, Hispaniar, Infans. etc. Antverpiam est ingressus, Designatio. L. b.: pag. 172. Z. n.v. tekenaar en graveur. In tafel genummerd XXXVIII.	172
43.	Lavrea Calloana: Appendix ad Pompam Introitvs Seren^{mi} Principis, Ferdinandi Avstriaci, &c. R. b.: pag. 174. L. o.: *P.P. Rub.* Inuent.; r.o.: *T. a. Thul.* fe. In tafel genummerd XXXIX.	174

Afbeeldingen in de tekst

Het aantal afbeeldingen in de tekst bedraagt 45: 43 stellen 96 Romeinse munten voor, 2 in de vorm van medaillons de ordetekens en zinspreuken van de XII Oostenrijkse keizers (blz. 93) en 1 beeldt af de Zevenarmige kandelaar naar de zegeboog van Titus (blz. 94).

b. *Varianten met bibliografische aantekeningen*

In kolofoon: 1641

1. Titelprent. Na *descripta*: Smal wit rechthoekig vlak: daaronder op voetstuk tussen klauwen:

Antverpiae, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||

Voordeh. t.: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *& c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 r.

AMSTERDAM

2 *Rijksmuseum.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand ontbreken.
Prenten genummerd 3-7, 10-11, 13-17, 20, 23-25, 29, 31-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 12, 26-28, 30; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.

Gekocht in 1917 uit de hand.
Formaat: 51,2 × 39 cm.

ANTWERPEN

3 *PP. Miniemen*, Oever.

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand ontbreken.
Prenten genummerd 3-4, 10-11, 17-25, 31, 34, 41-43; benedenboord met nr afgesneden van 12, 14, 16, 28, 30; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Perkamenten band; op vóór- en achterplat: wapen van Filips IV in ruitvormige versiering; twee dubbellijnige omlijstingen; op de hoeken van de binnenomlijsting bladornamentje; wapen en versieringen verguld.
Herkomst onbekend.
Formaat: 54,3 × 40 cm.

4 *Stadsbibliotheek.* K. 7617*b.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-11, 13, 15-36, 38-42; benedenboord met nr afgesneden van 43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Halfband in kalfsleder.
Gekocht op veiling *Fréderic Mueller* in 1899 [515] voor fl. 38.
Formaat: 55 × 38,5 cm.

5 *Eugeen de Bock.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-6, 10-11, 17-30, 32-33, 35-36, 39, 41-43; benedenboord met nr afgesneden van 12, 14, 16; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Ontbreken prenten nr 7-9, 13, 15, 31, 34, 38, 40.
Op blz. 1 exlibris in hs.: *Jacques Jespers*, Alost: 1858.

Perkamenten band. Het wapen van Filips IV en dezelfde versiering op vóóren achterplat.
Aangekocht voor 4.800 fr. bij Tavernier de 27e Juli 1945.
Formaat: 55,2 × 39,8.

6 *Paul van den Bosch.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-43; prent 37 vermeldt de nrs 37 en 38, nr 38 is doorgeschrapt; nr 38 is genummerd 39.

Op de binnenzijde van het voorplat in ms.: *V. de We.*
Perkamenten band; op vóór-en achterplat; twee omlijstingen in dubbele lijn; op de hoeken van de binnenomlijsting; wapen van de stad Antwerpen; boven het wapen: twee handen en arend met uitgespreide vleugels. In het midden wapen; wapen en versieringen verguld.
Formaat: 55.4 × 39.4 cm

7*a* *Eugène van Herck*, kunsthandelaar.

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-13, 15, 17-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 14 en 16; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Op voordeh. t.: Inv. de Tavernier 1920, n° 292, Cn. (Geschat door de Tavernier in 1920: 75 fr.)
Lederen band; vergulde ornamenten op de rug; op binnenzijde van het voorplat: exlibris van *Eugène van Herck.*
Formaat: 55,5 × 38 cm.

BAZEL

7*b* *Dr H. Schneider.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-8, 10-11, 13-25, 27-36, 38-42; benedenboord van nrs 12 en 26 afgesneden; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Band: einde 19de eeuw; rug: nieuw.
Formaat: 54 × 39 cm.

BESANÇON

8 *Bibliothèque publique.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Perkamenten band. Hetzelfde wapen op vóór- en achterplat.

Pierre-Adrien Paris, bouwmeester, geb. in 1747 en gest. in 1819 te Besançon, liet door testament in 1819 dit boek aan de Bibliothèque publique te Besançon na [27].
Formaat: 56,8 × 41,5 cm.

BOSTON (Massachusetts)

9 *Museum of fine arts.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-4, 11, 23-25, 31-32, 34, 41-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 4-6, 1-3.
Perkamenten band met vergulde versieringen. Op vóór- en achterplat geslachtswapen.
Legaat van de gravin *d'Edla*, Maart 1930.
Formaat: 54,5 × 31 cm.

BRUSSEL

10 *Koninkl. Bibliotheek.* II 36816.

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-13, 15-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 14; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Lederen band, 19de eeuw; voorplat binnenzijde: opgeplakt perkamenten voorplat met wapen van Filips IV in ruitvormig ornament; om het wapen: ketting van het Gulden Vlies; dubbele omlijsting; op de hoeken van de binnenomlijsting eikelornament (3 eikels en 2 bladeren). Wapen en versieringen verguld.
Herkomst onbekend.
Formaat: 56 × 38,5 cm.

CAMBRIDGE (Massachusetts)

11 *Library of Harvard University.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
In de verzameling van *Francis Hofer.*

ETTERBEEK

12 *Museum Bollandianum.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.

Prenten genummerd 3-4, 10-11, 17-23, 25, 32, 34, 41-43; benedenboord met nr afgesneden voor 14, 16; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Binnenzijde voorplat: exlibris *C Am: de Beaufort*, met zinspr.: *In Bello Fortis.*
Formaat: 55,5 × 40.

GENT

13 *Groot Seminarie.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 4, 10-11, 17-25, 31; benedenoord met nr afgesneden van 14, 16, 28; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Op titelprent r.b.: *Collegij Societatis Iesv Gandauj* 1643; r.o.: D[ominus] *Gregorius del plano* scabinus Antuerp d[onum] d[edit]; onderaan met andere hand: *Societatis Jesu gand.*

Perkamenten band: twee dubbellijnige omlijstingen; op de hoeken van de binnenomlijsting ornamentje: 3 eikels en 2 blaadjes; op vóór- en achterplat in ruitvormig ornament wapen van Filips IV; ornamenten en wapen verguld. Formaat: 56 × 39,8 cm.

14 *Bibliotheek der Staatsuniversiteit.* Acc 5809.
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-25, 27-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 26; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Op de binnenzijde van het voorplat van de band gekleurde exlibris: Ex bibliotheca *Anselmi van de Bogaerde* [398]; op de binnenzijde van het achterplat, in potlood: 1853 gand 40 fr.
Perkamenten band; in het midden ruitvormig ornament; dubbellijnige en éénlijnige omlijsting; ornamentje op de vier hoeken van de binnenomlijsting; ornamentjes op de rug van de band.
Formaat: 55,8 × 38,8.

'S-HERTOGENBOSCH

15 *Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen in Noordbrabant.*
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand en portret van Gevartius ingeplakt.
Prenten genummerd 4-7, 9-11, 13-16, 18, 21, 23-25, 27-29, 31-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Lederen band met verguld vignet.
In het boek toegevoegd het uitknipsel van een veilingskat., vermeldende de beschrijving van het exemplaar en de doorgestreepte prijs fl. 60.
Formaat: 55,5 × 38,5.

JETTE

16 *A. Verbouwe.*
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Voordeh. t. ontbr.
Prenten genummerd 3-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22. Prent gesneden door *S. à Bolswert*, met rechts bovenaan: pag. 145.
Formaat: 55 × 38 cm.

LONDEN

17 *British Museum.* 136 g q 9.

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand; prent gesneden door *S.a Bolswert.*
Prenten genummerd 3-4, 10-11, 17-25, 31-32, 34, 41-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Op v^{o} van titelprent en op achterplat: Wapen van *George III.*
Geschenk van *George IV* in 1823.
Formaat: 54,5 × 38,2 cm.

18 *British Museum.* 747 g 8.

Voordeh. t. ontbreekt.
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 3-4, 6, 10-11, 17-25, 31-32, 34, 41-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Herkomst onbekend.
Formaat: 54,7 × 39,9 cm.

MECHELEN

19 *Groot Seminarie* 89b.

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-11, 13, 25, 27-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 12 en 26; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22; op prent 16 ontbreekt het vlammend hoofd.
Kalfslederen band; brede ornamentale omlijsting met in de vier hoeken eikel met twee blaadjes; versiering verguld; op de rug 9 vakken; in 2e vak t.: Pompa || Introitus || Ferdinandi || In Antverp ||; in vakken 1, 3-9 wapen van Filips IV? Als bijl.:
a. Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve, op dik donkergrijs papier 37,9 × 26,5, met rand 45,5 × 31,2.
b. los blaadje met bibliografische aantekening, waarin enkele woorden over de bezitter: 'il est à croire, que cet exemplaire est un présent, qui a été fait à quelque prince ou autre grand personnage.'
Formaat: 55 × 38,5.

NEW YORK

20 *Naam van bezitter onbekend.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-4, 10-11, 23-25, 31-32, 34, 41-42; benedenrand afgesn. van 6, 12, 14-15, 26, 28, 30; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-3, 4-6.
Perkamenten band. Op vóór- en achterplat versiering in het midden.
Op voorplat vo: Exlibris van baron de *Cartier de Marchienne* [652].
Formaat: 53,5 × 38 cm.

PARIJS

21 *Bibliothèque Mazarine.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 3-4, 10-11, 23-25, 31-32, 34, 41-43; prent 8 ontbr.; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Perkamenten band; rug in kastanjebruin kalfsleder; op vóór- en achterplat geslachtswapen van Prins Kardinaal Ferdinand.
Herkomst onbekend.
Formaat: 55 × 40 cm.

POSTEL

22 *Norbertijner Abdij*.

Titelprent, r.o. get.: *Iac. Neeffs sculpsit*; is ingelast en opgeplakt.
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Tweede ruiterportret met onderschrift: *Ferdinandvs Austriacvs Philippi IV. Hispaniar. Regis Frater S.R.E. Card. Belgicae Gvbernator*, *Dvx Invictvs.* L.o.: *Joannes vincken Hoecke inuent*; in het midden: *Cum priuileg.*; r.o.: *Marinus fecit.* 41 × 31.
Portret van Gevartius.
2 ex. van prent nr 3: a. proeve vóór opschrift, b. prent met opschrift; 3° prent, voorstellend hetzelfde onderwerp: Intrede van Prins Ferdinand te Antwerpen, is toegevoegd.
Prent gesneden door *S.a. Bolswert.*
Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Détails van de Balustrade: 6 prenten afzonderlijk op bladen papier gekleefd,

ongenummerd; met de hand door de bezitter genummerd 17-22; ingelast tussen blz. 74-75.
Prenten genummerd: 3-4, 10-11, 23, 25, 34, 41-43.
Vier bladen, waarop afgedrukt de Romeinse munten en de Zevenarmige kandelaar, ingelast tussen blz. 186-187.

De prent 41 vermeld r.b. en l.b.: pag. 169.
De prenten komen uit méér dan één exemplaar, en hebben niet alle dezelfde tint.
Achteraan is op schutblad r° gekleefd een portret van Prins Ferdinand geschilderd op zijde. Onderschrift: *Serenissimus Princeps Ferdinandus Hispa* || *norum Infans Belgarum Guberantor.* 11 × 7.
Op binnenzijde van het achterplat in potlood: Valeur 500 fr.; in de hoek b.r.: 35 fr.; met aant. in inkt over dit exemplaar.
Formaat: 54,8 × 38 cm.

ROME

23 *Biblioteca Apostolica Vaticana.* Chigi S 123.
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-4, 7-13, 15-24, 26-27, 29-30, 32-44, 35-37. 39.
Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Perkamenten band.
Herkomst: Biblioteca Chigiana [132*b*]. (Geschenk van het Italiaans Gouvernement in 1922).
Formaat: 55 × 40 cm.

2. Titelprent. Na *descripta* volgt dadelijk: *Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit* || *et scalpsit Theod. à Thulden.* ||
Met onderaan op voetstuk, tussen klauwen: *Antverpiae* || *Vendvntvr Apvd Theod. A Tvlden.* ||
Voordeh. t.: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 r.

ANTWERPEN

24 *Stadsbibliotheek.* K 7617a.
Portret te halver lijve van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-3, 5-9, 11-13, 15, 17-31, 34, 38, 40, 43; benedenboord met nr afgesneden van 14, 16;
Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.

Lederen band met op vóór- en achterplat: verguld stadswapen, vastgehouden
door twee rechtstaande leeuwen.
In ruil voor een ex. van de *Pompa introitus Ferdinandi*, in zeer slechte staat, bij Zazzarini, te Antwerpen, op 12 Okt. 1928.
Formaat: 57 × 38,6 cm.

In kolofoon: 1642

1. Titelblad. Na *descripta*: Smal wit rechthoekig vlak; daaronder op voetstuk, tussen klauwen: *Antverpiae*, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||

a. Voordeh. t.: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 r.

BRUSSEL

25 *Robert Costermans.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-4, 10-11, 17-25, 27-32, 34, 41-43; benedenboord met nr afgesneden van 12, 14, 16;
Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Op titelprent b.r.: Conseiller *De Weynelbroeck*; op schutbl. achteraan r°: 187 francs Vente Ipers.
Perkamenten band; voor beschrijving, zie nr 3.
Herkomst: *Robert Joostens* [649], handelaar te Antwerpen.

Formaat: 50,5 × 40,7 cm.

NAMEN

26 *H. Moretus-Plantin.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummers 3-4, 10-11, 23-25, 31-32, 34, 41-43;
Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Formaat: 55 × 39 cm.

ROME

27 *Biblioteca Apostolica Vaticana.* Cicogn. X. 1442.

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22 (sporen van nrs 1-6); prent gesneden door *S. a. Bolswert.*
Prenten, waarvan de boord afgesneden is: nrs 3, 12, 14, 16, 26, 28, 33.
Kartonnen band, perkamenten rug.
Exlibris van *Udalric... de Neünthurm*, in koper gesneden.
Herkomst uit: Biblioteca Cicognara [262*b*].
Formaat: 53 × 37 cm.

b. Voordeh. t.: *Pompa* || *Trivmphalis* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 r.

ANTWERPEN

28 *Graaf Léon Le Grelle.*

De titelprent is r.o. get.: *Ian Neeffs sculpsit.*
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.

Prenten genummerd 2-43; prent 37 dubbel genummerd 37 38; 38 is doorgehaald, r.b. pag A. (het nr der pag. is uitgewist); de prenten 38 en 39 zijn foutief genummerd: de 1e vermeldt nr 39, de 2e de nrs 37, 38; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Prent gesneden door *S. a Bolswert* heeft r.b.: pag. 145.

Kolofoon ontbreekt.
Op binnenzijde van voorplaat exlibris in hs. van *A.S.C.* [?] *Linden.*
Lederen band met dezelfde lijnornamenten op vóór- en achterplat. Verguld op snee.
In 1830 werd dit exemplaar aangekocht door graaf *Le Grelle*, burgemeester te Antwerpen.
Formaat: 55 × 39,2 cm.

BAZEL

29 *Kupferstichkabinett der Öffentlichen Kunstsammlung im Kunstmuseum.*

Titelprent is get.: *Iac. Neeffs.*
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-6, 8, 7, 9-11, 15-27, 30-31, 28-29, 32, 37, 39, 37-38, 40-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22; prent gesneden door *S. a Bolswert*, ongepag.
Gebonden in kalfsleder.
Herkomst onbekend.
Formaat: 56,5 × 43,5 cm.

PARIJS

30 *Bibliothèque de l'Arsenal.* 4de ex. Gr. Fol. 323.

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-43; 37 dubbel genummerd: 37 38; 38 is doorgehaald en vervangen door 37; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22. Prent gesneden door *S. a Bolswert* heeft r.b.: pag. 145.
Laatste bl. met kolofoon ontbreekt.
Exlibris van *Antoine René de Voyer d'Argenson*, *marquis de Paulmy.* -1787. ‘Marc Antoine René [de Voyer d'Argenson] de Paulmy... s'était formé une des bibliothèques les plus riches et les plus précieuses qu'aucun particulier ait jamais possédée. Cette collection, qu'en 1785 il vendit au comte d'Artois, en s'en réservant la jouissance durant sa vie, existe encore sous le nom de *bibliothèque de l'Arsenal*... M. de Pauly mourut en 1787 à l'Arsenal, dont il avait le gouvernement.’ Nouvelle biographie générale... publiée par Firmin Didot frères... III. Paris, 1855, 123-124.
Formaat: 57,5 × 41,5 cm.

31 *Bibliothèque Mazarine.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand ontbreken.
Prenten genummerd: 2-43; 37 dubbel genummerd 37 38; 38 is doorgehaald. Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Prent gesneden door *S. a Bolswert* is ongepag.
Op de titelprent in hs. uit de XVIIde eeuw: *Oratorii Parisiensis Catalogo Inscriptus. Z* 90.
Gebonden in kastanjebruin kalfsleder.
Formaat: 56,5 × 40 cm.

WENEN

32 *Österreichische Nationalbibliothek* Singn. Fid. 7341.

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prent 23 ontbreekt; enkele bladen zijn gerogneerd, zodat de nummers ontbreken; Zegeboog genummerd 17-19, 20-22.
Kalfslederen band met vergulde versieringen en titel op de rug.
Herkomst: uit de Keizerlijke Fideikommissbibliothek; was in het bezit van *Frans I.* Op v^{o} van de voordeh. t. de ronde stempel met het monogram F.I. en bovenaan de kroon.
Formaat: 40 × 55 cm.

c. Voordeh. t.: *Pompa* || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 r.

ANTWERPEN

33 *Bibliotheek van het Archief.* 2856.

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand; prent gesneden door *S. a Bolswert*; prent nr 42 ontbreekt.
Prenten genummerd 2-29, 31-41, 43; benedenboord met nr afgesneden van 30; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Perkamenten band met op vóór- en achterplat ruitvormig ornament; versierde omlijstingen met op de hoeken een ornamentje; ornament en omlijstingen verguld.
Gekocht bij Schoepen, te Antwerpen, voor 175 fr., op 5 Maart 1902.
Formaat: 55 × 40,5 cm.

34 *Juliaan de Barsée.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd: 3-6, 8, 10-11, 15, 16-25, 28-29, 31-34, 41-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6; benedenboord met nr afgesneden van 25.
Perkamenten band; dubbele omlijsting en ruitvormig ornament; in de hoeken van de binnenste omlijsting ornamentje met eikel.
Vóór- en achterplat dezelfde versiering. Verguld op snee.
Op voorhangbl. r^{o} in ms.: Ex libris *Petri Diehorst.*
Aangekocht op de veiling van de bibliotheek van *Maurice Mermans* op 16 Maart 1936.
Formaat: 56 × 40 cm.

35 *Paul van den Bosch.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-36, 38-43; de details van de Balustrade met de Balustrade vormen twee grote prenten, genummerd 17-19, 20-22.
Ontwerp van een zegeboog, welke niet werd opgericht.

Op de binnenzijde van het voorplat exlibris: Bibliothèque *Van Havre.*
Lederen band met vergulde ornamenten op de rug.
Formaat: 56 × 40,2 cm.

GOETTINGEN

36 *Universitäts-Bibliothek.*

Portret te halver lijve van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-36, 38-42? Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22. Band in varkensleer, met op vóór- en achterplat het familiewapen van *Uffenbach.*
Herkomst: in 1790 uit de bibliotheek van *Uffenbach.*
Formaat: 55 × 40,5 cm.

LUIK

37 *Bibliothèque de l'Université.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 4, 10, 23, 43; Zegeboog der XII keizers ongenummerd? Perkamenten band.
Exlibris in ms.: *C. van Uffels.*
Herkomst: geschonken aan de Universiteit in 1873: Legaat *Jean Umé.*
Formaat: 56 × 40 cm.

PARIJS

38 *Université de Paris. Bibliothèque Sainte-Geneviève.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-13, 15-32, 34-36, 38-41, 43; benedenboord met nr afgesneden van 14, 16-17, 33; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Prenten volgen elkaar op, voor de tekst.
Kalfslederen band, zonder wapen van bezitter op vóór- of achterplat.
In bezit vóór 1868.
Herkomst onbekend.
Formaat: 53,5 × 40,5 cm.

De voordeh. t. ontbreekt; te rangschikken onder 1, a, 1, b of 1, c.

ANTWERPEN

39 *Mw Wwe Dejong-Van den Bossche.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Voor dit exemplaar werden de prenten uitgesneden, zodat op enkele uitzonderingen na de nummers ontbreken, en op dik papier geplakt. *Uilenbrouck*, de vroegere bezitter, heeft met eigen hand de prenten onderaan links of rechts genummerd; de afbeeldingen 23, 24, 32, 34, 41 en 43 behielden het oorspronkelijk nummer.
De prenten, die de Balustrade voorstellen, en in het algemeen twee afzonderlijke prenten vormen, genummerd 17-19, 20-22, of 1-3, 4-6, zijn in 6 prenten uitgeknipt, waarop de oorspronkelijke nummering voorkomt 1-6. Zij zijn door *Uilenbrouck* genummerd 17-22 en op zes plaatsen ingelast, nl. tussen blz. 50-51, 58-59, 62-63, 66-67, 72-73, 74-75.
Op de binnenzijde van het voorplat in hs.: 1. Een achttal hoofdletters, waarvan de krullen warrelig door elkaar slingeren. 2. Ex *Bibliotheca Uilenbroukiana. Amstelodami* 1741. Verder: 1. Vignet met onderschrift: Arts. 2. Exlibris van *C. van Hulthem*, waaronder in hs.: 1830.
Op schutbl. r° in hs.: Toutes les estampes sont gravées par *Théodore Van Thulden* d'après les tableaux de *Rubens*, et doublées de papier royal, d'après la méthode de M. *Uilenbrouck*, à qui ce bel exemplaire a appartenu.

Achteraan op blad vastgekleefd, een éénbladig vlugschriftje, waarop het portret van de Prins Ferdinand en de beschrijving van zijn Intrede te Antwerpen.

Op de binnenzijde van het achterplat: Exlibris *C. van Hulthem...*
Los in het boek ligt een dagbladuitknipsel; de titel van het artikeltje luidt: *Bibliothèque blindée.* Het vangt aan: ‘On vient de construire à la Bibliothèque de Madrid une salle absolument incombustible... Protégée par une double armature d'acier et de béton, elle comprend un rez-de-chaussée et deux étages, avec des rayons et des casiers métalliques, ou seront conservés les volumes les plus rares et les plus précieux...’ en gaat verder ‘... Parmi eux... une *Chronique des fêtes de l'entrée de Ferdinand d'Autriche à Anvers*, éditée en 1641, avec 40 gravures de Rubens, etc.’ De naam en de datum van de krant zijn niet vermeld.
Lederen band; vergulde versieringen op de platten en de rug; de laatste vermeldt tussen de 4de en 5de ribbe in de lengte de titel: Pompa || & || Introitus || Ferdinandi || Austriaci || In Urbem || Antverp. ||
Formaat: 55 × 42,5 cm.

s'-GRAVENHAGE

40 *Koninklijke Bibliotheek.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-3, 11; ontbreken: 12, 16, 26, 28, 32-33, 36, 39, 42-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-3; ontbreken: 4-6.
Herkomst onbekend.
Formaat: 55 × 40 cm.

INNSBRUCK

41*a* *Universitätsbibliothek.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-3, 10-11, 23-24, 32, 34, 42-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Perkamenten band.
Herkomst: Keizerlijk Hof te Wenen; rond 1745 in het bezit van de Universiteitsbibliotheek te Innsbruck (Bibl. des Wappennturms).
Formaat: 56 × 40 cm.

LONDEN

41*b* *British Museum.* 747 g 7.

Voordeh. t. ontbreekt.
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-43; prent 37 dubbel genummerd: 37 38; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Herkomst onbekend.
Formaat: 55,7 × 42 cm.

2. Titelprent. Na *descripta*: smal wit rechthoekig vlak; daaronder op voetstuk tussen klauwen: *Antverpiae*, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||

Onderaan: *Prostant apud Henricum Aertssens*, *& Guilielmum Lesteenium.* a. Voordeh. t.: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Anverpiam.* || 7 r.

ANTWERPEN

42 *Victor Thiriaux.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 3-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22. Op binnenzijde van het

voorplat exlibris van Mr. *John Sell Cotman*; later in het bezit van de graaf *Le Grelle.*
Kalfslederen band; ornamentale omlijsting, verguld; op de rug: negen vakken met vergulde versiering; op het tweede vak titel; *Pompa Introitus Ferdinandi Austriaci* ||.
Als bijl.: Geslachtswapen van Prins Kardinaal Ferdinand, get. en gekl. door *Carolus Franciscus Paula Charlier*, kanunnik van Sinte Gudula kerk te Brussel, gestorven in 1794.
In de vier hoeken kroon met onderaan de letter F.
Onderschrift: *Absenti quod Opus Tibi*, *Ferdinane*, *sacrarum* || *Primati Patriae*, *purpureoque*, *Patri*; || *Id nunc Rectori Belgarum Amitaeque*, *Isabellae* || *Suffecto*, *praesens*, *si finis ipse*, *Dico* || Ondert.: *Andr. Hojus Brug.* || a^{o} 1634. dec. ||
Formaat: 54,2 × 38 cm.

b. Voordeh. t.: *Pompa* || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 r.

ANTWERPEN

43 *Bibliotheek van het Archief.* 9033.

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand; prent gesneden door *S. a Bolswert.*
Als bijl.: details van de Balustrade, ongenummerd; 6 prenten.
Op voordeh. t. en titelprent onderaan: Captn: *Michiels.*

Perkamenten band, met ruitvormig ornament op vóór- en achterplat; om het wapen van Filips IV ketting van het Gulden Vlies; dubbele omlijsting elk uit 2 lijnen; op de hoeken van de binnenomlijsting ornament: 3 eikels en 2 blaadjes.
Gekocht bij *Olivier*, te Brussel, voor 225 fr. op 26 Jan. 1875.
Formaat: 56 × 41.

44 *Koninklijk Museum voor schone kunsten.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 3-4, 10, 17-25, 31-32, 34, 41, 43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Op titelprent bovenaan en op het witte vlak onder de titel: exlibris in ms. van *Le Comte.*
Lederen band; op de rug vergulde ornamenten.
Formaat: 53,2 × 38,5 cm.

45 *Rubenshuis.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand; portret van Gevartius; prent gesneden door *S. a Bolswert.*
Als bijl.: détails van de Balustrade, genummerd 17-20, 22; nr 21 ontbreekt;
Prenten genummerd 2-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Perkamenten band; wapen van Filips IV op vóór- en achterplat; lijnomlijsting met op de hoeken een distel; wapen en versiering verguld.
Op voordeh. t., r.o.: *Bonivert.*
Verguld op snee.
Formaat: 56,2 × 39,5.

46 *Paul van den Bosch.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-36, 38-43.

Perkamenten band; op vóór- en achterplat: dubbele omlijsting met in het midden het wapen van Filips IV; op de hoeken van de binnenomlijsting een distel; Wapen en ornamentatie verguld.
Formaat: 56,3 × 39,5.

BRUSSEL

47 *Koninklijke Bibliotheek*, V H 27841.
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-4, 6-10, 17-25, 31-32, 41, 43; Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Met exlibris: a. Bibliotheca *Meermanniana*; b. *Charles van Hulthem*.
Formaat: 55 × 40,2.

ANTWERPEN

48 *Charles vander Elst.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22; vele prenten zijn willekeurig ingelast; zo volgen na elkaar 5, 8, 6, 7; de prenten, voorstellend de Zegeboog, zijn tegenover elkaar geplaatst.
Prent gesneden door *S. a Bolswert*, met r.b.: pag. 145.

Perkamenten band zonder versiering of wapen.
Cat. des beaux livres et autographes... provenant en grande partie des bibliothèques du poète *Georges Marlowe*, de *Grégoire Le Roy* et *d'Eugène Demolder*... Vente 21 octobre 1948... Bruxelles, 1948, nr 27; in aant. foutief vermeldt als j. van uitg. 1641.
Herkomst onbekend.
Formaat: 56 × 43 cm.

3. Na *descripta* volgt dadelijk op voetstuk tussen klauwen: *Antverpiae*, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||

a. Onderaan het titelblad: *Prostant exemplaria apud Guilielmum Lesteenium et Henricum Aertssens.*

Voordeh. t.: *Pompa* || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 r.

BRUSSEL

49 *Koninklijke Bibliotheek.* 10539.

Voordeh. t. en titelprent opgeplakt.
Beide prenten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Vooraan toegevoegd twee titelprenten, gekleurd met de hand: de eerste titel in het Nederlands in versierde omlijsting; de tweede titel met kroon en wapens van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prent 42, het plan van de Stad Antwerpen is opgeplakt; onderaan tekst in rode en zwarte inkt; links gele leeuw tegen zwarte achtergrond; rechts gekleurde wapens van Antwerpen en Brabant met bovenaan dubbele arend.
Perkamenten band; op vóór- en achterplat: wapen vastgehouden door twee rechtstaande bokken; boven

het wapen een kroon; om het wapen het Gulden Vlies.

Formaat: 55 × 39 cm.

PARIJS

50 *Bibliothèque nationale.* Gr. fol. Oc. 1627. 3de ex.
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand; prent gesneden door *S. a Bolswert.*
Prenten genummerd: 2-3, 23.
Zegeboog der XII keizers genummerd 1-6.
Herkomst onbekend.
Formaat:

b. Onderaan de voordeh. t.: *Prostant exemplaria apud Guilielmum Lesteenium et Henricum Aertssens.*

PARIJS

51 *Bibliothèque nationale.* Gr. fol. Oc. 1627. A.
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Herkomst onbekend.
Formaat:

4. Titelprent. Na *descripta* volgt dadelijk op voetstuk tussen klauwen: *Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit* || *et scalpsit Theod. à Thulden.* ||

Onderaan op voetstuk tussen klauwen: *Antverpiae*, || *Vendvntvr Apvd Theod. A Tvlden.* ||

Voordeh. t.: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 r.

ANTWERPEN

52 *Edward Laenens.*
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-3, 11, 17-24, 32, 34, 43;
Zegeboog van de XII keizers genummerd 1-6.
Voordeh. t. en plan van de stad Antwerpen [nr 42] ontbreken.
Op voorhangbl. vooraan r° in ms.: Ex bibliotheca *F. Schaeffer* antv. presb.
Lederen band; op vóór- en achterpl. dezelfde versiering: tweelijnige versierde omlijsting; in het midden groot ornament.
Formaat: 57 × 40 cm.

BRUSSEL

53 *Bibliothèque artistique et littéraire de l'Académie royale des beaux-arts et École des arts décoratifs.*
Beide prenten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-3, II, 17-24, 32, 34, 42-43;
Zegeboog van de XII keizers genummerd 1-6.
Op titelprent onder A Tvlden: Exlibris *P. Mariette* 1680; onder titelprent stempels van: a. Bibliothèque du Roy [*Louis-Philippe*] (Neuilly); b. Ville de Bruxelles 1901 Contrôle.

Op de binnenzijde van het voorplat exlibris van *Ch. Sauvageot* de l'Acad. Roy. de musique.
Lederen band; twee dubbellijnige omlijstingen; op de hoeken een ornamentje.
Formaat: 55 × 41 cm.

5.Titelprent. Na *descripta*, volgt dadelijk op voetstuk tussen klauwen: *Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit* || *et scalpsit Theod. à Tulden.* ||

Onder voetstuk: *Antverpiae*, || *Apvd Ioannem Mevrsivm.* ||

a. Voordeh. t.: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 r.

DUBLIN

54 *The Library Trinity College.*

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 2-27, 29, 32-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Vorige bezitter: Greffier *Fagel*, 's-Gravenhage; aangekocht in 1802.
Formaat: 55 × 39 cm.

GENT

55 *Bibliotheek der Staatsuniversiteit*, Hist. 7204.

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-5, 8-25, 27, 29-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden voor 6, 26, 28; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Hierbij geb.: *G. Becanus*: Ser. Princ. Ferdinandi... Antverpiae, 1636.
Lederen band; op voorplat: bisschoppelijk wapen, met zinspr.: *Agendo Et Patiendo*; op achterplat in het midden groot ornament; op vóór- en achterplat twee dubbellijnige omlijstingen; in de hoeken van de binnenomlijsting ornament; wapen en versiering verguld.
Formaat: 55 × 40 cm.

'*s-GRAVENHAGE*

56 *Koninklijke Bibliotheek.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinandi te halver lijve.
Prenten genummerd 3-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Lederen band; plat is glad; de rug bestaat uit acht ribben; in zesde rib verguld *bisschoppelijk wapen.*
Herkomst onbekend.
Formaat: 58 × 42 cm.

MECHELEN

57 *Archief en Bibliotheek.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-5, 8-11, 13, 15-25, 27-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 12, 14, 16; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.

Op schutbl. r°: Stempel van de Academie, daaronder in hs: donné à l'académie par Monsieur *van Duerne de damas.*
Op kaartje als bijl. in hs.: Vendu 35 fr. à la vente de livres de [*Gaspar Joseph de*] *Servais* [240] à Malines en 1808. V. le catal. n° 4136.
Formaat: 55 × 39 cm.

PARIJS

58 *Bibliothèque de l'Arsenal.* 1e ex. Gr. Fol. 321.
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-5, 7-36, 38-43; ontbr. nr 38;
Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Op vóór- en achterplat wapen van *Michel Le Masle*, prieur des Roches.
Kalfslederen band.
Met stempel van Bibliothèque de Sorbonne.
Formaat: 56 × 40 cm.

59 *Bibliothèque de l'Arsenal.* 2de ex. Gr. Fol. 322.
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-13, 15-36, 38-43; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Kalfslederen band.
Formaat: 57,5 × 42,5 cm.

60 *Bibliothèque nationale*, Oc. 1627, B.
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22;
Herkomst onbekend.
Formaat:

STRAATSBURG

61 *Bibliothèque nationale et universitaire*, D 830.
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-5, 7-9, 11-16, 23, 38-43; ontbreken nrs 17-22.
Op titelprent exlibris in ms.: *Bernardus à Mallinckrodt.* An. MDCXLIV.
Formaat: 55 × 36 cm.

TROYES

62 *Bibliothèque et Archives anciennes*, Etagère A, Est. 19.
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-13, 15-33, 35-36, 38-43; prt nr 34 ontbreekt. Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Op vóór- en achterplat van de band: geslachtswapen van de Voorzitter van het Parlement van Bourgondiê *Jean Bouhier*, 1673-1746, beroemde bibliofiel; het zinnebeeld op zijn wapen stelt een os voor.
Kalfslederen band.
De bibliotheek van *J. Bouhier* en zonen kwam op het einde van de 18de eeuw in het bezit van het *klooster te Clairvaux*; tijdens de Franse omwenteling werd de abdij met haar goederen verbeurd verklaard; de boeken kwamen in het bezit van de Bibliotheek te Troyes.
Formaat: 57 × 42 cm.
De voordeh. t. ontbreekt; te rangschikken onder 5 a of 5 b.

b. Voordeh. t.: *Pompa* || *Triumphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 r.

BRUSSEL

63 *Koninklijke Bibliotheek*, II 14262.

Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand; prent gesneden door *S. a Bolswert.*
Prenten genummerd 2-13, 15, 17-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 14, 16.
Op binnenzijde van vóór- en achterplat exlibris met zinspr.: *Pieta Homini Tutissima Virtus* [*Martin Nutius*].

Als bijl.: details der Balustrade, ongenummerd.
Perkamenten band; vergulde dubbele lijn als omlijsting; noch wapen, noch ornament.
Verguld op snee.
Aangekocht bij Van Trigt, te Brussel, op 16 Maart 1863.

Formaat: 57 × 40 cm.

DIJON

64 *Bibliothèque publique.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Prenten genummerd 2-5, 7-36, 38-43; benedenboord met nr afgesneden van 6 en 37; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Op vóór- en achterplat wapenschild van de maarschalk van *François de Bassompierre.* [Stierf de 12 Oktober 1646].
Gebonden in kalfsleer.
Herkomst onbekend.
Formaat: 58 × 44 cm.

ZURICH

65 *Zentralbibliothek.*

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Voordeh. t. en prent nr 22 ontbreken.
Het ex. hoorde vroeger toe aan de *Benediktijner Abdij te Rheinau* (Kanton Zurich).
Formaat: 51,6 × 36 cm.

c. *Exemplaren op perkament*

In kolofoon: 1641

Titelprent. Na *descripta*: smal wit rechthoekig vlak; daaronder op voetstuk tussen klauwen: *Antverpiae*, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||

Voordeh. t.: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 r.

PARIJS

66 *Bibliothèque nationale.* Vélins 28.

Titelprent rechts onderaan get.: *Iac. Neeffs sculpsit.*
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Portret van C. Gevartius, gesneden door *P. Pontius.*
Portret van Rubens, gesneden door *P. Pontius.* [Nu zoek].
Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Prent gesneden door *S. a Bolswert.*
Band in rood marokijn.

Op vóórplat van de band: wapen van Filips IV, koning van Spanje; op achterplat: wapen van de stad Antwerpen, opgehouden door twee rechtstaande leeuwen.
Op vóórplat v°; exlibris van *Johannes Baptista Verdussen.*
Achtereenvolgens in het bezit van: *Casperius Gevartius* [88], *Joannes Baptista Verdussen* [157], de hertog *de La Vallière* [169], *Camus de Limars* [176].
Formaat: 58 × 42,5 cm.

MADRID

67 *Biblioteca nacional.*

Op de titelprent *ontbreekt* de signatuur van *J. Neeff.*
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Zegeboog der XII keizers zijn genummerd: 1-3, 4-6.
De prenten zijn met de hand gekleurd.
Zonder eigendomsmerk op de band.
Formaat: 55,5 × 39 cm.

WENEN

68 *Österreichische Nationalbibliothek.*

Op de titelprent *ontbreekt* de signatuur van *J. Neeffs.*
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten zijn niet ondertekend, zonder nummer en zonder pagina-aanduiding, op enkele uitzonderingen na: op prent tussen blz. 22-23 r.b.: Pag. 22; op prent tussen blz. 162-163 r.b.: Pag. 162A; op prent tussen blz. 174-175 r.b.: Pag. 174. Prent nr 32 is genummerd. De laatste drie prenten zijn ondertekend.
Zegeboog der XII keizers genummerd 17-19, 20-22.
De prenten zijn met de hand gekleurd.
Kalfslederen band met vergulde versieringen op titel en rug.
Herkomst: Uit het oud keizerlijk bezit.
Formaat: 56,5 × 39,5.

d. *Exemplaren met de hand gekleurd*

1641

Voor titelprent en voordehandse titel, zie: II. l.c. *Exemplaren op perkament.*

PARIJS
Bibliothèque nationale.
Zie nr 66.
MADRID
Biblioteca nacional.
Zie nr 67.
WENEN
Österreichische Nationalbibliothek.
Zie nr 68.

1642

WENEN

69 *Österreichische Nationalbibliothek.*

Voordeh. t. ontbreekt.
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Portret van C. Gevartius, in voorwerk als blz. 3 ingelast.
Prent van *S. a Bolswert* tussen blz. 144-145. B. r.: pag. 145.

Ruiterportret van de Prins Kardinaal Ferdinand tussen blz. 174-175.
Portret van Rubens is aan het einde van het boek toegevoegd.
Details van de zegeboog der XII keizers: A. 6 prenten op 2 dubbelbladen, gen. 1-3, 4-6. B. Details in 6 bladen; enkel het bovenste gedeelte van de Balustrade zonder midden en zijdegedeelten. Ongenummerd, niet ondertekend. C. Verdere details: 12 borstbeelden van de Duitse keizers. Prenten ongenummerd.
Tekst en prenten op dik papier.
Kalfslederen band. Vergulde versieringen op platten en rug.
Herkomst: uit het oud keizerlijk bezit. Exemplaar heeft toebehoord aan de Bibliotheca Palatina.
Formaat: 56 × 39 cm.

e. ***Exemplaar, dat toebehoord heeft aan Edmond Denis***

70 a. Voordeh. t.: Pompa || Trivmphalis || Introitvs ||... 8 regels.
b. Voordeh. t.: Pompa || Introitvs ||... 7 regels. [Opgeplakt]
a. Portret van Rubens. [Opgeplakt]
Bovenaan: M DC XXX.
Titel: Petrvs Pavlvs Rvbens.
L. o.: *Paulus Pontius* sculpsit, || et excudit.
R. o.: Cum Priuilegio.
37 × 28.

b. Portret van Rubens.
Hetzelfde als a. [Opgeplakt]

a. Titelprent.
Na *descripta*: Smal wit rechthoekig vlak.
Op voetstuk tussen klauwen: Antverpiae, || Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden, || Qui Iconum Tabulas ex Archetijpis Rubenianis delineauit et scalpsit. ||
L. o.: *Pet. Paull. Rubens* Inuent.
In het midden: Cum priuilegio.

b. Titelprent. [Opgeplakt]
Na *descripta* dadelijk: Iconum Tabulas ex Archetijpis Rubenianis delineauit || et scalpsit *Theod. à Tulden.* ||
Op voetstuk tussen klauwen: Antverpiae, || Apvd Ioannem Mevrsium. ||
L. o.: *Pet. Paull. Rubens* Inuent.
In het midden: Cum priuilegio.
In potlood onderaan het bl. 1641.

c. Titelprent.
Na *descripta*: witte rechthoekige vlek.
Op voetstuk tussen klauwen: Antverpiae, || Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden, || Qui Iconum Tabulas ex Archetijpis Rubenianis delineauit et scalpsit. ||
L. o.: *Pet. Paull. Rubens* Inuent.
In het midden: Cum priuilegio.
R. o.: *Iac. Neeffs* sculpsit.

Portret van Prins Kardinaal Ferdinand. [Opgeplakt]
Borstbeeld rechts.
In omlijsting: Cardinalis Ferdinandvs Avstriacvs Sacrae Rom. Eccles.

Onderschrift: Catholicorvm Monarcharvm Philipp II.III.IIII. Nepos Filivs. Frater || Caroli V. Imperat. Pronepos. || Christianae Gentis Et Fidei Bono Gentvs || Prostratis Apvd Nortelingam S. Rom. Imperii Hostibvs || Avgvstis Avspiciis Belgii Habenas Brvxel. Svscepit OO.I.CXXXIV. IV. Novemb' || Gloriae Aeternitarique Tanti Principis Deuotus. Ant. van Dyck eq D.D.
L. o.: Cum Priuilegiis.
R. o.: *P. Pontius* sculpsit.

a. Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand. [Opgeplakt]
Onderschrift: Coeli progenies, Vindictae Fulmen Iberae, || Certa Salus Belgis, Deliciumque suis, || Fernandvs sic ora gerit: sic Martius ardor || Et Pax Augustâ spirat in effigie. ||
L. o.: *P. Paul Rubens* pinxit. *Paulus Pontius* sculpsit et excudit.
R. o.: *C. Geuartius* lud.
48.5 × 32,8.

b. Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.
Hetzelfde portret als a.

Portret van Gevartius. [Opgeplakt]
Onderschrift: Clarissimvs Vir Casp Gevartivs I C Antverpiae || Graphiarivs Etc.
L. o.: *Ant. van Dijck* pinxit || *Paul du Pont* sculps. ||
R. o.: Cum priuilegio.
24,2 × 16,2.
Op ommez. in potlood: Epr. rare Voy *Weber* état différent des 2 premiers par l'effacement de (par). Il n'y en a que 7 de cette espèce.

Portret van Gevartius. [Opgeplakt]
R. b.: Geslachtswapen met zinspr.: *E□ς αυιον συνειλου.*

Onderschrift: Casperivs Gevartivs, Io. F. Ivrisconsvltvs, Imp. Caes. Ferdinandi III. Avg. et Philippi IV. Hispaniarvm || Indiarvmq[ue] Regis Consiliarivs et Historiographvs, Archigrammatevs Antverpianvs.
L. o.: *Petr. Paullus Rubenius* pinxit.
R. o.: *Paull. Pontius* sculpsit.
31.6 × 26.

a. Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Onderschrift: Coeli Progenies, Vindictae Fvlmen Iberae, || Certa Salvs Belgis, Delicivmq Svis: || Ferandvs Sic Ora Gerit, Sic Martivs Ardor || Et Pax Avgvsta Spirat In Effigie. ||
L. o.: *T. van Thulden* delit. [Ondert.:] *C. Gevuartius* lud.

R. o.: *I. Neeffs* sculps.
37,5 × 26,6.
Niet genummerd.

b. Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.

Hetzelfde portret als onder a.
Genummerd 2.

c. Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve, geel getint.
Hetzelfde portret als onder a en b.
Genummerd 2.

Ontwerp van zegeboog, welke niet werd opgericht.
Onderschrift: Arcus hic destinatus ad quadrivim fori vulgo dicti livij non fuit erectus defectus temporis.
L. o.: *P.P. Rubens* pinxit.
R. o.: *G. Hendricx* exc. Antverpiae.
Geplaatst tussen **** v^{o} en A 1 r°.

3 R. b. pag. 5.	gen., afgesn. links.
3 R. b. pag. 5.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
4 L. b. pag. 7.	gen., voll. prt. - Met onderschrift.
4 L. b. pag. 7.	ongen., voll. prt., geel getint. - Zonder onderschrift.
5 R. b. pag. 9.	gen., afgesn. links.
5 R. b. pag. 9.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
6 R. b. pag. 11a.	afgesn. onderaan.
6 R. b. pag. 11a.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
8 R. b. pag. 11b	gen., voll. prt.
8 R. b. pag. 11b.	gen., voll. prt., geel getint.
7 L. b. pag. 15.	gen., voll. prt.
7 L. b. pag. 15.	gen., voll. prt., geel getint.
9 L. b. pag. 17.	gen., voll. prt.
9 L. b. pag. 17.	gen., voll. prt., geel getint.
10 L. b. pag. 19.	gen., voll. prt.
10 L. b. pag. 19.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
11 R. b. pag. 22.	gen., voll. prt.
11 R. b. pag. 22.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
12 L. b. pag. 25.	afgesn. onderaan.
12 L. b. pag. 25.	gen., afgesn. bovenaan.
12 L. b. pag. 25.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
13 R. b. pag. 26.	gen., voll. prt.
13 R. b. pag. 26.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
14 L. b. pag. 33A.	gen., onder 33 staat A (14: groter; pag. 33A kleiner).
14 L. b. pag. 33A.	gen., A staat nevens 33 (14: kleiner; pag. 33A groter).
14 L. b. pag. 33A.	gen., A staat nevens 33 (14: kleiner; Pag. 33A groter). Geel getint, brede rand.
15 L. b. pag. 33B.	gen., voll. prt.
15 L. b. pag. 33B.	gen., voll. prt., geel getint.

16 L. b. pag. 43.	gen., afgesn. bovenaan; op zuil ontbr. vlammend hoofd; een groter hoofd op strook papier bijgevoegd en ingevouwen.
16 L. b. pag. 43.	onderaan wat afgesn.
16 L. b. pag. 43.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
17-19 L. b. pag. 51.	gen. 1-3, voll. prt.
17-19 L. b. pag. 51.	gen. 17-19, voll. prt.
17-19 L. b. pag. 51.	gen. 17-19, voll. prt., geel getint, brede rand. 3 details ongen.)
20-22 R. b. pag. 65.	gen. 20-21, voll. prt.
20-22 R. b. pag. 65.	gen. 20-21, voll. prt., geel getint, brede rand. 3 details ongen.
23 R. b. pag. 93.	gen., voll. prt.
23 R. b. pag. 93.	gen., voll. prt., geel getint.
24 R. b. pag. 94.	gen., voll. prt.
24 R. b. pag. 94.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
25 R. b. pag. 96.	gen., voll. prt.
25 R. b. pag. 96.	gen., voll. prt., brede rand.
26 L. b. pag. 99A.	gen.
26 L. b. pag. 99A.	gen.
26 L. b. pag. 99A.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.; pag. 99A in grotere letters en cijfers.
27 R. b. pag. 99B.	gen., voll. prt.
27 R. b. pag. 99B.	gen., voll. prt., geel getint.

28 R. b. pag. 108A.	afgesn.
28 R. b. pag. 108A.	afgesn. (nr 28 half afgesn.); pag. 108A in grotere letters en cijfers.
28 R. b. pag. 108A.	gen., pag. 108 in grotere letters en cijfers als bij de vorige prt.; voll. prt., geel getint, brede rand.
29 R. b. pag. 108B.	gen., voll. prt., geel getint.
29 R. b. pag. 108B.	gen., voll. prt.
30 L. b. pag. 117A.	gen., voll. prt.
30 L. b. pag. 117A.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
31 L. b. pag. 117B.	gen., voll. prt.
31 L. b. pag. 117B.	gen., voll. prt., geel getint.
32 L. b. pag. 143.	gen., voll. prt.
32 L. b. pag. 143.	gen., voll. prt., geel getint.
-	Theatrum honoris 47,8 × 36,5, ongen., voll. prt.
-	Theatrum honoris 47,8 × 36,5, ongen., voll. prt., geel getint.
33 L. b. pag. 147A.	gen., voll. prt.
33 L. b. pag. 147A.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
34 L. b. pag. 147B.	gen., voll. prt.
34 L. b. pag. 147B.	gen., voll. prt., geel getint.
35 L. b. pag. 151.	gen., voll. prt.
35 L. b. pag. 151.	gen., voll. prt., geel getint.
36 L. b. pag. 155.	gen., voll. prt.
36 L. b. pag. 155.	gen., voll. prt., geel getint.
37 L. b. pag. 159A.	ongen., voll. prt.
37	R. b. pag. [159 is onleesbaar], dubbel gen. 37 38; 38 is geschrapt; in titel, sporen zichtbaar van geschrapte letters; voll. prt., geel getint.
38 L. b. pag. 159B.	gen., voll. prt.
38 L. b. pag. 159B.	*gen.* 39., voll. prt., geel getint.
39 R. b. pag. 162A.	gen.; voll. prt.; in titel sporen zichtbaar van geschrapte letters. Met als bijl.

	overdr. van het schilderij, op hetzelfde formaat.
39 R. b. pag. 162A.	[162 is onleesbaar], dubbel gen. 37 38; 38 is doorgehaald; Als titel: Arcvs. D. Michaelis || [Op strook opgeplakt papier:] Pars Posterior || Bellerophon. || Voll. prt., geel getint.
40 R. b. pag. 162B.	gen., voll. prt.
40 R. b. pag. 162B.	gen., voll. prt., geel getint.
41 L. b. pag. 169.	gen., voll. prt.
41 L. b. pag. 169.	gen., voll. prt., geel getint.
42 L. b. pag. 172.	gen., voll. prt.
42 L. b. pag. 172.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
43 R. b. pag. 174.	gen., voll. prt.
43 R. b. pag. 174.	gen., voll. prt., geel getint, brede rand.
- Laatste blz.	Met in colophon: CI□I□CXLII.
- Laatste blz.	Met in colophon: CI□I□CXLI.

Aantekening op bijgevoegd blad achteraan in het boek:

Exemplaire de 1er tirage quoique le faux-titre aît huit lignes et qu'il porte la date 1642; c'est le plus complet que j'ai vu il contient les Deux portraits à pied et à cheval la planche 145 comme l'exemplaire sur velin *La Vallière* et de plus que lui six planches représentant les détails du couronnement du grand cirque

qui doivent être bien rares puisque bargan [Basan?] ne les a pas connues pas plus que celle de la page 145.

[Onleesbare naam]

J'en ai vu un autre contenant les 6 Planches il vient de la collection *Verdussen* [157] d'Anvers et est actuellement conservé à la Bibliothèque Royale de Bruxelles un autre est dans la collection de Monsieur le Vicomte *du Bus de Ghisignies* [433]

novembre 1866

[ondert.:]

Ruggieri

Une chose explique la suppression de ces belles Planches du couronnement de l'édifice dit le grand cirque; c'est qu'au lieu d'emblêmes qui probablement devaient d'abord surmonter dans l'ornementation les figures des 12 Césars on avait mis des inscriptions élogieuses.

Les planches étaient dessinées et furent probablement gravées par les élèves de Rubens et quelques exemplaires en furent tirés et réunis à quelques volumes.

Lavallière [169] (ex. sur vélin) ne fut pas orné de ces belles planches qui ne se rapportaient plus à la grande figure du cirque.

Ce fut du reste un livre soigné extraordinairement que celui ci; dans l'ex. de ma bibliothèque qui ne se compose que des planches tirées probablement pour l'un des grands artistes qui concourrurent à cette belle oeuvre on voit deux vues de l'entrée du prince dont une non terminée; probablement Rubens ne la trouva pas bien et fit refaire celle que l'on voit dans tous les ex.

J'ai du reste acheté ces deux curieux vol. celui-ci et l'autre chez Mr *Paelinck* curieux et très connaisseur amateur de gravures.

Quant à la planche page 145 elle a du être supprimée exprès car on lit dans le texte à la même page au sujet de cette planche:

Pegmatis istius Iconem hîc non adiunximus, quod Personae ac Symbola in eo repraesentata in aliis Pegmatibus ferè iam exhibita sint.

Lederen band; op vóór- en achterplat verguld wapen van Lodewijk XIV. Zie: J. GUIGARD, Armorial du bibliophile... I. Paris, 1870-1873, 16, 1e kol., nr 2.

Op de rug van de band: *Pompa Trivmphalis Introitvs Ferdinandi Avstriaci.*

Als versiering vergulde leliën en kronen waaronder dubbele L.

2. - Bibliografie over de blijde intrede van prins kardinaal Ferdinand te Antwerpen in 1635 en de uitgave van de *Pompa introtius Ferdinandi* in 1635-1642

17de EEUW

1635

[*Gevartius*, *Casparius*]

71 Inscriptiones || Pompae || Triumphalis || Introitûs || Ferdinandi || Avstriaci || Hispaniarvm Jnfantis || S.R.E. Card. || Belgarum et Burgundionum Gubernatoris & c. || A S.P.Q. Antverp. || decretae & adornatae: || Cum mox â nobilissimâ ad Nordlingam partâ Victoriâ Antverpiam auspi-

catissimo Adventu suo bearet, || XV. Kal. Maij. Ann. M.DC.XXXV. || 31 × 19,6, fol., bl. gen. 34-83, 71 blz. tekst, portrn.

[Inhoud:]

Serenissimo Principi Ferdinando Avstriaco Hisp. Infanti S.R.E.	
Cardinali &c Belgarum & Burgundionum Gubernatori.	36 r°-v°
Progressvs Ser^mi Principis Ex Arce Antverpiensi in Urbem.	37 r°-v°
Porta Caesarae.	37 v°
Adventvs Serenissimi Principis Gratvlatio.	38 r°-39 r°
Arcvs Lvsitanici Pars Anterior.	39 v°-40 r°
Arcvs Lvsitanici Pars Posterior.	40 v°
Arcvs Philippei Pars Anterior.	41 r°-42 r°
Arcvs Philippei facies posterior.	42 v°-44 r°
Porticvs Caesareo-Avstriaca.	44 v°-46 r°
Deorvm XII. qvi ordini XII. Caesarum Avstriacorum erant intersiti Descriptio.	46 r°-47 r°
Elogia XII. Caesarvm Austriacorum.	47 v°-73 v°
Apotheosis Serenissima Principis Isabellae Cl. Evgeniae Hispaniarum Infantis &c.	73 v°-74 r°
Arcvs Ferdinandini Pars Anterior.	74 v°
Arcvs Ferdinandi Pars Posterior.	76 r°-77 r°
Templvm Iani	77 r°-78 r°
Arbor Genealogiae Avstriacae.	78 v°
Mercvrivs Abitvriens.	79 r°-v°
Arcvs Monetalis Pars anterior. Arcvs Monetalis Pars posterior.	80 v°

Arcvs Ad Divi Michaelis pars anterior, sive Hercules Prodicius.	81 r°
Arcvs ad Divi Michaelis pars posterior, sive Bellerophon.	81 v°
Spectacula mobilia passim per Urbem desposita.	82 r°

Ms., met als bijl.: portret van de Prins Kardinaal Ferdinand, get. door *I. Meysens*, gesneden door *C. Galle*, en 12 portretten van de Oostenrijkse keizers. Bladen en portretten zijn doorlopend genummerd.

Maakt deel uit van een bundel handschriften en druksels, gekatalogiseerd als volgt: *Gevartius*, *Casparius: Elogia imperatorum*, *regum*, *principum*, *ducum et marchionum*, *praeterea virorum ac aliorum. Avec portraits.* Nr 21363. Op de binnenzijde van het achterplat: Exlibris van *J.B. Verdussen*, met de zinspr.: *Pietas homini tutissima virtus;* op de binnenzijde van het voorplat: exlibris in hs. van *F.H.D. Ram* [?], en exlibris met de zinspr.: *Aeternam Sub Sole Nihil* [*François Mols*].

De tekst in hs. stemt niet overeen met de gedrukte tekst, welke bijgewerkt en aangevuld is.

Dit hs. was in het bezit van *François Mols* [193] en *J.F. de Bock* [?][193] 30:00 fl., op veiling *F. Mols*.

Brussel, Koninkl. Bibl.

[*Gevartius*, *Casparius*]

72 Inscriptiones || Arcvvm || Trivmphalis || Et Pegmatvm || Antverpiae || Erectorvm || Honori Sereniss. Principis || Ferdinandi || Avstrii || Hispaniarvm Infantis || S.R.E. Cardinalis || Belgarvm Et Bvrgvndionvm || Gvbernatoris, etc. || Cum eam Vrbem optatissimo Aduentu suo bearet ||

XV. Kalendas Maij, anno M.DC.XXV. || [Lijnornament] || Ex Officinâ Plantinianâ Balthasaris Moreti. || 26,5 × 20,5, 4°, 83 [= 38] bl.

Op blz. 2: *Casp. Geuartius* candido Lectori.
Voor de naam van de auteur, zie: Antwerps Archievenblad. VII. [1870], 20, nr CXXXVIII; 33, nr CXLIX.
Muller [408], nr 1728; Bibl. Belgica. G. 369; Cod. dipl. Rub. VI, 103-104; Hoc. 17, III, nr 2.

Een ex. was in het bezit van *G.J. de Servais* [240], *Rymenans* [324], *J.B.Th. de Jonghe* [375], *Jean François Spas* [477], *Ed. van Cutsem* [493].
Antwerpen, Mus. Plantin-Moretus. 1e ex. gerogneerd 21,6 × 16,5, A 815; 2e ex. met a. exlibris van *Th. de Jonghe*, b. exlibris van *B* [B. R?] 24,1 × 18,5, A 1974; *Oxford*, Bodleian Library.

[*Gevartius*, *Casperius*]

73 Corte wtlegginghen || Van alle de Triumph-wercken ghemaeckt || ende ghestelt || Ter eeren den Doorluchtichsten || Prince Cardinael || Ferdinandvs || Infante Van Hisp. || Op sijn blijde incomste || Binnen de Stadt van || Antwerpen || Den 17. April 1635. || Overgeset door H.M. *Hub. Neeffs* Priester. || [Streep] || t' Hantwerpen / by Lauwereys van Diest || Op S. Jans Brugh inde dry witte haesewinden. || [1635]. 18 × 13,5, 4°, A^4-E^3, [20] bl., 2 laatste blz. wit.

Op bl. met sign. A^2 v°, 9e r.v.b.: Ter eeren van de goede Hope; 10e r.: In 't midden; 11e r.: Schilderije... Op bl. met sign.

E^{3} r^{o}, 3^{e} r.v.o.: van S. Michiels.
‘Geinterdiceert *Laureys van Diest*, boeckvercooper, niet te drucken oft doen drucken, te vercoopen oft doen vercoopen de inscriptien gestelt opde arcken triumphael ende andere deser stadtswercken, inde Nederlandtsche taele overgeseth, het en sy deselve alvooren syn ghecommuniceert ende gevisiteert by Meester *Caspar Gevarts*, Greffier deser stadt, ende naer der ordre vande voors. myne Heeren, opde pene van hondert vyftich guldens ende confiscatie vande exemplairen. Actum in Collegio 21 Aprilis 1635. Collegiael Actenboeck 1635.’ Antwerpsch Archievenblad. VII. [1870], 25, nr CXXII.
M. SABBE, De aanstelling van den Prins Kardinaal tot Landvoogd en onze volkspoëzie. Ledeberg-Gent, [1931], 4.
‘De intocht was oorspronkelijk voor den 17 April voorzien, vond echter eerst plaats op 16 Mei. De bouwstukken waren voor het grootste gedeelte op den vroegeren termijn klaar. De boeken... [Zie nrs 73-79] geven waarschijnlijk slechts de beschrijving der bouwstukken en zijn wellicht voor den werkelijken intocht geschreven.’ I. VON ROEDER-BAUMBACH, Versieringen bij blijde inkomsten... Antwerpen, 1943, 179, nr 23.
Antwerpen, Bibl. van het Archief; aangekocht bij *P. Kockx* voor 25 fr. Op het titelbl. van dit ex., onder het laatste woord; Nae de Copye; Stadsbibl. K 10473^{1}, 2 ex.; 2^{e}

ex. met exlibris van *G. van Havre.*

74 Hetzelfde geschrift.

Hetzelfde titelbl. met vettere letters gedrukt. Op bl. met sign. A^2 v°, 9e r.v.b.: Ter eeren van de goede Hope; 10e r.: Op de rechte sijde hebt een schilderije ... Sign. E r^o, 3e r.v.o.: van S. Michils; sign. E^3 v°, onder laatste vs: Finis.

[Streep] Vidit Z. van Hontsum Canonicus Poenitentiarius Antuerp. Lib. Censor. Eén van beide uitgn. vermeld bij *Tiele*, nr 2535.
Eén ex. was in het bezit van *Ch. de Proli* [175], *Charles Michiels* [166], *Anne Thérèse Ph. d'Yve* [256], *Ch. van Hulthem* [302], *Rymenans* [324], *L. Deroovere de Roosemeersch*[336], *M.C.F. Serrure* [418a], *Velle* [542a], *D. de Pret* [588], *Georges Moorthamers* [588], *E. van Delft.*
Antwerpen, Stadsbibl. K 7620; *Brussel*, Koninkl. Bibl. V.H. 27839, onderaan op titelbl. exlibris in drukletters van *Captne Michiels*, op keerz. van voorplat exlibris van *Anne Thérèse Ph. d'Yve* en van *Ch. van Hulthem.* 17,8 × 13,5; 2e ex. 27840, op keerz. van voorplat exlibris van *Ch. van Hulthem.* 19,5 × 13,8.

[*Neeffs*, *Hubertus*]

75 Corte wtlegginghen || Ofte || By-voeghsel vanden gheheelen Triumphwegh || ghemaeckt ende ghestelt || Ter eeren des Doorluchtichsten || Prince Cardinael || Ferdinandvs || Infante Van Hispanien. || Op sijn blijde incomste binnen de Stadt || van Antvverpen den 17. April 1635. || Mitsgaders van alle het gene schrijvens weerdich || ghepasseert is / ter wijlen den Prince Cardinael || t' Antwerpen heeft gheweest. || [Vignet] || t' Antwerpen, || By Lauwereys van Diest / op S. Jans Brugh / || inde dry witte Hasewinden. || [1635]. 18 × 13,5, 4o, A4-B3, 14 bl.
Is ondert. met de zinspr.: *Os cordi concordet* [*Hubertus Neeffs*].

Zie: M. SABBE, De aanstelling van den Prins Kardinaal tot Landvoogd en onze volkspoëzie. Ledeberg-Gent, [1931], 4-9.
Antwerpen, Stadsbibl. K 10473[2].

[*Neeffs*, *Hubertus*]

76 Trivmphael Incomst || vanden Doorluchtichsten || Prince Cardinael || Ferdinandvs || Infant Van Hisp. || Binnen Antvverpen den 17. April 1635. || Waer in verthoont woort || Hoe den Prince in 't aencomen is ontfanghen ghe- || weest: wie in 't voor-rijden hy ghevolght heeft, wat het || Casteel tot sijnder eeren heeft ghedaen. || Item hoe de Stadt hem verwacht heeft, wat booghe oft || poorte sy tot sijnder eeren heeft op-gerecht, met de wtleg- || ginghe wat die bedieden. || Waer by gevoeht is veel particuliere wercken op den || wegh vande Borgers op-gerecht: ende ten lesten wat den || Prince inde 8. daghen binnen Antwerpen heeft gedaen. || [Streep] || T'Antwerpen, || By Daniel Faes inde Cammerstraet || inde Carre / Anno 1635. || 18,8 × 13,5, 4°, A[4]-F[4], [24] bl.

Is ondert. met de zinspr.: *Os cordi concordet.* I. p. G.E.P. [*Hubertus Neeffs*]. Zie: M. SABBE, De aanstelling van den Prins Kardinaal tot Landvoogd en onze volkspoëzie. Ledeberg-Gent, [1931], 15-16.

Dit ex. was in het bezit van *Ch. Michiels* [166], *J.F. Willems* [344b], *van Dale* [344b] en ridder *Gust. van Havre* [538].
Antwerpen, Stadsbibl. K 70093. Mus. Plantin-Moretus. A 3907.

Londen, British Mus.

77 [Dezelfde titel]. T'Antwerpen, || By Godtgaf Verhulst / inde Cammerstraet || inden witten Hasewint / Anno 1635. || 18,2 × 13,5, 4°, A-F^4.

Is ondert. met de zinspr.: *Os cordi concordet*, I. p. G.E.P. [*Hubertus Neeffs*]. Zie: M. SABBE, De aanstelling van den Prins Kardinaal tot Landvoogd en onze volkspoëzie. Ledeberg-Gent, [1931], 9-15. Vermeld in: M. ROOSES, L'oeuvre de P.P. Rubens... III. Anvers, 1890, 334. Cat. d'une... collection de livres anciens & modernes... vente... 20 décembre. 1858... [Anvers,]. J E. Rysheuvels, [1858], nr 1135; met aant.: goth. d.r. Très bel ex. de ce livrre rare.
Antwerpen, Mus. Plantin-Moretus. A 3907.

Essen, *Christophorus van*

78 Roepende Faem || Ouer de Blijde, Langh-ghevvenschde || ende aenghenaemste || Incomste || Vanden Doorluchtighsten Prince ende Heere || Heere || Ferdinandvs || Infante Van Hispanien, || Prince Cardinael || ende Gouuerneur der Nederlanden. || Commende inde vermaerde Stadt || Antwerpen || den 17. April, inden Iaere || neerLanDen, zIIt VerbLIIt, oVer VVVen ferDInanDVs. || Door || *Christophorum van Essen*, Schermmeester. || [Drukkersm. met zinspr.: Concordia Et Pax]. || t' Antwerpen, || By de Weduwe Jacob Mesens / op de Lombaerde veste / inden gulden Bybel. || 18 × 13, kl. 4°, 24 blz., titelbl., v° bl., 5-24 blz.; blz. 3-4 ontbr.

Met front., dat eigenlijk niet tot het boekje behoort: het portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve, naar schets in rood krijt.

Op keerz. van voorplat exlibris van *Anna Thérèse Ph. D'Yve* [256], op titelbl. onderaan in drukletters: exlibris van *Captne: Michiels;* op voorz. van achterplat exlibris van *Ch. van Hulthem*.
Bibl. Belgica. E, 10.
Brussel, Koninkl. Bibl. V H 27838.

79 Incomste van den Cardinael Infant binnen Antwerpen, den 17 April 1635. t' Amsterdam by Pieter Walschaert in de Molstraet, [1635]. 29,8 × 15, 1 los bl., portr.
Portret met randschrift: *Serenissimvs Princeps Ferdinandvs Avstriacvs Cardinalis Infans Hispaniarvm.* 19,2 × 14. Onderaan de titel, gevolgd door de beschrijving van de Blijde Intrede, gedrukt in twee kolommen. De laatste regel is het bibliografisch adres.

Dit zeldzame vlugschrift vond ik in het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, in het bezit van Mevr. Wwe *Dejong-Van den Bossche* [39], te Antwerpen.

80 Antithese, ofte tegenstellinge der Triumphante Inhalinge v.d. Doorl. Card. Inf. binnen Antwerpen. Gedicht in 30 zesregelige strophen, geteek.: *In verdriet duldigh.* [Z. pl. of j.], 1 bl. fol.
Opg. volgens: F. MULLER, De Nederlandsche geschiedenis in platen. I. Amsterdam, 1863-1870, nr 1729.

81*a* Een Heerelyke Triumph || Hoe sijne Koninglycke Hoogheyt den edelen Prince || Cardinael, D. Ferdinande d'Austria sijnen eersten || Intrede gedaen heeft binnen Antwerpen den 17. || April 1635. Op de Wyse: Onlangs zynde vol onlusten. [Z. pl., dr. en j., 1635?]. 29,5 × 13, 1 bl.

1e vs: Onlanghs zijnde vol onlusten 8 vs × 16 str.

Op los bl. als 3e lied. 1e lied: Den Doolhof des Werelts op de Wyse: Van den Miserere. 2e lied: Liedeken van Adam. (Antwerpen, Stadsbibl. E 92319).

Voor latere drukken, zie nrs 347 en 537.

Antwerpen, Stadsbibl.

Chiflet, *Philippe*

81*b* Diaire des choses arrivées à la cour de Bruxelles, depuis la fin de l'an 1633, après la mort de l'infante Isabel, jusques à l'an 1636, escrit par messire *Philippe Chiflet*, prieur de Bellefontaine.

Opg. volgens: Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements. XXXIII. Besançon, par *Auguste Castan.* II, 1e partie. Paris, 1900, 683, nr 179.

Uitvoerig verslag over de Blijde Intrede van de Prins Kardinaal te Antwerpen. Zie nr 585.

1639

Vredius, *Olivarius* [Olivier de Wree]

82 Sigilla Comitum Flandriae et inscriptiones diplomatum... Brugis Flandrorum, 1639, 307.

De Blij de Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.

1640

Wree, *Olivier de*

83 De seghelen der graven van Vlaenderen ende voor-schriften van hunne brieven histori-wys uyt-gheleyt eerst in 't Latijn / ende nu in het Vlaemsch... Brugghe in Vlaenderen, 1640, 207.

1641

Wree, *Olivier de*

84 Les seaux des comtes de Flandre et inscriptions des Chartres par eux publiées avec un esclaircissement historique... Traduit du Latin, par *L.V.R.* Bruge en Flandre, 1641, 207.

1643

Andreas, *Valerius*

85*a* Bibliotheca Belgica... Editio renovata,... Lovanii, 1643, 131.

De auteur vermeldt de *Pompa introitus Fernandi* als volgt: Triumphus Austriacus, id est Descriptio Arcuum Triumphalium & Pegnatum in Adventu Sereniss. Principis Ferdinandi Avstrii, Hispaniarum Infantis, Belgarum & Burgundionum

Gubernatoris &c. an. CI□.I□C.XXXV.XV. Kal. Maii Antverpiae exhibitorum; cum Delineatione Picturarum Iconumq[ue]. Pleraque à manu atque inventione *Petri Pauli Rubenii*, Pictorum, dum vixit, principis, ac stilo ejusdem *Gevartii:* cujus etjam hîc inserta Elogia XII. Imp. Austriacorum, & pleraque alia Antiquitatis monumenta. Accessit Calloa recuperata. Antver. typis Ioan. Meursii, 1642. in fol.

1645

Gevartius, *Casperius*

85*b* Imperatorvm Romano-Avstriacorvm Series, ab Alberto II. Aug. ad vsque Ferdinandvm III. Aug. per annos CC. continuos deducta Stylo et Opera *Casperii Gevartii* I.C. Archigrammataei Antuerpiani, & Historiographi Caesarei. 46 blz., 9 afb.

In: Icones Imperatorvm Romanorvm, Ex priscis Numismatibus ad viuum delineatae, & breui Narratione Historicâ illustratae per *Hvbertvm Goltzivm*... Antverpiae, Ex Officina Plantiniana Balthasaris Moreti. M.DC.XLV, 354-399. Overgen. uit: Pompa introitus Ferdinandi..., blz. 59-84. Bevat de levens der Oostenrijkse keizers: Albertus II, blz. 354-357; Fredericus IV, blz. 358-361; Maxaemilianus I, blz. 362-365; Carolus V, blz. 366-371; Ferdinandus I, blz. 372-375; Maxaemilianus II, blz. 376-379; Rodolphus II, blz. 380-383; Matthias, I blz. 384-387; Ferdinandus II, blz. 388-399.

1658

86 Catalogus variorum & insignium in quavis facultate librorum bibliothecae clarissimi viri D. *Alberti Rubens*, secretioris in Belgio Concilii (dum viveret) secretarii, quorum publica auctio habebitur in aedibus defuncti, Bruxellis, die 4 mensis Directore Francisco Vivien. Bruxellis. Apud Franciscum Vivien,... M.DC,LVIII.

Onder: Libri in Folio Regali diversarum linguarum: *Pompa Introitus Ferdinandi in Antverpiam.* Fig. Op bl. met sign. B^2 r°, 2^e kol.

Onder: Appendix. Misselanea in Folio: *Pompa Introitus Ferdinandi Aust.* Antw. Folio Regali. Op bl. met sign. [D^3 v°, 1e kol.]

1662

Bie, *Cornelius de*

87*a* Het gulden cabinet vande edel vry schilder const... t' Antwerpen, 1661-1662, 241.

Over de prenten in de *Pompa introitus Fernandi*, gesneden door *Theodoor van Thulden*, naar tekeningen van *Rubens.*

1664

Labbé, *Philippus*

87*b* Bibliotheca bibliothecarum curis secundis auctior. Accedit Bibliotheca nummaria... Parisiis, 1664, 224.

Casperius Gevartius,... Plura exhibet ad veterem Nummariam supellectilem spectantia in celebri pompa introitus Serenissimi Principis Ferdinandi Austriaci Hispaniarum Infantis Belgarum & Sequano-Burgundionum Gubernatoris in vrbem Antuerpiensem. In maiori folio, 1642. Antuerpiae apud I. Meurs. 2e uitg. 1672, nr 89b; 3e uitg. 1678, nr 90b; latere uitg. 1686, nr 93c.

1666

88 Catalogvs Librorvm Bibliothecae Cl. Viri *Gasp. Gevartii*, Qvondam Caesarei Ac Regii Consiliarii Et Historiographi, Archigrammatei Antverpiani Pridem Emeriti Huius Bibliothecae Libri publicâ Auctione venales exponentur Antuerpiae, in aedibus Heredum eiusdem Defundi, die XIII. & sequentibus mensis Septembris, hoc anno M.DC.LXVI. [Z. n.v. pl. en dr.]

Onder: Libri Antiqvarii.
Antiqvarij in folio, blz. 46:
1e ex.: Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641.
2e ex., als opg.: Item extat exemplar insigne huius pompae Introitus in pergameno nitidissimo.
Volgens een aantekening in het ms. van *Mols* [170], bl. 10 vo, slaat *in pergameni nitidissimo* op een exemplaar gedrukt op perkament, De auteur licht ons verder in over dit zeldzame boek:
‘Cet exemplaire n'a jamais sorti de la famille de Gevartius, jusuq'au tems ou feu Monsieur Verdussen en fit l'acquisition;

le dernier propriétaire l'ayant fait exposer dans une vente postiche de livres; c'est ce qui occasionna un qui pro quo; car tout le monde crû que cet exemplaire n'étoit fourré la que pour la forme, & qu'il n'auroit point été laché au dessous du prix qu'on en avoit toujours demandé, qui étoit le triple de ce qu'il a été vendu; savoir pour deux cent florins de change de Brabant, faisant à peu près trois cent vint neuf livres de france. Il est vrai que peu de tems après la mort de Gevartius il fut placé dans son catalogue; mais il est probable qu'il ne fut pas vendu alors, ou bien: racheté par un des héritiers, lequel le conserva jusqu'à sa mort; et ce fut un de ses decendans qui le fit exposer en vente comme on vient de le dire.'

1672

Bellori, *Gio*[*vanni*] *Pietro*

89*a* Le vite de' pittori, scultori et architetti moderni,... Roma, 1672, 235-244.

Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen en beschrijving van de zegebogen.

Voor de latere uitg., zie nrs 104, 262a, 603b.

Labbé, *Philippus*

89*b* Bibliotheca bibliothecarum curis secundis auctior. Accedit Bibliotheca nummaria... Editio secunda auctior, & meliori ordine disposita. Rothomagi, 1672, 248.

Dezelfde tekst als in de uitg. van 1664, zie nr 87b.

1675

90*a* Cathalogus... bibliothecae... *Guilielmi de Halmale* toparchae de l'Espiné, Tenrode, Bossesteyn... [auctio... 10. Aprilis 1675]... Mechliniae, [1675], 8, nr 116.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: apud Plantinum 1635; z. opg. van j. in kol.

1678

Labbé, *Philippus*

90*b* Bibliotheca bibliothecarum curis secundis auctior. Accedit bibliotheca nummaria... Editio III. auctior... Rothomagi, 1678, 248.
Dezelfde tekst als in de uitg. van 1664, zie nr 87b.

1680

91*a* Catalogus... librorum... *Guilielmo de Blitterswyck* In Magno Belgii Senatu Consilarii... auctione... 26. Junii... Mechliniae, 1680, 35, nr 18.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

1682

Bullart, *Isaac*

91*b* Academie des sciences et des arts,... II. Amsterdam, 1682, 474.
‘Mais enfin lassé de la Cour, & accablé des Gouttes, il [Rubens] se retira en sa belle maison d'Anvers; où il ordonna encore quelques ouvrages dignes d'une mémoire immortelle: entre autres ces magnifiques Arcs triomphaux que le Magistrat d'Anvers fit eriger au Prince Cardinal Ferdinand Infant d'Espagne, à son entrée en cette Ville; qui passèrent pour un

prodige, & qui eussent obscurcy tout ce que l'ancienne Rome a veu de plus éclatant dans la pompe de ces triomphes; comme rend témoignage le livre qu'on en a donné au Public. Cet ouvrage signalé fut la dernière production de ce grand esprit...'

1684

92 Catalogus librorum bibliothecae *Laurentii vander Hem...* Amstelaedami, 1684, nr 2.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.
Deze katalogus is onvindbaar, ook in Nederland; 2 ex. vermeld in Bibliotheca Emtinckiana,... IV. Amstelaedami, [1753], 76, nrs 144-145.
Mols [170] had in 1784 een exemplaar ervan in zijn bezit; in *Remarques sur l'Introitus Ferdinandi* tekent hij aan: 'Dans le Catalogue des livres de feu Mr. Laurent van der Hem. 4°. Amsterdam 1684 se trouve, entre autres parmis les *ouvrages enluminés*, celui-ci, N° 2., *Introitus Cardinalis Infantis - Urbem Antverpiensem - huic additae sunt Imagines Imperatorum Domus Austriacae & aliorum*, *cum exequiis Regis Hispaniae*, *nec non celeberrimâ navi: Bruxellis: Bruxellis fabri facta pro Rege Hispania; omnibus artificiosissime de pietis a Theodoro Janssenio van Santen*, *quibus addita exacta descriptio. D. Laurentii van der Ham*, vendu F. 400: d'Hollande.'

1685

93*a* Schoone raere boecken te coop ten huyse van Jacques van Hinsborch oudecleercooper in de Leeuwestraet by de Vrijdaghs merckt den 28 Augusti. [Antwerpen, z.n.v. dr., 1685], nr 32.

De opg. luidt: Introitus Ferdinandi. Fol.
Slaat de onvoll. opg. op: *C. Gevartius*, Pompa introitus Ferdinandi,... ofwel op: *G. Becanus*, Serenissimi Principis Ferdinandi, Hispaniarum Infantis, S.R.E. Cardinalis triumphalis introitus in Flandriae metropolim Gandavium... Antverpiae, J. Meursius, 1636?

[*Félibien*, *André*]

93*b* Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellens peintres anciens et modernes. IV. Paris, 1685, 128.

'Il [Rubens] fit à l'instance du Magistrat d'Anvers, les desseins des arcs de triomphes, & des autres décorations que l'on prépara pour l'entrée du Cardinal Infant,... lesquels on a gravez, & dont il y a un livre.'

2e [sic] uitg. 1696, nr 97b; nieuwe uitgn. 1705, nr 98a, 1706, nr 98b, 1725, nr 100b.

1686

93*c* Catalogus auctorum... ab *Antonio Teisserio*,... cum *Philippi Labbaei* Bibliotheca nummaria... Genevae, 1686, 439.

Dezelfde tekst als in de uitg. van 1664; zie nr 87b.

1688

94 Catalogus variorum & insignium... librorum, bibliothecae... *Constantini Hugenii...* quorum auctio habebitur Hagae-Comitis... ad diem Lunae 15 Martius 1688. Hagae-Comitis, 1688, Libri miscellanei in folio, nr 313.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv. 1642.
Opnieuw uitgegeven in 1903; zie nr 527.

95*a* Catalogus librorum... *Hilarii van Werm* J.U.D. Regii in Magno Senatu Mechliniensi supplicum Libellorum Magistri et Consiliarii... auctio... 17. Augusti 1688... Mechliniae, [1688], 7, nr 20.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

[*Félibien*, *André*]

95*b* Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellens peintres anciens et modernes. II. 2e éd. Paris, 1688, 220-221.
Dezelfde tekst als in de uitg. van 1685; zie nr 93b.

1691?

95*c* Specimina Magnificentiorvm In Civitate Antverpiensi Locorvm Et Opervm [Rechts onderaan get.:] *Henricus Causé fecit.* [Z. pl., dr. en j.] 34 × 41,5, 1 los bl.,
Deze prent geeft 10 afb., waaronder:
[5] Arcvs Philippi Pars anterior. 10,5 × 6,8.
[6] Porticvs Caesareo-Austriaco posita in latteri totius vrbis via, vulgo mera. 26,5 × 21.
[7] Arcvs Ferdinan. Pars posterior. 10,5 × 6,8.
Antwerpen, Stedelijk Prentenkabinet.

1695

96 Acta sanctorum Junii... Tomus I... Antverpiae, 1695, 958.
De Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen; met beschrijving en afb. van de voorzijde van de zegeboog *Hercules prodicius*, opgericht in de nabijheid van de Sint-Michielsabdij.

97*a* [Catalogus librorum... *Pauli Bartholomei Kersavons*... Antverpiae, 1695], nr 3.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

1696

[*Félibien*, *André*]

97*b* Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellens peintres anciens et modernes. II. 2e éd. Paris, 1696, 220-221.
Titelbl. ontbr.
Dezelfde tekst als in de uitg. van 1685; zie nr 93b.

18de EEUW

1705

Félibien, [*André*]

98*a* Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellens peintres anciens et modernes... Nouv. éd., rev. corr. et augm.... III. Londres, 1705, 340.

Dezelfde tekst als in de uitg. van 1685; zie nr 93b.

1706

Félibien, [*André*]

98*b* Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellens peintres anciens et modernes... Nouv. éd., rev., corr. et augm.... III. Amsterdam, 1706, 287.

Dezelfde tekst als in de uitg. van 1685; zie nr 93b.

1711

98*c* Bibliotheca *Josephi Renati Imperialis* Sanctae Romanae Ecclesiae Diaconi Cardinalis Sancti Georgii Catalogus... Romae, 1711, 207, 2e kol.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae per Theodorum a Tulden, 1635; z. opg. van j. in kol.

1712

99 Bibliotheca *Marckiana*... publica fiet auctio... ad... Octobr. 1712... Hagae-Comitum, 1712, nr 1880.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; met aant.: vélin doré. Zie nr 103.

1725

Martin, *Gabriel*

100*a* Bibliotheca Fayana, seu Catalogus librorum bibliothecae... *Car. Hieronymi de Cisternay Du Fay*,... Parisiis, 1725, nr 3589.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Meurs, 1642; met aant.: vél. 16:10.

Félibien, [*André*]

100*b* Entretiens sur les vies et sur les ouvrages des plus excellens peintres anciens et modernes... Nouv. éd., rev., corr. & augm.... III. Trévoux, 1725, 437-438.
Dezelfde tekst als in de uitg. van 1685; zie nr 93b.

1726

101 *Roelants*, *J.T.* Aldernieuwsten Antwerpsen Almanach... verciert met de Chronycke ofte

Beschryvinge van Antwerpen... Antwerpen, Wwe van J.P. Robyns, [1726], E^5 v°.

De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.

102 Catalogue de la bibliothèque de... Son Excellence Don *Vincent Bacallar y Sanna marquis de S. Philippe*, *vicomte de Fuente Hermosa*, du Conseil de S: M: Catholique... vente... 27 janvier 1727... [I]. La Haye, [1727], nr 2707.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: lig. gal. 12:12.

1727

103 Bibliotheca Marckiana, sive Catalogus librorum, quos... comparavit... *Henricus Hadrianus vander Marck*, Toparcha in Leur, & Ecclesiae Metropolitanae, quae Ultrajecti est, Canonicus... publica distractio... 14. Julii... 1727. Hagae-Comitum, 1727, nr 853.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; met aant.: vélin doré.

1728

Bellori, *Gio*[*vanni*] *Pietro*

104 Le vite de pittori, scultori ed architetti moderni,... Roma, 1728, 141-150.
Zie aant. en opg. van de verschillende uitg., onder nr 89a.

1729

105 N° 1. Bibliotheca exquisitissima... collegit et magnam eorum partem propriis studiis designavit *Petrus vander Aa...* Typographus... Auctio... 20. Septembris... 1729... Lugduni Batavorum, 1729, 418, nr 1375.
Voll. titelopg. op enkele woorden na; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.

1735

106 Catalogus librorum bibliothecae... *Guilielmi Francisci Gielis d'Hujoël...* auctio... 8. Aug. 1735... [Mechliniae, 1735], 8, nr 161.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol. 13:00 met het boek van G. BECANUS vermeld in aant. onder nr 93a.

1736

107 Bibliotheca... *Joannis Francisci Verniel*, dum viveret Juris utriusque Licentiati, ac in utroque Foro Advocati... Auctione... 11. Junii 1736... Antverpiae, [1736], 27, nr 33.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol. 16:00.

1737

Niceron, [*Jean-Pierre*]

108 Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la république des lettres... XXXVIII. Paris, 1737, 26-27, nr 10.
Dezelfde titel als bij V. ANDREAS [85a]; met bibliogr. adr.: Antuerpiae, 1642.

Casperius Gevartius. Portret naar P.P. Rubens gesneden door Paul Pontius
(Uit het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* in het bezit van het Stadsarchief te Antwerpen).

Het Concert, door Theodoor van Thulden, met vermoedelijk het portret van de schilder en zijn vrouw Marie van Balen.
(Musée des arts décoratifs te Parijs).

1738

109 Catalogus... librorum... *Franc. Godefridi Ullens* Toparchae de Halle... Scholastici & Officialis Episcopatus Antverpiensis... Auctione... 1. Septembris 1738... Antverpiae, [1738], 196, nr 63.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; aant.: lig. gal. 16:5.

1739

Foppens, *Joannes Franciscus*

110 Bibliotheca Belgica... Bruxelles, 1739, 167, 1e kol.
Dezelfde titelopg. als bij V. ANDREAS [85a] en J.P. NICERON [108].

1740

111 Catalogue des livres de la bibliothèque de... Monseigneur le maréchal duc *d'Estrées*... II. Paris, 1740, nr 17799.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerp., Joan. Meursius, 1642. 14:1.

1741

112*a* Altera bibliotheca Uilenbroukiana, sive Catalogus librorum quos reliquit... *Gosuinus Uilenbroek*... auctio... 2. Octobris... 1741... I. Amstelaedami, [1741], nr 1094.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. ard.: Antverpiae, 1642; met aant.: cum 44 elegantiss. Tabulis aeneis maximis... Exempt, extraord. papier Royal in-plano, feuilles doublées. Relié en veau fauve, doré.
Dit ex. is nu in het bezit van Mevr. Wwe *de Jong-Van den*

Bossche [39], te Antwerpen. Het schutbl. vermeldt: ‘M. Gossuin Uilenbroek, déjà d'un âge avancé, avoit fait vendre en 1729, une partie de sa bibliothèque, dont cependant un grand nombre de livres ont été retenus et n'ont été vendus définitivement qu'en 1741’. Ondert.: *C*[*harles*] *V*[*an*] *H*[*ulthem*]. Gand, 24 janvier 1830.

1747

112*b* Catalogus van een... cabinet... van... schilderyen... by een verzamelt, en nagelaten door... den... beroemden konst-schilder *Jacques de Roore*, welke... den 4 September 1747... verkogt zullen werden... 's-Gravenhage, 1747, nr 72.

Een Titel voor d'Ark van den Prins-Kardinaal, door *P.P. Rubens*, h. 20 1/2 d., b. 14 1/2 d.

De opg. slaat op een grauwe schets van de titelprent van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Verkocht voor fl, 21; nu in het Fitzwilliam Museum te Cambridge.

Vermeld bij *Gerard Hoet.* Cat. of Naamlyst van schilderyen... in Holland als op antere plaatzen... verkogt... II. 's-Gravenhage, 1752, 239, nr 72.

1748

113*a* Librorum Catalogus bibliothecae ...*Cornelii van Gestel* dum viveret, Canonici Ecclesiae Collegiatae B. Virginis trans Diliam Mechliniae... [Mechliniae,] 1748, 6, nr 70.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642.

1749

113*b* Catalogus van schilderyen, van den kunsthandelaar *David Ietswaart*, verkogt den 22 April 1749. in Amtserdam, nr 20.
Een Titel van de Ark, van de Prins Cardinaal, door *Petro Paulo Rubbens*, h. 1 v. 9 d., br. 1 v. 3 en een half d. fl. 12:00.
Zie aantekening bij nr 112b.

1751

Hecquet, *R*[*obert*]

114 Catalogue des estampes gravées d'après Rubens... Paris, 1751, 78, nr 1; 81-82, nr 1; 84, nr 35; 113, nr 15; 126, ongen.
78, nr 1. Petrus Paulus Rubens. *Paulus Pontius* Sculp...
81-82, nr 21. Le Portrait de Ferdinand à cheval,... *P. Pontius* Sculp...
84, nr 35. Casparius Gevartius Jo. F... *P. Pontius* Sculp...
113, nr 15. L'entrée de l'Infant, grand infolio de 189 pages, non compris la Table. Il y a quarante-trois Estampes, y compris le Titre & le Portrait de l'Infant qui est gravé par *J. Neeffs:* Le reste est gravé par *Théod. à Tulden.*
126, ongen. Le Tombeau de Gevartius,... [gravé par *A. Lommelin*].

115 Catalogus librorum... bibliothecae, quam reliquit... *Hieronymus Stevart* S.Th.L. Eccles. Metrop. Mechl. Can. Grad. & Decanus... vendentur... 1751... 4. Octobris... Mechliniae, [1751], 610, nr 404.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol. 16:5.

1753

116 Catalogue des livres de... *Giraud de Moucy*, commandant des gardes de feu S.A.R., Madame la duchesse d'Orléans, & chevalier de S. Lazare... Vente... 12 mars 1753... Paris, 1753, nr 9386.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: m.

Descamps, *J*[*ean*] *B*[*aptiste*]

117 La vie des peintres flamands,... I. Paris, 1753, 309.

Over de *Pompa introitus Ferdinandi;* vermeldt de titel van het boek niet.

1754

Descamps, *J*[*ean B*[*aptiste*]

118 La vie des peintres flamands,... II. Paris, 1754, 114.

De prenten in de *Pompa introitus Ferdinandi*, gegraveerd door *Th. van Thulden*, *S. a Bolswert* en *Jacques Neeffs;* z. titelopg. van het werk.

1755

119 Catalogus librorum... quos reliquit... *Henr. Jos. Rega* in Alma Universitate Lovaniensi medicinae doctor ac professor... auctio... fiet... 22. Maii 1755... Lovanii, 1755, 263, nr 175.

Onvoll, titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.

1756

120*a* Catalogue... des tableaux appartenant au duc *de Tallard*... vente... 22 mars 1756... Paris, 1756.

P.P. Rubens
Le cardinal infant à cheval, il a servi à la gravure.
154 fr. Zie nr 548d.

1757

120*b* Catalogus librorum bibliothecae... *Eugenii Josephi d'Olmen*, baronis de Poederlé... auctio... 2 Maij 1757... Mechliniae, 1757, 49, nr 4.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z.j. van opg. in kol. 17:00.

1758

Remy, *Pierre*

121 Catalogue de desseins, et estampes des plus grands maistres des différentes écoles [de la collection de M. *Coucicault*]... Vente... 27 février [1758]... Paris, 1758, nr 401.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: relié en parchemin.

122 Catalogus librorum bibliothecae... *Augustini de Steenhault*, Equitis Aurati Toparchae de Felignies & Godimont... auctio... 28. Augusti 1758... Bruxelles, 1758, nr 4978.
Onvoll. titelopg.; t. vangt aan: *Pompa Triumphalis introitus*,...; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.

123 Catalogus librorum... bibliothecae D. *Petri Nicolai de Vos*... hujus civitatis scabini,... auctio... 27. septembris 1758... Antverpiae, [1758], 60, nr 1.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641.

124 Catalogue van... boeken,... de welke men zal verkoopen op... 28 September 1758... ten huyze van Sr. Hebrant,... Antwerpen, H. Bincken, [1758], nrs 54, 91.
Nr 54: Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.
23:0.
Nr. 91: Twee-en-dertig plaeten van den *Introitus Ferdinandi.* Wordt bedoeld het boek van C. GEVARTIUS of G. BECANUS? Zie nr 93a.

1759

125 Catalogue van... boeken, dewelke men zal verkoopen op... 14. Augusti 1759,... ten sterf-huyse van wijlen Vrouwe *Catharina Theresia Roose*, douairière van wylen Jonkr. *Franç. Ignace de Labistraete*,... Antwerpen, [1759], nr 2.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.
19:0.

1760

126 Catalogus librorum bibliothecae... *Pauli Francisci de Cordeys.* Sacrae Caesareo-Regiae Majestatis Apostolicae a Consiliis Status Aerarii Regii Supremi Praefecti necnon ad Bruxellensis Conferentias Deputati Ministri perpetui... qui... vendentur... 27. Maii 1760... Bruxellis, [1760], nr 3032.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Ant., Vaeneunt exemplar, apud Th. à Thulden; z. opg. van j. in kol.
11:10.

1762

127 Advertentiën. III. Men sal publiec verkoopen ter Vrydaghs-merckt binnen Antwerpen, op... 6. Febr. 1762... door den gesworen Roeper Joansen van Immerseel, een groote party Teeckeningen en Printen van differente Meesters,... *Pompa introitus Ferdinandi in urbe Antverpiae cum Figuris P.P. Rubbeni...*

Opg. volgens: Gazette van Antwerpen. 2 Febr. 1762, [4], 1e kol.

128*a* Catalogue van... boeken [nagelaten door *Roose*]... de welke men zal verkoopen op... 25 February 1762... Antwerpen, H. Bincken, [1762], nr 39-40.

39. Onvoll. titelopg.; 2. opg. van j. in kol.; z. bibliogr. adr.; met aant.: in pergameno. Exemplar nitidiss. 200:0.; 40. Onvoll. titelopg.; 2. bibliogr. adr.; 2. opg. van j. in Kol., 15:00.

128*b* Anecdotes of painting in England... collected by the late *George Vertue*; and now digested and published from his original mss. by *Horace Walpole.* II. Strawberry-Hill, 1762,

'There are... in lord Orford's collection the sketches for the Cardinal Infant's entry into Antwerp.'

De zes schetsen oorspronkelijk in het bezit van Lord Walpole, graaf van Orford, zijn nu het eigendom van het Ermitage te Leningrad.
Voor de latere uitgn, zie nrs 281b, 380b, 413c, 418b.

1763

[*Füssli*, *Johann Rudolph*]

129 Allgemeines Künstler-Lexikon,... Zürich, 1763, 546, 1e kol. - 547, 2e kol.

Vermeldt onder *Theodorus van Thulden* de *Pompa introitus Ferdinandi* als volgt: Der Einzug des Erz-Herzogs Albert zu Antwerpen, nach *Rubens* in 42. Stücken.

1764

130 Catalogus librorum... vendentur... 21. Augusti... Antverpiae, J. Grangé, 1764, 121, nr 8.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642.
29:00.

131 Catalogue d'une... collection d'estampes de *Rubens*,... assemblées... & délaissées par... *J.A.J. Sireiacob*, Ecuyer & c. qui se vendront... le 27 août 1764... Bruxelles, [1764], 379-382, 404, 408.

379. Les Arcs de Triomphe de l'entrée de l'Infant Ferdinand, enluminés, en 43 pièces.
23:00; aangekocht door *Delpierre.*
380. Le Portrait de P.P. Rubens, [grav.] par [*P.*] *Pontius.*
5:15; aangekocht door *J.L. Krafft* [205].
381. Idem.

9:00; aangekocht door *Bertels.*

382. Idem.
4:15; aangekocht door *Deroy.*
404. Le Portrait de Ferdinand à Cheval, [grav.] par [*P.*] *Pontius.*

3:5; aangekocht door *Vantassaert.*
408. Gasperius Gevartius, [grav.] pat *P. Pontius.*
Le Prince [Cardinal Ferdinand] à Cheval, [grav. par *P. Pontius*].

132*a* Catalogue d'une... collection des livres, tableaux, et estampes... délaissée par *C.H. Francolet...* vente... 10 septembre 1764... Bruxelles, [1764], passim.

111, nr 256. Petrus Paulus Rubens, [d'après lui-même, grav.] par [*P.*] *Pontius.*
111, nr 257. Casperius Gevartius, [d'après *Rubens* grav.] par [*P.*] *Pontius.*
112, nr 273. Le portrait de Ferdinand à cheval, [d'après *Rubens* grav.] par [*P.*] *Pontius.*

163, nr 39. *Pompa introitus Ferdinandi...*
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.
26:10.

Assemani, *Stefano Evodio*

132*b* Catalogo della Bibliotheca Chigiana. Roma, 1764.

Vermeld een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi;* zie nr 23.
Kardinaal Fabio Chigo, later paus onder de naam Alexander VII.

1765

[*Riedel*, *Johann Anton*, et *Christian Friedrich Wenzel*]

133 Catalogue des tableaux de la Galerie électorale à Dresde. Dresde, 1765, nr 446.

Pierre Paul Rubens
Tableau appelé communément le *Quos ego*, ou Neptune apaîsant la Tempête, lorsque le Cardinal Ferdinand d'Autriche fit le trajêt d'Espagne en Italie. Sur toile, de 13 pieds 8 pouces de large, pour 11 pieds 7 pouces de haut.
Voor verschillende uitgn. van deze katalogus, zie nrs 276, 299, 305, 364-365, 384, 397c, 416a-b, 492a, 548a.

134 Catalogus variorum... librorum qui auctione publica vendentur... 22. Julii [1765]... Antverpiae, J.P. de Cort, [1765], nr 121.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Exempl. nitidiss.

135 Catalogue des livres de la bibliothèque de... l'abbé *Favier*, prêtre à Lille... vente... 19 septembre 1765... Lille, 1765, nr 5213.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: max v. 64:00.

136 Catalogue des estampes... du cabinet de... l'abbé *Favier*, prêtre à Lille. [Lille], 1765, nr 963.

Le portrait de Rubens [d'après lui-même], grav. par [*P.*] *Pontius*, rare.

1767

Basan, *F*[*rançois*]

137 Catalogue des estampes gravées d'après *P.P. Rubens*... Nouv. éd., corr... considérablement augm... III. Paris, 1767, passim.

112, nr 29. Un Arc de Triomphe... Sans nom de Peintre. *S. a Bolswert* sculp. *G. Hendricx.* ex. Antuerpiae. Beschrijving van: *Theatrum honoris*.

139, nr 38. Ferdinand, Cardinal Infant d'Espagne... *P. Pontius* sculp.

143, nr 48. Le Portrait de Rubens dans une bordure cintrée. *Paulus Pontius* sculp. & ex.

148, nr 66. Gaspar Gevaert... *P. Pontius* sculp.
219, nr 5. L'Archiduc Ferdinand d'Autriche,... en habit Hongrois, une masse d'armes à la main.
219, nr 6. Ferdinand, Cardinal,... en habit de Guerre...
Ses deux Sujets [n° 5-6] ont été peints pour l'Entrée de l'Infant en la Ville d'Anvers.
222-230, nr 17. *Pompa Introitus Ferdinandi...*
Dezelfde opg. als bij R. HECQUET [114]. Z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; beschrijving van 43 prenten.
Is *Basan* de auteur van deze katalogus? MOLS [170] beweert dat *Basan* enkel zijn naam heeft geleend. Bl. 11 v°, noot 9.

138 Catalogue van... boeken, dewelke men zal verkoopen op... 16 Meert 1767, ten huyze van Sr Caudron,... Antwerpen, [1767], nr 1.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.
21:5.

139 Bibliotheca ex omni facultate librorum quos reliquit... *Carolus Major* dum viveret Ecclesiae Metropolitanae Sancti Rumoldi Mechliniae Canonicus Zellariensis... auctio... 27. Aprilis 1767... Mechliniae, [1767], nr 6807.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: perg. d.

140 Catalogue des livres de feu Mr. *Christian van Herck*, qui se vendront,... 16 de juillet 1767... Anvers, [1767], nr 1.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.
22:10.

1768

141 Catalogue d'une... collection de livres... qui se vendront... le 8. février 1768... Anvers, J. Grange,... [1768],
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641.
30:10.

1769

142 Men zal verkoopen op... 4 July 1769, ten Huyse van Sr. Hebrant in den ouden Voetbogen Hof, een party... Boeken... waer onder eenen schoonen *Introitus Ferdinandi in Antverpiam.* Fol.... volgens de Catalogue daer van te bekomen by J. Grangé, stadsdrucker op d'Eyermerkt.
Opg. volgens: Gazette van Antwerpen. 30 Juni 1769, [3, 2e kol.-4, 1e kol.].

143 Catalogue... de livres... [de *Mols*]...vendus... le 28. août 1769... Anvers, [1769], nrs 779-781.
779. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641. apud Meursium; met aant.: velin. C. max. bonne Impression.
18:00.
780. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: C. max. velin.

Dans cet Exemplaire on trouve 6. Feuilles d'Estampes collées deux à deux, représentant la Balustrade du portique de la place de Meir, N° 16, une autre planche repres. un Arc de Triomphe qu'on n'y voit jamais (voyez pag. 144) & les deux Portraits du Prince, tant en buste, qu'à cheval, dont il en manque souvent l'un ou l'autre.

34:10.
781. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: demirel. Toutes les planches y sont, tant les surnuméraires, que celles qui contiennent les vignettes & medailles, qui ne se trouvent dans aucun exemplaire; elles sont toutes de belle épreuve, & collées sur papier.
9:00.

1771

Michel, *J.F.M.*

144 Histoire de la vie de P.P. Rubens... Bruxelles, 1771, 207-247.

Explication des tableaux allégoriques, appliqués aux portiques triomphaux, inventés et peints par le chevalier *P.P. Rubens*.

Füssli, *Joh*[*ann*] *Casp*[*ar*]

145 Raisonirendes Verzeichniss der vornehmsten Kupferstecher und ihre Werke. Zurich, 1771, 154.

Onder *Theodor van Thulden* wordt de *Pompa introitus Ferdinandi* als volgt vermeld: Der Einzug des Erzherzogs von

Oesterreich zu Antwerpen, nach *Rubens*; in 42 Blättern.

146 Advertientien; Men zal publiek verkoopen... 29 Mey 1771, by Sr. Hebrant in den ouden Voetbogen Hof aen de Gasthuys Bemden alhier... den Boek geintituleerd: *Introitus Sereniss. Principis Ferdinandi Austriaci*, met de Printen door *P.P. Rubens*,...
Opg. volgens: Gazette van Antwerpen. 17 Mei 1771, [4, 2e kol.].

147 Advertentien: Als dat men op 3 Juny 1771 op Colveniers Camer binnen Antwerpen zal verkoopen... *Gevartii Laetus Introitus Ferdinandi*, met Fig. van *Rubbens*, waer onder de Kappen der Balustrade, die meest daer niet in gevonden worden... De Catalogus is te bekomen... by J.G. De Marcour, Boekdrucker en Verkooper... tot Antwerpen...
Opg. volgens: Gazette van Antwerpen. 28 Mei 1771, [4, 2e kol.].

Ermens, *Jos*[*eph*]

148 Catalogue des livres... de feu S.E. le comte *de Cobenzl*... vente... 10 juin 1771... Bruxelles, [1771], nr 1860.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: grand in-fol. en corne. Magnifique ex. avec des belles épreuves.
30:10.

1772

149*a* Catalogue d'un... cabinet de tableaux, d'estampes, de livres et d'autres curiosités colligées par *Jean-Baptiste Joffroy* en son vivant Echevin de la ville & province de Malines... vente... 26 juillet... Malines, [1772], Estampes, nr 156.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol. 16:15; gekocht door *Lauwers.*

1773

149*b* Cat. d'une... collection d'estampes,... le tout recueilli... par *Jacques de Hooghe*,... vente... 14 de juin 1773... Anvers, [1773], passim.
Blz. 29, nr 327. Deux estampes, le portrait de P.P. Rubens avec le Chapeau, en oval, sans titre. Le Portrait de P.P. Rubens & celui d'Ant. van Dyck, en Cartelles, avec des Enfans. 2.15. - Aangekocht door *Wellens.*
Blz. 29, nr 328. Le Portrait de P.P. Rubens avec le Chapeau, en Cartel, sans titre. 6. - Aangekocht door *J.P.F. Ruggenberg.*
Blz. 29, nr 329. Idem, avec le titre, par *Paul Pontius.* 5. - Aangekocht door *J.P.F. Ruggenberg.*
Blz. 83, nr 4. Pompa introitus Ferdinandi...
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.
18. - Gekocht door *François Mols* [193].

Diercxsens, *Joannes Carolus*

149*c* Antverpia Christo nascens et crescens, seu Acta Ecclesiam Antverpiensem ejusque apostolos ac viros pietate conspicuos

concernentia usque ad seculum XVIII... VII. Antverpiae, 1773, 377-378.

Casperius Gevartius... dedit: *descriptionem Arcuum triumphalium & pegmatum in Adventu Principis Ferdinandi Austriaci Belgii Gubernatoris an. 1635. Caloam recuperatam.* Antv. 1642. & alia quae vide apud *Foppens...* [110].

1774

[*Michel*, *J.F.M.*]

150 Historische levensbeschrijving van Petrus Paulus Rubbens,... [Uit het Fransch vert.]. Amsterdam, 1774, 236-284.

Uitlegging der zinnebeeldige schilderyen betrekkelyk tot de eerepoorten, ontwerpen en geschilderd door den ridder P.P. Rubbens.

Nieuwe verm. en verb. uitg., zie nr 315.

151 Catalogue des tableaux,... estampes du cabinet de... *Van Schorel*, seigneur de Wilryck, ancien premier bourguemaître de la ville d'Anvers... vente... 7 juin 1774... Anvers, [1774], nrs 20, 27-28, 650-650*bis*.

Tableaux:

Blz. 6, nr 20:

L'Escaut appuyé sur son urne: Esquisse qui paroît avoir servi de modèle

au Sculpteur qui a exécuté la Figure, que l'on voit en cette Ville au fronton de la Porte qui donne sur le Maeygat. Cette figure se trouve répétée dans l'Estampe de la page 155 de l'*Introitus Ferdinandi*, où elle représente le Maragnon, fleuve du Perou, 7 po. de haut sur 9 de large B.
6:00.
Blz. 7, nrs 27-28:
Vulcain forgeant des Armes, Esquisse qui fut faite pour l'un des Arcs de Triomphe de l'Entrée de Ferdinand, Infant d'Espagne, à Anvers: elle se trouve gravée dans l'Estampe de la page 155 de la Description de cette Entrée. 9 1/4 po. de haut sur 7 de large. B.
22:00.
Deux Figures debout, représentant la Providence & la Libéralité, Esquisse qui fut faite pour la même Entrée, & qui se trouve gravée à la page 108 de la Description. 7 1/4 po. de haut sur autant de large. B.
10:00.
Estampes:
Blz. 332, nr 650:
La suite des Estampes de l'Entrée de Ferdinand en la Ville d'Anvers, gravées par [*Th.*] *van Tulden.* Elles sont ici séparées de l'imprimé.
Blz. 332, nr 650bis:
Un Arc de Triomphe dont l'ouverture laisse voir le Cardinal Infant, auquel les Etats des Pays-Bays [sic] représentent la misère & la désolation ou ces provinces sont plongées. Cette Estampe est gravée par [*S. a*] *Bolswert*, & ne paroît pas de la composition de *Rubens*.

152 Catalogue van boeken,... de welke men zal verkoopen,... ten huyze van Sr Herbrant,... op... 16. Augusti 1774... Antwerpen, [1774], 65, nr 1.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol. 16:5.

153 Catalogue van eene collectie van... printboeken... naergelaeten by... *N*[*icolaus*] *vanden Bergh*, konstschilder... dewelke... zullen verkocht worden... 12 October 1774... Antwerpen, [1774], 11, nr 1.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

154 Catalogue des livres... de... *V*[*an*] *S*[*chorel*], seigneur de Wilryck, ancien premier bourguemaître de la ville d'Anvers... vente... 18 octobre [1774]... Anvers, [1774], nr 1689*bis*.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: relié en veau, & doré sur tranche & sur plat. La plûpart des planches sont avec leurs Inscriptions manuscrites au bas.

1775

155 Chronyke van Antwerpen... Antwerpen, J.G.J. de Roveroy, [1775], 193.

De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.

1776

156 Catalogue van... schilderyen... ende printen naergelaeten by... *Balthazar Beschey*, konst-schilder en Directeur der Koninglyke Academie der schilder ende beeldhouwkonst der stad Antwerpen... Verkooping... 1 July 1776... Antwerpen, [1776], 70, nr 21.
Twee-en-twintig printen uyt den *Introitus Ferdinandi.*
Vermoedelijk slaat de onvoll. opg. op het werk van GEVARTIUS.

157 Catalogus librorum *Joannis Baptistae Verdussen*, dum viveret, civitatis Antverpiensis Senatoris,... Auctio... 15. Julii 1776... Antverpiae, [1776], 279, nrs 1-2.
1. Onvolledige titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol. met aant.: M.R.D. Exemplar praestantissimum & fortasse unicum in sua specie...[66].
920:00.
2. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Chartâ Maxima. P.
29:10.
Aangekocht door *Gaskiere* te Gent voor 920 fr., zie: L. LE CLERCQ, Les catalogues de Verdussen, imprimeurs-libraires et bibliophiles. De gulden Passer. 1932, 165.
BEN LINNIG vermeldt niet het exemplaar op perkament van de *Pompa introitus Ferdinandi* in zijn bijdrage: De bibliotheek van Jan-Baptist Verdussen te Antwerpen, verschenen in De gulden Passer. I. 1903, 198-200.

1777

157*a* Catalogue van... boeken,... dewelke zullen verkogt worden... op... 7 Julii 1777 ten sterf-huyze van Jonkvrouw *Joanna Ludovica Josepha du Bois*, in haer leven vrouw van Vroylande, Roosenbergh &c... Antwerpen, [1777], nr 18.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv. 1642.
13:00.

1778

158 Catalogue des livres et d'estampes, délaissées par plusieurs défunts... vente... 21 janvier 1778... Gand, P.F. Cocquyt, [1778], 52, nr 72.
Pompa introitus Ferdinandi à *P.P. Rubenio*, anciennes Epreuves & bien conservées, & doré sur la tranche.
2:1:0.

Ermens, *Jos*[*eph*]

159 Catalogue d'une... collection de livres... de *J. Moris*, libraire & imprimeur... vente... 27 août 1778... II. Bruxelles, [1778], nrs 6601-6602.

6601. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: vélin cordé.
20:00.
6602. Les Figures séparément de *P. Paul Rubbens*, de l'Entrée de Ferdinand d'Autriche à Anvers, parfaitement bien enluminées... v.m.d.f. pl.
18:15.

160 Catalogues de livres des bibliothèques des collèges des ci-devant Jésuites de Bruxelles et de Malines... vente... 5 octobre 1778... Bruxelles, [1778], nr 4960.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z, opg. van j. in kol.

1779

161 Catalogue de livres des bibliothèques de la Maison Professe, du Collège et du Couvent des ci-devant Jésuites d'Anvers... vente... en la dite Ville le 26 mai 1779... II. Louvain, [1779], nr 1067.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.

1780

162 Libri ex omni facultate, quos reliquit... *Guilielmus Josephus Meldert*, Ecclesiae Metropolitanae S. Rumoldi Mechliniae... Auctio... 6 Aprilis... Mechliniae, 1780, nr 1483.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

163 Catalogue des livres choisis dans les différentes bibliothèques des cidevant

Jésuites des Pays-Bas... vente... 4 septembre 1780... Bruxelles, [1780], nr 2708.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.
14:00.

164 Catalogue van... boeken,... de verkoopinge zal gehouden worden op... 21. November 1780... Antwerpen, J.F. de Bock,... [1780], blz. 53, nr 1.
Onvoll. opg.; bibliogr. adr.: Antv. 1635; met aant.: in dit exemplaar vindt men de twee portraitten van Ferdinandus..., waer van het een oft ander veél-tyds is mankérende.

1781

Ermens, *Jos*[*eph*]

165 Catalogue des livres... de la bibliothèque du Palais de... S.A.R. le duc *Charles-Alexandre de Lorraine et de Bar*,... vente... 20 août 1781... Bruxelles, [1781], nr 2345.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: v.f. Exemp. magnif.
26:00.

166 Bibliothecae selectae pars altera, ou Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *Charles Michiels*, prêtre... vente... 10 septembre 1781 ... Anvers, [1781], nrs 920, 923-925.

920. *Pompa introitus Ferdinandi...* Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: grand papier. Vél. D. Exemplaire très-complet. Les Balustrades, qui sont sujettes à manquer, s'y trouvent, comme aussi la Planche de l'Arc de Triumphe, & les deux Portraits du Prince, tant à cheval, qu'en buste.

923. [*H. Neeffs*]. Triumphael Incomst van den... Prince Cardinael binnen Antwerpen... Antw., 1635.

924. *Christoph. van Essen* / roepende Faem over de Blyde Incomste van den Prince Cardinael Ferdinandi binnen Antwerpen. Antw. 1635.

925. [*C. Gevartius*]. Uytlegginghen van alle Triumph-Wercken gestelt binnen de Stadt van Antwerpen door *Hub. Neefs*. Antw., 1635.

1782

167 Catalogue des livres du cabinet de... *Pierre-François-Vincent*, vicomte *de Vooght...* grand-bailli de la Ville et du Pays et Territoire du Franc de Bruges... Vente... 13 mai 1782... Bruges, [1782], nr 1018.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. 14:00.

168*a* Catalogue d'une... collection de livres, délaissée par... *J.F. van Ryswick...* vente...

26. novembre 1782... Anvers, [1782], 31, nr 7.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.

168*b* Anecdotes of painting in England,... collected by the late Mr. *George Vertue*; and now digested and published from his original mss. by *Horace Walpole.* 3th ed., with additions... II. London, 1782, 146.

Dezelfde tekst als in de uitg. van 1762; zie nr 128b.

1783

Buré, fils aîné, Guillaume de

169 Catalogue des livres de la bibliothèque de feu M. le duc *de la Vallière.* 1e partie. III. Paris, 1783, nrs 5334-5335.

5334. In col. 1642. Met aant.: in-fol. vélin.
29 liv. 19 s.
5335. Bibliogr. adres: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. a Tuiden, qui iconum tabulas ex Archetypis Rubenianis delineavit & Sculpsit, 1641. Met aant.: in-fol. m.r. *Imprimé sur vélin.* Exemplaire de la plus grande beauté, & d'une parfaite conservation, acheté 920 florins de change de Brabant, faisant environ 1994 liv. argent de France, à la vente des livres de M. *Verdussen*, Echevin & Libraire de la ville d'Anvers, faite en 1776. On trouve sur un feuillet

séparé le portrait de Rubens *tiré sur vélin*; il est gravé par *Paull. Pontius.* Cette édition est la même que la précédente; il s'y trouve un I de moins dans la date qui est à la fin.
1700 liv.

Supplément à la première partie du Catalogue des livres de la bibliothèque de feu M. le duc *de La Vallière*,... Vente... 12 janvier 1784, dans la grande salle de l'Hôtel de Bullion,... Paris, 1783, blz. 74-75, nr 5334 [= 5335].

Met aant.:
Cet unique exemplaire d'un ouvrage magnifique, dont toutes les figures sont dessinées par *Rubens*, est le même qui fut offert à Ferdinand, Infant d'Espagne, Gouverneur des Pays-Bas. Les armes de ce Prince sont dorées sur un côté de la couverture, & celles d'Anvers sur l'autre.
Description du volume:
On trouve en tête 8 feuillets contenant:
1. Le portrait de Gaspar Gevartius, gravé d'après *Rubens*, par *Paul Pontius*.
2. Un faux-titre.
3. Un beau frontispice gravé par *Jacq. Neeffs*, dans lequel est gravé le titre, qui porte l'adresse suivante: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. à Tulden, Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et sculpsit. Dans l'exemplaire suivant qui est sur papier, on a substitué à cette adresse celle-ci: Antverpiae apud Ioannem Meursium.
4. Une dédicace de Gevartius à l'Infant Don Ferdinand, datée

XVIII. Calend. Iulij Ann. CI□.I□C.XLI.
5. Praefatio ad lectorum.
6. Tabulae praeliminaris siue frontispicii brevis explicatio.
7. Une superbe figure gravée par *P. Pontius*, représentant le Prince Ferdinand à cheval. Cette figure n'est pas dans l'exemplaire sur papier; mais on y trouve un autre portrait de ce Prince, représenté debout, & gravé par *J. Neeffs*. Le corps du volume commence à la page 1, finit à la page 189, au verso du dernier feuillet, commence: Descriptionis pompa introitus Serenissimi Principis Ferdinandi Austriaci, Hispaniarum Infantis &c in urbem Antverpiam Synopsis. On trouve ensuite & feuillets contenant:
1. La suite de la description précédente.
2. Index rerum memorabilium.

3. Tabularum series. Les figures indiquées dans cette table sont au nombre de 29, y compris le frontispice. La portrait de Gevartius, & une figure gravée par *S. à Bolswert*, & placée entre les pages 144 & 145, n'y sont pas nommés. On ne les trouve pas dans l'exemplaire sur papier.
4. Omissa quaedam suis locis interserende.
5. Deux Epigrammes latines adressées à Gevartius & au Lecteur l'une composée par *Nicolas Bourgoigne*, & l'autre par *Jacq. Eyckius.*
6. L'approbation & le privilège daté du 9 Décembre 1638. On lit au dernier feuillet: Antverpiae excudebat Ioannes Meursius Typographus iuratis,

anno salutis CI□.I□C.XLI.
dans l'exemplaire sur papier on a ajouté un second I à la date. Il n'existe peut-être que l'exemplaire sur vélin, daté de l'an 1641.
Oudste bibliografische beschrijving van een ex. van de *Pompa introitus Ferdinandi...* op perkament; de bibliograaf streeft naar nauwkeurigheid en volledigheid. Voor de kritische bespreking van deze exx., zie nr 170.

1784

Mols, *François*

170 Remarques sur l'Introitus Ferdinandi 1641, exemplaire imprimé sur velin, lequel se trouvoit dans la Bibliothèque de feu le duc de La Vallière. [Met andere hand toegevoegd:] par M. *françois Mols*, d'Anvers. [In het midden van het titelbl. opgeplakt:] Ex-libris met zinspr.: *Aeternum Sub Sole Nihil.* [Onderaan de blz.:] Le 15. Decembre 1784. *Ms.*, 32,2 × 19,8, fol., 17 bl., 2 bl. wit.

De aantekeningen zijn geschreven op het r° van de bladen; nota's in verband met de tekst in de marge en op het v° van de bladen.
Watermerk: een kroon, waaronder de initialen *G.R.*
De t. op bl. 1 r° luidt: Remarques sur l'Introitus Ferdinandi - folio - a° 1641 - Exemplaire imprimé sur vélin lequel se trouve annoncé au N° 5335 - du Catalogue de la Bibliothèque du feu duc *de La Vallière.* 8°. 3. vol. Paris 1783. Ainsi que sur la Description que M. [*G.*] *Debure* en fait tant dans ce volume, que dans le Supplement au dit Catalogue p. 74 - N° 5354, faute d'Impression pour 5335.
F. DONNET, Histoire d'un livre... Anvers, 1896, 378-384 [509].
Dit ms. werd verkocht in 1791, zie nr 193; het was later in het bezit van *Joseph Ermens* [232], de gravin *Anne Thérèse Ph. d' Yve* [256].
Brussel, Koninkl. Bibl. 17846.

Ermens, *Jos*[*eph*]

171 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *Gabriel-Charles-Joseph del Marmol*,... vente... le 1 octobre 1784... Bruxelles, [1784], nr 2268.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641; met aant.: vél. 12:00.

1785

172 Catalogue des livres de... Monseigneur *J*[*acques*] *T*[*homas*] *J*[*oseph*] *Wellens*, évêque d'Anvers... vente... 9 mai... Anvers, [1785], nr 964.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: Bel Exemp.

173 Catalogue de la... bibliothèque de... *Pierre André Joseph Knyff*, chanoine noble gradué de la cathédrale d'Anvers... vente... 20 juin 1785... [Anvers, 1785], nrs 1180-1181.
1180. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642. 7:00.
1181. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641. 8:15.

174 Catalogue de la... collection de tableaux... qui formoient le cabinet de... *Pierre André Joseph Knyff*, chanoine noble gradué de la Cathédrale d'Anvers,... vente... 18 juillet 1785... [Anvers, 1785], nrs 242-243.
P.P. Rubens
242. Esquisse terminée & coloriée, qui fut faite pour l'Arc de triomphe élevé

par ceux de la Monnoie d'Anvers, à l'entrée solemnelle de Ferdinand d'Autriche. 243. Ce Morceau offre la partie postérieure du même Arc, & la même montagne. Les estampes de ces... Morceaux se trouvent dans l'*Introitus Ferdinandi Austriaci in Urbem Antverpiam* pag. 151 & 155...

175 Catalogue d'une... collection de livres... recueillis... par le comte *Charles de Proli*... vente... 14 novembre 1785... Anvers, [1785], nrs 2063-2064, 2067.

2063. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Meursius, 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: belles épreuves en vél. Les balustrades, qui sont sujettes à manquer, s'y trouvent comme aussi le Portrait Equestre du Prince. 18:10.

2064. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. Le Portrait du Prince en Buste s'y trouve. 8:5.

2067 [*C. Gevartius*]. Corte Uitleggenighen van alle de Triumphwerken gemaekt... ter eeren den... Prince Cardinael, op syn blyde Inkomste binnen Antwerpen, door *H. Neefs*. [sic] Antw., [1635].

1786

Bure fils aîné, *Guillaume de*

176 Catalogue de livres rares [de M. *Camus de Limars*]... vente... 13 mars 1786... Paris, 1786, nr 1568.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria... enz. 1641; met

aant.: m.r. Imprimé sur vélin. Exemplaire de la plus grande beauté & d'une parfaite conservation... On trouve sur un feuillet séparé le portrait de Rubens imprimé sur vélin; il est gravé par *Paul Pontius.*

177 Catalogue van... boeken, met twee appendices, waer van den eenen naergelaeten by Sr. *A. Foro*, in syn leven meester chirurgyn, de welke men zal verkoopen... op... 24 October... Antwerpen, H. Bincken, [1786], appendix II, nr 100.
Inkomste van Ferdinandus binnen Antwerpen. Antw., 1635.

1787

178 Catalogue d'une... collection d'estampes... rassemblées... par... *Jossen van Steenberghen*, ecuier... vente... 16 juillet 1787... Gand, [1787], passim.
226. L'épitaphe de J. Gevartius. [*A.*] *Lommelin* sculp. 0:2:2.
509. Arc de Triomphe à l'entré[e] du Cardinal Infant d'Esp. *S. à Bolswert* sculps. 0:7:6.
600. Le portrait de Rubens dans une Bordure ceintrée... *Paulus Pontius* sculp. 3:0:0:.

Prins Kardinaal Ferdinand. Ruiterportret gesneden naar P.P. Rubens door Paul Pontius (Uit het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* in het bezit van de Stadsbibliotheek te Antwerpen).

COELI PROGENIES, VINDICTÆ FVLMEN IBERÆ
CERTA SALVS BELGIS DELICIVMQ SVIS
FERNANDVS SIC ORA GERIT, SIC MARTIVS ARDOR
ET PAX AVGVSTA SPIRAT IN ISTIGIE

Prins Kardinaal Ferdinand. Portret te halver lijve, naar Theodoor van Thulden gesneden door Jacques Neeffs (Uit het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* in het bezit van de Stadsbibliotheek te Antwerpen).

Ermens, *Jos*[*eph*]

179 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *Lancelot Ignace Joseph* baron *de Gottignies*... Vente... 1 octobre 1787... Bruxelles, [1787], nr 1022.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642.

1788

180 Catalogue d'une... collection d'estampes... assemblées... par *F.J. Gaucheret*... avocat au Conseil souverain de Brabant... vente... 14 avril 1788... Bruxelles, [1788], passim.
15, nr 1. Le portrait de P.P. Rubens [d'après lui-même grav.], par [*P.*] *Pontius.* T.B. 8:15.
16, nr 30. Gasperius Gevartius, [d'après *Rubens*, grav.] par *P. Pontius.*
1:15; met 2 andere portretten.
17, nr 40. Le Portrait de Ferdinand à Cheval, [d'après *Rubens*, grav.] par *P. Pontius.*

181 Catalogue d'une... collection de tableaux... [et d'estampes]... le tout rassemblé... par *Dominique Bernard Clemens*... vente... 2 juin 1788... Gand, [1788], 129, nr 64.
Les Portraits de Rubens & Van Dyck, gravés par *Paul Pontius*, & un sujet de Thèse.
0:10:0.

1789

182 Catalogue van boeken... welke men zal verkoopen... 11 February 1789... Antwerpen, H. Bincken, [1789], 18, nr 19.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv. typis Meursii 1636 [sic]; z. opg. van j. in kol.
3:00.

Sas, *N.J.T.*

183 Catalogue raisonné de l'excellente... collection d'estampes... qui composent la cabinet de... *James Hazard*, gentilhomme anglais... vente... 15 avril 1789... I. Bruxelles, [1789], passim.

1319. Ferdinand, cardinal infant d'Espagne, &c, à cheval [d'après *Rubens* grav.,] par *P. Pontius.*

1324. Le portrait de Rubens dans une bordure cintrée, [d'après lui-même grav.] par *P. Pontius.*

1333. Gasper Gevart, [d'après *Rubens* grav.] par *P. Pontius*, avec la contreépreuve.

1334. La même estampe.

184 Catalogue d'une... collection de livres de la bibliothèque de... *James Hazard*, gentilhomme anglais... vente... 11 mai 1789... Bruxelles, [1789], nr 349.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641.
20:00.

185 Catalogue d'une... collection... de livres, délaissés par... Mme la douairière *Peytier de Merchten*... vente... 26. mai 1789... Anvers, [1789], nr 3.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

186 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 3 juin 1789... Anvers, J.J.G. de Marcour, [1789], nr 7.
Onvoll. titelopg.; t. vangt aan: *Pompa Triumphalis Introitus Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: baz.

187 Catalogue d'une... collection de livres... et d'une... collection d'estampes... vente... 8 juin 1789... Gand, P.F. de Goesin, [1789], 67, nr 4.
Portrait du duc Ferdinand à cheval, gravé d'après *Rubens* par [*P.*] *Pontius.*
5:00 met Vénus et Adonus, gravé d'après *Rubens* par *Tassaert.*

188 Catalogue van eene... verzamelinge van printen... [van d'heer *Spruyt*] De welke verkogt zullen worden... den 7. November 1789... Gend, P.F. Cocquyt... [1789], nr 54.
Gaspar Gerartius [sic] naer *Rubens*, door *P. Pontius.* Druk en afdruk.

[*Heinecken*, *Carl Heinrich von*]

189 Dictionnaire des artistes dont nous avons des estampes, avec une notice détaillée de

leurs ouvrages gravés. III. Leipzig, 1789, 124.

Grand sujet emblématique sur le Prince Ferdinand,... par *S. à Bolswert.* ... gr. p. en h.

1791

Basan, *F*[*rançois*]

190 Dictionnaire des graveurs anciens et modernes... Nouv. éd. Bruxelles, 1791, 345, 490.

Les Planches de la Description de l'Entrée de Ferdinand, Cardinal-Infant, en la ville d'Anvers, d'après *Rubens*, par *Th. van Thulden.*
Le Portrait du Cardinal Infant d'Espagne,... [d'après *Rubens* grav.] par *J. Neef*[*fs*].

[*Duclos*, *R.*, et *André-Charles Cailleau*].

191 Dictionnaire bibliographique, historique, et critique, des livres rares, ... [I]. Paris 1791, 497-498.

1e ex. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Joannes Meursius, 1642; met aant.: vend. 29 liv. 19 f. chez M. le Duc *de la Vallière*, mais ordinairement 12 à 15 liv.

2e ex. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1641; met aant.: Exemplaire imprimé sur vélin... vendu 1825 liv. à l'Hôtel de Bullion, en 1786. Voor nieuwe uitg. 1802, zie nr 214.

[*La Serna Santander*, *Carlos de*]

192 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *Théodore-Jean-Laurent Del Marmol* en son vivant Conseiller au Conseil Souverain de Brabant... vente... 14 mars 1791... Bruxelles, 1791, nr 1728.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1641; met aant.: Bel exemplaire ou se trouvent le portrait de l'Archiduc à cheval, [d'après *Rubens* grav. par *P. Pontius*] celui de Gevartius [d'après] *Rubens* [grav. par *P. Pontius*]... 36:10.

193 Catalogue de livres délaissés par... *François Mols*, qui se vendront... le 2 de mai 1791... Anvers, [1791], nr 552, 565.

552. Elogia Imperatorum, Regum, Principum,... auctore *C. Gevartio.* Ms. [71]. 30. - Gekocht door: [in de marge] *bok* [*J.F. de Bock*?]
565. Remarques sur l'*Introitus Ferdinandi*, qui se trouvoit à la bibliothèque du Duc *de la*

Valiere [sic] [par *F. Mols*]. Ms.[170].

194 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *G.J. Rooman*, conseiller ordinaire au Conseil de S.M. l'Empereur & Roi ordonné en Flandre... Vente... 9 mai 1791... Gand, 1791, nr 2607.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641; met aant.: V. doré sur plat. très-bonnes épreuves complet, excepté la fig. du Char [de Calloo] qui n'a pas servi.

195 Catalogue d'une... collection d'estampes... délaissée par... *Emanuel-Augustin-Joseph van den Meersche*,... seigneur de Berlaere, Moerbeke, Voordenhove... vente... 11 juillet... Gand, [1791], nr 1.

Zeven-en-veertig stuks schoone Printen van *Rubens*, zynde de gene uyt het Werk getiteld: *Pompa Introitus* & c.

196 Catalogue d'une... collection de tableaux... estampes, provenant du cabinet de... *F.A.E. Bruynincx*, chanoine gradué de la cathédrale et archidiacre d'Anvers... vente... 1 août 1791... Anvers, [1791], 54, nrs 74-75.

74. C. Gevaerts, d'après *Rubens*, par [*P.*] *Pontius.*
75. Ferdinand, d'après *Rubens*, par [*J.*] *Neef*[*f*]*s.*

197 Catalogue des livres... de... *F.A.E. Bruynincx*... vente... 10 octobre 1791... Anvers, [1791], nr 1772.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.
7:15.

1792

198 Catalogue... de livres... [délaissés par *Godefroid Ignace François Laurent van Paffenrode*]... vente... 10 septembre 1792... Anvers, [1792], nr 1.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642.
12:10,

199 Catalogue van boeken... de welke men zal verkoopen... op... 10. October 1792... Antwerpen, H. Bincken, [1792], nr 1.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.

La Serna y Santander, *C*[*arlos*] *de*

200 Catalogue des livres de la bibliothèque de... don *Simon de Santander*, secrétaire de Sa Majesté catholique... III. Bruxelles, 1792, nr 5005.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae, à Tulden, 1641; met aant.: v. Exemplaire très beau, avec le portrait de l'Infant Ferdinand à cheval & en buste.

1793

201 Catalogus van... boeken... Naergelaeten by wylen... *M.M.J. de Wael*,... Roomsch Priester... Welke... zullen worden verkogt... op 2. January 1793 en de volgende dagen... Antwerpen,... [1793], nr 370.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Een schoon

Exemplaer, en extra Compleet, wordende in het zelve bevonden de bovenstukken der Balustrades ende de twee Portraitten van Philippus [sic], zoo in bust als te peerd, alle door *P.P. Rubbens* zeer wel geconserveert.

1794

Ermens, *Jos*[*eph*]

202 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *Pierre Wouters*, prêtre, chanoine de l'église collégiale de S. Gomer à Lierre... Vente... 26 mai 1794... Bruxelles, [1794], nr 5466.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642 adr.; met aant. in de marge: vacat.

1796

203 Catalogus van... boeken... Naergelaeten door... *Engelbertus Baets*, ingenieur-architect. Welke men... zal verkoopen... 2 Augusty 1796... Antwerpen, [1796], nr 121.
Onvoll. titelopg.; t. vangt aan: *Pompa triumph. Introitus Ferdinandi*; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

1797

204 Catalogus van boeken, de welke men zal... verkoopen... op... 16. Mey 1797 ... Antwerpen, G.J. Bincken, [1797], 35, nr 7.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

205 Catalogue d'estampes... délaissées par *J.L. Krafft*... peintre et graveur ès-arts... vente 18 septembre [1797]... Bruxelles, 1797, 188, 200.
Petrus Paulus Rubens.
188. Le portrait de Rubens, dans une bordure cintrée, *P. Pontius* sculps. et exc. 200. Gaspar Gevaert, *P. Pontius* sculp.

1798

206 Catalogue d'une... collection... de livres... vente... 5. Thermidor, 6e année [23 Juli 1798]... Anvers, G.J. Bincken, [1798], nr 14.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol. 9:15.

207 Catalogue d'une... collection d'estampes... délaissée par *Libert de Beaumont*, décédé... le 14 Prairial, An 6e [2 Juni 1798]... vente le 8 Vendemiaire [29 September 1798?]... Lille, [1798?], nr 398.
Portrait de Pierre Paul Rubens, d'après *Rubens*, par *P. Pontius;* met aant.: Ce portrait est un chef-d'oeuvre de gravure, très rare, surtout pour l'avoir aussi belle épreuve que celui-ci.

208 Catalogue de livres et estampes délaissés par... *Franç. Jacques d'Hooghe*, prêtre séculier... vente... le 15 Brumaire an 7e [5 novembre 1798]... [Gand, 1798], nr 728.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., J. Meursius, 1641; met aant.: exemplar optima impressionis... demie rel.

1799

209 Catalogue van... boeken... naergelaeten door *J.F. Hoyman*, lit[sic] van het Wiskundig Genootschap te Amsterdam, alsmede van het Gezelschap der Mathematische Wetenschappen te Hamburg: benevens eenen zeer welgeconditioneerden Appendix, alle welke men zal verkoopen... op 25. Fructidor 7ste jaer [12 September 1799]... Antwerpen, [1799], Appendix, nr 1.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Plant., 1635; z. opg. van j. in kol. 13:00, met het boek van G. BECANUS vermeld in aant. onder nr 93 a.

19de EEUW

1800

210 Catalogue de livres... de portraits... délaissés par... *Arnout Vosmaer*, conseiller de S.A.S. Msgr. le Prince d'Orange & de Nassau... vente... 17 mars 1800... [1e partie]. La Haye, [1800], nr 893.

Portrait de Casp. Gevartius [d'après *Rubens* grav. par *P. Pontius*].

1801

211 Catalogus van... boeken, de welke men zal verkoopen... op 17 Meêrt 1801... Antwerpen, G.J. Bincken, [1801], nr 1.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. 10:00.

212 Catalogue d'une... collection... de livres... délaissés par... *De Man*,... vente... 26 mai 1801... Anvers, [1801], nr 23.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Plant., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. 13:00.

213 Catalogue de livres... délaissés par... *Van Heurck*... vente... 14 décembre 1801... Anvers, [1801], nr 19.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. 7:10.

1802

[*Duclos*, *R.*, et *André-Charles Cailleau*]

214 Dictionnaire bibliographique, historique, et critique, des livres rares, ... [I]. Paris, 1802, 500-501.

Dezelfde aant. als bij de 1e uitg. 1791; zie nr 191.

215 Catalogue... de livres... vente... 5 avril 1802... à la maison de la *veuve De Cuypers de Rymenam*... les dits livres ayant composé la bibliothèque de ce dernier... Bruxelles, [1802], nr 1595.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: 1-12.

216 Catalogue d'une... collection de livres... vente 24 août 1802... Anvers, H. Bincken, [1802], nr 7.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v.b.c.

217 Catalogue de... livres... délaissés par... *J*[*oseph*] *F*[*rançois*] *E*[*nglebert*] *Werbrouck*, docteur en théologie de l'Université de Louvain... vente... 21 septembre 1802... Anvers, [1802], nr 288.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. b.c.
13:5.

1803

218 Catalogue d'une... collection de livres... de... *Philippe Meert*, ancien médecin, pensionné de la ville d'Alost... la vente... à Alost... 10 janvier 1803... [Alost, 1802], 12, nr 128.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.

219 Catalogue d'une... collection d'estampes... vente... 7 février 1803... Gand, P.F. de Goesin-Verhaeghe, [1803], nr 274.
Ferdinand à cheval... d'après *Rubens* par *P. Pontius*.

220 Catalogue van... boeken, naergelaeten door... de eerw. Heeren *L**** en *P*** *P***** en andere... de welke men zal verkoopen... 7 Meêrt 1803... Antwerpen, H. Bincken, [1803], nrs 306, 314.
306. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v.d.s. tr. & pl. b.c.
1:8.
314. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; met aant.: def. 1:2; met het boek van *G. Becanus* vermeld in aant. onder nr 93 a.

221 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *A.F. van Praet* ... vente... 4 avril 1803... Anvers, [1803], nr 7.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. d.s. tr.
9:00.

222 Catalogue de livres... vente... 1 août 1803... Anvers, H. Bincken, [1803], nr 250.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Plant., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.

223 Catalogus van... boeken... de welke men zal verkoopen... op 12 September 1803... Antwerpen, H. Bincken, [1803], passim.
5, nr 19. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Plant., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v.t.b.c.
0:15.
57, nr 10. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. doré, très bel exemplaire. Les Balustrades, qui sont sujettes

à manquer, s'y trouvent, comme aussi l'Arc de triomphe, & les deux Portraits du Prince, tant à cheval qu'en buste.
33:15 met nr 11.
86, nr 4. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Plant.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v.b.c.

224 Catalogue de... livres... vente... 29 novembre 1803... Anvers, H. Bincken, [1803], nr 1.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.

La Serna Santander, *C*[*arlos*] *de*

225 Catalogus des livres de la bibliothèque de... *C. de La Serna Santander*, rédigé et mis en ordre par lui-même; avec des notes bibliographiques et littéraires; nouvellement corr. et augm. III. Bruxelles, an XI (1803), nr 5005.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae, à Tulden, 1641; met aant.: Exemplaire très beau, avec le portrait de l'Infant Ferdinand à cheval & en buste.
12:00, met *J. Balini* de Bello belgico... Bruxellae, 1609.

Huber, *M*[*ichael*], et *C.G. Martini*

226 Manuel des curieux et des amateurs de l'art... V-VI. Zuric, 1803, passim.
V, 283. Portrait de Pierre-Paul Rubens, [d'après lui-même, grav. par *P. Pontius*] in-fol.
Portrait de Caspar Gevaerts, [d'après *Rubens* grav. par *P. Pontius*] in-fol.
V, 284, nr 7. Ferdinand, Cardinal, Infant... à cheval, [d'après *Rubens* gravé par *P. Pontius*] in-fol.

VI, 47, nrs 81-87. Les tableaux des arcs de triomphe de la fameuse entrée de Ferdinand d'Autriche à Anvers, par *Rubens*, grav. par [*Th.*] *van Thulden*, en 8 feuilles, in-fol.
VI, 217, nr 8. Le Cardinal Infant d'Espagne, qui se trouve à la tête de la description de l'entrée de ce Prince en la ville d'Anvers par *Rubens* pinxit, in-fol.

1804

227 Catalogus van boeken... de welke men zal verkoopen... 20 Meêrt 1804 ... Antwerpen, H. Bincken, [1804], nr 761.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z, opg. van j. in kol.; met aant.: vél.
2:10.

228 Catalogue des livres... composant la bibliothèque de M*** [le président *de Cote*]... 12 avril 1804... Paris, 1804, nr 1735.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Meursius, 1642; met aant.: m.r.

229 Catalogue de... livres,... vente... 24 Juillet 1804... Anvers, H. Bincken, [1804], nr 49.
Icones Introitus Ferdinandi Austriaci Hispaniarum Infantis in Urbem Antverpiam. Antv., 1635.
4:00.

Peignot, Gabriel

230 Essai de curiosités bibliographiques. Paris, XIII-1804, 51-52.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. à Tulden... 1641 (pour 1642); aant. overgen. uit: *G. de Buré fils aîné*[169].

1805

231 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 27 mai 1805... Anvers, H. Bincken, [1805], 100, nr 19.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. b.c. Bel exemplaire.
34:00.

232 Vente d'une... collection de livres... délaissés par... *Joseph Ermens*,... imprimeur-libraire à Bruxelles... qui se fera... le 12 novembre 1805... Bruxelles, [1805], nrs 5388-5389.
5388. Pompa introitus... onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642.
25:00.
5389. Remarques sur l'Introitus Ferdinandi... par *F. Mols.* Ms. de 17 feuillets [170]. 2:6.
5391. [*C. Gevartius*] Corte uytlegginge van de triumph-wercken... door *H. Neeffs*, Hantw., [1635] [73], [74].

1806

233 Men zal publiek verkoopen op... 21 April 1806... ten sterf-huyze van... *Franciscus van Ussel*, in zyn leven meester beeldhouwer in de Raepstraet... eenige boeken, te weeten: den *Introitus Ferdinandi*...

In: Antwerpsche Gazette. 18 April 1806, 1, 2e kol.
Wordt bedoeld het werk van *G. Becanus* of *C. Gevartius*? Zie nr 93 a.

234 Catalogue d'une... collection de livres [délaissée par *Corneille François de Nelis*, évêque d'Anvers]... vente... 21 avril 1806... Anvers, H. Bincken, [1806], nr 11.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: d.r.
12:00.

235 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 21 mai 1806... Anvers, H. Bincken, [1806], 1, nrs 7-8.
7. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv. 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v.b.c. 7:00.
8. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. b.c. 6:00.

236 Catalogue d'une collection de livres... vente... 15 septembre 1806... Anvers, G.J. Bincken, [1806], 55, nr 559.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.

1807

237 Catalogue des livres... estampes du cabinet de M.L... [*Lamy*]... vente... 11 janvier 1808... Paris, 1807, nrs 5619-5620.
5619. Onvoll. titelopg.; bibliogr, adr.: Antverpiae, Hen. Aertssens et Guil. Lesteenius; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v. jasp.
5620. Un autre exemplaire des figures seulement; met aant.: veau br.

[*Baverel*, *Jean Pierre*, en *François Malpé*]

238 Notices sur les graveurs, qui nous ont laissé des estampes marquées de monogrammes, chiffres, rébus, lettres initiales, etc., avec une description de leurs plus beaux ouvrages et des planches en taille-douce, contenant toutes les marques dont ils se sont servis... Besançon, 1807, 262.
Les planches de la description de la fameuse entrée de Ferdinand d'Autriche en la ville d'Anvers,... d'après *Rubbens.*

1808

239 Catalogue d'une... collection de... livres... vente... 8 mars 1808... Anvers, G.J. Bincken, [1808], 5, nr 14.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; met aant.: vél. b.c.

[*Reymenans*, *pharmacien à Malines*]

240 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *Gaspar-Joseph de Servais...* vente... 3 octobre 1808... Malines, [1808], nrs 4135-4137.

4135. [*C. Gevartius*] Inscriptiones arcuum & pegmatum Antverpiae... 1635 [72]; met aant.: vél.
4136. Pompa introitus... Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.
35:00; aangekocht door *Collart.*

4137. Eadem Pompa figurata, sine textu & sine figura equestri principis.
9:00; aangekocht door *Vaernewyck.*

1809

241 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *Jean-Ignace-Aloyse vander Beke*, ancien secrétaire de la ville de Gand,... et d'autres défunts... 23 août 1809... Gand, [1809], nr 1467.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: vél d.s. tr. Bonnes épreuves.

242 Catalogue... de livres... vente... 18 décembre 1809... Anvers, G.J. Bincken, [1809], 2, nr 14.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.
9:5.

1810

Brunet fils, *J*[*acques*] *C*[*harles*]

243 Manuel du libraire et de l'amateur de livres... I. Paris, 1810, 470-471.

Vermeldt de naam van de auteur foutief: *Gevarsius.*
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae, 1642. Met aant.: Volume orné de gravures, d'après *Rubens*, par *Theod. van Tulden:* 18 à 24 fr.; vend. 30 fr. *la Vallière*[169]. Un exemplaire imprimé sur vélin, avec un portrait de Rubens, gravé par *Paul Pontius*, et également tiré sur vélin; vend. 1994 fr. *Verdussen*[157], à Anvers, en 1776; 1700 fr. *la Vallière*; 1825 fr. *Camus de Limare*[176].
2e uitg. 1814, nr 247; 3e uitg. 1820, nr 257; 3e [sic] uitg. 1821, nr 261; 4e uitg. 1839, nr 312; 4e [sic] uitg. 1842, nr 326; uitg. van 1861, nr 374; anastatische druk 1922, nr 577.

244*a* Vente d'une... collection de livres délaissée par... *Guillaume-Joseph de Roovere*, ancien Echevin de la ville de Bruxelles... qui se fera le 10 septembre 1810... Bruxelles, [1810], nr 654.

Met 2e titelbl.: Description bibliographique de la bibliothèque de Guillaume-Joseph de Roovere...

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642, apud Theod. à Tulden, met aant.: V.m. Magnifique exemplaire. 27:00.

[*Reymenans*, *pharmacien à Malines*]

244[b] Catalogue des livres de la bibliothèque de... *Guilleaume-François Verhoeven...* vente... 1 octobre 810... Malines, [1810], nr 2584.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Jo. Meursius; z. opg. van j. in kol.; met aant.: V.

1811

[*Brasseur*, l'abbé]

245 Notice succinte d'une collection unique de manuscrits inédits,... concernant l'histoire belgique; suivie d'une Description bibliographique

de livres imprimés [appartenant à *Antoine Nuewens*]... rédigée par *un amateur.* [Bruxelles, 1811], Catalogue de livres, nr 2379.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv. 1641; met aant.: magno vélin.

1813

246 Catalogue... de livres... délaissés par... *J.A. Rombaut*... vente... 22 mars 1813... Bruxelles, 1813, nr 183.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: antv., 1635; z. opg. van j. in kol.

1814

Brunet fils, *J*[*acques*] *Ch*[*arles*]

247 Manuel du libraire et de l'amateur de livres... 2e éd... II. Paris, 1814, 27.

Bij de aant. van de 1e uitg. [243] is toegevoegd: Vol. orné de 29 gravures,... Nous ferons observer que cet ouvrage porte la date 1642, parcequ'on a ajouté un I à la plume; dans l'exemplaire sur vélin, il y a seulement XLI. Il y a aussi des différences, entre les exemplaires, pour l'adresse, car dans les premiers le frontispice gravé porte: Antuerpiae, veneunt exemplaria apud Theod. a Tulden, qui iconum tabulas ex archetypis Rubenianis delineavit et sculpsit [sic], et dans les autres: Antuerpiae apud Joannem Meursium.
Voor de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1810, nr 243.

248 Catalogue d'une... collection de livres délaissés par... *J.F. de Vinck de Wesel*... vente... 23 août 1814... [Anvers,] G.J. Bincken, [1814], nr 17.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. b.c. bel exempl.

1815

249 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *Laurent* et *Jean Solvyns*... vente... 2 octobre 1815... [Anvers, 1815], nr 122.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: les figures, en feuilles.

1816

250 Vente d'une... collection des livres... de la bibliothèque de... *Charles-Antoine de La Serna-Santander*,... ancien conservateur de la Bibliothèque de Bruxelles... Vente... 18 mars 1816... Bruxelles, [1816], nr 642.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Meursius, 1642; met aant.: vél.
15:3.

251 Catalogue d'une collection de livres... vente... 5 août 1816... Anvers, G.J. Bincken, [1816], 4, nr 15; 29, nr 391.
15. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.
391. Onvoll. titelopg.; t. vangt aan: *Pompa triumphalis*...; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

252 Catalogue d'une... collection de... livres délaissés par... *J.B.J. Geelhand*, Suivi d'un Supplément: Livres délaissés par *L.C.D.B.*, vente... 21 octobre 1816... Anvers, [1816], nrs 45; suppl. nr 1209.
45. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; met aant.: v.d.s. pl.
1209. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; met aant.: vél.

[*Snyers*, *Jan Adriaan*]

253 Notice des tableaux recouvrés par cette ville sur les objets d'art revenus de France, exposés au Musée... Anvers, 1816, nrs 43-47.
Cinq esquisses pour les arcs de triomphe, qui ont servi lors de l'entrée du prince Ferdinand, appartenant à l'hótel-de-ville... Hauteur 3 pieds 8 pouces; largeur 2 pieds 6 pouces.

1817

Brulliot, *François*

254 Dictionnaire de monogrammes, chiffres, lettres initiales et marques figurées... Munich, 1817, 299, nr 1199.
Les planches de la description de la fameuse entrée de Ferdinand d'Autriche, en la ville d'Anvers en 8 pièces, d'après *Rubens*.
Voor nieuwe uitg., 1834, zie nr 295.

255 Notice des tableaux exposés au Musée d'Anvers. 1817. [Anvers, 1817], nrs 64-68.
Pierre Paul Rubens.
64. Esquisse de l'arc de triomphe pour la Monnaie.
65. Esquisse pour l'Hótel-de-Ville.
66. Esquisse avec un Char.
67. Esquisse avec Quadridge.

68. Esquisse ayant en bas-relief une Bataille.
NB. Ces cinq Esquisses furent faites pour les arcs de triomphe érigés à l'entrée de l'Archiduc Ferdinand.
Zie aant. bij nr 352; voor latere uitgn, van de katalogus, zie nrs 258, 275, 279, 283, 321, 350, 366, 411, 414, 426, 428-429, 484, 496-499, 531b-533, 546a-b, 572, 574, 653.

1820

256 Description bibliographique d'une... collection de livres... provenant de la bibliothèque de Mlle la *comtesse* [*Anne Thérèse Ph.*] *d'Yve*, rédigée par feu *M.D.L.S.*, rev. et achevée par *L*[*ouis*]-*F*[*rançois*] *A. Gaudefroy...* II. Bruxelles, 1820, nrs 5036-5040.

5036. [*C. van Essen*] Koepende [sic] faem over de blyse [sic] incomst van Ferdinandus infant... Antw., in-4°, vel. [78] 0:006.

5037. [*C. Gevartius*] Corte wtlegginghe van alle de triumphwercken... door *H. Neeffs*, Hantw., [1635] vel. [73]-[74]

1:4.

5038. Pompa introitus... Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., Theod. à Tulden, earumdem iconum sculptor; z. bibliogr. adr.; in kol. 1641; met aant., Vél. d.s.t.
7:5.
5039. Pompa introitus Ferdinandi... Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., 1641; met aant.: d. rel.
5:5.
5040. Remarques critiques et bibliographiques sur l'exemplaire imprimé sur vélin de l'ouvrage intitulé Introitus Ferdinandi... par *F. Mols*, Antuerp., 1641; met aant.: MSS. lisible, datée du 15 décembre 1784, avec des additions et corrections [170].
3:2.

Brunet, *Jacq*[*ues*] *Charles*

257 Manuel du libraire et de l'amateur de livres... 3e éd.,... II. Paris, 1820, 92.
Dezelfde opg. en aant. als in de uitg. van 1814, nr 247; voor de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1810, nr 247.

258 Notice des tableaux dont se compose le Musée d'Anvers. [Anvers.] 1820, nrs 74-78.
Voor aant. en opg. der verschillende uitg., zie nr 255.

1821

259 Catalogue... de... livres, délaissés par... *Dossche*, curé de l'Hôpital de Notre-Dame,... *Servranckx*, ci-devant curé de Rymenam, et de *Hase*, clerc de l'Église métropolitaine à Malines... vente... 3 avril 1821... Malines, [1821], nrs 478-480.

478. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642.
479. Idem.; met aant.; vél.
480. Idem.; met aant.: dem. rel.

Ebert, *Friedrich Adolf*

260 Allgemeines bibliographisches Lexikon. I. Leipzig, 1821, 678.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., Thdr. a Tulden, (and. Exx. J. Meursius), 1641.
Neemt zonder onderzoek letterlijk de aantekeningen over van BRUNET[247].

Brunet, *Jacq*[*ues*] *Ch*[*arles*]

261 Manuel du libraire et de l'amateur de livres... 3e éd... II. Bruxelles, 1821, 92.
Dezelfde opg. en aant. als in de uitg. van 1814, nr 247, en 1820, nr 257; voor de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1810, nr 243.

Bellori, *Gio*[*vanni*] *Pietro*

262*a* Vite dei pittori, scultori ed architetti moderni I. Pisa, 1821, 241-251.
Voor aant. en opg. der verschillende uitgn, zie nr 89a.

Cicognara, *Leopoldo*

262*b* Catalogo ragionato dei libri d'arte e d'antichità posseduti del *conte Cicognara.* Pisa, 1821, nr 1442.
Onvoll. titelopg.; bibliogr, adr.: Antuerpiae 1635; zie nr 27.
De bibliotheek van *Leopoldo Cicognara* werd in 1824 volledig aangekocht door het Vatikaan.

1822

[*Praet*, *Joseph Basile Bernard van*]

263 Catalogue des livres imprimés sur vélin de la bibliothèque du roi. V. Paris, 1822, nr 156, blz. 139-141.
In kol.: 1641.
Ex., dat achtereenvolgens in het bezit was van *J.B. Verdussen* (1776)[157], de hertog *de La Vallière* (1783) [169], en *Camus de Limars* (1786) [176].
J.B.B. VAN PRAET geeft volgende bijzonderheden over dit kostbare boek:
Il est relié en maroquin rouge, avec les armes du prince Ferdinand dorées sur un coté de la couverture, et celles de la ville d'Anvers sur l'autre. On assure qu'il en existe dans la Bibliothèque impériale de Vienne deux autres exemplaires, dont un parfaitement enluminé.
Celui de la Bibliothèque du Roi diffère de la plupart des

exemplaires *sur papier*, en ce qu'on y trouve:
1. La date, à la fin, exprimée de cette manière CI□DC.XLI, tandis qu'elle est toujours de 1642 et en chiffres arabes.
2. Un portrait de Gaspar Gevartius, gravé d'après *Rubens* par *Paul Pontius*, et placé à la tête du volume.
3. Une figure par [*S. a*] *Bolswert*, placée entre les pages 144 et 145, laquelle ainsi que le portrait ci-dessus, n'est point indiquée dans la table des figures. 4. Un portrait de Ferdinand à cheval, par [*P.*] *Pontius* d'après *Rubens*, lequel est presque toujours remplacé par un autre portrait de ce prince, vu debout, presque de trois quart, gravé d'après [*Th.*] *van Thulden*, par *J. Neeffs.*
Les exemplaires *sur papier* offrent entre eux d'autres différences qui proviennent sans doute de ce qu'ils ont passé successivement dans plusieurs magasins de libraires. Ces différences servent à distingeur les exemplaires *de premier tirage.* De ce nombre sont ceux qui, comme l'exemplaire sur *vélin*, ont le faux titre imprimé en sept lignes, et qui commence par ces mots: *Pompa introitus...* et dans lesquels, au bas du frontispice gravé, on lit: *Antverpiae*, *veneunt exemplaria apud Theod. a Thulden*, avec le nom du graveur *Jac. Neef*[*s*]*s* sculpsit, qu'on n'a jusqu'ici trouvé dans aucun exemplaire *sur papier.*
Quelques-uns, qui paroissent être aussi de bonnes épreuves, portent pour adresse, dans le même frontispice gravé: *Antverpiae*, *apud Joannem*

Meursium. Dans d'autres, qui ont un faux-titre en neuf lignes commençant par ces mots: *Pompa triumphalis introitus...*, on lit l'adresse suivante dans le frontispice gravé: *Antverpiae veneunt exemplaria apud Theod. a Tulden...*; et au bas, hors de la gravure: *Prostant exemplaria apud Guilielmum Lesteenium, & Henricum Aertssens.*

1823

[*Gaudefroy*, *Louis-François-A.*]

264 Catalogue de la bibliothèque d'*un amateur* [*P.-J. de Mat*], avec des notes... Bruxelles, 1823, nrs 5635-5636.
Het bericht is ondert.: *L.-F.-A.G.*
5635. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerpiae, Meursius, 1641; met aant.: v.m. fil.
24:00.
5636. Aluid exemplar; ex. eadem editione; vél.
15:00.

265 Catalogue van eene... verzaemelinge van... schoolboeken en andere, naergelaeten door... *Joannes A.F. Pauwels*, welke zullen verkogt worden... 9 Junii 1823... Antwerpen, [1823], nr 128.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.
8:10, met het boek van G. BECANUS vermeld in aant. onder nr 93 a.

1824

P[*seaume*, *Etienne*]

266*a* Dictionnaire bibliographique,... Par M. *P******,... I. Paris, 1824, 242, 1e kol.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae, 1642.

266*b* Catalogue d'une... collection de... livres... vente... 15 mars 1824... Anvers, G.J. Bincken, [1824], 37, nr 28.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: bel ex., v.d.s. tr., b.c.
12:00.

267 Bibliotheca Meermanniana; sive Catalogus librorum impressorum... quos maximam pertens collegerunt... *Gerardus* et *Joannes Meerman*... III... auctio... VIII Junii MDCCCXXIV... Hagae Comitum, 1824, nr 492.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: p. 5:00.

268 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 31 août 1824... Anvers, G.J. Bincken, [1824], nr 7.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; met aant.: vél.

269 Catalogus van prenten, van... *Moritz* grave *von Fries*, te Weenen. [Amsterdam, 1824], 87, nr 186.

Een Triomfboog, met de wapens van Ferdinand van Spanje, door *S. à Bolswert.* (Basan, nr 29).

1825

270 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 16 mai 1825... Anvers, Ancelle, 1825, nr 725.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. 6:5.

271 Cataloog eener... verzaemeling van boeken... [nagelaten door *Blom*, architecte]... verkooping... 5 october 1825... Antwerpen, T.J. Janssens, [1825], nr 43.
Vermeldt als t. onvoll. voorh. t.: *Pompa triumphalis introitus*...; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. wel. gec.

1826

272 Catalogue van... boeken... die zullen verkogt worden... op... 9 Mey 1826 ... Antwerpen, T.J. Janssens, [1826], nr 25.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. b.c.

273 Catalogus eener... verzaemeling van... boeken... welke zullen verkogt worden ten sterfhuyze der... juffr. *Francisca Hendrica Le Candele*... 14 December 1826... Antwerpen, [1826], nr 15.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: statua equestri Principis. vélin. d.b.c.

274 Catalogue van... boeken... welke zullen verkogt worden... 19 December 1826. Antwerpen, T.J. Janssens, [1826], 18, nr 12.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: statua equestri Principis velin.
5:00.

275 Notice des tableaux dont se compose le Musée d'Anvers... [Anvers,] 1826, nrs 73-77.

Voor aant. en opg. van de verschillende uitgn, zie nr 255.

276 Neues Sach- und Ortsverzeichniss der königlich sächsischen Gemälde-Gallerie zu Dresden... Dresden, 1826, nr 551.

Peter Paul Rubens
Dieses Gemälde ist unter der Benennung: Quos ego... bekannt.
Zie aant. bij nr 548a; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

1827

277 Naemlyst van... verzaemeling van... boeken... nagelaeten door... *Jean François de Beunie...* verkooping... 19 Meêrt 1827... Antwerpen, [1827], nr 61.

Vermeldt als t. de onvoll. voordeh. t.: *Pompa triumphalis introitus Ferdinandi...*; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v.b.c.

278 A catalogue of... prints, the property of... *Robert Grave.* II... auction... 26th. April, 1827... [London, 1827], nr 836-837.

836. Sir Peter Paul Rubens, with a hat, cloak, and chain, by *Paul Pontius* beautiful proof, with the engraved border.
837. Sir Peter Rubens, by Ditto, with the engraved border, with his hand on his breast, by [*P.*] *Pontius*, (in three states).

279 Notice des tableaux exposés au Musée d'Anvers. [Anvers], 1827, nrs 87-89, 127-128.

Pierre Paul Rubens
87. Esquisse d'un Char triomphal, qui a servi pour l'Entrée solennelle de l'archiduc Ferdinand.
88. Esquisse d'un arc de Triomphe.
89. Esquisse d'un arc du Triomphe.
Ces deux dernières Esquisses ont également servi à l'occasion cité au N° 87. *Théodore van Thulden*
127. Esquisse d'un arc de triomphe, qui a servi à l'occasion de l'entrée de l'archiduc Ferdinand.
128. Esquisse d'un autre arc de Triomphe, ayant servi à la

même occasion. Voor de verschillende uitg., zie nr 255.

1828

280 Catalogus van... boeken, welke zullen verkogt worden ten sterfhuyze van Mevr. *Van de Werve de Vorsselaer* gebooren *Dellafaille*... 22 Meêrt 1828... Antwerpen, [1828], nr 13.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: cum statua equestri Principis... v.t.b.c. bel exempl.

281*a* Catalogus van eene... verzameling... boeken... nagelaten door... *C.J.M.*, baron *Du Bois van Vroylande van Nevele.* Welke zullen verkogt worden op... 17 November 1828... Antwerpen, [1828], nr 7.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. d.s.t. et sur plat. b.c.

281*b* Anecdotes of painting in England... collected by the late Mr *George Vertue*; digested and published from the original mss. by *Horace Walpole*... II. London, 1828, 184.

Dezelfde tekst als in de uitg. van 1762; zie nr 128b.

1829

282 Catalogue d'une collection de livres... délaissés par... *J.N. Diercxsens*... vente... 10 août 1829... Anvers, [1829], nr 28.
De opg. luidt: *Introïtus Ferdinandi.* Zie nr 93 a.
3:75.

283 Notice des tableaux exposés au Musée d'Anvers... Anvers, 1829, nrs 87-89, 127-128.
Voor de aant., zie nr 279; voor de verschillenden uitg., zie nr 255.

1830

284 Catalogus van... verzaemeling... boeken... byeen vergaderd door *eenen liefhebber* [Mr. *de Silbeke*, bewoonende het kasteel van Kruibeke]... verkooping... 13 April 1830... Antwerpen, [1830], nr 365.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél doré sur tr. et sur plat.
13:00.

285 Catalogus van... verzameling... boeken... nagelaten door... *J.B. Cogels*... verkooping... 19 April 1830... Antwerpen, [1830], nr 24.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; opg. van j. in kol. 1642; met aant.: orné de 29 planches, vél. b.c.

286 Catalogue d'une... collection d'objets précieux... et livres, délaissés par *J.F. van Geel*, vente... à Anvers, 27 avril 1830... Bruxelles, 1830, 20, nr 6.

Vermeldt als t. de onvoll. voordeh. t.: *Pompa triumphalis Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.

Berthot

287 Catalogue d'une... collection de livres... de... *H.-J. van Campenhout...* vente... 21 juin 1830... Bruxelles, 1830, nr 3226.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641; met aant.: Charta mag., vel. 3:60.

Smith, *John*

288 A catalogue raisonné of the works of the most emint Dutch, Flemish... painters... II. London, 1830, 26-30, nrs 88-104.
The... pictures formed the principal decorations of various triumphal arches erected at Antwerp, in honour of the entry of prince Ferdinand, in the year 1635... De auteur vermeldt de *Pompa introitus Ferdinandi...*; onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

1831

289 Catalogue van... verzameling van... boeken... [nagelaten door *Le Candèle de Ghysegehem*?]... welke zullen verkogt worden op... 18 October 1831... Antwerpen, J.B. Heirstraeten, [1831], nr 72-74.

72. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: d.r. 4:80.
73. Idem opus, cum statua equestri Principis. v. 2:25.
74. Idem opus, cum statua equestri. v.d. 3:25.

290 A catalogue of... engravings... and books of prints, the property of *a Gentleman*, many of which were collected about forty years since in Holland... Auction... 23rd, 1831. [London, 1831], 24, nr 53.

One, the Portrait of Rubens, by [*P.*] *Pontius*, a brillant impression.

1832

291 Catalogue van eene... verzameling... boeken... [nagelaten door *P. van Regemorter*, schilder]... verkooping... 8 Meêrt 1832... Antwerpen, Ph. Ville, [1832], nr 303.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; wordt bedoeld het werk van G. BECANUS of C. GEVARTIUS? Zie nr 93 a.
6:75.

292 Catalogue des livres de... *Gaspar-François-Joseph Du Trieu*, ci-devant chanoine gradué noble de l'Ancien Chapitre métropolitain de Malines ... vente... 19 mars 1832... Malines, 1832, nr 2363.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642; met aant: vél.

1834

293 Catalogue des livres... vendus... 9 avril 1834... Anvers, J.B. Heirstraeten, [1834], nr 345.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél

294 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *Max. Mac. de Meulenaere*... vicaire-général de l'Evêché de Gand... e.a.... vente... 28 octobre 1834... Gand, [1834], nr 526.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642; met aant.: orné de 43 gravures... Superbe exemplaire.

Brulliot, *François*

295 Dictionnaire des monogrammes, marques figurées, lettres initiales, noms abrégés, etc.. Nouv. éd., rev. corr. et augm.... III. Munich, 1834, nr 1182.

Volledige titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae venevnt exemplaria apud Theod. à Tulden qui Iconum Tabulas...; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Cet ouvr. contient quarante trois estampes, avec le frontispice et le portrait de l'Infant, gravé par *P. Neefs:* le reste est gravé par *Théodore van Tulden.* Opg. van de verschillende afkortingen van de naam van Theodoor van Thulden.

1e uitg. 1817, nr 254.

1835

296 Catalogue du... cabinet délaissé par le comte *Clemens-Wenceslas de Renesse-Breidbach...* vente... 1 octobre 1835... Anvers, [1835], 97, nrs 21 en 27. II. Tableaux, dessins... et gravures.

21. Portrait de Casperius Gevartius [d'après *Rubens* grav. par *P. Pontius*], in folio, belle épreuve.
1.-
27. Portrait de Petrus-Paulus Rubens [d'après lui-même, grav. par *P. Pontius*], in-folio, cintré en haut.
5. -; met: Portrait d'un vieillard avec barbe, probablement d'un *Roelans.*

297 Catalogue d'une... collection de livres... ayant fait partie de la bibliothèque de... *Richard Heber...* vente... à Gand, le 26 octobre 1835... Gand, 1835, nr 958.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: bas. 3. -

298 Catalogue d'une collection de livres... [provenant de *B. de Quartenmont*, peintre]... vente... 15 décembre 1835... [Anvers], Ph. Ville, [1835], nr 82.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Ant.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: avec grav. r.

Matthäi, *Friedrich*

299 Verzeichniss der königlich sächsischen Gemälde-Galerie zu Dresden. I. Dresden, 1835, nr 924.

Petrus Paulus Rubens
Dieses Gemälde ist under der Benennung: Quos ego!... bekannt.
Zie aant. bij nr 548a; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

1836

299*a* Catalogue de la Bibliothèque de la ville de Lille. Histoire. II. Lille, 1836, nr 2461.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr. Antverpiae, Tvlden,...

300 Catalogue d'une collection de livres, délaissée par... Mr. *Groenedael*, peintre d'histoire... vente... 9 août 1836... Anvers, [1836], nrs 1 en 4.
1. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.
4. De opg. luidt: *Pompa Introitus Ferdinandi.* fig. in-fol. Zie nr 93 a.

301 Catalogue d'une collection de livres délaissés par... *J.J. van Hal...* vente... 23 août 1836... Anvers, [1836], nr 10.
De opg. luidt: *Introitus Ferdinandi.* 1 vol. avec planches. Zie nr 93 a.

[*Voisin*, *Auguste*]

302 Bibliotheca Hulthemiana, ou Catalogue... de la... collection de livres... délaissés par *Ch. van Hulthem*, curateur de l'université de Gand... IV. Gand, 1836, nrs 27837-27841.
27837. Pompa introitus... Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Joan Meursius, 1642; met aant.: v.b. fil. Superbe ouvrage enrichi de 42 bonnes estampes...[49]. 27839. [*C. Gevartius*] Triumph-wercken... ter eeren van den prins cardinael Ferdinandus... [Overgeset door *H. Neeffs*] Antw., Lauwereyns van Dienst [sic]. kl. in-4°, vél. [73]-[74]
27838. Roepende faem over de blyde incomste van den prins cardinael in Antwerpen, door *Chr. Van Essen.* Antw., 1635, kl. in-4°, vél.
27840. [*C. Gevartius*] Blyde incomste van den prins cardinael Ferdinandus binnen Antwerpen... overgeset door...

H. Neeffs. Antw., Lauwereys van Diest, kl. in-4°, d. rel. [73]-[74]

27841. *Pompa triumphalis introitus Ferdinandi...* Als titelopg. onvoll. voordeh. t.; bibliogr. adr.: Antv., Th. Van Tulden, (1642); met aant.: Bel exempl. *Meerman.* Toutes les estampes sont gravées d'après *P.P. Rubens*, par [*Th.*] *van Thulden* [47].

1837

303 Catalogue of... engravings, the property of... *William Young Ottley*, author of the History of engraving... and other works... auction... 17th of May, 1837... London, [1837], nr 266.

Archduke Ferdinand of Austria on horseback, by [*P.*] *Pontius.*

Hoyois, *H*[*enri*]-*J*[*oseph*]

304 Musée bibliographique; collection d'ouvrages imprimés... dont le moindre prix est de 1000 francs. Mons, 1837, nr 195.

Titel en aant. overgen. uit PEIGNOT [230].

Matthäi, *Friedrich*

305 Verzeichniss der könichlichen sächsischen Gemälde-Galerie zu Dresden. I. Dresden, 1837, nr 924.

Petrus Paulus Rubens.
Dies Gemälde ist unter der Benennung: Quos ego! - bekannt...
Zie aant. bij nr 548a; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

1838

306 Catalogue de livres... de la bibliothèque de Mr le baron *Le Candèle de Ghyseghem...* vente... 15 mars 1838... à Bruxelles. Gand, 1838, nr 428.

Als t. wordt opgegeven de voordeh. t.: *Pompa triomphalis introitus...*; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Theod. a Tulden, 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Parchemin, doré sur tranche, b.c.

307 Catalogue des livres de la bibliothèque de... *P.A.J. Pierets de Croonenburgh...* vente... 25 juin 1838... Malines, [1838], nr 1861.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: v.

308 Catalogue d'une... collection de livres... provenant de la bibliothèque de M. l'avocat *van Ypersele...* vente 19 novembre 1838... Bruxelles, [1838], nr 1444.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. v.j. in kol. met aant.: rel. d.s.t.

309 Catalog van Kunstsachen und Büchern welche in der Anstalt für Kunst und Literatur (R. Weigel) im Leipzig, vorrätig oder durch dieselbe besorgt werden. 6. Abth. Leipzig, 1838, nr 6821.

Als t. wordt opgegeven de voordeh. t.: *Pompa trivmphalis introitus Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Antverpiae, excudebat Joannes Mevrsivs Typographvs ivratvs Anno Salvtis MDCXLII; met aant.: Leider fehlen in diesem sonst schön erhaltenen Exemplar dieses sehr seltenen Prachtwerkes 5 Blätter nach *Basan* [137] die N° 1, 2, 5, 27, 43.

5 Thlr. 18 gr.

1839

[*Meersch*, *Polydore Charles van der*]

310 Première partie du Catalogue des livres... de *Pierre-Philippe-Constant Lammens*,... professeur à la Faculté des lettres et philosophie, bibliothécaire de l'université de Gand... vente... 15 avril 1839... [I] Gand, [1839], nr 4879.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; in kol.: 1641; met aant.: quelques légères tâches d'eau. Geb. met het boek van G. BECANUS; met aant.: m.d. et fil. d. Bel exemplaire; zie nr 93 a.

311 Catalogue d'une... collection de livres de la bibliothèque délaissée par... *A.J. Steenecruys*... vente... 16 décembre 1839... Anvers, [1839], nr 10.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641; met aant.: vél. très bel exemplaire. 29. -; gekocht door *Bruyncx.*

Brunet, *J*[*acques*] *Charles*

312 Manuel du libraire et de l'amateur de livres... 4e éd... II. Bruxelles, 1839, 298.
Dezelfde opg. en aant. als in de uitg. van 1814, nr 247, 1820, nr 257 en 1821, nr 261; voor de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1810, nr 243.

1840

313 Catalogue d'une... collection de livres... provenant de... *F.D. Witdoeck*, arpenteur-architecte, professeur à l'Académie royale d'Anvers... vente ... 10 mars 1840... Anvers, [1840], nr 104.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.

314 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *J.B. Delacroix père*... vente... 28 avril 1840... Courtrai, [1840], 90, nr 112.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: parch.

[*Michel*, *J.F.M.*]

315 Historische levensbeschrijving van P.P. Rubens... [Uit het Fransch vert.] Nieuwe verm. en verb. uitg. [door *Victor Charles van Grimbergen*]. Antwerpen, 1840, 192-240, 455-456.
Uitlegging der zinnebeeldige schilderyen voor de eerepoorten ontworpen, geschilderd door P.P. Rubens.
Voor 1e uitg. 1774, zie nr 150.

Hasselt, *André van*

316 Histoire de P.-P. Rubens, suivie du Catalogue général et raisonné de ses tableaux, esquisses,... avec l'indication des

lieux où ils se trouvent et des artistes qui les ont gravés. Bruxelles, 1840,158-165, 286, nrs 604-609; 307, nr 832, 834; 308, nr 836, 841-842; 310, nrs 860-861; 316, nrs 912-913, 915; 317, nrs 921, 924; 318, nr 925; 328, nr 1015; 329, nr 1019; 330, nr 1026; 333, nr 1054; 346, nr 1167.

De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.

1841

317 Rubens' allegories. 2 kol.

In: The Art-union. 1 Sept. 1841, 158, 2e-3e kol.

Beschrijving van het ex. van Mr. *Hilton*, Pentonville; heeft toebehoord aan Sir *James Thornhill*, wiens autograaf met het jaartal 1724 op het titelblad voorkomt. Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.

318 Catalogue d'une collection... d'estampes,... qu'à laissée... le baron *d'Asbeck*, ... vente... 18 octobre 1841... à Munich... Landshut, [1841], nr 130.
Portrait de Rubens [d'après lui-même grav. par *P. Pontius*].
BASAN [137], nr 48. Met aant.: Pièce capitale très rare, et magnifique d'épreuve.
13:30.

319 Guide de Windsor... avec une notice des tableaux... exposés dans le Château royal... 2e éd., par *E.A.R.* Windsor, 1841, 18.
[*Pierre Paul Rubens*]
La bataille de Nordlingen: les deux personnages principaux sont Ferdinand, l'Infant d'Espagne, et l'Archiduc Ferdinand d'Autriche.
Voor de uitg. van de katalogus, verschenen in 1842, zie nr 328.

Nagler, *G*[*eorg*] *K*[*asper*]

320 Neues allgemeines Künstler-Lexikon... X. München, 1841, 165, nr 32.
Pompa introitus... vier Blätter nach *Rubens*, von *Van Thulden* gestochen.
Latere uitgn, zie nrs 330, 337, 345, 449, 567 a.

Le Poittevin de Lacroix, *Edmund*

321 The traveller's guide in Antwerp... 3th ed. Antwerp, 1841, nrs 87-89, 127-128.
Catalogue of the paintings composing the Museum of Antwerp.
Rubens:
87. Sketch for a triumphal char.

88. Architectural Sketch for a triumphal arch.
89. One dito dito.

Theodore van Thulden:
127. Sketch of a triumphal Arch, which was erected at the entrance into Antwerp of Archduke Ferdinand.
128. Sketch of another triumphal Arch, having served for the same purpose.
Voor de verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 255.

1842

322 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *Joseph-Jean van Crombrugghe*, avocat, bourgmestre de la ville de Gand... vente... 10 mars 1842... Gand, [1842], nr 102.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Joan. Meursius, 1642; met aant.: v. superbe ouvrage, enrichi de 42 bonnes estampes...

323 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par *un amateur*... vente... 6 avril 1842... [Anvers, J.B. Heirstraeten, [1842], nr 41.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: statua equestri Principis, comment. illustr. à *G. Gevartio* vél. t.b.c.

324 Catalogue de livres... ayant formé la bibliothèque de... M. *Rymenans...* vente... 6 juin 1842... Gand, 1842, nrs 6304-6305.

6304. [*C. Gevartius*] Corte wtlegginghen van alle de triumph-wercken... overgeset door *J. Neefs.* [Hantw., 1635] [73]-[74].
1 fr.; gekocht door *C.Ph. Serrure* [418a].
6305. [*C. Gevartius*] Inscriptiones arcuum triumphalum. [72]
45 fr.; gekocht door *C.Ph. Serrure* [418a].

325 Catalogue de la... collection de livres, délaissée par *P.A.*, baron *van Kessel...* vente... 27 juin 1842... Anvers, 1842, nr 793.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.; Antv., 1685 [sic]; z. opg. van j. in kol.; met aant. v.

326 *Brunet*, *J*[*acques*] *Charles* Manuel du libraire et de l'amateur de livres... 4e éd., originale. II. Paris 1842, 397.

De tekst van de vorige uitgn: 'Nous ferons observer que cet ouvrage porte pour date 1642, parce qu'on a ajouté un I à la plume: dans l'exemplaire à vélin, il y avait seulement XLI' wordt vervangen door: 'A la fin de ce même exemplaire, la date est exprimée en chiffres romains (CI□.DC.XLI), tandis que dans les autres elle porte toujours 1642 en chiffres arabes'. Voor de eerste maal vermeldt BRUNET, dat een ex. op perkament bewaard wordt in de 'Bibliothèque du Roi' te Parijs.
Voor de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1810, nr 243.

327 Catalogue des livres imprimés de la Bibliothèque de la ville de Besançon. [III]. Histoire. Besançon, 1842, nr 4811.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerp., 1635; met aant.: avec 29 estamp... vél., tr. dor. [8]

328 The Royal Windsor guide,... A new ed., enlarged and rev. Windsor, 1842, 46.

[*Peter Paul*] *Rubens*
Battle of Nordlingen: principal figures on horseback in the foreground, Ferdinand, Infant of Spain, and Archduke Ferdinand of Austria.
Voor de uitg. van de katalogus, verschenen in 1841, zie nr 319.

1843

329 Catalogue... van... boeken,... nagelaeten door... *P.A. Blinckvliet*, pastor der kerke van den H. Apostel Andreas binnen Antwerpen, welke zullen verkogt worden... op... 23 Augustus 1843... [Antwerpen, 1843], nr 18*a*.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; met aant.:... les deux portraits du Prince... se trouvent à la tête de ce livre... la plance [de *S. à Bolswert*], qui se trouve à la page 144, manque presque à tous les exemplaires.

Nagler, *G*[*eorg*] *C*[*aspar*]

330 Neues allgemeines Künstler-Lexikon... XIII. München, 1843, 581.

Die Allianz des Königs Ferdinand von Ungarn,... mit Carl Ferdinand, Infanten von Spanien, bei Nordlingen... Diese Darstellung malte *Rubens*... Das Bild wird jetzt in der Gallerie zu Wien aufbewahrt. Die geistreiche Skizze zu diesen Allianzbild ist in der Sammlung zu Lutonhouse. Prent nr 9.
Das 'Quos egos' in Dresden. Prent nr 7.
Die Vermählung Philipps des Schönen mit der Prinzessin Johanna von Aragonien. Prent nr 15.
Ferdinands Sieg bei Calloo. Stich von *S. à Bolswert.*
Vermeldt de *Pompa introitus Ferdinandi* met de voordeh. t.: *Pompa triumphalis introitus...*; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642.

Voor de verschillende uitgn, zie nr 320.

1844

331 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 29 juillet 1844... Anvers, Ancelle, [1844], nr 409.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641; met aant.: vél. Bel exemplaire.

332 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 2 septembre 1844... Anvers, J.H. Conart, [1844], nr 33.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: veau; wordt het werk van

G. Becanus of *C. Gevartius* bedoeld? Zie nr 93 a.

1845

333 Catalogue d'une.. collection de livres, qui seront vendus à la maison mortuaire de dame V^e^ *Le Poittevin de La Croix*,... [17 février 1845]. Anvers, 1845, nr 79.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, J. Meursius, 1641; met aant.: r. parch.
17.00 fr.

334 Catalogue d'une... collection de dessins... gravures... et livres, délaissés par *J.B.J. Emmerechts*, *Van Bellingen*, e.a.... vente... 13 octobre 1845... Anvers, [1845], 15.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Bel exempl... vél. doré.

335 Catalogue des livres... de [*Charles*] *de Bremmaecker*, provenant en grande partie de... *Ch. van Hulthem*... vente... 27 octobre 1845... Gand, [1845], nr 1713.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v. fauv. richement d.s. pl. Superbe exemplaire. *V*[*an*] *H*[*ulthem*]. Toutes les estampes sont... doublées de papier royal, d'après la méthode de Mr. [*Gosuinus*] *Uilenbroek* [112a], à qui ce bel exemplaire a appartenu. *V*[*an*] *H*[*ultem*] [302].

336 Catalogue des livres... de... *L. Deroovere de Roosemeersch*, ancien conseiller à la Cour d'appel de Bruxelles... vente... 15 décembre [1845]... Bruxelles, 1845, nrs 565, 567.

565. [*C. Gevartius*] Corte uitlegginghe van alle de triumph-wercken... 1635. d.r. 567. *Pompa introitus*... Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: bonnes épreuves.

Nagler, *G*[*eorg*] *C*[*asper*]

337 Neues allgemeines Künstler-Lexikon... X. München, 1845, 521, 581.

Zie nr 330.

1846

Mertens, *F*[*rans*] *H*[*endrik*]

337*a* Bibliotheca Antverpiensis. Catalogue méthodique de la Bibliothèque publique d'Anvers,... II. Anvers, 1846, nr 7617.

Voll. bibliogr. opg., met afkortingen; bibliogr. adr.: Antverpiae veneunt exempl. apud Theod. a Tulden qui iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineavit et sculpsit [sic]. Antverpiae excudebat Ioannes Meursius. 1641. Onder nr K 7617 zijn gekatalogiseerd: 1e ex., tegen het hierboven vermeld ex., dat vermoedelijk in zeer slechte staat was, geruild bij Zazzarini te Antwerpen in 1928; 2e ex. aangekocht bij F. Muller in 1899 [515].

R]*eiffenber*]*g*, [*Frédéric*] *de*

338 Recueil d'opuscules de Gaspar Gevaerts, fait par lui-même.
In: Le Bibliophile belge. 1846, 168.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerp., 1641 (1642).
Bijdr, is ondert.: *De Rg.*
Bij BRUNET [326] foutief vermeld: III. 1855, 168.

[*Meersch*, *Polydore Charles van der*]

339 Catalogue raisonné de la... collection de dessins et d'estampes... formant le cabinet de... *Ch. van Hulthem...* délaissée par *Ch. de Bremmaecker...* vente... 8 juin 1846... Gand, [1846], nrs 2134, 2256, 2355.
2134. Ferdinand d'Espagne, jusqu'aux genoux, d'après [*Th.*] *Van Thulden*, *J. Neefs* sculp.
2355. Portrait de Ferdinand, cardinal infant d'Espagne à cheval, d'après *Rubens... P. Pontius* sculps.
2256. Portrait de Casp. Gevastius, assis dans un fauteuil, d'après *Rubens... P. Pontius* sculps. - Le même en contre-partie, le titre à rebours.

340 Catalogue d'une... collection de livres... délaissée par... *J. de Dryver...* juge-de-paix à Malines... vente... 13 octobre 1846... Malines, [1846], nr 12.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: a.r.

341 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par *Henri Vanderhaert*, directeur de l'Académie à Gand,... vente... 25 novembre 1846... Gand, [1846], nr 217.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: v.d.s. pl. 7.50 fr.

1847

342 Catalogue d'une... collection de livres... de... *Albert-Philippe-Charles*, vicomte *de Vaernewyck*,... avocat... vente... 13 juillet 1847... Malines, [1847], nr 3749.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; z. opg. van j. in kol.
125 fr.; aangekocht door *De Bruyne.*

Papebrochius, *Daniel*

343 Annales Antverpienses... Ad. Cod. ms. ex Bibl. Regia quae vulgo Burgundica vocatur ediderunt *F.H. Mertens* et *Ern. Buschmann.* IV. Antverpiae, 1847, 324-325, 438.
De auteur noemt de *Pompa introitus Ferdinandi* 'ea elegantis splendoreque, ut nusquam sine admiratione visus sit libre, numquam videri possit.'

Britz, *Jacques*

344*a* Mémoire en réponse à la question suivante: Les anciens Pays-Bas autrichiens ont produit des jurisconsultes distingués, qui ont publié des traités sur l'ancien droit belgique,... Bruxelles, 1847, 176.
Mém. couronnés et mém. des savants étrangers, publ. par l'Acad. des sciences, des lettres et des beaux-arts. Sér. in-4°, t. XX.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, 1642; met aant.: Le MS [de *F. Mols* [170]] 1, 376 de la Bibl. roy. donne la description de ce livre que nous n'avons pu nous procurer.

344*b* Bibliotheca Willemsiana, ou Catalogue de la... collection de livres, délaissés par *J*[*an*] *F*[*rans*] *Willems*,... vente... 1 février 1847... I. Gand, [1847], nr 1847.

[*H. Neeffs*]. Triumphael incomst van den... prince cardinael Ferdinand... binnen Antwerpen... Antw., 1635 [76]. 5 fr., gekocht door *Van Dale.*

1848

Nagler, *G*[*eorg*] *K*[*aspar*]

345 Neues allgemeines Künstler-Lexikon... XVIII. München, 1848, 450, nr 8.

Onvoll. opg. van de titelbladen van een exemplaar op perkament en op gewoon papier; beide volgens [*G.*] *de Buré* [169]; met aant.: Dieses seltene Prachtwerke

kommt in Drucken auf Pergament und Papier vor. Die ersteren weichen in Etwas von den anderen ab und haben auch die Jahrzahl 1641. Diesem Werke ist manchmal ein Blatt beigelegt, welches ebenfalls eine Triumphpforte enthalt, die aber nicht ausgefürt wurde. Voor de verschillende uitgn, zie nr 320.

Papebrochius, *Daniel*

346 Annales Antverpienses... Ad Cod. ms. ex Bibl. Regia quae vulgo Burgundica vocatur ediderunt *F.H. Mertens...* et *Ern. Buschmann...* V. Antverpiae, 1848, 40.
Deprecatur Magistratus ne Caesarum statuae, dono suo ad Palatium Bruxellense translate, venumdentur.

347 Oude Vlaemsche liederen ten deele met de melodieën, uitgeg. door *J*[*an*] *F*[*rans*] *Willems.* Gent, 1848, 100-101.
Een heerlijck triumphliet. (A^{o} 1635) Op de wyze: Onlangs sijnde vol onrusten. De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand wordt bezongen in de strofen 8-13. M. SABBE, De aanstelling van den Prins Kardinaal tot Landvoogd en onze volkspoëzie.
Ledeberg-Gent, [1931], 2-4. [603a]

Voor de verschillende drukken van het lied, zie nr 81.

1849

348 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 12 février 1849... Gand, [z.n. van dr.], janvier 1849, 6, nr 25.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1641; met aant.: rel. en veau éc. bel exempl.

Mertens, *F*[*rans*] *H*[*endrik*] en *K*[*arel*] *L*[*odewijk*] *Torfs*
349 Geschiedenis van Antwerpen... V. Antwerpen, 1849, 436-438, 441-442.
Volledige titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae veneunt exemplaria apud Theod. a Tulden,...; z. op. van j. in kol.

[*Laet*, *Johan Alfried de*]
350 Catalogue du Musée d'Anvers... [Anvers, impr. de J.E. Buschmann, 1849], nrs 223-227.
Pierre Paul Rubens.
223. Arc de triomphe, dit de Philippe I. Face antérieure... est le modèle de l'arc triomphal élevé entre la place de Meir et la rue des Tanneurs en faisant face à celle-ci. Il est peint par [*Th.*] *Van Thulden*, ainsi que le N° 224. H. 1.03. L.O. 72. B.
Met onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Anvers, Joannes Meursius, 1641.
224. Arc de triomphe, dit de Philippe I. Face postérieur faisant face à la place de Meir. H. 1.04. L. 0.73. B.

225. Arc de triomphe, dit de la Monnaie. Face antérieure, Modèle composé et peint par *Rubens*, de l'arc de triomphe, érigé près de l'hótel des Monnaies, vu de la place dite le Rivage. H. 1.04. L. 0.71. B.
226. Arc de triomphe dit de la Monnaie. Face postérieure, vue de la rue du Couvent. H.L. 03. L. 0.71. B.
227. Char de triomphe... dit Laurea Calloana (les lauriers de Calloo).
Zie aant. bij nr 352; voor de verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 255.

1850

351 Catalogue d'une... collection de livres... provenant en grande partie de la bibliothèque de... *Lens*, docteur en médecine... vente... 28 mai 1850... Anvers, [1850], nr 272.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; vermeld als j. van uitg. 1641; aant.: v.

1851

Lerius, *Théodore van*

352 Notice sur le Catalogue du Musée d'Anvers, rédigé par... Jean-Alfred de Laet... Gand, 1851, 28.
Overdr. uit: Messager des sciences historiques, des arts et de la bibliographie de Belgique, 1851.
'Nous serions charmés de voir dans la prochaine édition du catalogue, les deux compositions de *Théodore Van Thulden* (n°s 223 et 224),

figurer auprès du portrait peint par ce maître, que possède le Musée. *Rubens* est assez riche de son fonds, pour qu'on puisse se dispenser de faire servir les tableaux d'autres artistes, à enfler son contingent aux yeux des lecteurs peu attentifs... Les n°s 223 et 224 peints par *Van Thulden*, et qui proviennent de notre hôtel-de-ville, ont... été enlevés en 1794 en n'ont revu Anvers qu'en 1815.
Bespr. van de katalogus, vermeld onder nr 350.

1852

353 Catalogue des livres provenant des bibliothèques du... roi *Louis-Philippe...* vente... 8 mars 1852... Bibliothèques du Palais-Royal et de Neuilly. I. Paris, 1852, nr 2439.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae, 1642; met aant.: v.f. tr. d.

354 Catalogue de la... collection de livres... délaissés par *J.J. Comer*, jugede-paix à Nevele... vente... 25 mai 1852... [Gand, 1852], nr 1585.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp., 1642. veneunt exemplaria apud Th. à Tulden; met aant.: veau, cet ouvrage renforme 42... planches... exempl. du 1^{r} tirage, avec plusieurs planches coloriées.

355 Catalogue d'une... collection de tableaux... gravures... de [*Jan Jozef*] *Deloose...* directeur de l'Académie de St Nicolas, e.a... vente... 8 novembre 1852... Anvers, [1852], 6, nr 20.

Gravures d'après *Rubens:* Pompa introitus Ferdinandi Austriaci hispaniarum infantis etc. in Urbem Antverpiam.

1853

356 Catalogue d'une... Collection de livres... délaissés par... *A. van Camp*... vente... 17 octobre 1853... Anvers, [1853], nr 119.
Vermeldt als t. de voordeh. t.: *Pompa triumphalis Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Anv., 1641; met aant.: rel. parch. B. c.
23 fr.

357 Catalogue d'une collection de livres... vente... 27 décembre 1853... [Anvers, L.-P. de La Croix,] 1853, nr 362.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., 1641; met aant.: r. parch. très belles [sic] exemplaires.
30 fr.

1854

358 Catalogue d'une... collection de livres, provenant de la bibliothèque de Monsieur le baron de *W*.... ...vente... 28 septembre 1854... [Anvers, P.J. van Aarsen, 1854], nr 700.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: v. tr. dor.

Michiels, *Alfred*

359 Rubens et l'école d'Anvers... Paris, 1854, 175-177.
Over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Joannem Meursium; met aant.: Certains exemplaires sont datés de 1641; les autres de 1642.

Le Blanc, *Ch*[*arles*]

360 Manuel de l'amateur d'estampes... I. Paris, 1854, 435, 2e kol., nr 218.

Prent gesneden door *Schelte à Bolswert.*

1855

361 Catalogue d'une... collection de livres... de... *J.G. Smolderen...* ancien professeur à l'Athénée royal d'Anvers... vente... 3 septembre 1855... Anvers, [1855], 131, nr 51.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635, z. opg. van j. in kol.

362 Catalogue d'une... collection de livres d'histoire... délaissée par... la demoiselle *M.T.B. Verbeeck...* vente... 24 octobre 1855... Anvers, 1855, nr 1.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1638 [sic]; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél. superb. 50 fr.

1856

363 Catalogue de tableaux... livres... délaissés par... *J.J. Verellen*, peintre d'histoire et ex-professeur à l'Académie royale des beaux-arts d'Anvers... vente... 15 septembre 1856... Anvers, [1856], nr 9.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae; z. opg. van j. in kol.

364 Catalogue des tableaux de la Galerie royale de Dresde... Dresde, [ca 1856], nr 375.
Pierre Paul Rubens
Quos ego!...
Zie aant. bij nr 548a; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

1857

Hübner, *Julius*

365 Verzeichniss der königlichen Gemälde-Gallerie zu Dresden... Dresden, 1857, nr 788.
Peter Paul Rubens
Quos ego...
Zie aant. bij nr 548a; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

366 Catalogue du Musée d'Anvers. 2e éd.... [Anvers, impr. J.-E. Buschmann,] 1857, nrs 284-286, 367-368.
Pierre Paul Rubens
284. Arc de triomphe dit de la Monnaie. Face antérieure.
Met onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Anvers, Joannes Meursius, 1641.
285. Arc de triomphe, dit de la Monnaie. Face postérieure.
286. Char de triomphe... Cette composition provient de l'Hôtel-de-Ville d'Anvers.
Théodore van Thulden

367. Arc de triomphe, dit de Philippe I. Face antérieure.
368. Arc de triomphe, dit de Philippe I. Partie postérieure.

Les n°s 367-368 proviennent de l'Hôtel-de-Ville d'Anvers.
Voor de verschillende uitgn, zie nr 255.

367 Catalogue des livres... délaissés par... le Dr [*Louis*] *Casterman*, professeur à l'Athénée royal d'Anvers, et dont la vente... aura lieu le... 19 octobre 1857,... [Anvers, 1857], nr 281.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.

1858

368 Catalogue de... livres... délaissés par *Henri Pierre Verdussen...* vente... 21 juin 1858... Anvers, 1858, nr 4487.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1635; met aant.: vél. 27 fr.

369 Catalogue des livres... formant le cabinet de... *Borluut de Noortdonck...* vente... 19 juillet 1858... II. Gand, [1858], nr 3892.
3696, nr 5. Joannis Gevartii tumulus, *PP. Rubens* delin. [*A.*] *Lommelin* sculp. 3892. Vermeldt de voordeh. t. als t.: *Pompa triumphalis introitus...*; bibliogr. adr.: Antverpiae, Th. Van Tulden, (1642); met aant.: v. jasp. à comp. de v. vert., rich. d., dent. tr. d. et gauffr. Magnifique exemplaire de ce bel ouvrage.

1858-1859

Mariette, *P*[*ierre*] *J*[*ean*]

370 Abecedaria... ouvr. publ... par *Ph. de Chennevières* et *A. de Montaiglon.* V. Paris, 1858-1859, 122-123.

Archives de l'art français. X.

L'entrée du cardinal Ferdinand dans la ville d'Anvers. 122

Le portrait de Ferdinand en demi corps. 123

Neptune reprimant la violence des vents; l'entrevue du cardinal infant et de Ferdinand, roy de Bohème et de Hongrie. 123

L'épreuve de la représentation d'un arc de triomphe qui ne put être dressé pour 123

l'entrée de l'archiduc dans Anvers, parce qu'on n'en eut pas le temps.

1859

371 Catalogue des livres... de... *De Crane d'Heysselaer*... vente... 14 novembre 1859... Malines, 1859, nr 1299.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.

1860

372 Catalogue d'une... collection de livres... délaissée par... *Jean* Baron *de Pelichy-van Huerne*... bourgmestre de la ville de Bruges... vente... 24 juillet 1860... Bruges, [1860], nr 1088.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Van Tulden; z. opg. van j. in kol.

373 Catalogue des livres... de... *Joseph Paelinck*, artiste-peintre... vente... 26 novembre 1860... II. Bruxelles, 1860, 476-477.
476. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Th. a Thulden (1642); met aant.: dem. rel. Exemplaire restauré en plusieurs endroits; le portrait

de C. Gevaerts, comme dans presque tous les exemplaires, manque dans celui-ci. 28 fr.; aangekocht door *Kockx.*
477. Onvoll. titelopg., z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vélin, exemplaire très fatigué.
11 fr.; aangekocht door *Flanneau*, Brussel.

1861

Brunet, *Jacques-Charles*

374 Manuel du libraire et de l'amateur de livres... II. Paris, 1861, kol. 1575.
Dezelfde tekst als in de uitg. van 1642 [326], met enkele wijzigingen; BRUNET schrijft in alle uitgn *sculpsit* in plaats van *scalpsit.*
Voor de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1810, nr 243.

[*Ruelens*, *Charles*]

375 Catalogue des livres... formant la bibliothèque de... *J.B.Th. de Jonghe*,... II. Bruxelles, 1861, nr 6334, 7041.
6334. [*C. Gevartius*] Inscriptiones arcuum triumphalium [72]... met aant.: vélin, tr. dor.
7241. [*C. Gevartius*] Corte wtlegginghen van alle de triumphwercken... overgeset door *H. Neef*[*f*]*s*, Hantwerpen, (1635) [73–74], met aant.: veau fauve.

1862

Bürger, *W.* [Pseud. voor *Théophile Thoré*]

376 Musée d'Anvers. Bruxelles, 1862, 62-63.

De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand. De *Pompa introitus*, met onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, Jan Meursius, 1641; 3 schetsen van *Rubens.* Voorzijde en achterzijde van de zegeboog der Munt, De zegenwagen van Kalloo.

Reynart, *Ed*[*ouard*]

377 Notice des tableaux... exposés dans les galeries du Musée des tableaux de Lille. 3e éd. Lille, 1862, nrs 128-129.

Pierre-Paul Rubens
128. L'Abondance. H. 2,84.-L. 1.36.-T. - Fig. de 2.47.
129. La Providence.
Pendant du précédent.
Ces deux figures allégoriques faisaient partie de l'un des onze arcs de triomphe élévés par *Rubens* en 1635... Ces deux tableaux ont été achetés par la ville en 1860. Voor latere uitgn van de katalogus, zie nrs 405, 417.

Leclercq, *Emile*

377*a* Rubens au Musée de Bruxelles.
In: Revue trimestrielle. 1862. II, 137.
Over de portretten van de aartshertig Albrecht en de infante Isabelle.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

378 Catalogue d'une collection de tableaux... de livres... provenant des successions de... *K...*, S..., *Herckenrath*, *Montangie* e.a.... vente 14 avril 1862... Anvers, [1862], 28, nr 2.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: vél.

379 Catalogue de livres... de... Mr le baron *Ch. du Trieu de Terdonck...* vente... 30 juin 1862... Malines, 1862, nr 10.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; z. opg. van j. in kol.

Graesse, *Jean George Théodore*

380*a* Trésor de livres rares et précieux... III. Dresde, 1862, 76, 1e-2e kol.
Neemt de bibliogr. aantn van BRUNET [374] zonder onderzoek over.

380*b* Anecdotes of painting in England... collected by the late *George Vertue*; digested and published from his original mss. by *Horace Walpole...* A new ed., rev. with additional notes by *Ralph N. Wornum.* I. London, 1862.
Dezelfde tekst als bij de uitg. van 1762. Zie nr 128b.

Dejardin, *A*[*dolphe*]

381 Description des cartes de la province d'Anvers et des plans de la ville. Anvers, 1862, 28-29, nr 28; 141-142, nr 118.
Beschrijving van de kaart op prent nr 43; met voll. titelopg.: Antverpiae veneant [sic] exemplaria apud Theod. a Tulden, qui iconum tabulas... Prostant apud Guilielmum Lesteenium et Henricum Aertssens. Anvers, Jean Meursius, 1641.

382 Catalogue de la... collection d'estampes... formant le cabinet de... *L****, de Marseille... vente... 8 décembre 1862... [Paris], 1862, nrs 573 en 576.

573. Pierre Paul Rubens, d'après lui-même, par *P. Pontius*... Magnifique épreuve. 576. Ferdinand, cardinal... à cheval, d'après *Rubens* par *P. Pontius.* Superbe épreuve.

383 Catalogue d'une... collection de gravures... délaissées par *Erin Corr...* vente... 22 décembre 1862... Anvers, [1862], 12, nr 208.

Portrait de Rubens, par [*P.*] *Pontius*, d'après *Rubens.*

Hübner, *Julius*

384 Catalogue de la Galerie royale de Dresde... Trad. de *J. Grangier*, rev. par *A. Maillard*... 2e éd. Dresde, 1862, nr 824.

Peter Paul Rubens
Quos ego! -
Zie aant. bij nr 548b; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

1863

Kramm, *Christian*

385 De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters... VI. Amsterdam, 1863, 1628.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Th. van Thulden, (1642); met aant.: 42 pl., en het Portret van Ferdinand, door *J. Neeffs*, ook met het adres van Joan. Mursius [sic]. Hiervan bestaan pracht-exemplaren, op perkament gedrukt, die, bij het adres van Van Thulden, het jaartal 1641 voeren.

1864

Fétis, *Edouard*

385*a* Catalogue descriptif et historique du Musée royal de Belgique (Bruxelles)... Bruxelles, 1864, nrs 294-295.

Pierre Paul Rubens

Portrait de l'archiduc Albert. H. 1 m. 30 c. - L. 1 m. 5 c. - Tableau.

Portrait de l'infante Isabelle. H. 1 m. 30 c. - L. 1 m. 5 c. - Tableau.

Ces portraits furent peints pour l'arc de triomphe élevé à Anvers, place de Meir, à l'occasion de l'entrée de Ferdinand d'Autriche... Les deux portraits furent mis en vente publique à Londres, en 1829, dans la collection de *Thomas Emerson:* mais ils ne furent pas adjugés. Ils passèrent peu de temps après, dans les mains de *M. Héris*, de qui l'administration communale de Bruxelles les acquit pour le Musée... Gravés avec quelques changements par *Van Thulden*,

dans la *Pompa introitus Ferdinandi Austriaci.* Smith, nrs 1184-1185. 2e uitg. 1865, nr 391a; 3e uitg. 1869, nr 403a; 4e uitg. 1877, nr 434a; 5e uitg. 1882, nr 456c.

386 Catalogue de la bibliothèque de... *A. van der Linde*, docteur en philosophie... vente... 7 avril 1864... Bruxelles, 1864, nr 845.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. a Tulden, (1641); met aant.: 40 pl.; vélin à comp., tr. dor. Bel exempl. du premier tirage, comme l'indiquent l'adresse de l'éditeur et la date de 1641 au dernier feuillet; l'exempl. possède la planche de Ferdinand à cheval, gravée par [*P.*] *Pontius*, ainsi que la planche rare [de *S. à Bolswert*] de la p. 146.

Torfs, *Lodewijk*

387 Feestalbum van Antwerpen; herinneringen uit de Blijde Inkomsten, landjuweelen, tornooispelen, ommegangen, jubelfeesten en andere openbare vieringen in de Scheldestad. Versierd met talrijke platen geteekend en gesneden door de befaemde teekenaren, en plaetsnyders, uitgeg. door *Désiré van Spilbeeck*,... Antwerpen, 1864, 32-36; met bibliografie, 80-81; 4 afb., 1 portr.
Overdr. uit: De Vlaamsche school, 1864, 152-154.
Over de Blijde Intrede van Prins Ferdinand te Antwerpen, de *Pompa introitus*

Ferdinandi en de vlugschriften naar aanleiding van deze plechtigheid verschenen. In de bibliografie wordt vermeld een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi:* volledige titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae veneunt exemplaria apud Theod. a Thulden,...; in kol.: Antverpiae excudebat Ioannes Meursius, 1641. Onder de afbn: Wapen van Don Ferdinand, 4,5 × 6, blz. 32; Triumfwagen voor de victorie van Calloo, 1638, get. door *V. De Doncker*, 16 × 28, blz. 36.

Linnig, *Jos*[*eph*]

388 Catalogue de la... collection d'estampes, livres à figures... composant la cabinet de... *A. Bruyninckx*,... chef du secrétariat de la ville d'Anvers... vente... 2 novembre [1864]... Anvers, 1864, nr 1235.
Onvoll. titelopg.; titel vert. in het Fransch; z. bibliogr. adr.; met aant.: vélin doré sur tr., 43 pl., Bel exempl. du premier tirage avec la date 1641. Le portrait de l'Infant à demi-corps manque, mais il est remplacé par celui de l'Infant à cheval, gravé par [*P.*] *Pontius;* on trouve aussi dans le volume la gravure en grand de la balustrade, qui servit de couronnement pour les portiques 17, 18, 19, 20, 21, 22, et qui manque ordinairement, ainsi que la planche [de *S. à Bolswert*] de la p. 146 qui est rare.

389 Histoire des peintres de toutes les écoles. [VI]. Ecole flamande. Paris, 1864, passim.
Silvestre, *Théophile.*
Pierre Paul Rubens.

Bijdr. afzonderlijk gepag., zie blz. 26.
'Rubens fit, de sa main, les esquisses légèrement coloriées, qui ornent les onze arcs de triomphe élévés sur le passage du prince.'
Mantz, *Paul.*
Théodore van Thulden.
Bijdr. afzonderlijk gepag., zie blz. 2.
De blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen. *Pompa introitus Ferdinandi.* Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; als j. van uitg. 1642.

390 Catalogue des livres anciens de la Librairie de Fr.-J. Olivier [, à Bruxelles].
In: Annales du bibliophile belge et hollandais. December 1864, 48, nr 118.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, excudebat Joannes Meursius, 1641; met aant.: vélin, tr. dor. Très bel exemplaire du premier tirage, fort rare, ayant le faux-titre en 7 lignes et au dernier feuillet l'adresse de Van Meurs, avec la première date. Outre les 39 planches, d'après *Rubens*, que renseigne la table, l'exemplaire renferme: 1° Le beau portrait de Ferdinand à cheval... (dans les exempl. ordinaires cette planche est remplacée par un portrait en buste,...). 2° La planche suprimée [de *S. à Bolswert*] à la page 144, avec l'inscription: *Bellorum jaceo infando...* etc. Et enfin les six pièces, dites la Balustrade, qui forment le complément du dessin de l'arc de triomphe des Empereurs d'Autriche. Cette suite, extrêmement rare, est montée

sur deux grandes feuilles et
mise à sa place dans le texte.

Waagen, *G*[*ustav*] *F*[*riedrich*]

391 Die Gemäldesammlung in der kaiserlichen Ermitage zu St. Petersburg,... München, 1864, 145-146, nrs 561-566.

Peter Paul Rubens.
561. Abschied des Cardinal Infanten von seinem Bruder, dem König Philipp IV. von Spanien, h. 15 1/2, br. 15 3/4. V. Holz. [Prent nr 10].
562. Der triumphirende Einzug des Infanten in Antwerpen, h. 16 1/2, br. 17 1/2 V. Holz. [Prent nr 6].
563. Der Infant, zwischen Tugend und Laster, folgt der ersten, h. 23 1/2, br. 16 3/8 V. [Prent nr 37].
564. Der Infant auf dem Triumpfwagen, ohne Zweifel wohl in Bezug auf seinen Sieg bei Nördlingen, h. 23 1/2, br. 16 1/2 V. [Prent nr 28].
565. Allegorische Vorstellung der Stadt Antwerpen, h. 17 1/4, br. 17 3/4 V. [Prent nr 33].
566. Krieg und Frieden mit ihren Folgen, allegorisch dargestellt, h. 15 1/2, br. 15 1/2 V. Holz. [Prent nr 31].
Sämmtliche sechs Skizzen aus der Sammlung *Walpole.*

Fétis, *Edouard*

391*a* Catalogue descriptif et historique du Musée royal de Belgique (Bruxelles)... 2e éd. Bruxelles, 1864, nrs 294-295.
Voor de opg. en de verschillende uitgn, zie 1864, nr 385a

1865

392 Catalogue de la bibliothèque de... *Louis Vercruysse*, bibliophile... à Courtrai... vente... 6 février 1865... I. Bruxelles, 1865, nr 2287.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642; met aant.: vél., fil. d.s. tr. Ce magnifique ouvrage contient, outre les belles pl. de *Gevartius* [sic], qui sont au nombre de 41, le port, équestre du prince Ferdinand; on a ajouté même à ces gravures un autre portr. du prince debout, dessiné par [*Th.*] *Van Thulden* et exécuté par [*J.*] *Neeffs*, ainsi qu'une pl. de [*S. à*] *Bolswert* qu'on ne trouve pas dans les autres exempl. Le faux-titre de l'ouvrage est imprimé en 7 lignes, et on lit ces mots gravés au bas du frontispice: 'Antverpiae veneunt exemplaria apud Th. a Thulden' ce qui selon *Brunet* ne se trouve que dans les exempl. du 1 tirage.
60 fr.

393 Catalogue d'une... collection d'estampes... & livres... provenant de... *J.H. Bauclercq*... vente... 6 novembre 1865... Anvers, 1865, 53, nr 171.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: Vélin. Le portrait de C. Gevaerts manque comme dans presque tous les exemplaires ainsi que le portrait de l'infant à demi-corps qui est remplacé par le même personnage à cheval et le projet d'un arc de triomphe qui n'a point été exécuté, faute de temps, cette planche manque très-souvent dans le recueil.
32 fr.

394 Bibliotheca Tydemania [*H.-W. Tydeman*]. Pars quarta. 's-Gravenhage, 1865, nr 577.

Planche allégorique [de *S. a Bolswert*] s. l'arrivée du Cardinal Infante à Anvers (1634). *G. Hendricx* sculps. et fec., fol.

395 Catalogue de l'intéressante collection d'estampes... composant le cabinet de... M. le chevalier [*J.*] *Camberlyn...* [Bruxelles, 1865], nr 3110.

Gaspard Gevaert; d'après *Rubens*, grav. par *P. Pontius....* Superbe épreuve, avant les armes. Très-rare à rencontrer de cette beauté.

Spooner, *S.*

396 A biographical history of the fine arts... II. New York, 1865, 965, 2e kol.

A set of eight plates of Triumphal Arces designed by *Rubens*, for Entry of Cardinal Infant Ferdinand into Antwerp [engraved by *Th. Van Thulden*].

1866

Siret, *A*[*dolphe*]

397*a* La note à payer pour le livre intitulé: Pompa triumphalis introitus Ferdinandi Austriaci Hispaniarum, etc. publ. par la ville d'Anvers. Bruxelles, Hayez, 1866. 21.5 x 14 8o, 14 blz.

Overdr. uit: Bulletin de l'Acad. roy. des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. 35e année, 2e sér., t. XXII, 1866, 160-171.
Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae veneunt exemplaria apud Theod. a Tvlden... Prostant apud Guilielmum Lesteenivm... Opg. van titelprent en 39 prenten.

1867

Brunet, *Gustave*

397*b* Curiosités bibliographiques et artistiques. Livres, manuscrits et gravures qui, en vente publique, ont dépassé le prix de mille francs... Genève, 1867, 42-43.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae, 1541 [sic]. Beschrijving van ex. op perkament, nu in het bezit van de Bibliothèque nationale te Parijs; zie nr 66.

Hübner, *Julius*

397*c* Verzeichniss der königlichen Gemälde-Gallerie zu Dresden... 3. wesentlich verm. Aufl. Dresden, 1867, nr 824.

Peter Paul Rubens
Quos ego...
Zie aant. bij nr 548b; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

398 Catalogue des livres... formant le cabinet de... *Anselme van den Bogaerde...* vente... 18 mars 1867... II. Bruges, [1867], nr 6412.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: vélin, à filets... il manque à notre exempl. une seule planche, 'le portrait de Gevaert' qui devrait se trouver avant le titre.

399 Catalogue raisonné des livres de la bibliothèque de... *Ambroise Firmin Didot.* I. Paris, avril 1867, nr 940.

Volledige titelopg.; met aant.: rel. en vélin blanc fil. tr. dor. (aux armes). Les figures, au nombre de 39, ont été gravées d'après [*Th.*] *Van Thulden.* Le titre est imprimé au milieu d'un frontispice offrant en haut le portrait du roi Philippe IV, et en bas l'inscription suivante: Antverpiae veneunt exempl. apud Theod. A Tulden. Après les feuillets préliminaires on trouve un portrait du prince Ferdinand, représenté debout et gravé par *J. Neef*[*f*]*s*, d'après [*Th.*] *Van Thulden.* A la fin du volume on lit: Antverpiae excudebat Ioannes Meursius... 1641.

400 Catalogue de la collection de tableaux... livres... provenant de... *J.P.A. Verschuylen*, ciseleur-orfèvre... vente... 15 avril 1867... Anvers, 1867, nr 333.

Onvoll. titelopg.; z. opg. van bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Ouvrage complet; le portrait en buste de Ferdinand, par [*J.*] *Neef*[*f*]*s*, et à cheval, par [*P.*] *Pontius*, ainsi que le portrait de Gevaert, par le même, s'y trouvent, ainsi que la planche, par [*S. à*] *Bolswert*, pag. 146; bel exemplaire.

Linnig, *Jos*[*eph*]

401 Catalogue d'une... collection d'estampes et livres à gravures, provenant du cabinet de... Mr. le chevalier *J. Camberlyn...* vente... le 23 avril 1867... Anvers, 1867, nr 1462.

Gaspar Gevartius d'après *Rubens*, grav. par *P. Pontius:*

très-belle épr. de la collection *Graaf* et la contre-épreuve.

402 Notice des tableaux du Musée national de Stockholm. Stockholm, 1867, nr 597.
Pierre Paul Rubens
Mercure s'élevant dans les nues; le Dieu a un pied posé sur un ballot entouré de diverses marchandises, auprès desquelles on voit deux Amours. Un troisième Amour plane dans l'espace et jette des fleurs sur les attributs du commerce. T. Haut. 292; larg. 141.

1868-1869

Génard, *P*[*ieter*]

403 De boekdrukkunst in Antwerpen; verslag eener conferentie gegeven door *P. Génard.* [Achteraan:] Antwerpen, [1868], 15-16.
Overdr. uit: Noord en Zuid. VI. 1868-1869, 108-109.
Jan van Meurs en de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

1869

Fétis, *Edouard*

403*a* Catalogue descriptif et historique du Musée royale de Belgique (Bruxelles)... 3e éd. Bruxelles, 1869, nrs 294-295.
Voor de opg. en de verschillende uitgn, zie 1864, nr 385a.

404 Catalogue des livres de la bibliothèque de *A. de Hemptinne*, fabricant de produits chimiques à Molenbeeck-Saint-Jean lez-Bruxelles... Bruxelles, 1869, 766.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1635; z. opg. van j. in kol.

Reynart, *Ed*[*ouard*]

405 Catalogue des tableaux... exposés dans les galeries du Musée des tableaux de Lille... 4e éd. Lille, 1869, nrs 313-314.
Voor aant. en opg. van de verschillende uitgn, zie nr 377.

1869-1870

[*Génard*, *Pieter*]

406 Intrede van den Prins-Kardinaal Ferdinand van Spanje te Antwerpen, op 17 April 1635. Entrée du Prince-Cardinal d'Espagne à Anvers le 17 avril 1635. 186 blz.
In: Antwerpsch Archievenblad, VI [1869], 400-472; VII [1870], 1-113.
Voor het vervolg, zie nr 434.

1870

407 Catalogue de la célèbre collection d'estampes de... Mme *Antonia Brentano*, née *de Birckenstock*... vente... 16 mai 1870... Francfort s. M., [1870], nr 3004.
Ferdinand, Cardinal Infant d'Espagne & cheval, d'après *Rubens* par *P. Pontius*. Belle ép.

Muller, *F*[*rederik*]

408 De Nederlandsche geschiedenis in platen... I. Amsterdam, 1863-1870, nrs 1727-1729.
1727. *Pompa introitus*...
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.:

Antv., T. a Tuiden, (1642); met aant.: Zeer fraaije afbeeldingen... op 47 bl. gen. 2-43, voorts gegrav. titelpl. en eene groote plaat (N° 1?)... door *S. a Bolswert*... Sommige platen (3, 6, 16, 42, 43) zijn in 2 bladen; N° 37 en 38 zijn op ééne plaat...
1728. [*C. Gevartius*] Inscript. arcuum triumph. et pegmatum Antv. erect. honori Princ. Ferdinandi Austr. cum eam urbem adventi suo bearet 15 Kal. Maij 1635. Antv., B. Moretus, 1635. 38 pp., 4° [72].
1729. Antithesis, ofte tegenstellinge der Triumphante Inhalinge v.d. Doorl. Card. Inf. binnen Antwerpen [80].

409 The first proofs of the universal catalogue of books on art compiled for the use of the national art library and the schools of art in the United Kingdom. I. London, 1870, 665.

1e ex. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1641, 29 prt. (South Kensington Museum).
2e ex. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1635, 45 prt. (Count *Cicognara*'s collection).

Scheler, *Aug*[*uste*]

410 Catalogue de la bibliothèque de S.A.R., le *comte de Flandre.* Juin 1870, Étant bibliothécaire *Aug. Scheler*, Dr. Ph. Gand, 1870, nr 309.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr., Antverpiae, 1642.

411 Catalogue du Musée d'Anvers. (Edition provisoire abrégée,... [Anvers, 1870, nrs 299-302, 393-394.
Zie nr 366; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 255.

412*a* Ermitage impérial. Catalogue de la galerie des tableaux. 2e éd. II... Saint-Pétersbourg, 1870, nrs 558, 561-566.
558. Cinq statues d'empereurs et de rois de la maison de Habsbourg. [Frederik III, Albertus I, Rudolphus I, Karel V, Ferdinandus II]. Cinq tableaux, dans le même cadre... Grisaille... Esquisses. (B.) 0,39-1,13 m.
Ces figures ont été composées pour l'arc-de-triomphe de la Place de Meir.
561. Le Cardinal-Infant Ferdinand prenant congé de Philippe IV... Esquisse. (B.) 0,69-0,7 m. [Prent nr 10].
Arc-de-triomphe des Portugais dans la rue de l'Hôpital, en face de la rue d'Arenberg,...

Met onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Antwerpiae [Sic]; z. opg. van j. in kol.
562. Les victoires du Cardinal-Infant. Arc-de-triomphe, orné des statues de la Joie publique et du Génie de la ville d'Anvers... Esquisse. (B.) 0,73-0,78 m. [Prent nr 6].
563. Les victoires du Cardinal-Infant. Arc-de-triomphe... Esquisse. (B.) 1,5-0,73 m. [Prent nr 37].

Esquisse pour l'arc-de-triomphe qui fut dressé, auprès de l'abbaye de St. Michel.
564. Triomphe du Cardinal-Infant... Esquisse. (B.) 1,5-0,73 m. [Prent nr 28].
565. La ville d'Anvers ou le départ de Mercure... Esquisse. (B.) 0,77-0,79 m. Une esquisse semblable se trouve en Angleterre, dans la collection du comte *d'Ossory.* [Prent nr 33].
566. Le Temple de Janus... Esquisse. (B.) 0.69-0.69 m. [Prent nr 31].
Un tableau semblable, aujourd'hui dans la galerie Pitti à Florence, n° 86, fut commandé à *Rubens*, par Mr. Sustermans...
Voor de uitg. van de katalogus, verschenen in 1895, zie nr 507.

Siret, *Adolf*

412*b* Het Land van Waas. Sint Nikolaas, 1870, 79-99.

De slag van Kalloo. Met 1 uitsl. prent.
Prent: De triomf-wagen van Rubens en de slag van Kalloo... uit: *Pompa triumphalis introitus*

Ferdinandi in Antverpia 1642.
30 × 33,5.

1871

413*a* Ephémérides anversoises et nationales. 24 avril 1643.
In: Courrier de la semaine [?]. 24 April 1871.
24 avril 1643. Acte du collège échevinal d'Anvers, portant qu'il est ordonné aux trésoriers et maîtres des rentes de payer à Gaspard Gevaert, greffier de cette ville, la somme de 3000 trois mille florins, et cela pour le salaire de son travail pendant plusieurs années, pour la composition du livre de l'entrée de Sa Royale Majesté Ferdinand,...
Over de *Pompa introitus Ferdinandi*... Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Th. Van Thulden; z. opg. van j. in kol.

413*b* Anecdotes of painting in England... [collected by the late Mr *George Vertue*; and now digested and published from his original mss.] by *Horace Walpole.* Reprint of the ed. of 1786. London, 1871.
Dezelfde tekst als in de uitg. van 1762. Zie nr 128b.

414 Catalogue du Musée d'Anvers. (2e édition provisoire abrégée.)... Anvers, 1871, nrs 316-318, 472-473.
Zie nr 366; voor de opg. van de verschillende uitg., zie nr 255.

1872

415 Catalogue d'une... vente de livres... vente... 8 avril 1872... au domicile et sous la direction du libraire Fr.-J. Olivier... Bruxelles, [1872], nr 422.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Th. a Tulden, 1641; met aant.: en vélin, aux

armes d'Espagne. Précieux exemplaire, dans lequel se trouvent *deux dessins originaux*, avant-projets d'arcs de triomphe, par *Rubens*, portant chacun quelques lignes d'écriture de la main du grand artiste. En tête, un beau portrait du peintre, par *Nattier*, d'après *Van Dyck*, ainsi que le second portrait du prince Ferdinand (en buste) ajoutés: vis-à-vis du premier feuillet du texte, est placée une troisième planche, monument funéraire de Gevartius, gravée par [*A.*] *Lommelin.* L'exemplaire laisse quelque peu à désirer sous le rapport de la conservation et il lui manque la planche *vue de la ville*, p. 172.

Hübner, *Julius*

416*a* Verzeichniss der königlichen Gemälde-Gallerie zu Dresden... 4. Aufl. Dresden, 1872, nr 824.

Peter Paul Rubens
Quos ego...
Zie aant. bij nr 548a; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

Hübner, *Julius*

416*b* Catalogue de la Galerie royale de Dresde... Trad. de J. *Grangier.* Rev. par *A. Maillard* et *Ch. Sevin*... 4e éd... Dresde, 1872, nr 824.

Peter Paul Rubens
Quos ego...
Voor aant., zie nr 416a.

Reynart, *Ed*[*ouard*]

417 Catalogue des tableaux... exposés dans les galeries du Musée des tableaux de Lille... Lille, 1872, nrs 313-314.
Voor aant. en opg. van de verschillende uitgn, zie nr 377.

418*a* Catalogue de la bibliothèque de... *C.P. Serrure*... vente... 23 octobre 1873... I. Bruxelles, 1872, nr 1586-1587.
1586. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp., apud Theod. à Tulden (excudebat Joan. Meursius, CI□.I□C.XLI (1641); met aant.: veau marbré. Bel exemplaire de la première édition... avec... un grand portrait équestre du Prince Ferdinand.
1587. [*C. Gevartius*]. Corte wtlegginghen van alle de triumph-wercken... overgeset door *H. Neeffs.* T'Hantw., [1635]. 73 of 74

418*b* Anecdotes of painting in England... [collected by the late Mr. *George Vertue*; and now digested and published from his original mss.] by *Horace Walpole.* Reprint of the ed. of 1788. London, 1872, 164.
Dezelfde tekst als in de uitg. van 1762; zie nr 128b.

419 Catalogus de la bibliothèque de... *Gérard Le Grelle*, ancien bourgemestre de la ville d'Anvers... vente... 9 décembre 1872... Anvers, 1872, nr 2039.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641.

1873

420 Catalogue des livres... composant la bibliothèque de... *E.-F.-D. Ruggieri*...

[vente... 3 mars 1873...] Paris, 1873, nrs 1076-1077.

1076. Voll. titelopg. op enkele woorden na; bibliogr. adr.: Antuerpiae, veneunt exemplaria apud Theod. à Tulden...; in kol. j. 1642; met aant.: v.m. Bel ouvrage, orné de 29 planches et de deux beaux portraits à pied et à cheval, d'après *Rubens.* Exemplaire de premier tirage, contenant la figure très-rare [de *S. à Bolswert*] qui se trouve entre les pages 144 et 145, et les six planches représentant les détails du couronnement du grand cirque, qui sont aussi d'une excessive rareté. On y a joint aussi un portrait de Gevartius, gravé par *Paul Pontius* d'après *Rubens.* On ne connaît que deux exemplaires de cet ouvrage qui soient aussi complets que celui-ci, qui a appartenu à M. [*J.*] *Paelinck* [373]. Une longue note ms. de M. *R****, sur le feuillet de garde, donne un historique complet de ce beau livre.

1077. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antuerpiae, veneunt exemplaria apud Theod. à Tulden, 1642; met aant.: v.m. Ce volume est un recueil des planches de l'ouvrage précédent, sur très-grand papier et en premières épreuves. Indépendamment de la planche 145, qui est superbe, il contient encore une épreuve de la planche représentant l'entrée du prince à Anvers, planche qui ne fut pas achevée et qui fut remplacée par celle qui se trouve dans tous les exemplaires.

On n'y trouve pas le portrait équestre de l'archiduc ni les six planches représentant les détails d'ornements qui surmontaient la galerie du grand cirque, planches qui ne se trouvent que dans quelques exemplaires.

421 Catalogue d'une... collection de livres... délaissée par... *Henri Giebens*... vente... 27 septembre 1873... Anvers, 1873, nr 790.
Onvoll. titelopg., bibliogr. adr.: Antv., 1642; met aant.: r.v... avec les 40 superbes pll... le portrait équestre [de *P. Pontius*], et le portrait de l'auteur [du même graveur] ajouté.

Voorhelm Schneevoogt, C.G.

422 Catalogue des estampes gravées d'après P.P. Rubens, avec l'indication des collections ou se trouvent les tableaux et les gravures. Harlem, 1873, passim.
123, nr 35. Neptune debout sur son char, accompagné de Tritons et de Naïades, commande aux vents de faire cesser la tempête, qui agite une mer chargée de vaisseaux. *Theod. a Thulden* del. et sculps.

143, nr 65. Rencontre entre Ferdinand II, Roi de Hongrie, et Ferdinand, Infant d'Espagne et Gouverneur des Pays-Bas, probablement à la bataille de Nördlingen, en 1634. *T. von Thulden* sculpsit.
144, nr 66. Un Arc de triomphe... *S. à Bolswert* sculpsit. *G. Hendricx* excudit...

156, nr 1. Rubens à l'âge de 30 ans... *Paulus Pontius* sculpsit et excudit.

179, nr 218. Ferdinand, Cardinal... à cheval... *Paulus Pontius* sculpsit.
183, nr 249. Gaspard Gevaert... *Paull. Pontius* sculpsit.
224, nr 27. Pompa Introitus Ferdinandi... Onvoll. titelopg. in het Frans, met vermelding der 42 prenten; z. opg. van j. in kol.

1874

423 Catalogue des collections... historiques et artistiques de... *J.T. Bodel Nijenhuis*. 2e division. 4e... partie. Amsterdam-Leiden, 1874, 87, nr 2213*.
C. Gevartius [portrait d'après *Rubens* gravé par *P. Pontius*]... épr. non terminée, avant toute lett...

424 Catalogue des livres anciens et modernes en vente chez le libraire Fr.-J. Olivier à Bruxelles. Bruxelles, 1874, nrs 538-539.
538. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Th. a Tulden...; kol. met j. 1642; met aant.: en vélin, à compart. dorés, dor. s. tr. Bel ouvr. orné de 39 planches (y compris le frontispice et le portrait de Ferdinand à mi-corps). On y a ajouté anciennement le beau portrait équestre du Prince [de *P. Pontius*]... Exemplaire bien conservé du *Capitaine Michiels*, contenant la figure très rare [de *S. à Bolswert*] qui se place entre les pages 144-145, et les six planches représentant le *couronnement du grand arc-de-triomphe circulaire*, que sont d'une excessive rareté. On ne cite que peu d'exemplaires de cet ouvrage qui soient aussi complets que celui-ci. Exempl.

bien conservé; une légère tâche d'eau à un des coins de quelques feuillets.
225 fr.
539. Idem. Les Estampes seules de cet ouvrage, en belles épreuves anciennes

montées sur papier de Hollande, dans un portefeuille. Deux numéros (n° 17, fragment de la *Galerie circulaire*, et n° 42, *Plan de la ville*) manquent; mais on y trouve la rare planche allégorique (pp. 144-415) [de *S. à Bolswert*], supprimée dans tous les exemplaires.
65 fr.

Vinet, *Ernest*

425 Bibliographie méthodique et raisonné des beaux-arts... Paris, 1874, nr 625.

Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. a Thulden [sic] qui iconum tabulas...; opg. van het kol. met het j. 1642; aant.: avec 39 pl., y compris le front, et un portr. (60 fr.)
VINET geeft enkele geschiedkundige bijzonderheden over de Prins Kardinaal Ferdinand en een korte nota over het ontstaan van het boek; verder vermeldt hij: 'un portrait (ajouté) de l'auteur, Gasp. Gevaert... un frontispice... un portrait equestre de l'infant... et qui est généralement remplacé par un autre portrait à mi corps... la représentation de l'entrée du prince, à Anvers... quatre sujets de chars ou cortèges... plusieurs compositions d'architecture, toutes l'oeuvre de *Rubens...*'
Ten slotte rept hij enkele woorden over het exemplaar van *Ruggiere*[420]: 'on y trouve représentée deux fois, et d'une manière différente. l'entrée du cordinal-infant à Anvers. Or, l'une de ces planches, dont la

compossition est moins heureuse, ne paraît point terminée, tandis que l'autre est complète et d'un effet excellent. Que faut-il en conclure? Que Rubens mécontent de sa première planche en fit faire une seconde qui fut mieux réussie. On trouve aussi, dans le même exemplaire, une planche, que selon Brunet, on ne pourrait découvrit que dans les exemplaires sur vélin... gravée par [*S. à*] *Bolswert...*'

426 Catalogue du Musée d'Anvers. 3e éd. complète... [Anvers,] 1874, nrs 316-317-318, 472-473.
Zie nr 366. Voor de opg. van de verschillende uitg., zie nr 255.

1875

427 II. Histoire de la gravure d'Anvers. Catalogue de la collection [*Edouard*] *Ter Bruggen.* Eaux-fortes & gravures de maîtres anversois et des peintres & graveurs, qui ont été membres de la Gilde de Saint Luc. [Catalogue dressé d'après les indications précieuses du savant *Fréd. Verachter*]. 1874-1875. [Anvers, 1875], passim.
Paul du Pont, dit *Pontius*
503. Gaspar Gevartius d'après *Rubens*, 2e état.
617. Portrait de Rubens. 2e état.

635. Gaspar Gevartius, d'après *Rubens*, armoiries variées. 2e état.
1977. Ferdinand, cardinal-infant d'Espagne, à cheval, d'après *Rubens.*
Theodore van Thulden
679. Entrée à Anvers, par la porte Saint-Georges, de l'Infant cardinal d'Espagne. Met onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus;* bibliogr. adr.: Antv.,

Meursius, 1635; z. opg. van j. in kol.

428 Catalogue of the works of art in the Museum of Antwerp. 3s ed., abridged... Antwerp, 1875, nrs 316-318; 472-473.

Peter Paul Rubens
316. A triumphal arch, called after the square of the Mint. Front view.
317. A triumphal arch, called after the square of the Mint. Back view.
318. A triumphal car.
Theodore van Tulden
472. Triumphal arch, called after Philip I. Front view.
473. Triumphal arch, called after Philip I. Back view.
Voor de opg. van de verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 255.

429 Catalogue du Musée d'Anvers. 3e éd. abrégée... [Anvers,] 1875, nrs 316-318, 472-473.
Zie nr 366; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 255.

430 Cabinet de... *H.F. de La Motte-Fouquet.* Estampes... vente... 24 mai 1875... Cologne, [1875], nr 407.
Pierre Paul Rubens... dans une bordure cintrée [d'après lui-même par *P. Pontius*] ... superbe épreuve du premier état, avec l'adresse du graveur. Très rare. Collection *Lousberg*.

431 Catalogue d'une... collection de livres... délaissée par... l'abbé *Félix Joseph Bonaventure de Baillet...* vente... 7 juin 1875... II. Anvers, [1875], nr 5868.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiam, 1642; met aant.: vél.; ex. avec les deux portraits, la planche (in te spes inclinata), gravée par [*S. à*] *Bolswert* et le portrait de Gevartius... fort rare.

432*a* Catalogue d'une... collection de livres... vente... 20 décembre 1875... Anvers, P. Kockx, 1875, nr 792.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp., Th. à Thulden, 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: veau doré sur tranche. Superbe ouvrage entièrement d'après les dessins de *P.P. Rubens*... On lit sur le feuillet de garde: Cet exemplaire est le plus complet, les 2 portraits du Prince... s'y trouvent, les 6 feuilles de la balustrade du portique... se trouvent à leur place et la planche de [*S. à*] *Bolswert* (qui est infiniment rare) est à la page 144.

Hierbij is geb. het boek van G. BECANUS, vermeld in aant. onder nr 93 a.

Delaborde, *Henri*

432*b* Le département des estampes à la Bibliothèque nationale. Notice historique suivie d'un Catalogue des estampes exposées dans les salles de ce département. Paris, 1875, 308-309.

Paulus Pontius

Pierre Paul Rubens, d'après une peinture du maître dans la collection de la reine d'Angleterre.

'Épreuve... avant la bordure d'architecture... provenant de la collection *Bégon*... [elle] est... à proprement parler, une épreuve d'essai et peut-être, dans l'état ou elle se trouve, une épreuve unique. C'est ce qu'on pourrait dire aussi d'une épreuve appartenant aujourd'hui à M. *Ambroise-Firmin Didot* et qui, tout en ayant l'encadrement d'architecture comme les épreuves avec la lettre, diffère de celles-ci en ce que le nom du

personnage ne figurent pas au bas de la planche.’

1876

Génard, *P*[*ieter*]

432*c* Catalogue du Musée d'antiquités d'Anvers. Anvers, 1876, nr 12.

Entrée de l'archiduc Ferdinand à Anvers, le 15 avril 1635. Ce tableau, peint par *Théodore van Thulden*, a été reproduit en gravure dans le célèbre ouvrage intitulé: *Introitus Ferdinandi.* 2e uitg. 1881, nr 451a c; 3e uitg. 1885, nr 464 a; 4e uitg. 1894, nr 495 c.

433 Catalogue des livres composant la bibliothèque de... M. le Vte *B. du Bus de Gisignies.* [Vente... 28 mars 1876]. Bruxelles, 1876, nr 1742.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; opg. van kol. met j. 1641; aant.: Superbe exemplaire... On a joint à cet exemplaire les très-rares planches, dites des *Balustrades*, et la grande planche allégorique, en l'honneur de l'Infant-Cardinal [de *S. à Bolswert*], à la page 144; ni l'une ni l'autre de ces compositions n'ont figuré dans les exemplaires livrés au public et enfin on y a inséré le beau portrait de Gevartius... et le grand portrait équestre du Cardinal, à côté de celui de l'éditeur.
370 fr.

[*Génard*, *Pieter*]

434 Intrede van den Prins-Kardinaal Ferdinand van Spanje te Antwerpen, op 17 April 1635. Entrée du Prince-Cardinal d'Espagne à Anvers le 17 avril 1635. 31 blz.

In: Antwerpsch Archievenblad. XIII. [1876], 213-345.
Voor eerste gedeelte, zie nr 406.

1877

Fétis, *Edouard*

434*a* Catalogue descriptif et historique du Musée royal de Belgique (Bruxelles)... 4e éd. Bruxelles, 1877, nrs 294-295.
Voor de opg. en de verschillende uitgn, zie 1864, nr 385 a.

[*Brunet*, *Gustave*]

435*a* Livres payés en vente publique 1,000 fr. et au dessus depuis 1866 jusqu'à ce jour. Aperçu sur la vente *Perkins* à Londres. Étude bibliographique, par *Philomneste Junior.* Bordeaux, 1877.
Een exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* wordt in deze uitg. niet vermeld.
Zie 1867, nr 397b.

435*b* Catalogue de dessins... et de gravures... provenant de la succession de... *Ed. ter Bruggen*, d'Anvers... et d'*un autre amateur distingué*... vente... 16 mai 1877... Amsterdam, 1877, 48, nr 436.
Casp. Gevartius. [Portrait d'après *Rubens*, grav. par *P. Pontius*].

Michiels, *Alfred*

436 Rubens et l'école d'Anvers. 4e éd. rev. et augm. Paris, 1877, 349-350.
Zie aant. bij 1e uitg., 1854, nr 359.

Lagye, *Gustave*

437 La 300 anniversaire de Pierre Paul Rubens... Anvers, 1877, 77-96.
Les arcs de triomphe et le cortège historique.

438 L'oeuvre de P.P. Rubens; catalogue de l'exposition organisée sous les auspices de l'Administration communale d'Anvers par l'Académie d'archéologie de Belgique... Anvers, 1877, nrs 126-150.
Tentoongesteld 25 prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi;* opg. is ondert.: *M.P.* [Museum Plantin-Moretus].

439 Idem. 2e éd. Anvers, 1877, nrs 951-986.
Tentoongesteld 36 prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi;* opg. is ondert.: *M.R.* [*Max Rooses*].

440 Catalogue des dessins et estampes composant la collection de... *Ambroise Firmin-Didot*, de l'Académie des inscriptions et belles-lettres... vente... 16 avril 1877... Paris, 1877, passim.
Paul Pontius
3289. Ferdinand, archiduc, à cheval d'après *P.P. Rubens.* Très belle épreuve.
3300. C. Gevarts, jurisconsulte, [d'après *P.P. Rubens*].
3315. Portrait de Pierre-Paul Rubens, d'après lui-même. Superbe épreuve.

441 Catalogue des livres de la bibliothèque délaissée par... *Jean Schaeffer*, chanoine titulaire du chapitre métropolitain et archiviste de l'archevêché... vente... 1 juillet 1878... Malines, [1878], nr 1005.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Theod. a Tulden; z. opg. van j. in kol.; met aant.: veau tr. dor.

442*a* Verzeichniss der Kupferstich-Sammlung in der Kunsthalle zu Hamburg. Hamburg, [1878], 169.
Theodor von Thulden:
Allegorischer Titel: *Pompa introitus* etc. nach *Rubens.*

442*b* Catalogue de gravures anciennes des écoles hollandaise et flamande... formant le cabinet d'estampes réuni par... *J. Ph. van der Kellen*, auteur du 'Peintre-graveur hollandais et flamand', Directeur du Cabinet national d'estampes à Amsterdam,... vente... 7 janvier 1878... Amsterdam, 1878, nr 1642.
Théod. van Thulden
Neptune chassant Boréas *P.P. Rubens* p.
Prent nr 7.

1879

Schoy, *Auguste*

443 Histoire de l'influence italienne sur l'architecture dans les Pays-Bas. Bruxelles, 1879, 348-264.
Mém. couronnés et mém. des savants étrangers, publ. par l'Acad. roy. des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. XXXIX.
Over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand en de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. a Tuiden... Prostant apud Gulielmum [sic] Lesteenium et Henricum Aertssens.

Hymans, *Henri*

444 Histoire de la gravure dans l'école de Rubens... Bruxelles, 1879, 438-442.
Over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand en de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Titel van boek niet vermeld.

Hymans, *Henri*

445 La gravure dans l'école de Rubens... Bruxelles, 1879, 237-239.
Mém. couronnés et mém. des savants étrangers, publ. par l'Acad. roy. des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. XLII, nr 8.
Zie aant. bij nr 444.

Busken Huet, *C*[*onrad*]

446 Het land van Rubens. Amsterdam. 1879, 54-55.
De Voorzorg en de Overvloed; twee vrouwenfiguren, welke gediend hebben voor één der

zegebogen [377]. Twee schetsen van Rubens' hand [366].
Voor de latere uitgn, zie: nrs 454, 476b, 519b, 535 en 548b.

Rooses, *Max*

447 Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool... Gent-Antwerpen-'s Gravenhage, 1879, 362-372; 1 afb.
Over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen en de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Twee vrouwenbeelden van Rubens gediend hebbende voor de Antwerpse zegebogen van 1635. Rubens als dekorateur voor de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.

448 Catalogue d'une... collection de livres... de... *Dirk A. Lamme*, de Rotterdam et d'autres successions... vente... 20 décembre [1879]... Amsterdam, 1879, nr 610.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp., Th. a Thulden, 1636 [sic]; z. opg. van j. in kol.; met aant: Frontisp. et 42 portr. et pl. grav. p. *P. de Jode, v.d. Does* et [*J.*] *Neeffs.* veau. Quelques pl. restaurées à la marge.

449 Die Monogrammisten... Bearb. von *G*[*eorg*] *K*[*aspar*] *Nagler*, fortgesetzt von *A*[*ndreas*] *Andresen & C. Clauss.* V. München & Leipzig, [1879], nr 524.

Das seltene Werk kommt in Drucken auf Pergament und Papier vor. Die ersteren weichen in Etwas von den anderen ab und sind betitelt: *Pompa introitus honori Serenissimi Principis Ferdinandi Austriaci Hispaniarum Infantis etc. Antverpiae veneunt exemplaria apud Theod. a Tulden, qui Iconum tabulas ex Archetypis Rubenianis delineavit et sculpsit. - Anno Salutis CI□.I□C.XLI.* Exemplare auf Papier haben den Titel: *Pompa Introitus honori Ferdinandi Austriaci Hispan. Infant. S.R.E. Cardinalis a S.P.Q. Antverp. decrata et adornata XV Kal. Maj. ann. CI□.I□C.XXXV. Arcus*, *Pegmata Iconesq. a Pet. Paulo Rubenio inventas et delineatas, Inscriptionibus ornabat et comment. illustrabat Casperius Gevartius. Iconum tabulas ex Archetypis Rubenianis delineavit et sculpsit Theod. a Tulden. Antverpiae apud Joannem Meursium.* Am Ende: *Antverpiae... CI□.I□C.XLII.* Voor latere druk, zie nr 567.

1880

Guilmard, *D*[*ésiré*]

450 Les maîtres ornemanistes, dessinateurs, peintres, architectes, sculpteurs et graveurs... Paris, 1880, 501.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Chez Jean Meursius, à Anvers;

z. opg. van j. in kol.; met aant.:... Toutes les planches, au nombre de quarante-trois, composées par *Rubens*.

451 Catalogue d'une... collection de livres... provenant d'une mortuaire dont la vente... aura lieu... le... 7 décembre 1880... Anvers, impr. J.F. Engels, [1880], nr 40.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud J. Meursium, 1642.

1881

Génard, *P*[*ieter*]

451*a* Catalogue du Musée d'antiquités d'Anvers. 2e éd. Anvers, 1881, 75, nr 12.
Voor de opg. en de verschillende uitgn, zie 1876, nr 432 c.

452 Catalogue de livres rares et curieux... vente... 12 mars 1881, à la Librairie ancienne de Fr. J. Olivier... Bruxelles, 1881, nr 264.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Joannem Meursium, 1642; met aant.: vélin à comp... Le papier de l'exemplaire a bruni en quelques endroits, et une des planches a une légère déchirure. Petite tâche d'eau à la marge extérieure.

Schoy, *Auguste*

453 Rubens architecte et décorateur. 7 blz., 1 afb.
In: L'Art. 1881. I, 218-224.
Over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.

Vermeldt als t. de voordeh. t.: *Pompa triumphalis introitus Ferdinandi...* bibliogr.
adr.: Anvers; z. opg. van j. in kol.
Afb.: Arcvs Ad. D. Michaelis Pars Posterior Bellerophon.
29,6 × 18,4.
Voor overdr., zie nr 478.

Busken Huet, *C*[*onrad*]

454 Het land van Rubens. 2e dr. Amsterdam, 1881.
Voor de aant. en de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 446.

Rooses, *Max*

455 Geschichte der Malerschule Antwerpens... Aus dem Vlämischen übers. *von Franz Reber...* München, 1881, 236-242, 1 afb.
Duitse uitg. nr van 447.

Hermans, *V*[*ictor*]

456*a* Catalogue méthodique de la Bibliothèque de Malines. Malines, 1881, nr 52.
Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exempl. apud Theod. a Tulden...; kol.: Antverpiae, 1642.

Eudel, *Paul*

456*b* L'Hôtel Drouot en 1881... 2e mille. Paris, 1882, 86.
2 avril 1881. ‘Une esquisse de *Rubens* - la perle de la vente! - *portrait équestre de Ferdinand*,... peint à l'occasion de l'entrée à Anvers,... en 1635.’

1882

Fétis, *Edouard*

456*c* Catalogue descriptif et historique du Musée royal de Belgique (Bruxelles)... 5e éd. Bruxelles, 1882, nrs 415-416.
Voor de opg. en de verschillende uitgn, zie 1864, nr 385 a.

457 Catalogue des livres... de... *Ambroise Firmin-Didot* de l'Académie des inscriptions et belles-lettres... Vente... 12 juin 1882... [IV]. Paris, 1882, nr 490.
Volledige titel op enkel woorden na; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. a Tvlden...; opg. van kol. met j. 1641; aant.: Exemplaire en grand papier, du premier tirage, avec le faux-titre en sept lignes... Il est avec témoins et aux armes de Philippe IV, roi d'Espagne.

1883

Branden, *F*[*rans*] *J*[*oseph*] *van den*

458 Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool. Antwerpen, 1883, 554-570.
Over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen en de *Pompa introitus Ferdinandi.*

459 Exhibition of works by the old masters. Winter exhibition. London, 1881, nr 217.
Rubens, Peter Paulus
Schets voor het schilderij: Neptunus bedwingt de golven, algemeen bekend onder de titel: *Quos ego* in het bezit van de *hertog van Grafton.*

460 Catalogue de la bibliothèque de... *Antoine van Bellingen* d'Anvers... [Vente... 12 févr. 1883] Bruxelles, 1883, nr 1972.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Theod. a Tulden; opg. van kol. met j. 1642; aant.: vélin blanc à compart... aux armes d'Espagne. Fort bel exemplaire, bien qu'ayant de légères tâches d'eau à la marge... Le portrait du prince est ici à cheval... On y ajouté un second, et à la page 144, *la planche suprimée* [de *S. à Bolswert*]. Cette dernière figure est plus courte de marges.

Roersch, *L*[*ouis*]

461 Jean Gaspard Gevaerts.
In: Biographie nationale. VII. Bruxelles, 1880-1883, 699.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, Plantin, 1642.

Cumont, *Georges*

462*a* Bibliographie générale et raisonnée de la numismatique belge. Bruxelles, F. Gobbaerts, 1883, nr 1007.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, Théod. van Tulden, 1614 [sic] met; aant.: Voy. p. 151: Arcus monetalis et hôtel des monnaies, à Anvers.

462*b* Catalogue des livres... délaissés par... *André Jacques Jacobs*... vente... 5 février 1884... [Anvers, 1884], nr 176.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., apud Theod. à Tulden, 1635; z. opg. van j. in kol.; met aant.: veau pl. tranche dorée. Exemplaire bien conservé sauf une tâche d'eau au commencement.

463 Catalogue de la bibliothèque de *Fr. Vergauwen*, membre du Sénat, président de la Société des bibliophiles flamands. [Vente... 11 mars 1884...] I. Bruxelles, 1884, nr 814.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp,. apud Joan. Meursium; opg. van kol. met j. 1642; in aant.: en vélin blanc à comp., tr. dor. Le portrait,... est celui de [*J.*] *Neef*[*f*]*s*, représentant l'archiduc, jusqu'aux genoux, L'exemplaire est de très belle conversation; quelques feuillets, seulement, ont une légère mouillure, de fort peu d'importance. Les planches, ordinairement déchirées sur les plis ou trop rognées, sont ici intactes.
70 fr.

464 Synopsis Annalium Antverpiensium, ex publicis privatisque ac ferme manuscriptis monumentis collectorum a *Daniele Papebrochio*, S.J. Ad Cod. ms. ex. Bibl. Abb. Tong. edidit *I.V.S.*, O.P. [*I. von Spilbeeck*]. Anverpiae, 1884, 40.
Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.

1885

Génard, *P*[*ieter*]

464*a* Catalogue du Musée d'antiquités. 3e éd. Anvers, 1885, 104, nr 12.
Voor de opg. en de verschillende uitgn, zie 1876, nr 432 c.

Dutuit, *Eugène*

465 Manuel de l'amateur d'estampes. VI. Écoles flamande et hollandaise. III. Paris-Londres, 1885, 241-243, nr 17.
Voll. opg. op enkele woorden na; bibliogr., adr.: Antverpiae, venevnt exemplaria apud Theod. a Tvlden qui Iconum...; met aant.: Notre exemplaire, en grand papier *de premier tirage*, avec le faux titre en sept lignes et la date de 1641, porte les armes de Philippe IV, roi d'Espagne. Il vient de la vente [*Ambroise Firmin*] *Didot* [399]. On joint à cette suite un projet d'arc de triomphe qui n'a point été exécuté faute de temps. Une moitié de cet arc est ornée de colonnes torses, et l'autre de colonnes droites, mais plus petites. La première devait faire la façade principale et l'autre la façade postérieure; le tout est couronné d'un dôme. Cette

pièce est sans nom de graveur. Ne faisant pas partie du livre, elle est devenue rare.
163, nr 29. Un Arc de Triomphe... *S. à Bolswert* sculpsit...
185-186, nr. 38. Ferdinand, cardinal-infant d'Espagne... à cheval... *Paulus Pontius* sculpsit.
188-189, nr 48. Rubens à l'âge de trente ans... *Paulus Pontius* sculpsit...
196, nr 66. Gaspar Gevaert... *Paull. Pontius* sculpsit.

1886

Beetemé, *G*[*uillaume*]

466 Anvers, métropole du commerce et des arts... Anvers, 1886, 199-200.
Over de *Pompa introitus Ferdinandi;* z. opg. van t.

Génard, *P*[*ieter*]

467 Anvers à travers les âges. [I]. Bruxelles, [1886-1892], 154; 22 afb., 2 uitsl. prtn., 1 plan.

Afbeeldingen:

L'union des maisons de Bourgongne et d'Autriche... (communiqué par *Gustave Wappers*, juge de paix à Lennick-Saint-Quentin).

24,5 × 16 64

Prent nr 12.

Le mariage de Marie de Bourgogne et de Maximilien d'Autriche... (communiqué par *Gustave Wappers*,...) 13,7 × 15,5. 65

Prent nr 13. 68
L'union des maisons de Bourgogne et d'Autriche... (communiqué par *Gustave Wappers*,...) 24,8 × 16.

Prent nr 14. 69
L'union des maisons d'Autriche et de Bourgogne, consacrée par le Temps... (communiqué par *Gustave Wappers*,...) 13,7 × 15,5.

Prent nr 15. 124
L'archiduc Albert et l'infante Isabelle... d'après les portraits de *Rubens*, conservés au Musée royal de peinture, et peints pour l'ornementation de l'arc de triomphe élevé... à la place de Meir,... 10,4 × 7,9.

L'infant Ferdinand se rendant de la Citadelle à la Porte impériale de Berchem... 13 × 24. 136

Prent nr 3. 137
La Pucelle d'Anvers complimentant l'infant Ferdinand à son entrée à Anvers. 13,7 × 24.

Prent nr 5. 139
La Porte impériale de Berchem en 1635. 22,4 × 15.

Prent nr 4. 140
Le temple de Janus... 19 × 15,5.

Prent nr 30. 141
L'infante Isabelle s'efforçant de fermer le temple de Janus ouvert par les Furies... 14 × 15,5.

Prent nr 31. 144
Le commerce d'Anvers... 19,5 × 24.

Prent nr 33. 145
Le Commerce quittant Anvers... 19,5 × 15,5.

Prent nr 34. 146

Neptune favorisant le voyage de l'infant Ferdinand de Barcelone à Gênes... 12,2 × 15,3.

Prent nr 7. 147
La Belgique congratulant l'infant Ferdinand... 14 × 15,4.

Prent nr 8. 148
La rencontre de Ferdinand, roi de Hongrie, et de Ferdinand, infant d'Espagne... 13 × 15,4.

Prent nr 9. 149
Ferdinand, archiduc d'Autriche... 23,5 × 16.

Ruiterportret, ongenummerd.

Le décor de la bien-venue... 30,8 × 34,8 150-151

Prent nr 6. 152
L'arc de la Monnaie... 26 × 16.

Prent nr 35. 153
L'arc de la Monnaie... 24,5 × 16.

Prent nr 36. 154-155
Les souverains de la maison d'Autriche, arc de triomphe... à la place de Meir... 25 × 39,5. tussen blz.

L'apothéose de l'infante Isabelle... 22 × 16. 156

Prent nr 24. 157
L'infante Isabelle désignant l'infant Ferdinand comme son successeur... 12,5 × 15,5.

Prent nr 25.

Le Char de la victoire de Calloo... 14,5 × 16. 159

Prent nr 43. 160
Le feu d'artifice à la tour de Notre-Dame en 1635. 24 × 16.

Prent nr 41.

Plan d'Anvers indiquant l'emplacement des arcs de triomphe... 23,5 × 39,5. 160-161
tussen blz.

Prent nr 42.

1887

Beetemé, *G*[*uillaume*]

468 Anvers, métropole du commerce et des arts... 2e éd. I. Anvers, 1887, 180.
Zie aant. bij nr 466.

469 Catalogue d'une collection d'estampes, dessins,... vente... 8 novembre [1887]... Anvers, J. Plasky, 1887, nrs 833, 838.
833. Ferdinand d'Autriche à cheval, d'après *Rubens* par [*P.*] *Pontius*.
838. Huit pièces du *Pompa introitus Ferdinandi*, et un arc de triomphe, par [*S. à*] *Bolswert*, pièce assez rare, manquant ordinairement dans l'ouvrage.
8 fr.

1888

470 Catalogue de la bibliothèque de... [*J.*] *Taeymans*... vente... 20 mars 1888... Anvers, [1888], nr 913; [II], nr 46.
Nr 913. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Ant., Theod. à Tulden; kol.: Antv., 1642 met aant.: 42 belles planches de [*Th.*] *Van Tulden* collées sur papier sans texte.
22 fr.

[II], nr 46. Gaspard Gevartius, par *P. Pontius* d'après *Rubens.*

471 Catalogue de la bibliothèque de... *N*[*icolas*] *de Keyser*, artiste peintre... vente... 16 avril 1888... Anvers, 1888, 30, nr 83.

Pompa introitus, par [*Th.*] *Van Tulden*, 9 pièces.

472 Catalogue des gravures,... livres... provenant de la collection de... *Désiré van Spilbeeck*,... vente... 14 mai 1888... Anvers, 1888, 73, nr 6.

Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae; z. opg. van j. in kol.; met aant.: rel. Vente *Borluut*[*de Noortdonck*] [369] fr. 86.00.

Michel, *Emile*

473 Rubens au Musée de l'Ermitage, 4 blz., 2 afb.

In: L'Art, 1888, II, 110-114.
De versiering van de stad voor de Blijde Intrede van Prins Kardinaal

Ferdinand. De *Pompa introitus Ferdinandi.* De schilderijen en schetsen voor de zegebogen. Zeven schetsen van *Rubens* in de Ermitage.
Afbeeldingen:
Le temple de Janus. 26,2 × 22. [Prent nr 30].
111
L'arc de triomphe de Ferdinand d'Autriche. 30,5 × 21,2. [Prent nr 28]. 113

Dejardin, *A*[*dolphe*]

474 Deuxième supplément à la Description des cartes de la province d'Anvers et des plans de la ville. Anvers, 1888, 132-133, nrs 118^2, 118^3, 118^4, 119^2.
Overdr. uit: Annales de l'Acad. d'archéologie de Belgique, 4e sér., t. II, 1886. De nrs 118-119 komen niet in het tijdschrift voor.
118^2. L'infant Ferdinand se rendant de la citadelle à la porte impériale de Berchem. [Prent nr 3].
118^3. Vue sans titre de la porte de Berchem. [Prent nr 4].
118^4. La pucelle d'Anvers complimentant l'infant Ferdinand à son entrée à Anvers. [Prent nr 5].
119^2. Plan d'Anvers indiquant l'emplacement des arcs de triomphe érigés en 1635 sur les dessins de *P.-P. Rubens.* [Prent nr 42].

Rosenberg, *Adolf*

475 Der Kupferstich in der Schule und unter dem Einflusse des Rubens (Die

Rubensstecher). Wien, 1888, 94-95, 154-156.

Op omsl.: Geschichte der vervielfältigenden Künste, 1893.
Das Reiterbildniss des Cardinal-Infanten Ferdinand von Osterreich, und das Porträt des Gaspard Gevartius, unter Rubens' Leitung ausgeführt von *P. Pontius*. 95-95.
Pompa introitus Ferdinandi... Antverpiae, J. Meurs, 1642, 154-156.

476*a* Catalogue of the printed books in the Library of the British Museum. Vol.: Gentle-Gnyedich. London, 1888, kol. 107.

Gevartius, *Joannes Casparius*

Pompa introitus honore... Ferdinandi Austriaci... Antverpiae, 1641. 551. h.l.
This copy wants the plate a, p. 117 and contains three engravings which are not found in the copy (551. h. 2.) The half-length engraving of the Prince in this copy in a profe before letters.
[Another copy] 136. g. 9.
This copy has 47 plates.
[Another copy]. Antverpiae, 1642. 551. h. 2.
A duplicate of the preceding, with a new titlepage, 48 plates having the plate a.p. 117, which is wanting in the first copy, but without the three engravings described in the note.

Busken Huet, *Conrad*

476*b* The land of Rubens... Translated from the Dutch and edited by *Albert D. Vandam.* London, Sampson Low, Marston, Searle & Rivington... 1888.

Voor de aant., zie nr 446.

Redford, *George*

476*c* Art sales. A history of sales of pictures and other works of art... II. London, 1888, 319, 1e kol.

1761. - Sketch for the *Quos ego.* In King of Poland's collection.
25 o N.N. (Prestage, Auc.).

1889

477 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *Jean François Spas*... vente... 18 mars 1889... Anvers, 1889, nrs 2053-2054.

2053. (*Gevartius*). Inscriptiones arcuum triumphalum... Antv., ex offic. Plantiniana, 4o, vel. dor. sur tr.
9 fr.; aangekocht door *J.J. Th. van den Bemden*[558].
2054. *Pompa introitus.* Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., apud Th. a Thulden, excudebat J. Meursius, 1642; met aant.: vél. Exemplaire complet avec le faux-titre... les deux portraits de Ferdinand, la gravure de [*S. à*] *Bolswert*, à la p. 146, et le portrait de Gevartius, [par *P. Pontius*]... ajouté, rare dans cet état. 46 fr.; aangekocht door *Max Rooses.*

Schoy, *Auguste*

478 Rubens, architecte et décorateur; son influence sur l'art aux Pays-Bas (1622-1735). 8 blz., 1 afb.

In: Pierre-Paul Rubels, sa vie et ses oeuvres. Paris, [1889], 197-204.
Overdr. uit: L'Art, 1881, I, 218-224; zie aant. bij nr 453.

Michel, *Emile*

479 Rubens au musée de l'Ermitage. 5 blz., 2 afb.
In: Pierre-Paul Rubens, sa vie et ses oeuvres. Paris, [1889], 267-271.
Overdr. uit: L'Art, 1888, II, 110-114; voor aant., zie nr 473.

Knackfuss, *H*[*ermann*]

480 Peter Paul Rubens.
In: Velhagen & Klasings neue Monatshefte, 1889.
De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.

Hymans, *Henri*

481 Le char de Rubens. 2 blz.
In: Gazette des beaux-arts, Dec. 1889, 625-626.

1890

Rooses, *Max*

482 L'oeuvre de P.P. Rubens. Histoire et description de ses tableaux et dessins. Phototypies par *Jos. Maes.* III-IV. Anvers, 1890.

III. L'entrée solennelle du Cardinal-Infant à Anvers en 1635.

Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae. Veneunt exemplaira apud

Theod. a Tulden, Qui Iconum Tabulas...; opg, van kol. met j. 1641. 292-236

Afbeeldingen:

La rencontre du Cardinal-Infant et de Ferdinand, roi de Hongrie à Nordlingen. 297

Tegenover blz.

Prent nr 9.

La façade antérieure de l'Arc de triomphe de Philippe. 300

Prent nr 12.

Le portique des empereurs. 305

Prent nr 16.

La façade antérieure de l'Arc de Ferdinand. 310

Prent nr 26.

Le Temple de Janus. 314

Prent nr 30.

La scène du Commerce, désertant Anvers. 318

Prent nr 33.

La façade antérieure de l'Arc de triomphe de la Monnaie. 320

Prent nr 35.

Le Char de victoire de Calloo. 328

Prent nr 43.

IV. Nr 930. Ferdinand, le Cardinal-infant d'Espagne (Gouverneur des Pays-Bas, 1609-1641). 156-158

Met tegenover blz. 156 het ruiterportret, gesneden door *P. Pontius.*

Prent nr [2].

Nr 958. Gaspar Gevartius, secrétaire de la ville d'Anvers, ami de Rubens, 1593-1666. 186-187

Met tegenover blz. 186 het portret gesneden door *P. Pontius*.

Nr 1043. Pierre-Paul Rubens. 1577-1640. 249-251

Donnet, *F*[*ernand*]

483 L'impression du recueil 'Pompa introitus Ferdinandi'.
In: Bulletin de l'Acad. d'archéologie de Belgique, 1890, 913.

484 Catalogue du Musée d'Anvers. 3e éd. complète. Réimpr. de la 2e éd. de 1857... [Anvers, 1890] nrs 316-318, 472-473, 747.
Zie nr 366; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 255.

Rooses, *Max*

485 Catalogus van Rubens' werken in gravuur en fotografie, tentoongesteld in het Museum van Schoone Kunsten te Antwerpen... Antwerpen, 1890, nrs 720-654.
De plechtige Intrede van den Cardinaal-infant Ferdinandus te Antwerpen in 1635.

Rooses, *Max*

486 Catalogue de l'oeuvre de Rubens en gravure et en photographie, exposé au Musée des beaux-arts à Anvers, Anvers 1890, nrs 720-754.
L'Entrée solennelle du Cardinal-infant Ferdinand à Anvers en 1635.

487 Catalogue de la... collection de livres... gravures... délaissés par... *Auguste de Bruyne*... bibliophile... vente... 12 mai 1890... Malines, 1890, nrs 2602, 2816.
2602. Ferdinand, gouverneur des Pays-Bas, par *Gevartius* [sic], d'après *Rubens.*
2816. Arcs de Triomphe, par [*Th.*] *Van Thulden*, d'après *Rubens*. 27 pièces.

488 Catalogue des livres... composant la bibliothèque de... *Renier Chalon*... [Vente... 20 octobre 1890]. Bruxelles, 1890, nr 359.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, 1642; met aant.: mar. rouge, large dent, sur les plats, compart., dos orné... riche reliure ancienne.

489*a* Catalogue des... bibliothèques délaissées par Son Eminence le Cardinal *Sterckx*, archevêque de Malines et par son neveu M. *Nerinckx*, curé de Ste-Cathérine à Bruxelles... vente... 25 novembre 1890... Louvain, [1890], nr 605.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv. 1635; met aant.: vélin.

Someren, *J*[*an*] *F*[*rederik*] *van*

489*b* Beschrijvend catalogus van gegraveerde portretten van Nederlanders... II. Amsterdam, 1890, nrs 1785, 1791, 1892.
Ferdinand, aartshert. van Oostenrijk, broeder van koning Filips IV, kardinaal, Infant van Spanje, gouverneur der Sp. Nederlanden (geb. 1609, gest. 1641).
1785. Te paard,... Naar *P.P. Rubens* door *P. Pontius*, gr. fol.

1791. Te halver lijve,... Naar *T. v. Thulden* door *J. Neefs.*
Met de foutieve aant.: Gen. 2. In het werk over zijn intocht te

Gent: Ser. Ferdinandi Card. Inf. triumph. introitus in Flandriae metrop. Gand, etc. Antv. 1636, fol.
Gevartius, Csp., Secretaris te Antw., philoloog enz. (geb. 1593, gest. 1666).
1892. Portret naar *P.P. Rubens*, door *P. Pontius*.

1891

490 Catalogue de livres... composant la bibliothèque de... *Hippolyte Destailleur*, architecte du Gouvernement... [Vente... 13 avril 1891...] Paris, 1891, nr 317.
Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Theod. a Tulden, qui iconum tabulas... s.d. (1642); met aant.: veau. (Rel. anc.) Cette suite [d'estampes] se compose d'un frontispice, d'un portrait de Ferdinand... et de 42 planches... Cette suite est ici en très-belles épreuves.

491*a* Catalogue des livres... délaissés par... le Rév. M. *Kuyl*... curé du Beguinage et par... Monsieur *D****.... vente... 24 novembre 1891... Malines, 1891, nr 396.
Ferdinand, gouverneur des Pays-Bas. Portrait équestre par [*C.*] *Gevartius* [sic].

Someren, *J*[*an*] *F*[*rederik*] *van*

491*b* Beschrijvende catalogus van gegraveerde portretten van Nederlanders... III. Amsterdam, 1891, nr 4656.
Peter Paulus Rubens.
a. 1630. Te halver lijve... Met 1 regel naamsonderschrift. [Naar hemzelven] door en met adres van *P. Pontius*, gr. fol.
b. Dezelfde plaat, vroegere druk, zonder lijstw... In ovaal zonder enigen naam.

1892

Woermann, *Karl*

492*a* Katalog der königlichen Gemäldegalerie zu Dresden... Kleine Ausg. 2., verm. und verb. Aufl. Dresden, 1892, nr 966.
Peter Paul Rubens
Qouos ego!
Zie aant. bij nr 548b; voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

492*b* Catalogue d'une... collection de livres, délaissée par... *Alex Cogels*... vente... 25 octobre 1892... Anvers, [1892], nr 343.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, typ. J. Meursius, 1641; met aant.: vél., bel exemplaire sauf quelques tâches d'humidité.

Génard, *P*[*ieter*]

492*c* Catalogue of the Museum of antiquities at Antwerp. Translation from the French of the 3ed ed. Antwerp, 1892, 108, nr 12.
Engelse uitg. van nr 432 c.

493 Catalogue de la bibliothèque... de *Ed. van Cutsem*... Vente... 14 novembre 1892... Anvers, 1892, nrs 894-895.
894. [*C. Gevartius*]
Inscriptiones arcuum

triumphalium et pegmatum Antverpiae erectorum... Ferdinandi Austrii... [Antverpiae, 1635] [72].
895. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exempl. apud Th. a Tulden, (1642).
60 fr.; aangekocht door *C. Vyt.*

494 Catalogue de la bibliothèque de... *Auguste de Portemont*, bibliophile... à Gramont... vente... 21 novembre 1892... Gand, [1892], nr 2170.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., J. Meursius, 1642; met aant.: veau fauve à dent. Manifique ouvrage dont toutes les estampes sont gravées par [*Th.*] *Van Thulden...* Bon exemplaire sauf quelques planches qui sont émargées.

1893

Ris-Paquot, [*Oscar Edmond*]

495 Dictionnaire encyclopédique des marques & monogrammes, chiffres, lettres, initiales, signes figuratifs... II. Paris, [1893], nr 9827.
L'Entrée de Ferdinand d'Autriche en la ville d'Anvers, série de 8 pièces d'après *Rubens*.

1894

Génard, *P*[*ieter*]

495*a* Catalogue du Musée d'antquités. 4e éd. Anvers, 1894, 106, nr 12.
Voor de opg. en de verschillende uitgn, zie: 1876, nr 432 c.

Brauwere, *Jules de*

496 Anvers. Musée royal illustré. Reproduction de 151 des principaux tableaux anciens... Ixelles-Bruxelles, [1894], nrs 316-318, 472-473.
P.-P. Rubens.
318. Char de triomphe. Phot. Braun, Clement et Cie. 11,8 × 8.
316. Arc de triomphe de Ferdinand (face). Phot. Braun, Clement et Cie. 12 × 8,2.
317. Arc de triomphe de Philippe (revers). Phot. Braun, Clément et Cie. 21,1 × 8.
706. Gaspard Gevartius, Phot. Braun, Clément & Cie. 12 × 9,8.
T. van Tulden
472. Arc de triomphe; face. Phot. Braun, Clement et Cie. 12 × 8,2.
473. Arc de triomphe; revers. Phot. Braun, Clement et Cie. 12 × 8.

497 Catalogus der schilder- en beeldhouwwerken van het Koninklijk Museum van Antwerpen... 5e beknopte uitg.: herdr. 1894. Antwerpen, [1894], nrs 316-318, 472-473, 747, 757.

Pieter-Pauwel Rubens

316. Zegeboog gezegd der Munt. Voorzijde. (Schets).

317. Zegeboog gezegd der Munt. Achterzijde. (Schets).

318. Zegewagen. (Schets).

Theodoor van Tulden

472. Zegeboog, gezegd van Philips I. Voorzijde.

706. Kaspar Gevartius. Erfgift van Gillès van 's Gravenwezel. 1874.

473. Zegeboog, gezegd van Philips I. Achterzijde.

747. Intrede van aartshertog Ferdinand in Antwerpen, den 15 April 1635. (Behoort toe aan het Museum van oudheden het 'Steen'.)

Snyers, *Pieter*

757. Inkomst te Antwerpen, in 1635, van prins-kardinaal Ferdinand van Oostenrijk... (Ten onrechte toegekend aan *P. Snyers.* Geschilderd door *Peter Snaeyers*). Op omsl. 3e uitg.: herdr. in 1894; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 255.

498 Catalogue des peintures... du Musée royal d'Anvers... 6e éd. abrégée: réimpression 1894. Anvers, [1894], nrs 316-318, 472-473, 747.
Op omsl,: 6e éd. 1894.
Zie nr 366.

499 Catalogue of the pictures... in the Royal Museum of Antwerp... 3th abridged ed.: reprinted 1894. Antwerp, [1894], nrs 316-318, 472-473, 747.
Op omsl.: 3th ed.: reprinted 1894.
Engelse uitg. van nr. 498.

Michel, *Emile*

500 Une lettre inédite de Rubens. 5 blz., 2 prt.
In: L'Art. 1894, II, 12-16.
De stadsversiering bij de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, 1641.
Beide prenten stellen voor: Bellérophon; collection de *Léon Bonnat. P.P. Rubens* pinx., Héliograv. *Dujardin.* Impr. A. Clément. 18,2 × 14,8, 23,3 × 19.
Façade postérieure de l'arc de triomphe dit Saint Michel, élevé à l'occasion de l'entrée de l'archiduc Ferdinand à Anvers. Réduction de la gravure de [*Th.*] *Van Thulden...* 20,8 × 13, 31 × 21,7.

501 Königliche Museen zu Berlin. Katalog der Ornamentstich-Sammlung des Kunstgewerbe-Museums... Leipzig, 1894, nr 206.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Apvd Theod. A. Tvlden, Qui Iconum Tabulas...; opg. van kol. met j. 1641.

Met afb.: Arcvs Philippi Pars Postérieur.

502 Kataloog der verzameling boeken... nagelaten door... *Lambert van Rijswijck* ...verkooping... te Antwerpen... 6 November [1894]... Borgerhout, [1894], nr 171.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1842 [sic]; met aant.: portr. manque; verkocht met het werk van G. BECANUS; tweede aant.: Deux ouvrages recherchés pour les belles planches, qui sont un peu restaurées dans le premier. Zie nr 93 a.

1895

503 Catalogue des livres d'art... de... *Henri Beyaert*, architecte... [vente 4 mars 1895]... Bruxelles, 1895, nr 32.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Th. Van Tulden, s.d., 1642; met aant.: dem. rel. v., tr. jasp. Suite complète du titre gravé et des 43 planches (sans le texte de *Gevartius*) exécutés d'après *Rubens* par [*J.*] *Neeffs*, [*Th.*] *Van Thulden*, [*G.*] *Hendricx.* Outre le portrait de Ferdinand, debout, par [*J.*] *Neeffs*, l'exemplaire renferme le rare portrait équestre de ce prince,... En tout 45 planches.

Theatrum honoris. Prent gesneden door Schelte à Bolswert (Uit het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* in het bezit van het Stadsarchief te Antwerpen).

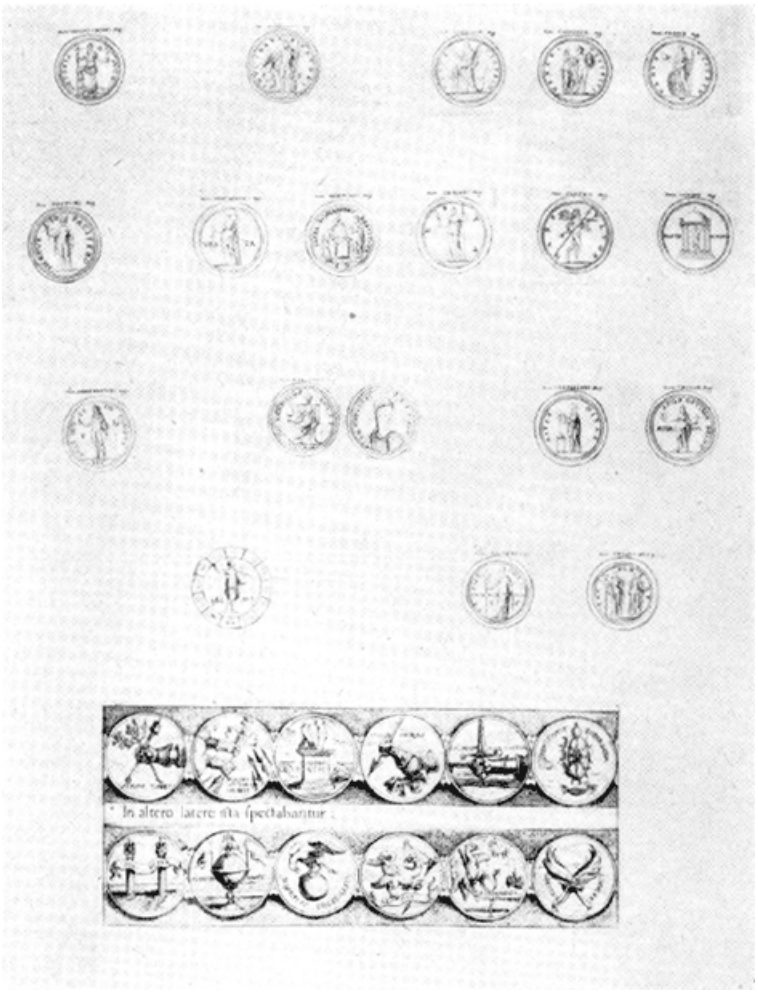

Romeinse munten en de Zevenarmige kandelaar naar de triomfboog van Titus uit de *Pompa introitus Ferdinandi* op een los blad gedrukt (Uit het exemplaar van voornoemd boek in het bezit van de Norbertijner Abdij te Postel).

504 Bibliothek *Lobris.* Münchener Bücher-Auktion 22. April 1895. Katalog der... Bibliothek des gräflichen Schlosses Lobris bei Jauer i/Schlesien und anderer Sammlungen... München, 1895, nr 694.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., apud Theod. a Thulden, 1635; met aant.: Vélin, dorures sur plats, tr. d. Qq. tâches... Ouvrage splendide. Les deux portraits manquent malheureusement.

Bouchot, *Henri*

505 Le cabinet des estampes de la Bibliothèque nationale... Paris, [1895], 269, nr 38.
Entrée du cardinal infant à Anvers en 1635.

Knackfuss, *H*[*ermann*]

506 Rubens... Bielefeld und Leipzig, 1895.
Künstler-Monographien, 2.
Idem. 2. Aufl. Bielefeld und Leipzig, 1895.
Voor aant. zie nr. 480; voor latere uitgn, zie nrs 508 b, 512, 520, 543 a, 544 a, 569, 578, 587 a.

Somof, *A.*

507 Ermitage impérial. Catalogue de la galerie des tableaux. II. 3e éd. rev., complétée et entièrement remaniée. St.-Petersbourg, 1895, nrs 558, 561-366.
Petrus Paulus Rubens.
558. Cinq statues de souverains de la maison de Habsbourg. Dans le catalogue manuscrit de la galerie de l'Ermitage, rédigé en 1773-1785, était inscrit, outre les cinq figures citées plus haut, encore celle de l'empereur Maximilien. Actuellement elle

ne se trouve plus à l'Ermitage.

561. Le cardinal-infant Ferdinand prenant congé de Philippe IV, roi d'Espagne. Esquisse de l'arc-de-triomphe ‘des Portugais’. [Prent nr 10].
562. Les victoires du cardinal-infant Ferdinand. [Prent nr 6].
563. Les victoires du cardinal-infant Ferdinand. [Prent nr 37].
564. L'apothéose du Cardinal-infant Ferdinand. [Prent nr 28].
565. Le départ de Mercure. [Prent nr 33].
566. Le temple de Janus. [Prent nr 31].
Met uitgebreide aantekening over de schilderijen en de oorspronkelijke schetsen van Rubens; dezelfde opg. van de *Pompa introitus Ferdinandi* als in de 2e uitg. Voor de uitg. van de katalogus, verschenen in 1870, zie nr 412.

1896

[*Crombez*, *Gustaaf*]

508*a* Frankrijks zucht om Vlaanderen en ook gansch België in te palmen,... gevolgd van eene bewijsvoering over Frankrijks zucht en een Verhaal van den veldslag van Calloo. St. Nikolaas, Boekdrukkerij van G. Crombez, 1896, III, 15-27.

Hoofdzaak dezer oplage is get.: *G.C.*
Beschrijving van de prent voorstellend de slag bij Kalloo, blz. III. Met vermelding van de *Pompa triumphalis introitus Ferdinandi in Antwerpiâ* 1642.

De slag van Calloo (1638), blz. 15-27.

Knackfuss, *H*[*ermann*]

508*b* Rubens... 3. Aufl. Bielefeld und Leipzig, 1896, 120, 2e kol.-122, 1e kol.; 1 afb. op blz. 119.
Künstler-Monographie, 2.
Voor de aant., zie nr 480; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 506.

Donnet, *Fernand*

509 Histoire d'un livre (Pompa introitus Ferdinandi). Anvers, De Backer, 1896. 22.5 × 15, 8o, 50 blz.
Overdr. uit: Annales de l'Acad. d'archéologie de Belgique, 1896, 355-402.
Met biografische bijdragen over Theodoor van Thulden (blz. 388-392), Jan van Meurs (blz. 392-396) en Caspard Gevaerts (blz. 397-399).
Bijdr. in tijdschrift anoniem; voor de naam van de auteur, zie: Inhoudstafel.

1897

510 Atlas van Stolk. Katalogus der historie-, spot- en zinneprenten betrekkelijk de geschiedenis van Nederland, verzameld door *A. van Stolk Cz.*, gerangschikt en

beschreven door *G. van Rijn.* II. Amsterdam, 1897, nr 1764.

Voll. titelopg., op enkele woorden na; bibliogr. adr.: Antverpiae, venevnt exemplaria apvd Theod. a Tvlden, enz.; z. opg. van j. in col.; opg. van 43 prenten; vermeldt ook de prent, gesneden door *S. à Bolswert.* Verzameling losse prenten. Onderaan rechts op het titelbl. in ms.: *Roelans ∞ I□C.XLIII.*

1898

511 Catalogue d'une... collection de livres délaissée par... *Egide vanden Eynden...* vente... 24 février 1898... Anvers, 1898, 112, nr 93.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Theod. a Tulden excud. J. Meursius, 1641; met aant.: vél. avec portrait à cheval et 33 belles grav.; il y manq. 5 planches.

Knackfuss, *H*[*ermann*]

512 Rubens... 5. Aufl. Bielefeld und Leipzig, 1898, 118, 2e kol.-120, 1e kol.; 1 afb. op blz. 122.

Künstler-Monographien, 2. Voor de aant., zie nr 480; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 506.

513 Catalogue n° 285 de Martinus Nijhoff. Bibliotheca historica-Neerlandica. Histoire des Pays-Bas. Catalogue systématique de livres anciens... en vente... chez M. Nijhoff. La Haye, 1898, nr 3720.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., J. Meursius, (1642). fl. 28.

1899

514 Catalogue de la bibliothèque de... *Alfred Piat*, ancien notaire à Paris. [Vente... 16 janvier 1899]. IV. Paris, 1899, nr 7645.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exemplaria apud Theod. a Thulden, (1642); met aant.: vélin à recouvr. fil et comp. tr. dor. Relation... ornée d'un front, et de 41 pl... (numérotées de 3 à 43)... Ex. aux armes de Philippe IV, roi d'Espagne. Manque le portrait de Ferdinand.

515 Catalogue d'une... collection de livres... délaissés par... *Frédéric Mueller*, en son vivant Directeur au Gouvernement Provincial d'Anvers,... vente... 26 septembre 1899... Anvers, [1899], nr 599.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1641; met aant.: d. rel. Bel exemplaire. 38 fr.; aangekocht door de Stadsbibl. te Antwerpen.

Michel, *Emile*

516 Rubens, his life, his work, and his time. Transl. by *Elizabeth Lee.* II. London, [Oktober] 1899, 221-233; 5 afb., 1 prt.
Voor aant., zie nr 518.

20ste EEUW

1899-1900

Fish, *Arthur*

517 Triumphal arches. 3 blz., 4 afb.
In: The Magazine of art.
1899-1900, 446, 2e kol.-448, 2e kol.
Afbn: Sketch for the ark of the Mint, by *Rubens*, 6,3 × 4,5, blz. 446; sketch for the ark of the Mint, by *Rubens*, 6,3 × 4,5, blz. 446; sketch for an ark by [*Th.*] *van Thulden*, in the Antwerp Museum, 10 × 7, blz. 446; Arch designed by *Rubens: Porticus Caesareo-Austriaca*, 7 × 10, blz. 447.

1900

Michel, *Emile*

Rubens, sa vie, son oeuvre et son temps...
Paris, 1900, 513-525; 5 afb., 1 prt.
De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; vermeldt als j. van uitg. 1642.

Afbeeldingen:

L'arc de triomphe de Ferdinand... 10,6 × 7,5. 516

Prent nr 28.

L'arc de triomphe de l'abbaye de Saint Michel. 12,5 × 7,5. 517

Prent nr 37.

Esquisse du Bellérophon. (Coll. *Léon Bonnat*). 14,8 × 12. Prent nr 40. 521

Portrait de l'Archiduc Albert. (Musée de Bruxelles). 10 × 7,5. 524

Le Char de Calloo. (Musée d'Anvers). Cliché Braun Clément et Cie. 17,4 × 12. Prent nr 43. tegenover blz. 524

Portrait de l'Archiduchesse Isabelle. (Musée de Bruxelles). 10 × 7,5. 525

Wauters, *A*[*lphonse*] *J*[*ules*]

518*a* Le Musée de Bruxelles. Tableaux anciens... Catalogue. Bruxelles, 1900, nrs 383-385.

Pierre Paul Rubens.

383. Portrait de l'archiduc Albert, souverain des Pays-Bas.

Acquis de *M. Héris*, vers 1830. - Phot. *Alexandre*, *Hanfstaengl*, Soc. Ed. d'art. 384. Portrait de l'archiduc Isabelle, souveraine des Pays-Bas.
Phot. *Alexandre*, *Hanfstaengl*, Soc. Ed. d'art.
385. Portrait de l'archiduc Ernest, gouverneur général des Pays-Bas.
Acquis de M. *Noterman*, 1855. - Phot. *Alexandre.*

Zie aant. bij nr 540c. 2e uitg. 1906.

519*a* Auction LX. Sammlung von *Pommer-Esche.* Abth. II. Versteigerung...

28. Mai 1900. [Berlin, 1900], nrs 1612, 1635.

1612. Peter Paul Rubens; Hüftbild des Meisters im Mantel und mit grossen Hut. [*P.*] *Pontius* sc., fol.; met aant.: Geschätztes Hauptblatt in schönen Abdruck, mit Rändchen.
1635. Prinz Ferdinand, Infant von Spanien. Halbfig. Im Hintergrund die Schlacht von Nördlingen, [sc. *J. Neeffs*] fol.; met aant.: Guter Abdruck.

Busken Huet, *Conrad*

519*b* Het land van Rubens. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & zoon, 1900.

Historische en romantische werken en reisherinneringen. Voor aant. en opgave van verschillende uitgn, zie nr 446.

519*c* Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements. XXXII-XXXIII. Besançon par *Auguste Castan.* II, 1e part. Paris, 1900, 683, nr 179.

Zie nr 81b.

1901

Knackfuss, *H*[*ermann*]

520 Rubens... 6. Aufl. Bielefeld und Leipzig, 1901.

Künstler-Monographien, 2. Voor de aant., zie nr 480; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 506.

1903

521 Catalogue de la collection de tableaux anciens... dépendant de la succession de... *Etienne Le Roy*, commissaire-expert des Musées royaux de peinture et de sculpture de Belgique... vente... 27 avril 1903... [Bruxelles, 1903], nr 80, 1 afb.

Pierre-Paul Rubens
Arc de triomphe, [Arc Philippei. Pars anterior] Haut, 1,04. Large., 0,73. B.
Met plt. 18,2 × 12,9, 28,8 × 22,7.

Bryan, [*Michael*]

522 Dictionary of painters and engravers. New ed. rev. and enlarged under the suprevision of *George C. Williamson*... I. London, 1903, 159, 2e kol.

An emblematical subject of Prince Ferdinand; inscribed In the spes reclinata recumbit, excudit by *Schelte a Bolswert.*

Latere uitgn, zie nrs 529, 536.

Lagye, *Gustave*

523 Catalogue annoté de la bibliothèque artistique et littéraire [de l'] Académie royale des beaux-arts et École des arts décoratifs [de la] ville de Bruxelles. Bruxelles, 1903, nr 1757.

Voll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerpix [sic], venduntur apud Theod. A. Tulden; z. opg. van j. in kol.

Rooses, *Max*

524 Rubens' leven en werken... Amsterdam, 1903, 555-571; 11 afb.

De Intrede van den Kardinaal-Infant. *Pompa introitus*; onvoll. titelopg. z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol [53].

Afbeeldingen:

De Zuilengaanderij der Keizers gebouwd op de Meir... 9,3 × 15,7. 554

Prent nr 16.

De Kardinaal-Infant wordt begroet bij de St-Jorispoort door de Maagd van Antwerpen. 18,5 × 14,6. 555

Prent nr 5.

Het tooneel der verwelkoming. Schets. (Ermitage, St-Petersburg). 7,5 × 7. 555

Prent nr 6.

De Kardinaal-Infant Ferdinandus. (Verzameling Pierpont-Morgan). 11,3 × 9. 557

De Kardinaal-Infant. (Museum, Madrid). Naar de gravuur van *P. Pontius*. 10 × 7. 560

Ruiterportret, ongenummerd.

De voorzijde van den Filippusboog. 10,3 × 7. 561

Prent nr 12.

De voorzijde van den Ferdinandusboog... 10,3 × 7. 563

Prent nr 26.

De Janus-tempel... 8,5 × 7. 564

Prent nr 30.

Het tooneel van den Koophandel, die Antwerpen verlaat. Schets. (Ermitage, St-Petersburg). 9,2 × 10. 565

Prent nr 34.

De triomfboog der Munt. Achterzijde. Schets. (Museum, Antwerpen). 10 × 7. 568

Prent nr 36.

De zegewagen van Calloo... 13 × 14,7. 566

Prent nr 43.

Rooses, *Max*

525 Rubens; sa vie et ses oeuvres. Trad. du néerlandais par *Louis van Keymeulen...* Paris, [1903], 554-570; 11 afb.
Franse uitg. van nr 524.

526 Catalogue de la bibliothèque de... M. le chevalier *Xavier de Theux de Montjardin...* [Vente... 24 novembre 1903...] Gand, 1903, nr 1198.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Th. a Tulden, (1641). Met aant.: portr. équestre, 38 grandes planches... vél., fil., aux armes d'Espagne... un beau portrait de P.P. Rubens... la planche rare de *S. à Bolswert.*

527 Catalogus der bibliotheek van *Constantijn Huygens* verkocht op de groote zaal van het Hof te 's-Gravenhage 1688. Opnieuw uitgeg. naar het eenige overgebleven exemplaar. 's-Gravenhage, W.P. van Stockum & Zoon, 1903, 27, nr 313.
Voor oorspr. uitg., zie nr 94.

1904

528 Catalogue de manuscrits et de livres. Collection *René della Faille de Waerloos* d'Anvers, *M.H. Insiger*, d'Amsterdam, *B.v.H...* etc.... 25 janvier 1904... Amsterdam, [1904], nr 320.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642.

Bryan, [*Michael*]

529 Dictionary of painters and engravers. New ed. rev. and enlarged under the supervision of *George C. Williamson*... IV. London, 1904, 294, 1e kol.

‘In the winter of the same year [1635] he [Rubens] was engaged to arrange for the triumphal entry into Antwerp of Archduke Ferdinand, the new Spanish Governor of the Catholic provinces, and his designs for the pageant were afterwards engraved and published with a written description by [*C.*] *Gevaerts* in 1642.’

Geen woord over *Th. van Thulden*, de eigenlijke uitgever van het boek.

Voor de verschillende uitgn, zie nr 522.

Rooses, *Max*

530 Rubens. Transl. by *Harold Child.* II. London, [Oktober] 1904, 550-570; 11 afb. Engelse uitg. van nr 524.

531*a* P.P. Rubens. Des Meisters Gemälde in 551 Abbn. Mit einer biographischen Einleitung von *Adolf Rosenberg.* Stuttgart und Leipzig, 1905 [1904], XXXIX, 345-359; 19 afb.

Klassiker der Kunst in Gesamtausgaben, 5.

Afbeeldingen:

[1]. Die Siege des Kardinal-Infanten Ferdinand. 1634-1635. (Petersburg, Eremitage). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 345

[2]. Quos ego! 1634-1635. (Dresden, Kgl. Galerie). Nach einer Aufnahme von F.O. Brockmann's Nachf., R. Tamme, Dresden. 446

[3]. König Ferdinand von Ungarn trifft mit dem Kardinal-Infanten Ferdinand bei Nördlingen zusammen. 1634-1635. (Wien, Hofmuseum). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 347

[4]. Erzherzog Albert von Oesterreich. (Brüssel, Kgl. Museum). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 348

[5]. Infantin Isabella von Spanien. 1634-1635. (Brüssel, Kgl. Museum). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 348

[6]. Fünf Statuen von Herrschern aus dem Hause Habsburg. 1634-1635. (Petersburg, Eremitage). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 349

[7]. Albert II. und Ferdinand I. 1634-1635. (Aachen, Suermondt-Museum). 350

[8]. Der Bogen des Herkules. 1634-1635. (Petersburg, Eremitage). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 350

[9]. Kaiser Maximilian I. (Wien, Akademie). Nach einer Aufnahme von J. Löwy, Wien. 351

[10]. Kaiser Karl V. (Wien, Akademie). Nach einer Aufnahme von J. Löwy, Wien. 351

[11]. Apotheose der Erzherzogin Isabella. (Petersburg, Eremitage). Nach einer Aufnahme von Franz Haenfstaengl, München.

[12]. Ferdinand, König von Hungarn. Um 1634-1635. (Wien, Hofmuseum). Nach einer Aufnahme von J. Löwy, Wien. 353

[13]. Der Kardinal-Infant von Spanien. 1634-1635. (Wien, Hofmuseum). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaeng, München. 353

[14]. Der Triumph des Kardinal-Infanten Ferdinand. (Petersburg, Eremitage). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 354

[15]. Der Janustempel. 1634-1635. (Petersburg, Eremitage). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 355

[16]. Merkurs Abschied von Antwerpen. 1634-1635. (Petersburg, Eremitage). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 356

[17]. Der Triumphbogen der Münze. Vorderseite. (Antwerpen, Museum). Nach einer Aufnahme von Braun, Clément & Cie, Dornach (Elsass). 357

[18]. Der Triumphbogen der Münze. Rückseite. 1634-1635. (Antwerpen, Museum). Nach einer Aufnahme von Braun, Clément & Cie, Dornach (Elsass). 358

[19]. Erzherzog Ferdinand, Kardinal-Infant von Spanien. 1635. Paris, Charles Sedelmeyer). 359

[20]. Karl der Kühne. (Wien, Hofmuseum). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl, München. 360

[21]. Kaiser Maximilian I. (Wien, Hofmuseum). Nach einer Aufnahme von Franz Hanfstaengl (München). 360

2e uitg. 1906, nr 531a; 3e uitg. 1911, nr 545a; 4e uitg. 1921, nr 575b.

1905

[*Mont*, *Pol de*]

531*b* Koninklijk Muzeum van Schoone Kunsten te Antwerpen. Beschrijvend catalogus. I. Oude meesters... Antwerpen, 1905, nrs 316-318, 472-473, 747, 757, 823.

Woord vooraf ondert.: *Pol de Mont.*

Peeter Pauwel Rubens

316-317. Twee schetsen [Oorspronkelijke] schetsen van de voor- en achterzijde van twee zegebogen, opgericht bij de Antwerpsche Munt, Arcus Monetalis... H. 1,04. B. 0,71 Ht. Vroeger in verzameling van Kanunnik *P.A.J. Knyff.* In aant. onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus Ferdinandi;* z. bibliogr. adr.; vermeldt als j. van uitg. 1641.

318. De zegewagen van Kalloo... H. 1,03, B. 0,71. Ht. 706. Kasper Gevartius... Eigendom van de familie Roose tot 1830. Alsdan in het bezit van *Filips Gillès de 's Gravenwezel*, die, bij leven, het stuk aan het Muzeum vermaakte. Erfgift *F. Gillès de 's Gravenwezel*, 1874. H. 1.195, B. 0.990. Ht. *Peter Snayers*

747. Plechtige Intrede van den Prins-kardinaal Ferdinand van Oostenrijk te Antwerpen, 17.

April 1635. H. 0,479, B. 0,629. Ht.
Een variante van nr 757 door *Th. van Thulden.* Vroeger ten onrechte aan *P. Snijers* toegeschreven.
In aant. onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus Ferdinandi;* bibliogr. adres: Joan. Meursius, 1641.
(Verzamelingen van het Stadhuis.)
805. De slag bij Kalloo. 21 Juni 1638. H. 1.968, B. 2.706. D. *Theodoor van Thulden*
472. Voorzijde van den Zegeboog van den Kardinaal-Infant, Ferdinand van Oostenrijk. H. 1,035, B. 0,720. Ht.
Prent nr 26.
Betwist. Te Parijs van 1794 tot 1815. Uit het Antw. stadhuis.
473. Achterzijde van den Zegeboog, gezeid van Filips II. H. 1,08, B. 0,72. Ht. Te Parijs van 1794 tot 1815. Uit het Antw. Stadhuis.
Prent nr 14.
757. Plechtige Intrede te Antwerpen van den Kardinaal-Infant Ferdinand van Oostenrijk, algemeen Landvoogd over de Spaansche Nederlanden (1635).
Muzeum van Oudheden (Steen).
823. Voorzijde van den Zegeboog, gezeid van Filips II. H. 1,035, B. 0,720. Ht. Gekocht in veiling *Et. Leroy*, Brussel, 1903.
Prent nr 12.
Cornelis [= *Lukas*] *de Wael*
664. Aankomst van den prins kardinaal Ferdinand... [te] Antwerpen... H. 0.785, B. 1.145. D.

Voor de opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 255.

[*Mont*, *Pol de*]

532 Musée royal des beaux-arts d'Anvers. Catalogue descriptif. I... Anvers, 1905, nrs 316-318, 472-473, 747, 757, 823.

Franse uitg. van nr 531 b.

[*Mont*, *Pol de*]

533 Royal Museum of fine arts. Antwerp. Descriptive catalogue. I. Ancient masters... Antwerp, 1905, nrs 316-318, 472-473, 747, 757, 823.

Engelse uitg. van nr 531 b.

Verswyvel, *D*[*omien*]

534 Oorsprong, beschrijving en geschiedenis der oude en vermaarde stad Antwerpen volgens eene oude gedrukte kronijk tot het jaar 1775... Antwerpen, 1905, 20, 51.

In de schatkamer van het stadhuis: Portret van Prins Kardinaal Ferdinand door *A. van Dyck*, schilderij voorstellend de slag bij Kalloo, door *Millet* en *Gillis Peeters*, blz. 20; Intrede van de Landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden te Antwerpen, blz. 51.

Busken Huet, *C*[*onrad*]

535 Het land van Rubens... 3^{e} dr.... Haarlem, 1905, 53-54.

Voor aant. en opg. van de verschillende uitgn, zie nr 446; met aant. van de uitgever over de overblijvende schetsen voor de intrede van de Kardinaal Infant te Antwerpen, in de musea van Europa.

Bryan, [*Michael*]

536 Dictionary of painters and engravers. New ed. rev. and enlarged under the supervision of *George C. Williamson...* V. London, 1905, 176, 2e kol.

Eight plates from the Triumphal Arches designed by *Rubens* for the entry of the Cardinal Infant Ferdinand into Antwerp.
Voor de verschillende uitgn, zie nr 522.

Rooses, *Max*

537 Rubens' Leben und Werke... Stuttgart-Berlin-Leipzig, [1905], 555-571; 11 afb.

Duitse uitg. van nr 524.

537*a* Het oude Nederlandsche lied... Teksten en melodieën verzameld en toegelicht door *Fl*[*orimond*] *van Duyse.* II. 's-Gravenhage-Antwerpen, 1905, 1798-1799.

Onlangs sijnde vol onrusten. (1635). [Lied].
De Blijde Intrede van den Prins Ferdinand wordt bezongen in de strophen 8-13; met aant.; onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus Ferdinandi;* z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.
Voor de verschillende drukken van het lied, zie nr 81 a.

538 Bibliothèque chev. *Gust. van Havre* d'Anvers. I... Vente... 11 décembre 1905... Amsterdam, [1905], nrs 269, 1350.

269. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642; met aant.: veau à rubans verts,... On y trouve le portrait équestre de Ferdinand... Bel exemplaire. 50 fr.; aangekocht door *Max Rooses* voor het Museum Plantin-Moretus?
1350. [*H. Neeffs*]. Triumphael incomst vanden... Prince cardinael Ferdinandus... binnen Antwerpen... Antw., 1635[76].
16 fr. met 19 andere vlugschriften, gekocht door de Stadsbibl. te Antwerpen.

1906

539 Manuscrits provenant des collections: Chev. *M.P. Smissaert*, Chev. *van Havre*, Chev. *P.H. de La Court*, Baron *v.d. Bogaerde* au château de Heeswijk. Autographes... vente... 3 avril 1906... Amsterdam, [1906], nr 599.

Entrée de Ferdinand infant d'Espagne. - ‘Ordonnances, résolutions et arrêtés du Magistrat d'Anvers, concernant l'exécution à donner, et les dépenses des travaux d'art exécutés par les peintres,

graveurs, etc.' Dossier d'extraits des archives d'Anvers formé par *Fréd. Verachter.* Dans un portefeuille in-Fol.

Hénard, *Robert*

540*a* L'art flamand à la collection Dutuit.
In: Les Arts anciens de Flandre. I. [1906], 167.
Over het ex. aangekocht op veiling *Ambroise Firmin-Didot* [399].

540*b* P.P. Rubens. Des Meisters Gemälde in 551 Abbn. Hrsg. von *Adolf Rosenberg.* 2. Aufl. Stuttgart und Leipzig, 1906, XXXIX, 345-359; 19 afb.
Klassiker der Kunst in Gesamtausgaben. 5.
Voor de inhoudsopg. en de verschillende uitgaven, zie 1e uitg. 1905, nr 531a.

Wauters, *A*[*lphonse*] *J*[*ules*]

540*c* Catalogue historique et descriptif des tableaux anciens du Musée de Bruxelles. 2e éd. Bruxelles, 1906, nrs 383-385.
Pierre Paul Rubens
383. Portrait de l'archiduc Albert, souverain des Pays-Bas.

Peint pour l'arc de triomphe philippinien [Prent nr 14].
384. Portrait de l'archiduchesse Isabelle, souveraine des Pays-Bas.
385. Portrait de l'archiduc Ernest, gouverneur général des Pays-Bas.
Ces trois portraits sont découpés de l'arc de triomphe philippien, élevé place de Meir, à l'entrée de la rue des Tanneurs.

Un ouvrage publié par *Van Thulden*, ainsi qu'un certain nombre d'esquisses et de peintures permettent de se rendre compte de la magnificence et de l'importance de cette décoration [des rues].'

De *Pompa introitus Ferdinandi* wordt niet vermeld.
Voor 1e uitg. 1900, zie nr 518 a.

1907

541 Catalogue no 337 de M. Nijhoff: Manuscrits, livres précieux et rares... La Haye, 1907, nrs 195-196.
195. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Th.A. Tulden, 1642; met aant.: avec portr. et 37 planches... vél. Sur les plats un ornement doré avec les armes d'Espagne...
Portrait équestre... Très bel exemplaire dans la reliure originale.
Fl. 60. -
196. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; J. Meursius, [1642]; met aant.: 38... planches.

Velle, *Jos*

542*a* Van Thulden's 'Pompa introitus'. 5 blz.
In: Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen, 1907, 171-175.
Voll. titelopg. van: a. *Pompa introitus Ferdinandi...*; bibliogr. adr.: Antverpiae Venevnt exemplaria apvd Theod. a Tvlden, Qui Iconum Tabulas...; opg. van kol. met j. 1641. b. [*C. Gevartius*] *Corte wtlegginghen*

van alle Triumph-wercken... Overgeset door *H. Neeffs*, Hantw., [1635][73] of [74]. c. [*H. Neeffs*] *Corte wtlegginghen Ofte By-voeghsel...* Antw., [1635][75].

542*b* Catalogue des collections de gravures... dépendant de la succession de *Auguste Coster*... vente... 17 mai... [Bruxelles, 1907], nr 222.

Portrait équestre de Ferdinand... gravé par *P. Pontius*, d'après *Rubens*.

Knackfuss, *H*[*ermann*]

543*a* Rubens. 8. Aufl... Bielefeld und Leipzig, 1907.

Künstler-Monographien. 2. Voor de aant., zie nr 480; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 506.

Hymans, *Henri*

543*b* Catalogue des estampes d'ornement faisant partie des collections de la Bibliothèque royale de Belgique,... Bruxelles, H. Lamartin,... 1907, passim, classé par nature d'objets.

Temple à l'antique:
Templum Jani.
Prent nr 26.
Het boek van *C. Gevartius* wordt vermeld onder de voordeh. t.: *Pompa triumphalis Introitus*...; onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., apud Theod. à Thulden; z.j. in kol.
Portique décoratif:

Porticus Caesareo-Austriaca, d'après les dessins de *P.P. Rubens*, *Henri Causé* sc. Gr. in-fol. 7-8

Adventum Serenissimi Principis gratulatio. 8

Prent nr 6.

Porticus Caesareo - Austriaca. 8

Prenten 16, 18, 19, 21-22.

Apotheosis D. Isabellae Clarae Eugeniae. 8

Prent nr 24.

Mercurius Abituriens. 8

Prent nr 33.

Arcs de triomphe (Style flamand):

Entrée de Cardinal-Infant à Anvers.

Arcus Lusitanici. 11

Prenten nr 10-11.

Arcus Philippei. 11

Prenten nrs 12-13.

Arcus Ferdinandi. 11

Prenten nrs 26 en 28.

Arcus ad D. Michaelis. 11

Prenten nrs 38-39.

Decors de théâtre et avant-scène:

S. à Bolswert sc., *G. Hendryckx* exc. 19

Ongenummerde prent.

Estrade surmontée d'un tróne:

Réception à Anvers du Cardinal-Infant Ferdinand d'Autriche. Gr. in-fol. 23

Porticus Caesareo-Austriaca d'après les dessins de *P.P. Rubens*, *Henri Causé* sc. Gr. in-fol. 23

Voor de prenten wordt verwezen naar de verschillende exemplaren van de *Pompa introitus Fernandi*, waarvan de bibliogr. adressen en het kol. niet dezelfde zijn, voorhanden in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

1909

Knackfuss, *H*[*ermann*]

544*a* Rubens, 9. Aufl.... Bielefeld und Leipzig, 1909.

Künstler-Monographien. 2.
Voor de aant., zie nr 480; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 506.

544*b* Codex diplomaticus Rubenianus... Correspondance de Rubens... publ. par *Max Rooses* et feu *Ch. Ruelens*... VI. Anvers, 1909, 103-104.

C. Gevartius. Inscriptiones Arcuum Triumphalium... [1635][72].
Met portr. van Prins Kardinaal Ferdinand, gesneden door *J. Neeffs* naar *Th. van Thulden*.

1911

Linnig, *Benjamin*

545*a* La gravure en Belgique... Anvers, 1911, 176.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: 49 planches.

545*b* P.P. Rubens. Des Meisters Gemälde in 551 Abb. Hrsg. von *Adolf Rosenberg*, 3. Aufl. Stuttgart und Leipzig, 1911, XXXIX, 345-359; 19 afl.

Klassiker der Kunst in Gesamtausgaben, 5.
Voor de inhoudsopg. en de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1905, nr 531a.

Mont, *Pol de*

546*a* Musée royal des beaux-arts d'Anvers. Catalogue descriptif. I. Maîtres anciens... 2e éd., rev. et complétée. Anvers, 1911, nrs 316-318, 747, 757, 472-473. 823.

Peeter Pauwel Rubens
316-317. Deux esquisses.
Zie nr 531.
Aant. vermeldt: Autrefois Coll. du chanoine [*P.A.J.*] *Knijff*[173].

318. Char de triomphe.
Zie nr 531.
Peter Snayers
747. Entrée solennelle du Prince-Cardinal Ferdinand d'Autriche à Anvers. le 17 avril 1635.
Zie nr 531.
Theodoor van Thulden
757. Entrée à Anvers, en 1635, du Prince-Cardinal Ferdinand d'Autriche...
Zie nr 531.
472. Arc-de-Triomphe du Prince-Cardinal, Ferdinand d'Autriche. Face antérieure. Esquisse originale. Attribué à *Van Thulden;* attribution sans fondement. Plutôt de *Kasper* et *Jan van den Hoecke.* Voir Van den Branden[458], p. 564 et p. 795.
Zie nr 531.
473. Arc-de-Triomphe, dit de Philippe II. Face postérieure. Esquisse originale. Attribué à *Van Thulden;* attribution insoutenable. Selon *M. Rooses*

oeuvre de *Corn. de Vos* qui exécuta l'arc en... collaboration avec *Jordaens.*
Zie nr 531.
828. Arc-de-Triomphe, dit de Philippe II. Face antérieure.
Attribué à *Van Thulden;* attribution sans fondement.
Copie de main inconnue de l'esquisse originale.
Zie nr 531.
Voor de opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 255.

Mont, *Pol de*

546*b* Royal Museum of fine arts at Antwerp. Descriptive catalogue. I. Ancient mastres... Translated from the Dutch by *A.W. Sanders van Loo*. Antwerp, 1911, nrs 316-318, 747, 757, 472-473, 828.
Engelse uitg. van de katalogus vermeld onder nr 546a.

1912

547 Catalogue de la bibliothèque de... *Paul Cogels*, président de la Société des bibliophiles anversois... vente 7 octobre 1912 au Château 'Starrenhof' à Capellen, chez Anvers... Malines, 1912, nr 399.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, veneunt exempl. apud Th. a Tulden, (1642); met aant.: vél., avec 41 belles planches.

548*a* Katalog der königlichen Gemäldegalerie zu Dresden... Kleine Ausg. 8. Aufl. Dresden, 1912, nr 964 B.

Petrus Paulus Rubrns
Quos Ego! Neptun, die Wogen beschwichtigend (Virgil, Aeneis. I). Von dem Triumphbogen, der 1635 unter Rubens' Leitung zum Empfange des Kardinal-Infanten Ferdinand bei der Georgsbrücke in Antwerpen errichtet wurde. Im Hintergrund ist die Ueberfahrt der Flotte des Fürsten von Barcelona nach Genua dargestellt. Eigenhändig übergangen. Leinwand, h. 3,26, br. 3,845. - 1742 durch den Grafen *Brühl* erworben, vorher Sammlung *de la Fage*, Paris (1731), noch früher in der Sammlung *Richelieu.*
Voor opg. van verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 133.

Busken Huet, *C*[*onrad*]

548*b* Het land van Rubens... 4e dr... Haarlem, 1912.

Voor de aant., zie nrs 446 en 535; voor de opg. van de verschillende uitg., zie nr 446.

548*c* Katalog der farbigen Kunstblätter. Leipzig, Verl. von E.A. Seemann, [Sept. 1912], nr 1414.

P.P. Rubens
Triumph des Kardinal Infanten Ferdinand. (St. Petersburg, Eremitage).
Achterzijde van de zegeboog ter ere van de Prins Kardinaal Ferdinand. Vermeld op blz. XI en XXXIII, 1e kol.; afb. op blz. 130. 5,5 × 4 cm.

Mireur, *H*[*ippolyte*].

548*d* Dictionnaire des ventes d'art faites en France et à l'étranger pendant les XVIIIe et XIXe siècles... VI. Paris, 1912, passim.

[*Pierre*] *Paul Rubens*
1756. - *Duc de Tallard.* - Le cardinal infant à cheval, il a servi à la gravure. 154 fr.
1816. - *Vente X...*, 11 janvier. - Ce tableau représente Une vue d'une portion d'arc de triomphe, dont le milieu est occupé par une statue drapée; sur le devant plusieurs amours tiennent des guirlandes de fleurs (32 p.-25). 351 fr.
1881. - *De Beurnonville.* - Portrait de Gévartius. Bois (52-41), 3.000 fr.
1882. - *Duc d'Hamilton*, Londres. - Bellerophon tuant la chimère. 9.445 fr. 1898. - Vente 22 mars. - Deux tableaux attribués à Rubens représentant: l'Archiduc Maximilien et Marguerite de Bourgogne; Philippe le Beau et Jeanne d'Espagne, son épouse. Tableaux ayant du faire partie d'une grande composition historique commandée à Rubens par la Ville d'Anvers: ont été adjugés ensemble: 8.010 fr.

548*e* P.P. Rubens. L'oeuvre du maître. Ouvrage illustré de 551 grav. Paris, Librairie Hachette & Cie, 1912.

Nouvelle Collection des classiques de l'art.
Franse uitg. van nr 531 a.

1913

549 Catalogue d'une collection de livres... délaissés par... *Edw. Ipers*... vente... 31 mars 1913... à... Anvers... Malines, 1913, nr 1053.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1642.
170 fr.; aangekocht door *Jan van Overloop.*

550 Catalogue de la... collection d'estampes délaissée par... *Paul Cogels*... vente... 8 avril 1913 à Anvers... Malines, [1913], nrs 1069, 1085.
1069. Portrait de Casp. Gevartius, d'après *Rubens*, grav. par *P. Pontius.* (3 diff. épreuves).
1085. Portrait de Rubens, d'après lui-même, grav. par *P. Pontius.* (4 diff. épreuves).

551 Livres rares et curieux. Catalogue n° 396 de livres anciens en vente aux prix marqués chez Martinus Nijhoff. 4e partie. La Haye, [1913], nrs 1054-1055.
1054. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Th. A. Tulden, 1642; met aant.: Superbe portrait équestre et 37 planches... vél. Sur les plats un ornement doré avec les armes d'Espagnes. Très bel ex., dans la reliure originale, [fl. 60.]
1055. Même ouvrage. Les planches montées sans le texte; au lieu du portrait équestre, un portrait jusqu'aux genoux... d. veau.
fl. 25.

552 Catalogue des bibliothèques de... *P.A. Tichelaar... L.A. Langeraad... L. Punt...* Vente du 26 novembre 1913... Leyde, 1913, nr 1862.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., 1642.

1914

553 Bibliothek *Alfred Ritter von Pfeiffer*, Wien... 4. Mai 1914... Leipzig, 1914, nr 629.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerpen, Joh. Meursius, 1642; met aant.: Mit gest. Tit., 2 Portr. u. 39 Kupfern. Prgtbd.

M. 62, -

554 Catalogue de la... collection de livres... délaissée par... le Dr. *H. Labouchère* à Lausanne... Amsterdam, 1914, nr 663. [Vente 8 Juin 1914].
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Th. Theden [sic], 1641; met aant.: d.e.v... manquent pag. 146/7, pl. 30, portr. et faux-titre... portrait par *J. Neeffs*...

Rupp, *F.*

555 Jahrbuch der Bücherpreise... VIII: 1913. Leipzig, 1914, 223.
Gevarts, *C.* Pompa introitus Ferdinandi... Antwerpen 1642... Tavernier 31,3: 1053. Frs 170, -.

1915

556 Histoire, géographie, jurisprudence, théologie... Bibliothèque de... Dr. *C.H. Th. Bussemaker*, *P.W. van Doorn*, *S.P. Perdijk*, *J. van Wensen*... 8 Déc. 1915. Leiden, 1915, nr 4526. (Cat. Burgerdijk & Niermans).
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerpen, Joh. Meursius, 1642; met aant.: Mit Kupferst., 2 Portr. u. 37 Kupfern.
Fl. 50.

1916

557 Catalogue d'une... collection de livres... gravures... vente... 14 février 1916... [Anvers, Impr. Vve Brouwers fils, 1916], nr 310.
Portrait de P.P. Rubens, gr. par *P. Pontius*.

558 Catalogue d'une... collection de livres... provenant de la mortuaire d'un *amateur distingué* [*J.J. Th. van den Bemden*]... vente... 8 mars 1916... Anvers, 1916, nr 689.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Ant., Th. a Thulden, 1642; met aant.: Belle rel. pl. veau, dos orné à la Luseuil plats mosaiqués, tr. dor. Avec 41 planches. Très bel exemplaire.

270 fr.; gekocht door baron [*C*] *de Caroly*[613].

559 Collections *P. Peyrot*... Vente... 8 mai 1916... Anvers, [1916], passim.
19. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1635, Th. a Tulden; z. opg. van j. in kol.; met aant.: perg. grav. cup.
90 fr.; gekocht door *Jan van Overloop*.
485. Princeps Ferdinandus,... quatre portraits différents

d'après *Rubens*, *Vandyck*, van Tulden,... 12 fr. Mej. *Peyrot.*
539. Casp. Gevartius, d'après *Rubens*... grav. par *Pontius.*
2 fr. met 2 ander portretten gekocht door *J. van Overloop.*

542. Mausolée de Gevartius, grav. par [*A.*] *Lommelin...*
4 fr. met een ander prent gekocht door het Mus. Plantin-Moretus.

Rupp, *F.*

560 Jahrbuch der Bücherpreise... IX. u. X: 1914 u. 1915. Leipzig, 1916, 159.
Gevarts, *Caspar.* Pompa introitus... Ferdinandi... Antwerpen, Joh. Meursius, 1642... Mit gest. Tit., 2 Portr. u. 39 Kupfern. Prgtbd. (Berlin, Lipperheide 2664. Vinet 625.) Boerner 4.5.14:629. M. 62.-.

1917

561 The *Frederic R. Halsay* collection of prints. VII. Old masters and many famous portrait engravers of the XVIIth century. To be sold... March 14,... 1917. New York, [1917], nrs 389-390, 395.
389. Pieter Paul Rubens; line-engraving after the painter's own portrait by *Paul Pontius.* Third state; with the words ‘et execudit’ added after ‘sculpsit’.

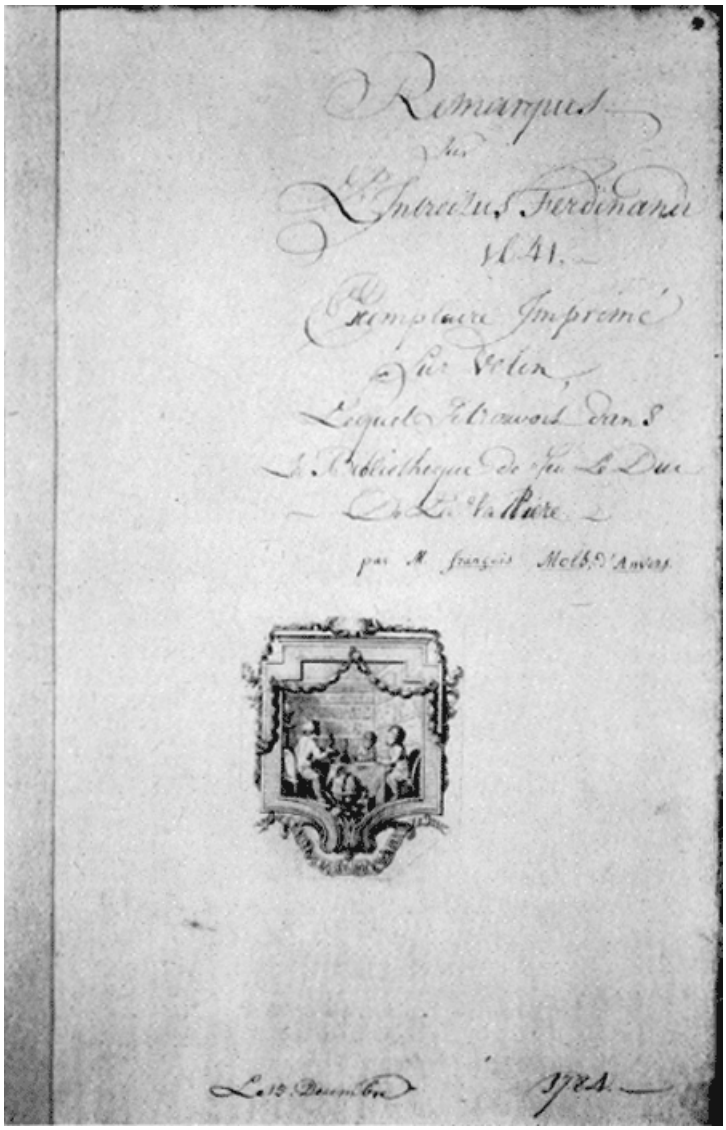

Eerste blad van het manuskript: *Remarques sur l'Introitus Ferdinandi* ... par M. François Mois, d'Anvers
(In het bezit van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel).

SERENISSIMVS PRINCEPS FERDINANDVS HISPANIARVM INFANS CARDINALIS
Incomste van den Cardinael Infant binnen Antwerpen, den 17. April 1635.

Eénbladdrukje over de ‘Incomste van den Cardinael Infant binnen Antwerpen, den 17. April 1635. Amsterdam, Pieter Walschaert’ (Ligt als bijlage in het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi*, toebehorend aan Mevr. Wed. Dejong-Van den Bossche, te Antwerpen).

Very fine impression with the inscription. With margin showing the plate-mark. 390. Ferdinand of Austria; line-engraving after *P.P. Rubens*. Superb impression with the inscription. With large margin showing the plate-mark.

395. Gaspard Gevaerts; line-engraving after *P.P. Rubens* [by *P. Pontius*]. Very-fine impression with the inscription. With margin trimmed to the platemark.

562 Catalogus der openbare veiling der verzameling, nagelaten door den kunstschilder *C. Cap*... welke zal plaats hebben... te Antwerpen op 13 April 1917... Antwerpen, [1917], nr 821.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Théod. a Thulden (in fine excud. Jo. Meursius 1641); met aant.: Superbe exemplaire... Le tout, y compris la reliure, est d'une conservation parfaite.
200 fr.

563 Catalogus der... verkooping van eene... verzameling oude en moderne boeken voortkomende van... *N. Dujardin-Van der Avoort*, welke zal plaats hebben... 5 Maart 1917... Antwerpen, [1917], nr 1335.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., 1642; met aant.: rel. vél.

1918

564 Openbare verkooping der... boeken nagelaten door den Eerw. Heer *C.F. Cotteleer*... 10 Juni 1918... Antwerpen, 1918, nr 1847.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Casp. Gevartius,

1674 [sic]; met aant.: kalfsl. band.

Rupp, *F.*

565 Jahrbuch der Bücherpreise... XI. u. XII: 1916 u. 1917. Leipzig, 1918, 132.
Gevarts, Caspar. Pompa introitus Ferdinandi... Antwerpen, Joh. Meursius, 1642... Mit Kupfert., 2 Portr. u. 37 Kupfern. Burgersdijk 8.12.15:4526.
fl. 50.-.

1919

566 Catalogue d'une... collection de livres... et une... collection d'images... vente... 17 mars 1919... à Anvers... Bruxelles, Imp. Financ. et Comm., [1919], nr 1076.
Th. van Thulden. Entrée à Anvers, en 1635, du Prince-Cardinal Ferdinand d'Autriche... Suite complète des planches, gravées par Van Thulden d'après Rubens, pour illustrer la relation des fêtes écrites par... Casp. Gevartius. Rare. 24 fr.; aangekocht door *Jan van Overloop.*

567*a* Die Monogrammisten... Bearb. von *G.K. Nagler*, *A. Andresen* und *C. Clauss.* V. München, 1919, nr 524.
Dezelfde opg. als in de uitg. van 1879; zie nr 449.

567*b* Herdenking van den 250^{en} sterfdag van Theodorus van T[h]ulden.
In: Provinciale Noordbrabantsche en s'-Hertogenbossche Courant. 14 Juli 1919, nr 160, 2^{e} blad.
Met de samenvatting van de rede uitgesproken door *Henri J.M. Ebeling*. De redenaar wijdt even uit over de Intrede van de prins kardinaal te Antwerpen in 1635 en over de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

1920

568 Catalogue d'une... collection de livres... provenant de... Monsieur le *baron de L... C...* et d'*un autre bibliophile...* vente... 12 avril 1920... à Anvers ... Ninove, [1920], nr 494.
Z.n.v. auteur; onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv.; met aant.: vél. Titre et pl. hors texte manquent.

Knackfuss, *H*[*ermann*]
569 Rubens. 10. Aufl... Bielefeld und Leipzig, 1920.
Künstler-Monographien, 2.
Voor de aant., zie nr 480; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 506.

Wilder, *F.L.*, and *E.L. Wilder*
570 Prints prices current... II. London, 1920, 197.
Portraits and incidents in the life of Ferdinand, archduke of Austria by *J. Neeffs*, *P. Pontius* and *T.A. Thulden.* (47).

L 2 12 s. (Fairfax Murray Collection). Sotheby, Wilkinson & Hodge, 14-4-20.

Jessen, Peter

571 Der Ornamentstich... Berlin, 1920, 187; afb; afb. 186.

Das Barock in den Niederlanden: Der Einzug des Statthalters Erzherzogs Ferdinand in Antwerpen. *Pompa introitus Ferdinandi.* Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.: vermeldt als j. van uitg. 1641.
Afb.: Arcvs Ad. D. Michaelis Pars Posterior Bellerophon. 17 × 10,7, 23,3 × 15,6.

[*Mont*, *Pol de*]

572 Musée royal des beaux-arts d'Anvers. Catalogue descriptif. I. Maîtres anciens. [Anvers,] 1920, nrs 316-318, 747, 757, 472-473, 823.

Dezelfde tekst als in de uitg. van 1911; zie nr 546 a.

1921

Delteil, *Léo*

573 Annuaire des ventes de livres... I. (Octobre 1918-juillet 1920). Paris, [1921], 169, 2e kol., 351, 2e kol.

169, 2 kol. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, 1642; met aant.: 30 pl., y compris le titre-front. et le portr. équestre de l'infant Ferdinand. Ex. 1 tirage,

avec le faux titre en 7 lignes. (*Brunet* [374] mentionne 1 portr. de l'auteur qui ne se trouve pas dans cet ex.; rel. anc. vélin. Eigendom van *Chopin*, wiens bibliotheek werd verkocht te Parijs op 10-14 Februari 1920.

100 fr.

351, 2e kol. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Th. a Tulden, qui iconum... (1642); met aant.: 2 portr. et 42 pl. Ex. rel. anc. vélin, aux armes du Prince Ferdinand d'Autriche.

Vermeldt als datum van de Intrede: 14 November 1634.

[*Mont*, *Pol de*]

574 Koninklijk Museum voor Schoone kunsten te Antwerpen. Beschrijvende catalogus. I. Oude meesters. 2e uitg. [Antwerpen,] 1921, nrs 316-318, 472-473, 747, 757, 823.

Zie 1e uitg. 1905, nr 531 b.

575*a* Catalogue des livres... provenant des collections de... Mons. *le baron de B...* et de Mons. B... d'Anvers... vente... 22 déc. 1921... Anvers, 1921, nr 218.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., ap. Th. à Thulden, 1641; met aant.: Rel. vél... ex. défraîchi.
Ex. uit de bibliotheek van de *baron de B...*
24 fr.

575*b* P.P. Rubens. Des Meisters Gemälde. In 538 Abbn hrsg. von *Rudolf Oldenbourg.* Mit einer Einl. von *Adolf Rosenberg.* 4. neu bearb. Aufl. Stuttgart, Berlin und Leipzig, [1921].

Klassiker der Kunst in Gesamtausgaben, 5.

Voor de inhoudsopg. en de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1905 [= 1904], nr 531a.
Met nieuwe afb. vermeerderd: Die Schlacht bei Nördlingen, 1635. (Windsor, Kgl. Schloss). Nach einer Aufnahme von. Ad. Braun & Cie, Dornach.

1922

Hoc, *Marcel*

576 Le déclin de l'humanisme belge; étude sur Jean-Gaspard Gevaerts. Bruxelles, 1922, 51-54.

L'entrée du Cardinal-Infant. Blz. 17-18 opg. van de *Pompa introitus Ferdinandi...*; z. bibliogr. adr.; vermeldt kol. met j. 1642.

Brunet, *Jacques-Charles*

577 Manuel du libraire... II. Berlin, 1922, 1575.

Anastatische druk van de uitg. van 1861, nr 374; voor de verschillende uitgn, zie 1e uitg. 1810, nr 243.

Knackfuss, *H*[*ermann*]

578 Rubens. 11. Aufl.... Bielefeld und Leipzig, 1922,138-143; 1 afb. op blz 136.
Künstler-Monographien, 2.
Voor de aant. zie nr 480; voor de verschillende uitgn, zie nr 506.

[*Hoc*, *Marcel*]

579 [Bibliographie du Pompa Introitus Ferdinandi... de Casperius Gevartius]. 9 bl.
In: Bibliotheca Belgica. 2e sér. XV. Gand-La Haye, [Dec. 1922], G 370.
Voll. bibliogr. beschrijving met bibliogr. aantn en opg. van de bibliotheken, waarin een ex. van de *Pompa introitus Ferdinandi* voorhanden is.

1923

Fierens-Gevaert, [*Hippolyte*]

579*a* La peinture au Musée ancien de Bruxelles... 2e éd., rev. et augm. Bruxelles et Paris, 1923, 61.
Petrus Paulus Rubens en de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Afbeeldingen op blz. LXXX: Portret van de aartshertog Albert. 14 × 10,6.
Portret van de infante Isabelle. 14 × 11.

580 Catalogue no 489 de livres anciens en vente aux prix marqués chez Martinus Nijhoff. La Haye, [1923], nrs 978-979!
978. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., Th. A. Tulden, 1642; met aant... superbe portrait équestre... et 37

planches... vél., aux armes. Bel. ex. dans sa reliure originale.
fl. 150.
979. Même ouvrage. Les planches montées, sans le texte; au lieu du portrait équestre, un portrait jusqu'aux genoux... d. veau.
fl. 25.

581 Catalogue d'une... collection de livres... et gravures... vente... 7 juin 1923... à Anvers... [Anvers, s. impr., 1923], nr 526.
P. Pontius, Portrait équestre de Ferdinand Infant d'Espagne, Grav. s. cuivre [d'après *Rubens*], tirage original.

582*a* Cat. d'une très importante collection de livres... provenant de la bibliothèque du *Château de W.* et d'*un bibliophile estimé* qui désire garder l'anonymat.... Vente... 22 décembre 1923... Bruxelles, J. de Winter... 1923, nr 26.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp. Apud Th. A. Tulden, 1642; met aant.: vélin doré anc. encadrement et médaillon d'or, sur plats tr. dor... le grand portrait équestre... en tout 39 pll. grav. par *Van Tulden*, d'après *Rubens.* Quelques restaurations.

1924

582*b* Catalogue d'une... collection de... livres... vente... Salle J. de Winter... 27 mars... 1924... Bruxelles, 1924, nr 7.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Apud Theod. A. Tulden; z. opg. van j. in kol.; met aant.: veau anc., dos cuir de Russie au chiffre du duc d'*Essex.* (Rel. anc.) Recueil... se composant d'un frontispice, portrait à mi-corps et 40 planches dont 4 doubles, avec la planche rarissime du Théâtre et la planche embrasement de la tour de la Cathédrale d'Anvers, grav. par [*J.*] *Neef*[*f*]*s* d'après [*Th.*] *Van Thulden*, Gevartius d'après *Rubens*, ainsi que le grand plan à vol d'oiseau de la ville d'Anvers...
950 fr.; aangekocht door *Kempenaer.*

583 Bibliothèque de Mme *Poulier-Ketels.* Vente... 15 mai 1924... Bruxelles, 1924, nr 231.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Theod. a Tulden, (1635), z. opg. van j. in kol.; met aant.: vélin, double fil et milieux, tr. dor. (Rel. ancienne). Titre, portrait et 37 belles planches (sur 42)... Sur le premier plat de la reliure le nom doré de *Francisco Comperis*.

584 Catalogue d'une... collection de livres... provenant de... *St. Belloy...* vente... 30 juin 1924... Anvers, [1924], nr 976.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., ap. Theod. Thulden, 1635; met aant.: vél.
170 fr.

Sabbe, *Maurits*

585 Uit het Plantijnsche huis... Antwerpen, 1924, 176-181; 1 afb.

Afb.: Prins Kardinaal Ferdinand; houtsn., l.o. *Eras. Quellinius* delin., r.o.: *Christoffel Jegher* sc. & excudit. 13 × 10.
De Chifflet's met den Prins-Cardinaal en Prins Thomas in de Plantijnsche drukkerij, 1635.
De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen. De verschillende geschriften, verschenen naar aanleiding van deze plechtigheid; bijzondere belangstelling werd gewijd aan het verslag: *Diaire des choses arrivées à la Cour de Bruxelles depuis la fin de l'an* 1633 *après la mort de l'infante Isabel*, *jusqu'à l'an* 1636, *escrit par Philippe Chifflet*, waarvan het hs. berust in de Bibliothèque de la ville te Besançon [81b].

1925

Funck, *M*[*aurice*]

586 Le livre belge à gravures... Paris et Bruxelles, 1925, 317-318.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1641. (Veneunt exemplaria apud Theod. a Tulden qui iconum tubulas [sic]... Bibliogr. beschrijving van het boek; opg. der prenten.

1914: 300 fr.
'On reconnaît les exemplaires de premier tirage à ce qu'ils ont le faux-titre imprimé en 7 lignes et au bas du frontispice l'inscription suivante: Antverpiae

veneunt exemplaria apud Theod. a Tulden. *J. Neef*[*f*]*s*, sculps. D'autres tirages portent l'adresse de Meursius au bas du frontispice; d'autres, enfin, portent l'adresse de van Thulden, à laquelle on a ajouté: prostant exemplaria apud Guilielmum Lestemium et H. Aertssens... Il existe des exemplaires portant la date de 1642, entièrement conformes à ceux de 1641.'

Knackfuss, *H*[*ermann*]

587*a* Rubens. 12. Aufl.... Bielefeld und Leipzig, 1925.

Künstler-Monographien, 2.
Voor de aant., zie nr 480; voor de opg. van de verschillende uitgn, zie nr 506.

Monod, *Lucien*

587*b* Le prix des estampes anciennes et modernes. Prix atteints dans les ventes. Suites et états. Biographies et bibliographies. VI. Paris, 1925, 78, 79.

Paul Pontius, dit *Du Pont*
Planches gravées d'après *P.P. Rubens*.
Rubens âgé de trente ans.
1e état: avant l.l. et la bordure.
2e: avec la bord. 3e: avec l.l. - Non spécif.: Liphart, 507 fr.; Didot, 210 fr.; Lobanoff, 418 fr.; A. Hubert, 1909, 290 fr.; Amsl. et R., 1911, 80 fr.; Seydlitz, 1912, 438 fr.; Stuttg., 75 fr.; L.L., juin 1919 (piq.), 90 fr.
Ferdinand, Cardinal-Infant d'Espagne, 'Coeli progenies' [Ruiterportret].
Gaspard Gevaert.

1e avant l.l., 2e avant les armes.

Voor dl VIII, zie: 1928.

1926

588 Catalogue d'une... bibliothèque... [de *Daniel de Pret*]... vente... 6. décembre 1926... Anvers, [1926], nr 366.
[*C. Gevartius*] Corte wtlegginghen... Van alle de Triumph-wercken... Overgeset door *H. Neeffs.* Hantw., [1635] [73] of [74].
30 fr.; gekocht door *Moorthamers.*

1927

589 Peter Paul Rubens' Entwurf zu einem Triumphbogen der Stadt Antwerpen. (Versteigerung Glückselig, Wien IV, vom 16.-18. März). 1 afb.
In: Der Cicerone. [15] Febr. 1927, xiv.

590 Wien. Zwischen dem 16.-18. März... bei Glückselig... Antiquitätenauktion...
Zwei allegorische Skizzen, die *Rubens* für eine Triumphpforte entwarf... zu Ehren... des Kardinalinfanten Ferdinand...
Zie: Der Cicerone. [15] Februari 1927, 138, 2e kol.

[*Michel*, *J.F.M.*]

591 Uitlegging der zinnebeeldige schilderijen voor de eerepoorten ontwerpen, geschilderd door P.P. Rubens.
In: Antwerpen vooruit, 30 Juli 1927, 1-4, 20; 20 Aug. 1927, 2, 12-13, 18-19; 27 Aug. 1927, 15-17.
Zie 1774.

Laar, *Albert van*

592*a* Bibliographie van de geschiedenis van de stad Antwerpen. Brussel, 1927, nr 1304.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerpen, J. Meursius, 1641; met bibliografie.

Saintenoy, *Paul*

592*b* Les peintres de la Cour de Bruxelles au XVIIe siècle.
In: Annales de la Soc. roy. d'archéologie de Bruxelles. XXXIII. 1927, 266.
'*Antoine van Deynem*... qui coloria un exemplaire sur parchemin de la *pompa introitus triomphalis* [sic] *Ferdinandi* de concert avec *Peter Schut*, le frère de *Corneille*, exemplaire qui fut offert à la Cour de Bruxelles, le 26 janvier 1543 [sic] par le Magistrat d'Anvers.'

1928

Monod, *Lucien*

593*a* Le prix des estampes anciennes et modernes. Prix atteints dans les ventes. Suite et états. Biographies et bibliographies. VIII. Paris, 1928, 43.
Bibliogr. opg. onvoll.; bibliogr. adres: Antverpiae, J. Meursius,

1642, 1 front., 2 portr. de l'archiduc et 36 gr. pl.; met aant.: Chez Besombes, 1921, rel. vélin anc. (qq. raccommodages), 250 fr.; Fairfaix-Murray, 14 avril 1920, 47 pl., par *T.-A. Thulden*, *J. Neef*[*f*]*s* et *P. Pontius*, 65 fr.; chez Ducrot, 1924, une planche de la suite, l'Entrée de l'Archiduc à Anvers, 80 fr.
Voor dl VI, zie: 1925, [587b].

593*b* Ludwig Rosenthal's Antiquariat. Katalog 17. Die Niederlande. I. Münich, [April 1928], nr 631.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp,. Joa. Meursius, 1642; met aant.: Verg. Pgtbd. Herrl. Werk.
350 RM.

Ebeling, *H*[*enri*] *J.H.*

594*a* Bij een schilderij van Theodoor van Thulden. Een portret van zijn vrouw [Marie van Balen]. Een portret van hem zelf?
In: Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant. 11 Aug. 1928, nr 186, 1e blad.
Naar aanleiding van een portret, dat de vrouw van Theodoor van Thulden moet voorstellen, vestigt *H.J.H. Ebeling* de aandacht op een doek van Van Thulden in het Musée des arts décoratifs te Parijs en genaamd ‘Een concert’.

Op dit schilderij zijn afgebeeld vermoedelijk Theodoor van Thulden 'die rijk gekleede man, met dat zwarte haar en het kleine kneveltje' en zijn vrouw.

594*b* Catalogue d'une... collection de livres... provenant de... *Fernand Donnet*, Administrateur hon. de l'Académie royale des beaux-arts d'Anvers... 2e et 3e partie... vente publique... pour la 3e partie... 1 octobre 1928... Anvers, [1928], nr 3265, 3270.

3265. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., V. Thulden, 1635; met aant,: v. anc. aux armes d'Anvers.
3270. [*C. Gevartius*]. Corte wtlegginghen van alle Triomph-Wercken... Hantw., z.j. 73 of 74.

594*c* P.P. Rubens. L'oeuvre du maître. Ouvrage illustré de 538 grav. Paris, Libr. Hachette... [1928], XXXIX-XXXV, plt. 361-377.

Classiques de l'art. [2].
Franse uitg. van nr 575b.

Fels, *Florent*

594*d* Das Museum in Bayonne. 1 blz., 1 afb.

In: Der Cicerone. Nov. 1928, 719.
Afb.: Bellerophon und die Chimère, 15 × 12, blz. 718.
[Prent nr 39].

595 Veiling in de Zaal de Winter, Brussel, 1 December 1928.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1636 [sic]; 2 portr. en 24 prenten. 240 fr.; gekocht door *Houet.*

1929

596 Ville d'Anvers. Salle van Herck,... 13 mars 1929... vente... beaux livres... Borgerhout, impr. J. Leemans-Oyen, [1929], nr 75.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anv., Van Tulden, 1635; met aant.: rel. vél. 900 fr.

597 Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale. Auteurs. LIX. Paris, 1929, 993.
1. Pompa introitus honori... Ferdinandi... Antverpiae, apud T. a. Tulden, (s.d.)
2. (Un autre ex. sur vélin.)
3. (Un autre ex. portant sur le titre la mention: Prostant apud G. Lesteenium et H. Aertssens.)

4. (Un autre ex. portant sur le faux-titre la mention: Prostant exemplaria apud G. Lesteenium et H. Aertssens.)

1930

Seyn, *Eug*[*ène*] *de*

598 Dictionnaire des écrivains belges... I. Bruges, 1930, 877.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: a. Antverpiae, veneunt apud Theod. a Thulden, 1641. b. Idem., Apud Joannem Meursium, 1642.

599 Exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi...* voorhanden in de Universiteitsbibliotheek te Leuven.
Vermeld in: Armorial belge du bibliophile, par *de Jonghe d'Ardoye*, *Joseph Havenith*, *Georges Dansaert*. I. Bruxelles, 1930, 54.

Delen, *A*[*ry*] *J.J.*

600 Iconographie van Antwerpen. Brussel, 1930, 48; nrs 255-265.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae venevnt exemplaria apud Theod. a Tvlden... Antw. J. Meursius, 1641.
Pieter Snaeyers
255. Gezicht op de stad langs de Oostzijde (St Jorispoort), achtergrond voor de aankomst van den Prins-Kardinaal Ferdinand van Oostenrijk, op 17 April 1635. Schilderij op paneel. (Mus. voor oudheden, Steen).
256. Gezicht op de stad langs de Oostzijde (St Jorispoort), achtergrond voor de intrede van Prins-Kardinaal Ferdinand,... Schilderij op doek. (Verzameling *Frans Claes*, Antwerpen).
Cornelis [= *Lukas*] *de Wael*
257. Gezicht op de stad langs de St Jorispoort, achtergrond voor de aankomst van den Prins-Kardinaal Ferdinand,... Schilderij op doek. (Mus. voor oudheden, Steen.)
Onbekende meester
258. Gezicht op het stadsgedeelte binnen de St Jorispoort, achtergrond voor de intrede van den Prins-Kardinaal Ferdinand van Oostenrijk,...

Schilderij op paneel. (Koninkl. Mus. voor schoone kunsten.)
Theodoor van Thulden, naar *P.P. Rubens:*
259. Gezicht op de stad langs de Oostzijde (St Jorispoort), achtergrond voor de aankomst van den Prins-Kardinaal Ferdinand van Oostenrijk,... Schilderij op paneel. (Mus. voor oudheidkunde, Steen.)
260. Gezicht op de stad langs de Oostzijde (St Jorispoort), achtergrond voor de aankomst van den Prins-Kardinaal van Oostenrijk,... Prent nr 3.
261. De St Jorispoort of Keizerspoort. Prent nr 4.
262. Gezicht op het stadsgedeelte binnen de St Jorispoort, achtergrond voor de voorstelling: de Maagd van Antwerpen begroet den Prins-Kardinaal Ferdinand van Oostenrijk bij zijne intrede... Prent nr 5.
263. De O.L. Vrouwekerk, met het vuurwerk op den toren, ter gelegenheid van de intrede van den Prins-Kardinaal van Oostenrijk... Prent nr 41.
264. Gezicht op de stad in vogelvlucht 'Antverpia' met de aanduiding der triomfbogen... Prent 42.
265. Klein gezicht op de stad op den horizont van het gezicht in vogelvlucht op de streek tusschen Antwerpen en Verrebroek, tooneel van den slag van Calloo. Prent nr 43.

Bautier, *Pierre*

601 Théodore van Thulden.
In: Biographie nationale, XXV. Bruxelles, 1930-1932, 150.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: édité par Van Thulden chez

Jean Meursius, en 1641; met aant.: d'après *Rubens;* 43 feuilles avec titre et portrait de l'archiduc gravé par [*J.*] *Neeffs;* les autres feuilles sont de [*Th.*] *Van Thulden.*

1931

602*a* Catalogue no. 570 de livres anciens et modernes en vente aux prix marqués. Histoire des Pays-Bas. III. 1500-1648. La Haye, M. Nijhoff, [1931], nr 608.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., J. Meursius, [1642]; met aant.: portrait par *J. Neeffs* et 37 pl.... Au lieu du portrait équestre un portrait jusqu'aux genoux. fl. 60.

602*b* Catalogue... Gothier... Jan. 1931, Liège, 1931.
Volgens aant.: 27 pl. d.r. 1500 fr.

Sabbe, *M*[*aurits*]

603*a* De aanstelling van den Prins Kardinaal tot Landvoogd en onze volkspoëzie. Ledeberg-Gent, [1931], 2-16.
Overdr. uit: Versl. en meded. [van de] Koninkl. Vlaamsche Acad. voor taal- en letterkunde, Jan. 1931, 36-50.
Liederen en gedichten verschenen naar aanleiding van de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.

Bellori, *Gio*[*vanni*] *Pietro*

603*b* Le vite de pittori, sculteri et architetti moderni... I. Fac-simile dell edizione di Roma del MDCLXXII. Roma, 1931, 235-244. (R. Instituto d'archeologia e storia dell'arte. II, 1).
Voor aant. en opg. van de verschillende uitgn, zie nr 89.

1932

604*a* Catalogue... de Tavernier... 12 jan. 1932.
400 fr. + 15%.

Sabbe, *Maurits*

604*b* Brabant in 't verweer. Bijdrage tot de studie der Zuid-Nederlandsche strijdliteratuur in de eerste helft der 17e eeuw. Antwerpen, 1933 [=1932], 199-217; 4 prenten.

De Blijde Inkomst van de Prins Kardinaal als Landvoogd (1635).

Afbeeldingen:

Titelblad van de *Pompa introitus Ferdinandi*, z.n. van plaatsnijder. 19,8 × 13,2. 198

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand. 19,5 × 13. 201

Ongenummerd.

De Maagd van Antwerpen biedt Prins Ferdinand een lauwerkrans bij zijn aankomst in die stad. 12 × 20,3. 204

Prent nr 5.

[Vier] Gedenkpenningen geslagen ter eere van den Kardinaal Infant; op de 2e gedenkpenning r.b.: geslachtswapen van de Landvoogd. 210

Is dezelfde bijdr., vermeld onder nr 603a.

Herck, *Ch*[*arles*] *van*

604*c* Schilderijen [in de verzameling Frans Claes. 1] Aankomst te Antwerpen langs de Schelde van den Prins Kardinaal, 1635. [2]. Plechtige Intrede van den Prins Kardinaal langs de St-Jorispoort. 1 blz., 1 afb.
In: Gedenkboek Frans Claes Museum 'De Gulden Spoor' te Antwerpen. Antwerpen, 1932, 161, afb. 165.
Afb. nr 60: Aankomst te Antwerpen van den Prins Kardinaal, door *Pieter Snyers* 1635. 11,5 × 21,2. Zie 606a.

605*a* Bibliotheca historico-Neerlandica. III. Catalogue van oude en nieuwe boeken over Nederlandsche geschiedenis voorhanden bij Martinus Nijhoff. II. 's Gravenhage, 1932, nr 608.
Hetzelfde ex. en dezelfde aantekeningen als bij nr 602a. Fl. 60.

605*b* Städtisches Suermondt-Museum, Aachen. Gemälde-Katalog. Amtliche Ausgabe... Aachen, [1932], nrs 439-440.
P.P. Rubens
Statue des deutschen Königs Albrecht II... in einer Nische auf einem Postament. Statue des Kaisers Ferdinand I...
Beide Habsburger-Statuen wurden von *B. Suermondt* auf seiner letzten Reise nach Warschau dort gekauft und 1882 dem Museum geschenkt. Die Ermitage in Leningrad besitzt fünf weitere Skizzen zu Habsburger-Statuen. Eine achte (Kaiser Friedrich IV) soll sich in der Galerie *Dubus de Gisignies* befunden haben. Sie alle sind um 1634/35 entstanden Entwürfe für Bildhauer, die danach Statuen in weissem Sandstein für einen

Triumfbogen auf der Place de Meir zu Antwerpen ausführten anlässlich des Einzug des Kardinal-Erzherzogs Ferdinand von Osterreich in Antwerpen...

1933

606*a* Musée Frans Claes [à la] Ville d'Anvers... vente... 27 nov... 1933... Anvers, [1933], nrs 565-566, 1 afb.

565. Arrivée à Anvers du Prince Cardinal Ferdinand d'Autriche, le 16 avril 1635. Vue intéressante sur la rade. Attribué à *Bonaventure Peeters.* Toile. H. 1.10; L. 2.00. [Gedenkboek 604c, blz. 161].
566. Entrée à Anvers du Prince Cardinal Ferdinand d'Autriche, le 17 avril 1635. Panorama de la Citadelle et de la ville. Par *P. Snaeyers.* Toile. H. 0,86; L. 1,55. [Gedenkboek 604c, blz. 161, Veiling *Hendrik Schaefels*].
Afb. van nr 565. 11,5 × 21,2.

606*b* Catalogue d'une... bibliothèque composée de livres... Vente... 26 juillet 1933... II... Paris, 1933, nr 2308.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Theod. a Tulden, [in fine:] excvdebat Joannes Meursius... (1641); met aant.: bas marb., dos orné (Rel. anc.)... Celui-ci contient les 39 planches indiquées à la table, savoir le frontispice ... le portrait à mi-corps... et 37 estampes... Le volume a en outre un superbe

portrait équestre de Ferdinand d'Autriche... et la planche très rare... par *S. à Bolswert.* Toutes ces planches sont en très belles épreuves, et le volume est bien conservé, dans sa première reliure. Cet ouvrage est parfois décrit avec quelques planches de plus: cela tient à ce que certaines estampes doubles ou triples sont comptées pour plusieurs planches; d'autre par 6 pl. représentant les statues du grand portique, et mal désignées dans le catalogue *Ruggieri* [420]... sont indiquées à la table et se trouvent normalement dans tous les exemplaires. 490 fr.; aangekocht door *Raoust*, te Rijsel; was vermoedelijk in het bezit van de familie *de Croy.*

1934

607 Catalogue de la collection *Lucien Dursin.* Iconographie d'Anvers,... Anvers, [1934], nr 93-94.

Catalogues... Eug. van Herck & fils... 78.
93. *Th. van Thulden:* Panorama de la ville vu du midi. Eau forte, très décorative. (Pompa introitus). 1635.
100 fr.; gekocht door *de Jonghe.*
Dejardin II, nr 118.
Delen, nr 260.
94. La ville à vol d'oiseau avec les arcs de triomphe. Gravure sur cuivre. 1635. *(Pompa introitus).*
100 fr.; gekocht door *Jamagne.*

Dejardin II, nr 119.
Delen, nr 264.

608 Esquisse par Rubens pour un arc de triomphe dressé à Anvers lors de la Joyeuse Entrée du Cardinal Infant [Ermitage]. 12,1 × 12.

In: Cassandre, 22 Dec. 1934, 3.

Als afb. bij: Climat d'Anvers, par *Hubert Colleye.* Prent nr 33.

1935

Lambin, *M*[*arcel*]

609 1635-1639. De blijde Intrede van den Prins-Kardinaal. 4 kol., 2 afb.

In: De Morgenpost, 14 April 1935, 1, 3e-4e kol., 1 afb.; 5 Mei 1935, 1, 5e-6e kol., 1 afb.
De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand en de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Afbn: De verheerlijking van Aartshertogin Isabella, [prent nr 24], 17,3 × 12,6. - Praalboog voor de Intrede van den Prins Kardinaal, [prent nr 6], 11 × 12.

Pons [Pseud. voor *Joseph Lenaerts*]

610 Nos fastes anversois: Joyeuse entrée de prince (17 avril 1635). 3 kol., 1 afb.

In: La Métropole, 12 Mei 1935, 1, 1e-2e kol - 2, 2e kol.
Afb.: Vue du Théâtre allégorique édifié contre le chevet de l'ancienne église St-George, [prent nr 6], 9,8 × 11.

Seyn, *Eug*[*ène*] *de*

611*a* Dictionnaire biographique des sciences, des lettres et des arts en Belgique. I. Bruxelles, 1935, 494, 2e kol.
Beknoptere bespreking van *De Pompa introitus* dan in de 1e uitg. van 1930; vermeldt nog steeds twee uitgaven: a. Antverpiae, veneunt apud Theod. a Tulden, 1641; b. Antv., 1642.

611*b* Veiling Herzberger... April 1935.
Fl. 18 + 15% [Ca 440 fr.]

1936

612 Bibliothèque *Maurice Mermans*... vente... 16 mars 1936... [Anvers, 1936], nr 169.
Catalogues... Eug. van Herck & fils. 91.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, Th. Van Thulden. Excud. J. Meursius, 1636 [sic]; met aant.: rel. vél. à ornements dorés. Bel exempl. 600 fr.; aangekocht door *J. de Barsée*[34].

613 Catalogue des livres provenant des bibliothèques de feu le baron *C*... [*aroly*][558] et d'*un amateur anversois*... [*Leo Herbiet*] vente... 30 mars 1936... Anvers, 1936, nr 1199.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Anvers, Th. van Thulden, Excud. J. Meursius, 1641; met aant.: relié veau écaille, dos à nerfs richement décoré aux petits fers, titre sur pièce de maroquin vert, encadrement des plats composé de deux guirlandes dorées avec motifs dorés aux angles avec au centre une large plaque de veau écaille clair, ornée à chaque angle et

au centre d'un important ornement de maroquin vert bordé d'un large filet noir encadré de filets dorés; ces mosaiques de maroquin vert sont richement décorées aux petits fers; tranches ciselées et dorées (rel. anc.)... Magnifique spécimen de reliure ancienne mosaïquée (qq. éraillures, coiffe inf. cassée, mors et coins un peu déter.).

Lehmann, *Friedrich R.*

614 Peter Paul Rubens; Menschen und Mächte des Barock; ein Zeitbild.
Stuttgart-Berlin-Leipzig, [1936], 296-298.
De Blijde Intrede van de Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.
Latere uitg., zie nr 634.

1937

Louis, *Andrée*

615 Rubens, décorateur de la ville d'Anvers. 4 blz., 5 afb.
In: Les Beaux-arts, 5 Februari 1937, 16-19.
Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; als j. van verschijning 1641.

616 Ville d'Anvers. Vente... d'une... collection de tableaux anciens... provenant d'*un amateur*... 24 mai 1937... [Anvers, 1937], nr 28.

Catalogue... Eug. van Herck & fils... 100.
Gravure d'après *Th. van Thulden.* L'entrée du Cardinal Infant à Anvers. 1635.

617 Catalogue of valuable printed books... a selected portion of the library at Wimpole Hall, Royston, the property of the Rt. Honble. Viscount *Clifden*... which will be sold... by Messrs Sotheby & Co... on... the 22nd of July, 1937... London, 1937, nr 165.

Onder de naam van Rubens; naam van Gervartius niet vermeld; onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerp, [1741] (sic); met aant.: engraved title (laid down), portrait, bird's-eye view and 36 plates (one defective at foot), half morocco gilt, badly worn; sold not subject to return.

618*a* Die Bibliothek des Malers Professor *Wilhelm Trübner*... Versteigerung: 17. November 1937. Luzern, 1937, nr 252.

H. Gilhofer & H. Rauschburg. Auktion XXII.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerp., veneunt exempl. ap. Theod. a Tulden (am Ende: Antw., excud. Joa. Meursius, 1641; met aant.: Schönes Reiterporträt des Infanten... Alter Pergtbd. Zwei Tfln; am interen Rand etwas brüchig; die Tafl. mit d. Reiterbilden: unten etwas beschnitten u. ergänzt. An einigen Stellen stark wasserfleckig.

618*b* Veiling Sotheby Londen, 22 September 1937, nr 165.

Onvoll. bibliogr. opg.; bibliogr. adr.: Antwerp, 1741 [sic].
1.10
Portr., plan van Antwerpen, 36 prenten.

1938

619 Important and rare books... from the stock of M. Nijhoff... The Hague, [1938], nr 210.

Catalogue. N° 617.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., J. Meursius, (1642); met aant.: Fine suite of plates, *without* the text... In stead of the equestrian portrait a knee-lenght portrait.
fl. 60.

620 Catalogue of old and modern books on European history. The Hague, M. Nijhoff, [1938], nr 1793.

Catalogue. N° 622.
Dezelfde opg. en dezelfde aant. als bij nr 619.
fl. 60.

Verbeeck, *Alois*

621 Een driehonderdste verjaring. De slag bij Kalloo. 5 blz., 4 afb.

In: Toerisme, 16 Dec. 1938, 683-687.
Met afb.: de triomfwagen van Rubens en de slag bij Kalloo. 14 × 16.

1939

Hoof, *Fons van*

622*a* Het leven van Peter-Pauwel Rubens. Antwerpen, 1939, 130-132; 2 afb.
De Blijde Intrede van de Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.
Afbn. 32. Quos ego! Dresden, Gemäldegalerie 12,2 × 14,5. - 33. Triomfwagen. Antwerpen, Kon. Mus. voor schone kunsten. 16,4 × 11.

622*b* Katalog der Ornamentstich-Sammlung der Staatlichen Kunstbibliothek. Berlin. 2. Aufl. Berlin, 1939, nr 2947.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae... Apvd Theod. A. Tvlden, Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit...; j. in kol.: 1641.
Dit exemplaar werd vernietigd tijdens de wereldoorlog 1939-1945.

1940

Frauendorfer, *Alfred*

623 Rubens als Buchillustrator. 11 blz., 6 afb.

In: Philobiblon 1940, 123-133.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

Afbeeldingen:

Pompa introitus Ferdinandi... Titelblatt. 17,2 × 11,5. 125

Naam van *J. Neeffs* niet op de titelprent vermeld.

Begrüssungszene bei der Porte de l'Empereur... 7,2 × 13. 126

Prent nr 5.

Der Bogen des Willekommens... 11,2 × 13. 127

Prent nr 3.

Der Janus-Tempel... 14,3 × 12. 129

Prent nr 30.

Der scheidende Merkur... 10,5 × 12,8. 131

Prent nr 33.

Triumphwagen mit der Schlacht bei Calloo... 11,4 × 13. 133

Prent nr 43.

Wijngaert, *Frank van den*

624 Inventaris der Rubeniaansche prentkunst. Antwerpen, 1940, nrs 466, 668.

466. Titelprent: C. Gevartius, Pompa Introitus... Ferdinandi, etc. Jan van Meurs, Antwerpen, 1641. Met aant.: Zonder naam graveur, doch aan Neeffs toe te schrijven, daar hij in de gewone uitgave van dit boek, naar Theodoor van Thulden, eveneens een portret sneed in halffiguur van den Kardinaal-Infant Ferdinand.

668. Illustraties: C. Gevartius, Pompa Introitus... Ferdinandi etc., Jan Meurs, Antwerpen, 1641. Met aant.: Alhoewel voorzien met het jaartal 1641, werd het werk pas in 1642 uitgebracht. Nota over de prenten. Opg. van: 1. De nog bewaarde Rubensschetsen. 2.

De nog bewaarde schilderijen.
3. De nog bewaarde tekeningen.

Arents, *Prosper*

625 Geschriften van en over Rubens... Antwerpen, 1940, 385-386.
Rubens als ontwerper van straatversiering; bibliografie over de Blijde Intrede van de Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen en over de *Pompa introitus Ferdinandi;* bibliogr. opg. van exemplaar met jaar 1641 in kol., met titelprent van het boek tegenover blz 496.

Evers, *Hans Gerhard*

625*a* Schlachtenbilder von Rubens. Zur 300. Wiederkehr des Todestages. 1 blz., 1 afb.
In: Pantheon. Mei 1940, 108; afb. 110.
Afb. Begegnung König Ferdinands von Ungarn und des Infanten Ferdinand bei Nördlingen. Wien, Gemäldegalerie, 16,5 × 20.
Prent nr 9.

Puyvelde, *Léo van*

625*b* Les esquisses de Rubens. Bâle, Les Éditions Holbein, 1940.
Voor inhoudsopg., zie 2e verm. uitg. 1948, nr 658*c*.

625*c* Triomfwagen van Calloo. (Cliché De Sikkel). 16,2 × 10,8.
In: De Vlag. Dec. 1940, tegenover blz. 216.
Als afb. bij: *R. van Roosbroeck.* Rubens in Antwerpen.

1941

Roeder-Baumbach, *Irmengard von*

626 Niederländische Einzugsdekorationen des 16. und 17. Jahrhunderts.
Inauguration-Dissertation... München, 1941.
Ex. in machineschrift.

627 Catalog 26. Illustrated books from the XV to the XIX century... Zurich, L'Art Ancien, [1941], nr 420.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerp., Theod. van Thulden, (1641); met aanhalingen uit: FUNCK [586], DUTUIT [465], HYMANS [444]; verwijzingen naar ROOSES [482] en FRAUENDORFER [623]; de aant. luidt: First issue of the first edition, with the half-title in 7 lines, and the address of van Thulden on frontispice (but this is not followed in the present copy by the words 'J. Neefs sc.', as stated by *Funck*). Excellent copy with magnificent early impressions. The 41 historical subjects are etched on 37 plates, partly very large and folding. Our copy is complete; *Brunet* mentions a portrait of Gevaert which, however, does not form an integral part of the work and is not mentioned in *Funck's* or *Dutuit's* lists, but was only added to a single special vellum copy for Gevaert.
Zwit. fr. 475; aangekocht door dokter *H. Schneider-Christ* [7b], Bazel.

627*a* Praalwagen der victorie van Calloo. 10,8 × 7,4.
In: De Stad. 7 Nov. 1941, 723.

Als afb. bij: *R. de Wiek.* Antwerpen, stad der kunststoeten.

1942

628 Catalogue de la bibliothèque ayant appartenu à *M.M.* et *Mlle Bellemans* ... vente... 18 mai 1942... Anvers, 1942, nr 486.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antv., G. Lesteenius et H. Aertssens; z. opg. van j. in kol.; met aant.: Dem. rel. large, dos et coins veau fauve, dos orné n.r. (Rel. mod. cop. d'anc.)... 2 oprtr.
1800 fr.

Evers, *Hans Gerhard*

629 Peter Paul Rubens. München, [1942], 369-383; bibliogr., 502, nr 383; 6 afb.

De titel van het XIIIe hoofdst.: Pompa introitus Ferdinandi.

Afbeeldingen:

201. Begegnung von Nördlingen. (Wien, Kunsthist. Museum). 11,5 × 14. 367

Prent nr 9.

203. Plan von Antwerpen mit dem Einzug des Kardinal-Infanten Ferdinand. 15 × 21,8. 373

Prent nr 42.

206. Neptun besänfigt die Wogen (‘Quos ego’). (Dresden).

Prent nr 7.

207. Philippsbogen. 12 × 8,2. 378

Pent nr 12.

210. Schauwand der Kaiser auf dem Meir. 9 × 14. 381

Prent nr 16.

213. Merkur will Antwerpen verlassen. 382
Schauwand an den Johannis brücke. 11
× 14.

Prent nr 33.

630 L'Amateur. N° 230. Octobre 1942. Catalogue mensuel de livres anciens et modernes en vente aux prix marqués à la Librairie Léopold Gotheir, à Liège... Liège, 1942, nr 129.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, Meursius, s.d. (1642); met aant.: d. rel. anc. front. portr. par [*C.*] *Gevaert* et 13 pll. d'après *Rubens*, 46 gravv. de monnaies romaines. Cet ouvrage... peut être considéré comme le seul livre entièrement illustré par *Rubens*.
1500 fr.

630*a* Peter Paul Rubens. Loan exhibition for the benefit of the United Hospital Fund of New York... November 23-December 19, 1942. New York, 1942, nrs 13 en 24.

13. Cardinal Infant Ferdinand of Spain at the battle of Nordlingen. 51 × 44 3/4 inches. Coll. Howard Galton, Hazdor House.
24. The meeting of King Ferdinand of Hungary with the Cardinal-Infant Ferdinand at Nortlingen. Panel 19 × 24 3/4 inches. Collections: Sir *Abraham Hume*, *Bart*; Lord *Brownlow*; *Martin Sternberg.* Lent by Mr and Mrs *S. Kramarsky.* Afb. nr 24. 8,4 × 10,5 cm.

Rosenberg, *Jakob*

630*b* Rubens' sketch for the wrath of Neptune.
In: Bulletin of the Fogg art museum. Nov. 1942, 5-14.
Prent nr 7.

1943

Crick, *Jef*

631 Petrus Paulus Rubens; de roman van zijn leven. Kapellen-Antwerpen, [1943], 236-239.
Intrede van Kardinaal Infant Ferdinand.
Voor 2e uitg., zie nr 651.

Harsanyi, *Zsolt*

632 Dit was leven; roman van Peter Paul Rubens. Uit het Hongaarsch door *Paul van Deurningen.* III. Kortrijk, [1943], 301-317.
De grootsche Intocht.

633 Versieringen bij Blijde Inkomsten gebruikt in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de 16e en 17 eeuw, door Dr. *Irmengard von Roeder-Baumbach*, met een hoofdstuk van Prof. Dr. *H.G. Evers.* Antwerpen, De Sikkel, 1943, passim 115.

I. von Roeder-Baumbach

Antwerpen 1635. 4 blz., 1 afb.	21-24
Bibliografie van de geschriften verschenen naar aanleiding van de Blijde Intrede van de Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.	
Geschiedenis van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antwerpen, 1641, Meursius.	
De triomfbogen van 1635 (Rubens).	64-74
De tooneelbouw te Antwerpen in 1635.	83-88
Voorstellingen uit de geschiedenis.	103-108

Afb. op blz. 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107.

De afb., welke de titelprent voorstelt, is rechts onderaan get.: *Iac. Neeffs*, sculpsit.

De kunstenaars. Antwerpen in 1635. 115

Afb. op blz. 111, 113, 114, 115.

Hans Gerhard Evers

De weg gevolgd door de Blijde inkomsten langs de straten te Antwerpen. 135-137, 162, 174-175

Afb., blz. 149.

Aantekeningen. 179

Afbeeldingen:

Gezicht op Antwerpen met de Blijde Inkomst van Kardinaal-Infant Ferdinand... 8,2 × 14,5. 9

Prent nr 3.

Titelblad van de ‘Pompa introitus Ferdinandi’. 11,5 × 7,7. 97

R. o. get.: *Iac. Neeffs* sculpsit.

Wagen van Antwerpen achter de Keizerspoort. 8,5 × 14,5. 99

Prent nr 5.

Eerepoort der Portugeezen. 11 × 7,7. 101

Prent nr 10.

Voorzijde van den Ferdinandus-boog. 11 × 8. 102

Prent nr 26.

Apotheose van Aartshertogin Isabella. 11 × 8. 103

Prent nr 24.

Philippus-eereboog. 11 × 7. 104

Prent nr 12.

Bellerophoon-eereboog. Achterzijde. 11,2 × 7. 105

Prent nr 39.

Munt-eereboog. Voorzijde. 11 × 7,7. 106

Prent nr 35.

Galerij van den keizer van Oostenrijk. 6,8 × 10. 107

Prent nr 16.

Welkom-paneel bij St-Joriskerk. 8,5 × 9,5. 111

Prent nr 6.

Stellage bij St-Joris. Schets van *Rubens.* 113

Janusstempel. 114

Prent nr 30.

Janusstempel. Ontwerp van *Rubens.* 11 × 10,2. 115

Tooneel der Rederijkers op de Groote Markt. 11 × 7,5. 149

Prent nr 32.

1944

Lehmann, *Friedrich R.*

634 Peter Paul Rubens; Menschen und Mächte des Barock; ein Zeitbild. [21.-30. Tsd.] Stuttgart, Union Deutsche Verlagsgesellschaft, [1944?], 296-298.
De Blijde Intrede van den Prins Ferdinand in Antwerpen.
Voor 1e uitg., zie nr 614.

1945

635 Catalogue d'une... collection de livres, [de *Leo de Roover*?]... vente... 27 juillet 1945... en la Salle de Tavernier... Anvers, [1945], nr 506.
Met aant.: Traces de mouillures.

4000 fr.; gekocht door *Eugeen de Bock.* [4800 fr. met %].[5]

636 Vente de beaux livres anciens et modernes, éditions originales, livres illustrés... Vente 8 sept. 1945... F. Miette, libraire-expert... Bruxelles, 1945, nr 128.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1641; met aant.: demie-reliure veau vert, XVIIIe siècle... Bel exemplaire de premier de premier tirage. Planches remarquablement belles.
Uit de bibliotheek van *Max Gevers*, Antwerpen.
3400 fr.

637 Bibliothèque de feu le général *Lambotte...* Vente 29 septembre 1945... Bruxelles, 1945, nr 112.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, 1641; met aant.: Reliure veau jaspé, dentelle et fleurons dorés, dos orné (reliure ancienne)... Ouvrage entièrement illustré par *Rubens.* Exemplaire de premier tirage. Une planche ajoutée. 4600 fr.; gekocht door *De Mulder.*

Lehmann, *F*[*riedrich*] *R.*

638 Het bonte leven van Peter Paul Rubens. [Vertaling van *Jan Gerhard Toonder.*] Amsterdam, [1945], 208-209.

Blijde Intrede van Ferdinand te Antwerpen.

1946

Verheyden, *Prosper*

639 In memoriam Edmond Denis. 14n December 1944.

In: De gulden Passer, 1945, 238.
Het nr verscheen in 1946.
'... een *Pompa Introitus*[70] of een *Flandria illustrata* - daarvan bezat hij glorierijke exemplaren...'.

Prims, *Floris*

640 Geschiedenis van Antwerpen. VIII. 4e boek. [22e dl. der reeks]. Antwerpen, 1946, 33.

Het humanisme rond Schottius en Gevartius.
Vermeldt als j. van uitg. van de *Pompa introitus Ferdinandi* 1635.

Avermaete, *Roger*

641 L'art des fêtes. 2 kol.
In: Le Matin, 21 Aug. 1946, 5, 2e-3e kol.
Over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand in Antwerpen.

Joostens, *R.*

642 P.P. Rubens, ambassadeur et collectionneur.
In: Revue des amateurs, 15 sept. 1946, 423.
Onvoll. titelopg.; als j. van uitg. 1642; vermeldt beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand en het portret van Gevartius.

643 Bibliotheken wijlen *G. van Herwaarden*, Amsterdam, leeraar Engelsche taal en letterkunde, Dr. *J.H. Ronhaar*, Amersfoort, leeraar in de staatshuishoudkunde, *J.R. Tutein Nolthenius*, Amersfoort, e.a. Verkooping 7 Oktober 1946... Amsterdam, Internationaal Antiquariaat... [1946], nr 1265.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp., Th. a Tulden (1642); met aant.: D. veau rouge doré, dos doré. On peut considérer cet ouvrage comme le seul livre entièrement illustré par *Rubens.* Seul le portrait de Philippe IV et celui de Ferdinand sont gravés par [*J.*] *Neefs* d'après [*Th.*] *van Thulden.*

Evers, *Hans Gerhard*

644 Peter Paul Rubens. Uit het Duitsch vert. door *K. Ruyssinck*... Antwerpen, Uitgeverij De Sikkel, 1946, 379-387; bibliogr., 507, nr 383; afb.; afb. 206, 12,2 × 14,5.
Nederl. uitg. van nr 629.

645 Stad Antwerpen. Tentoonstelling. De Antwerpsche gilden en ambachten in Rubens' tijd. Catalogus. Museum Vleeschhuis. 20 Juli-31 Augustus 1946. [Antwerpen, J.-E. Buschmann, 1946], B 8, G 72.
Theodoor van Thulden, Plechtige intrede te Antwerpen van den Kardinaal-Infant Ferdinand van Oostenrijk, landvoogd over de Spaansche Nederlanden.
Met aant.: Als voorstelling komt dit schilderij getrouw overeen met een plaat uit het door *Gevartius* geschreven werk: '*Pompa introitus Ferdinandi...* etc.' (dat geëxposeerd is onder nr G 72). Dit werk werd door *Van Thulden* uitgegeven bij Meursius te Antwerpen in 1641.

C. Gevartius-Th. van Thulden, Pompa introitus...
Ex. van de Stadsbibl. te Antwerpen K 7617.

Jansen, *Ad*[*olf*], en *C*[*harles*] *van Herck*

646 De Van den Eynde's, Antwerpsche bouwmeesters en beeldhouwers uit de XVIIe eeuw.
In: Jaarboek XX en XXI [van de] Oudheidkundig[e] Kring van Antwerpen, 1944-1945. [Antwerpen, 1946], 47, nr 15. 'Medewerking aan de *Pompa introitus Ferdinandi.* Huibrecht

van den Eynde's aandeel beperkt zich voor zoover we weten, tot het maken van drie der twaalf Keizers van den *Arcus Caesarum...*, Deze beelden waren van steen.'
In de bibliografie wordt vermeld onvoll. titel van de *Pompa introitus Ferdinandi*, met als bibliogr. adres: Antwerpen, 1636.

647 Cat. 677. Catalogus van boeken over Nederlandsche en Vlaamsche letterkunde van de Middeleeuwen tot 1800. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, [1946], nr 899.
[*C. Gevartius*]. Corte uutlegginghen van alle de triumphwerken... Overgeset d. H.M.*H. Neeffs.*
H. Neeffs. Corte uutlegginghe, ofte byvoegsel... Antwerpen, L. van Doest, ab. 1635. fl. 15. -.

1947

Crick, *Jef*

648 Les vies multiples de Rubens. Trad. par *J. Schoups*, adapté par *A. Bailly.* [Paris et Courtrai, 1947], 260-263.
L'entrée du cardinal-infant Ferdinand.

649 Catalogue d'une... collection de livres... vente... 17 juin 1947... par le ministère de l'huissier R. Verhaegen, assisté de Alb. de Tavernier... Anvers, Impr. 'Anvers-Bourse', 1947, nr 92.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae; met aant.: pl. rel. vel., armoirie au milieu des plats, portr. équestre... légères traces de mouillures.
Ex., het eigendom van *Robert Joostens*[25], werd ingehouden.

650 Bibliothèque d'un amateur... [Vente] 15 novembre 1947... Bruxelles, F. Miette... 1947, nr 158.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adres: Antverpiae, 1641; met aant.: reliure vélin ivoire, filets, fleurons et motif central doré, armes (reliure époque)... On peut considérer cet ouvrage comme le seul livre entièrement illustré par *Rubens*. Premier tirage.
Ex., vermeld onder nr 649, werd gekocht door *Robert Costermans*[25], Brussel. [3000 fr. + 21 %.]

Crick, *Jef*

651 Petrus Paulus Rubens, de roman van zijn leven. Antwerpen, Boek uit en Karveel-uitgaven; Tilburg, Nederland's Boekhuis, [1947], 255-259.

Intrede van Kardinaal-Infant Ferdinand.
Voor 1e uitg., zie nr 631.

Goris, *Jan-Albert*, and *Julius S. Held*

651*a* Rubens in America. Antwerp, Standaard-Boekhandel, [1947], passim.

Blz. 26, nr 3. Portrait of the Archduke Ferdinand, Cardinal-Infante of Spain (1609-1641). Canvas, 46 1/2 × 37 1/5 inches. New York Art Market (Knoedler's). From the

coll. of J. Pierpont Morgan, New York.
Blz. 26, nr 4. Portrait of the Archduke Ferdinand on horse-back. Panel, 48 × 36 1/2 inches. New York Art Marquet (David M. Koetser). From the coll. of the Marquis of Bristol.

Blz. 40, nr 87. The happy voyage of Cardinal-Infante Ferdinand of Spain. Panel 19 1/4 × 25 1/8 inches. Fogg Museum of art, Harvard University, Cambridge (Massachusetts). From the coll. of S. Kramarsky, New York.
Met 3 afb.: Nr 93. [Prent nr 7], 17,8 × 23,4 cm. Nr 94. Detail uit vorig doek. 23,2 × 18,5. Nr 95. Detail uit voornoemd doek. 22,7 × 18,5 cm.
Blz. 40, nr 88. The meeting of Cardinal-Infante Ferdinand of Spain and King Ferdinand of Hungary at Nördlingen. Panel, 19 × 14 3/4 inches. Coll. of S. Kramarsky, New York. From the coll. of the Earl of Brownlow, London, 1923. Met 1 afb.: Nr 92. [Prent nr 9]. 17,8 × 22,6 cm.
Blz. 45, nr 4. Portrait of the Archduke Ferdinand, Cardinal-Infante of Spain. Canvas, 28 1/2 × 21 inches. The California Palace of the Legion of Honor, San Francisco, California.
Blz. 45, nr 5. Portrait of Archduke Ferdinand of Spain as Cardinal. Panel, 24 3/4 × 19 inches (oval). Coll. of Frederick W. Schumacher, Columbus, Ohio. From the coll. of Gustave Oberlaender, Reading, Pa.

1948

652 Catalogue de la bibliothèque du baron *de Cartier de Marchienne*[20], ancien ambassadeur à Washington et à Londres. Première partie... vente... 16 janvier... 1948. Bruxelles, V. Hankard, [1948], nr 332.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Theod. A Thulden, 1641 met aant.: rel. de l'ép. vélin à compart. de filets et fleuron dorés sur les plats, le dos refait en chagr. brun à fil. et dent, dor., tr. jasp... ouvrage... contenant outre 46 petit grav. dans le texte, 43 estampes en y comptant le frontispice, le portrait de Philippe IV et celui du Prince Ferdinand [à cheval]... Exemplaire de premier tirage, comportant le faux-titre imprimé en 7 lignes. Petit marque restauré, à un coin du faux-titre et du frontispice. Gekocht door?, New York, 5000 fr.

Delen, *A*[*ry*] *J.J.*

653 Koninklijk Museum voor schone kunsten. Antwerpen. Beschrijvend catalogus. I. Oude meester. Antwerpen, [Drukk. 'Excelsior',] 1948, 231-233.

Peter Pauwel Rubens

Gaspar Gevartius.	blz. 231, nr 706
Voorzijde van de Zegeboog der Munt.	blz. 232, nr 316
Achterzijde van de Zegeboog der Munt.	blz. 232-233, nr 317
De Zegewagen van Calloo.	blz. 233, nr 318

Pieter Snaeyers

De slag van Calloo.	blz. 241, nr 805.

Theodoor van Thulden

Voorzijde van de Zegeboog, gezeid van Philips II.	blz. 251, nr 823

Lucas de Wael

Aankomst van de prins-kardinaal, Antwerpen, 1635. blz. 274, nr 664.

Voor de opg. van de verschillende uitgn van de katalogus, zie nr 255.

654 Programma en wegwijzer [van de] Ommegang, 22, 29 Augustus en 5 September 1948. Bijzondere uitg. van Filter. Antwerpen, Drukk. 'de Vlijt', [1948], 12-13.

28. Groep: Intrede van Prins-Kardinaal Ferdinand (1635). Kon. Mij. 'De Burgerkring'. Muziek: St. Jacobsharmonie. Costumes van het huis Gebr. Ducheyne.
29. Wagen: De Zegewagen van Kalloo (1638). Kon. Mij. 'De Burgerkring'. Ontwerp en uitvoering: *A. Marstboom.* Costumes van het huis Gebr. Ducheyne. Met afb.

655 De Anwerpse ommegang van het jaar 1948. Met een voorwoord van *L. Somers*,... en een inleiding door Dr. *K.C. Peeters.* Antwerpen, Helicon, [1948], [8, 1e-2e kol.], nrs 28-29; met 2 afb.

Prims, *Floris*

656 Rond de tentoonstelling van kerkelijke kunst. De laurierschotel van de Prins-Kardinaal (1635).

In: Gazet van Antwerpen, 9-10 Okt. 1948, 5, 1e-2e kol.
De gulden schotel voor de laurierkrans en de stadssleutels uit de Pompa introitus van 1635.

657 Catalogue de beaux livres... provenant en grande partie des bibliothèques du poète *Georges Marlow*, de *Grégoire Le Roy*, et d'*Eugène Demolder...*

Vente publique au Palais des beaux-arts de Bruxelles... 21 ... octobre 1948... Bruxelles, Paul van der Perre, libraires-expert, Impr. A Hessens, 1948, nr 27.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae, apud Theod. van Thulden... Prostant apud H. Aertsens, et G. Lesteenium, 1641.; met aant.: rel. anc. pl. vélin ivoire, tr. jasp. Magnifique livre d'entrée illustré par *Rubens* de 43 planches, y compris le frontispice et le portrait équestre de Ferdinand d'Autriche. Légères mouillures; traces de plis à plusieurs feuillets ou planches. Défauts à la reliure. Jaar van uitg. onjuist; het exemplaar, dat voor 1600 fr. [onkosten inbegrepen] gekocht werd door *Charles vander Elst* [48], vermeldt in de kolofoon: 1642.

658*a* Stad Antwerpen. Tentoonstelling Kerkelijke kunst. Catalogus. Stedelijke Feestzaal Meir 16 October-15 November. [Antwerpen, Drukkerij 'Excelsior',...] 1948, nr 473.

Schotel met gedreven versiering: Prins Ferdinand van Oostenrijk te paard; in de boord fruittrossen en de wapens van Spanje. Koper. 1655 [= 1635]. Diam. 0,95. Uit de St.-Michielsabdij te Antwerpen.

Averbode, Norbertijner abdij. Afb. nr 9: Koperen schotel met gedreven versiering gebruikt bij de inhaling van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen in 1635.

658*b* Jaarboek van het Koninklijk Museum voor schone kunsten Antwerpen 1942-1947, uitgeg. onder de leiding van *A.J.J. Delen.*

Antwerpen, Drukkerij Excelsior, [1948], 50.

Aanwinsten:
P.P. Rubens, Twee pentekeningen, voorontwerpen voor de triomfbogen van de ‘Pompa Introitus’. ‘Zij stellen voor de voor- en de achterzijde van den Ars Germanicus. De geschreven nota's zijn wel, menen we, van Rubens' hand.’
Pl. 33-34. Voorbereidende tekeningen voor de ‘Ars Germanicus’ der ‘Pompa Introitus’. Tegenover blz. 60.

Puyvelde, *Léo van*

658*c* Les esquisses de Rubens. [2e éd., augm.]. Bâle, 1948, 89-90, nrs 87-90; blz. 93, nr 104.

87. Le théâtre du Commerce désertant la ville d'Anvers. (Leningrad, Ermitage). Afb. 16,5 × 17,8.
Prent nr 33.
88. Charles-Quint. (Leningrad, Ermitage).
Model van één der standbeelden voor de galerij der XII Oostenrijkse keizers. Afb. 21 × 11,8.
Prent nr 20 of nr 4.
90. La colère de Neptune. (Cambridge Massachusetts), Fogg Art Museum. Afb. 16,4 × 21,1.
Prent nr 7.
89. Bellérophon tuant la Chimère. (Bayonne, Musée Bonnat).
Afb. 21 × 16,7.
Prent nr 40.

104. Le char de triomphe de la victoire de Calloo. (Anvers, Musée royal des beaux-arts).
Afb. 21 × 14,5.
Prent nr 43.
Voor elk nr in aantekening de opg.: *Th. van Thulden*, Pompa introitus Ferdinandi... Anvers, 1642.
De 2e verm. uitg. verschijnt gelijktijdig in het Frans en in het Engels.

1949

Harsanyi, *Zsolt*

659 Dit was leven. Roman van Peter Paul Rubens. [Vertaald uit het Hongaars door *Paul van Deurningen.*] III. Antwerpen, 1949, 225-245.
De Feniks-reeks, XV, 3.
Een grootse intocht.

Buschmann, *G. Jos*

660 Antwerpse gelegenheidskunst drukken van voorheen. Suivi d'Un prince du metier. Antwerpen-Anvers, 1949, [15], 2 koperplaten.
Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverpiae... Joannes Meursius, 1641; met aant. over de tekst en de prenten.
Afbn: Koperplaat uit 'Pompa Introitus Ferdinandi Austriaci...' [Prent nr 3], 13,2 × 24, blz. [14]. - Triomfboog der 'Munt'... [Prent nr 35], 28 × 17,3, blz. [16].

Bock, *Eugeen de*

661 De Nederlanden... Antwerpen, De Sikkel, 1949, 320-321.

De Blijde Intrede van prins kardinaal Ferdinand te Antwerpen.

Richardson, E.P.

662 A rediscovered sketch by Rubens of the Cardinal-Infante Ferdinand. 4 blz., 3 afb.
In: Miscellanea Leo van Puyvelde... Bruxelles, Editions de la Connaissance,... 1949, 135-138.
Afbeeldingen:
P.P. Rubens.
1. Equestrian portrait of the Cardinal-Infante Ferdinand. Sketch. Detroit, Institute of arts. 19,4 × 14,5.
2. Equestrian portrait of the Cardinal-Infante Ferdinand. Détail. 10,4 × 9,3. 3. Equestrian portrait of the Cardinal-Infante Ferdinand. Détail. 7 × 14,5.

1950

663 Catalogue 20. A selection of five hundred rare books... Oxfond, A. Rosenthal... 1950, nr 409.
De *Pompa introitus Ferdinandi...* wordt vermeld onder de naam van *Peter Paul Rubens*. Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antw., Theo A. Tulden, 1641; met de aant.: Half calf. 'Première édition. Suite fort belle'. Set of the engraved title and 43 magnificent plates... The *Gevarts* text is *not included.* £ 18/18-.

664 Cat. nr 695. Catalogue of a very important collection of books on Belgium also containing a number of fine early printed books. 1483-1650. The Hague, M. Nijhoff, [1950], nr 541.

[*C. Gevartius*]. Corte uutlegginghen van alle de triumphwercken... Overgeset d... *H. Neeffs* [73] of [74].
[*H. Neeffs*]. Corte uutlegginghen, ofte byvoegsel vanden gheheelen triumphwegh... Antwerpen, L. van Diest, 1635 [75]. fl. 15.-

III. Addenda

I. Inleiding

Blz. 36, tussen 13e-14e r.v.o. in te lassen: De heer Paul van den Bosch te Antwerpen kocht enkele jaren geleden van de kunsthandelaar Jan van Overloop een tekening van de *Bellerophon* op perkament. Prent nr 39 uit de *Pompa introitus Ferdinandi* is de getrouwe weergave van deze tekening.

Blz. 110 na 21e r.v.b.: De prent, welke ingelast is in het exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi* van *F. Denis* [Zie blz. 161, 1e-6e r. onderaan] is getekend links onderaan: *P.P. Rubens* pinxit, rechts onderaan: *G. Hendricx* exc. Antverpia.

Blz. 116: *De afbeeldingen in de tekst.* Onderaan bij te voegen: 1e los bl.: Romeinse munten, welke in de *Pompa introitus Ferdinandi* voorkomen op blz. 8, 12-13, 17-18, 23, 34-36. 2e los bl.: Romeinse munten op blz. 92, 91, 90, 80, 87, 37-38, 44; medaillons en de Zevenarmige kandelaar van Titus, op blz. 93. 3e los bl.: Romeinse munten op blz. 105, 94, 111, 106, 112, 105, 120, 122, 125, 129, 127, 134. 4e los bl.: Romeinse munten op blz. 135, 138, 141, 147, 153, 154, 156, 157,164, 175, op ongenummerde blz. met sign. Hhhhh vo.

Blz. 123, na 9e r. van o.: Het geslachtswapen van Prins Kardinaal Ferdinand is in kleine afmetingen afgebeeld op de prenten 4, 26, 35, 36 en 39 van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Een reproduktie ervan komt voor op een exemplaar van de *Opera omnia* van *Justus Lipsius.* Zie: *H. Pirenne*, *Histoire de Belgique.* [II]. Bruxelles, [1949], 410. Een zeer duidelijke afbeelding van het geslachtswapen van de Landvoogd der Zuidelijke Nederlanden vinden we in: *Armorial belge du bibliophile*, par *Jonghe d'Ardoye*, *J. Havenith* et *G. Dansaert.* II. [Bruxelles, [1949], 410.

Blz. 128, aantekening bij de laatste paragraaf:

In het Journaal van Balthasar Moretus komen leveringen voor van de *Pompa introitus Ferdinandi* aan Henricus Aertssens en Guilielmus Leestens:

Op 17 April 1643, fol. 62 v°:

Guill. Leestens Credit 6 *Introitus Ferdinandi* in Antverpiam Gaspar Forstende Librair a Dantsich 3 *Introitus Ferdinandi in Antverpiam* fl. 30.

Op 3 Juni 1643, fol. 93 v°:

Guillaume Lestenius credit 1 *Introitus Ferdinandi Antverpiam* fl.

Op 20 Oktober 1644, fol. 150 r°:

Henrij Aertssens Credit 2 *Ferdinandi Introitus in urbem Antuerp.* f° F. 25. -.

Op 9 Februari 1645, fol. 7 r°:

Henrij Aertssens credit 1 *Introitus Ferdinandi.*

Aan de Tresoriers ende Rentmeesters geordoneerd te betalen 'aen *Guilliam Lesteens* boeckverkooper, de somme van 26 guldens cenns voor eenen boeck vande *Incomste...* vereert aen... Grave *de Penaranda* in Julio lestleden.

Op 17 November 1648, fol. 108 v°:

Guillaume Lestenus Credit 2 *Geuartij Introitus* Ferdinandi f° netto f. 60: -.

Mogen we hieruit besluiten, dat de namen van Henricus Aertssen en Guilielmus Leestens niet in het bibliografisch adres van de titelprent en op de voordehandse titel voorkomen vóór 1649?

Blz. 133, na 6e r. van b.: Onder de eerste bezitters van de *Pompa introitus Ferdinandi* dient te worden vermeld het *Collegium Societatis Jesu Gandavi*, dat een exemplaar van dit werk in 1643 van de Antwerpse schepen *Gregorius del Plano* ten geschenke kreeg.

II. Bibliografie

ANTWERPEN

4*a* *Stedelijk Prentenkabinet.*

Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.

Prenten genummerd 3-4, 6, 10, 16-25, 31-32, 34, 41-43; benedenboord met nr afgesneden van 14-15, 30; Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22. Perkamenten band: op voor- en achterplat twee vergulde dubbellijnige omlijstingen; op de hoeken van de binnenomlijsting ornamentjes: drie

eikels en twee blaadjes. Wapen van Filips IV in ruitvormig ornament.
Verguld op snee.
Geschenk van het Museum Plantin-Moretus.

55 × 39,5 cm.

7*b* *Samuel Isaac de Vries.*
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.

Prenten genummerd 3-4, 10-11, 23-25, 31-32, 34, 41-43; benedenboord van nrs 6, 12, 14 en 16 afgesneden; Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers genummerd 1-6.
Perkamenten band; op voor- en achterplat: wapen van Filips IV. Tweelijnige omlijstingen met aan de hoeken buitenwaarts: eikelornament. Onversierde tweelijnige omlijsting tegen de rand van het plat aan. Wapens en omlijstingen verguld. Verguld op snee.
Op binnenzijde van het voorplat: exlibris van *Rob. Franç. Xav. Le Candel.* Formaat: 55,2 × 41 cm.

LAKEN

16*b* *Filips*, graaf van Vlaanderen.
Dit exemplaar, dat onvindbaar blijkt, wordt vermeld door *A. Scheler* in de Catalogue de la bibliothèque de S.A.R. le comte de Flandre. Gand, 1870, nr 309.

ROTTERDAM

23*a* *Bibliotheek en Leeszalen der Gemeente.*
Titelprent en alle prenten ontbreken.
In bezit vóór 1890; herkomst onbekend.
Formaat: 54.6 × 38.7 cm.

SOUTH KENSINGTON-LONDON

23*b* *Victoria & Albert Museum.*
Op de titelprent *ontbreekt* de signatuur van *J. Neeffs.*
Ruiterportret van Prins Kardinaal Ferdinand.

Prenten genummerd 2-43.
Zegeboog der XII keizers genummerd 17-22.
Herkomst: onbekend.
In het bezit van het Museum sedert 25 Maart 1865.

BERLIJN

24*a* *Staatliche Museen Kunstbibliothek. Ehem.*
Dit exemplaar werd vernietigd tijdens de wereldoorlog 1939-1945; bevatte het portret nr 2 van Prins Kardinaal Ferdinand.

37 Legaat *Umé.* Jean Umé, architekt, geb. te Luik in 1818 en aldaar overleden in 1873.

DOWAAIS

48*a* *Bibliothèque municipale.*
Portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve.
Dit exemplaar werd tijdens de wereldoorlog 1939-1945 vernietigd.

55 *Agendo Et Patiendo.* Zinspr. van Theodoor Verbraken, 39e abt van Tongerloo (1629-1644).

ANTWERPEN

65*a* *Museum Plantin-Moretus.*

Titelprent en alle prenten ontbreken.
Lederen band. Op de hoeken van de binnenomlijsting APL door elkaar verwerkt. In het midden verguld wapen met zinspr.: *Non Est Mortale Cvod Opto* [Jan van Reygersbergh of Reigersbergh].
Formaat 57 × 40 cm.
Te rangschikken onder 1642, 1c, 2b, 3a of 5b.

RIJSEL

66*a* *Bibliothèque municipale.*

Onvoll. ex.; voordeh. t. en bl. met kolofoon ontbr.
Titelprent. Na *descripta:* Smal rechthoekig vlak; daaronder op voetstuk tussen klauwen: *Antverpiae*, || *Veneunt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis* Rubenianis delineauit et scalpsit. ||
Beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Prenten genummerd 3-4, 10, 23-25, 31-32, 34, 41, 43. Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers genummerd 1-6 in 2 uitslaande prenten.
Op titelprent exlibris: *Collegii Societatis Jesus Insulis* 1746.
Kalfslederen band. Op voor- en achterplat: ruitvormig ornament; in de hoeken grote ornamentale versieringen; tweelijnige omlijsting.

1729

105*a* Bibliotheca Uilenbroukiana, sive Catalogus librorum quos collegit... *Gosuinus Uilenbroek*... auctio die 3 Octobris, ... 1729. Amstelaedami, 1729, nr 1232.

Onvoll. titelopg.; bibliogr. adr.: Antverp. Typis Joan. Meursii. 1642. Accessit: Laurea Calloana, ibid. Joan. Meursii. 1642. cum 44. elegantiss. Tabulis aeneis maximis: Et

omnium Descriptione. Exempl. nitidiss. optimo pergameno comp. Chartâ Regiâ.
Op het schutbl. van het ex. van deze kat., in het bezit van de Koninkl. Bibl. te Brussel, noot in ms.: ‘Les notes Mss. qu'on trouve dans les marges sont de la main de M. *François Mols*... La plupart des beaux livres ont été retenus par le propriétaire, ou retirés de la vente, et n'ont été vendus définitivement qu'en 1741, après la mort de M. *Gosuin Uilenbroek*...’ [112]a.
F. Mols tekent in de marge aan, dat het ex. een 2e uitg. is; de 1e verscheen in 1641.

1756

120*a* *Remy*, [*Pierre*] et [*Jean Baptiste*] *Glomy*
Catalogue raisonné des tableaux,... desseins et estampes... qui composent le cabinet de... Monsieur le duc *de Tallard.* Paris, 1756, nr 408.
Le portrait du Cardinal Infant, à cheval; dessein très fini, qui à servi à la gravure.

1762

128*a* Deze katalogus vermeldt 2 exemplaren:
nr 39. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.; met aant.: in pergameno. Exemplar nitidiss. 200: 00.
nr 40. Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol. 15:00.

1767

Walpole, *Horatio*

140*a* Aedes Walpolianae: or, a description of the collection of pictures at Houghton-Hall in Norfolk, the seat of the Right Honourable Sir Robert Walpole, earl of Orford. 3th ed. London, 1767, 70.

Six Sketches of *Rubens* for triumphal Arches, & c. on the Entry of the Infant Ferdinand of Austria into Antwerp; they are printed with a Description of that Festival. They are about two Feet and a half square.

2e druk. 1752.

1783

168*c* Catalogue d'une... collection de livres... le tout délaissé par... *Charles Frédéric van de Werve*, ancien premier bourguemaître de la ville d'Anvers,... vente... 4 février 1783... Anvers, [1783], nr 784.

Onvoll. titelopg.; z. bibliogr. adr.; z. opg. van j. in kol.

1830

288 *Peter Paul Rubens.*

88. A Portrait of Prince Ferdinand (seen in a three quarter view),... [Prent nr 2]. 89. The frontispice... Engraved by [*J.*] *Neef*[*f*]*s.*
90. Ferdinand on horseback,... receiving the Homage of Belgium. [Ongenummerde prent].
91. An allegorical composition... Neptune... commanding his ministers of storms and tempests to depart... Now in the Dresden Gallery. [Prent nr 7].
92. The meeting of the Three Ferdinands,... This picture is now in the Vienna Gallery. The original sketch is in the collection of Sir *Abraham Hume*,... [Prent nr 9].
93. Philip IV. of Spain,... investing his brother Ferdinand with the command of the army destined against Sweden and Germany. [Prent nr 10].

94. The Alliance of the Archduke Maximilian with the Princess Maria of Burgundy,... This picture is now in the possession of Mr *Noé*... [Prent nr 13]. 95. The Archduke Ferdinand on horseback,... and received by a female,... [Prent nr 8].
96. The Union of the Houses of Austria and Spain, by the Marriage of the Archduke Philip, with Jean, Infante of Austria... This picture is now in the possession of Mr *Noé*, and the original Sketch is in the Academy at Antwerp. [Prent nr 15].
97. The Apotheosis of the Infanta Isabella... [Prent nr 25].
98. The Archduke Ferdinand,... accompanied by the King of Hungary,... This picture is now in His Majesty's Collection at Windsor, and was exhibited in the British Gallery in 1822. The original Sketch is in the Academy of Antwerp. [Prent nr 27].
100. The Temple of Janus. [Prent nr 30].
101. The Combat of Bellerophon. with the Chimaera. The original Sketch of this is in the Collection of *William Beckford*, Esq. [Prent nr 40].
102. A magnificent Car with figures. [Prent 43].
103. Hercules slaying the Hydra. [Prent nr 38].

104. Jason stealing the golden fleece. [Prent nr 36]. The preveding three sketches were designs... and are in the Academy at Antwerp.
309. A Portrait of Ferdinand, King of Hungary,... These portrait formed part of the decorations of the triumphal arches... Vienna Gallery.
430. Two studies for Triumphal Arches. Sketches in chalks... Louvre.
431. A Design for a mangnificent Car... Louvre. [Prent nr 43].
789. An equestrian Portrait of Ferdinand of Austria. A finished study, on paper, for the large picture. Engraved by *P. Pontius.* Collection of *W.Y. Otley*, Esq. 1811. [Prent nr 2].
801. An Allegorical Subject, allusive to the Commerce Antwerp... Probably a study for part of one of the triumphal Arches... Coll. of the Earl of *Ossory.* [Prent nr 34].
892. Portrait of Gevartius,... Engraved by *P. Pontius.* Now in possession of Baron *Roose*, at Brussels.
1141. A three-quarter Portrait of Ferdinand... Engraved by [*J.*] *Neef*[*f*]*s.* [Prent nr 2].
1137. Portrait of Ferdinand on horseback. Engraved by *P. Pontius.* [Ongenummerde prent].
1184. Portrait of the Archiduc Albert. Collection of *Thomas Emmerson*, Esq. 1829. [Prent nr 14].
1185. Portrait of the Archduchess Isabella. Engraved, in one of the triumphal arches, by *Van Thulden.* Collection of *Thomas Emmerson*, Esq. 1829. [Prent nr 14].

1853

355*a* Catalogue de la... collection de tableaux... recueillie par... *Van Camp*, amateur... vente... 12 septembre... 1853 Anvers, [1853] nr 187.
Théodore van Thulden

Portrait de l'Archiduc Ferdinand d'Espagne... à cheval... gravé d'après *Rubens* par *Paul Pontius.* H. 74 cm. L. 56 cm. B.

1856

Le Blanc, *Ch*[*arles*]

364*a* Manuel de l'amateur d'estampes... II. Paris, 1856, 565, 1e kol., nr 37.

Adrien Lommelin
Monument élevé à la mémoire de Cl. Jean Gevart, jurisconsulte: *P.P. Rubens.* In-fol.

1862

381 De aantekening te vervangen door:

Overdr. uit: Annales de l'Acad. d'archéologie de Belgique, 1862, 40, nr 28; 1863, 69-70, nr 118.
Nr 28. Vue à vol d'oiseau du pays entre Anvers et Verrebroeck. Au-dessus de cette carte se trouve le portrait de Ferdinand d'Autriche, avec l'inscription *Ferdinando Callinico S.P.Q.A....* Cette carte se trouve sur une planche plus grande, intitulée *Laurea Calloana*, représentant le char de Rubens.
Se trouve dans l'ouvrage intitulé *Pompa introitus Ferdinandi...* Volledige titelopg., met bibliogr. adr.: Antverpiae, veneant [sic] exemplaria apud Theod. a Tulden,... Prostant apud Guilielmum Lesteenium et Henricum Aertssens. Anvers, Jean Meurs, 1641. Prent nr 43.

Nr 118. Vue de la ville d'Anvers sans titre. *T. a Thulden* fec... Se trouve dans l'ouvrage intitulé *Pompa introitus Ferdinandi...*
Dezelfde titel en hetzelfde bibliogr. adr. als onder nr 28. Prent nr 3.

Torfs, *Lodewijk*

384*a* Nieuwe geschiedenis van Antwerpen... I. Antwerpen, 1862, 281.
Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.

1883

Hymans, *Henri*

457*a* Rubens d'après ses portraits. Étude iconographique. 10 blz.
In: Bulletin-Rubens. II. Anvers-Bruxelles, 1883, 10-19.
Met de 4 staten van het portr. gesn, door *P. Pontius*.

1890

Rooses, *Max*

482 L'oeuvre de P.P. Rubens... IV. Anvers, 1890.
In te lassen:
Z. nr. L'Archiduc Albert d'Autriche. Blz. 119.
Detail uit de Achterzijde van de zegeboog ter ere van Filips II. Prent nr 14. Detail uit de voorzijde van de zegeboog ter ere van Filips II. Prent nr 12.
Z. nr. L'Archiduchesse Isabelle-Claire-Eugénie. Blz. 195-196.
Detail uit de achterzijde van de zegeboog ter ere van Filips II. Prent nr 14. 929.
Ferdinand, le Cardinal-infant d'Espagne. Blz. 156.

1891

Raadt, *J*[*ohan*] *Th*[*eodoor*] *de*

491*c* Le manoir de Bosschesteyn, appelé vulgairement Halmalshof et Allemanshof à Broechem. Malines, 1891, 21-22.

> ‘*Guillaume d'Halmale...* avait fait tapisser différentes chambres [du château de Bosschesteyn] avec des tableaux [de *Rubens*], peints en 1635, pour les arcs de triomphe, dont la ville d'Anvers avait fait couvrir ses rues et ses places pour fêter l'arrivée du... cardinal-infant... Ne possédant pas de renseignements certains sur le sort des peintures non vendues immédiatement après la solennité, nous ignorons quand celles de Bosschesteyn, qui était de ce nombre, furent acquises par la famille d'Halmale. C'étaient des portraits de l'empereur Maximilien, des rois Philippe Ier, II, III et IV, d'Isabelle et de Ferdinand de Castille, des archiducs Albert et Isabelle, du cardinal-infant, des deux trophées et la tête de Janus bifrons, le temple de Janus, etc... La circonstance que le père du châtelain, *Henri* [*d'Halmale*], avait été, à cette époque, bourgmestre de la ville d'Anvers, a fait conclure M. *Max Rooses* [482] à la probabilité de leur achat par ce magistrat...’ Onvoll. titelopg. van de *Pompa introitus Ferdinandi...* z. opg. van bibliogr. adr. en kol.

1896

508*c* Kunsthistorische Sammlung des allerhöchsten Kaiserhauses. Die Gemälde-Galerie. Alte Meister... Wien, 1896, nrs 832, 841, 849, 866.

Peter Paul Rubens.

832. Kaiser Maximilian I. (Aus der Verlassenschaft des Rubens). Eichenholz; h. 140 Cm., br. 101 Cm.

841. Karl der Kühne. Eichenholz; h. 119 Cm., br. 102 Cm. Kniestück. (Aus der Verlassenschaft des Rubens, im Belvedere seit 1781).

849. Ferdinand, König von Ungarn. L.; h. 206 Cm., br. 113 Cm.

866. König Ferdinand von Ungarn vereingt sich am 2. September 1634 mit dem Infanten Ferdinand bei Nördlingen. L. h. 328 Cm., br. 388 Cm. (Für dem Triumphbogen beim Einzug des Infanten Ferdinand als Statthalter der Niederlande in Antwerpen 1635 gemalt. In der Stallburg 1728).

1904

531*a* In te lassen onder:

nr [1]. Prent nr 6; nr [2]. Prent nr 7; nr 3. Prent nr 9; nr [8]. Prent nr 37; nr [11]. Prent nr 24; nr [14]. Prent nr 28; nr [15]. Prent nr 31; nr [16]. Prent nr 33; nr [17]. Prent nr 35; nr 18. Prent nr 36.

1910

544*c* L'archiduc Ferdinand, par *P.P. Rubens.* Coll. de [*J.*] *Pierpont Morgan*, Londres, 19,5 × 16,5.

In: Les Arts. Okt. 1910, 4.

1912

546*c* Trésor de l'art belge au XVIIe siècle. Mémorial de l'exposition d'art ancien à Bruxelles en 1910... I-II. Bruxelles et Paris, 1912, 94-102.

Fierens-Gevaert, [*Hippolyte*]
Rubens et son école.
XL. Arc de triomphe. Esquisse (Musée d'Anvers). Tekst, blz. 94. Afb. 17,5 × 12,5.

Prent nr 12.
XLI. Char de triomphe; esquisse (Musée d'Anvers). Afb. 17,5 × 12,3. Tekst, blz. 96.

Prent nr 43.
XLII. Portrait du Cardinal-infant Ferdinand. H. (Collection de *Pierre Morgan*). 26,3 × 21,5. Tekst blz. 98.
XLIII. Portrait de l'Archiduc Albert (Musée de Bruxelles). 20 × 15,7.
XLIV. Portrait de l'Archiduchesse Isabelle. Toile (Musée de Bruxelles). Tekst, blz. 102.

1916

560*a* Vente de livres, gravures, tableaux, etc.... [délaissés par le] marquis *de Givenchy*, [le] baron *de Beauvais Raseau* [et] *Constant Simillion.* 1e partie... vente... 11 décembre 1916... Anvers, 1916, nrs 122.

Pompa introitus triumphalis... Antverpiae, apud Th. a Tulden... (1641); met aant.: rel. vél.... cette oeuvre... vient pour la 3e fois sur le marché pendant la guerre... se rencontre rarement dans les ventes en temps ordinaire. Qq. planches proprement restaurées.
486. Rubens' verheerlijking. Het feest-standbeeld op de kolom met voetstuk van 25 m. hoogte. De praalboog uit den 'Pompa introitus', staande op Paardenmarkt [sic] H. 55 B. 37. Met aant.: Wij herinneren ons niet ooit zulke groote, frissche en prachtige lichtteekening daarvan gezien te hebben.

1920

Madrazo, *Pedro de*

572*a* Catalogo de los cuadros del Museo del Prado, 11a ed. corrigida y aumentada. Madrid, 1920, nr 1704.
P.P. Rubens
Retrato del Infante Cardinal Don Fernando de Austria... Col. de Carlos II... Alto, 0.64, ancho, 0.49.

1922

Mayer, *August L.*

575*c* Zum malerischen Werk von Rubens.
In: Der Cicerone. 1922, 53, 54; portr. 58.
Over de beeltenissen van Aartshertog Albrecht en Aartshertogin Isabella; over beide portretten van Prins Kardinaal Ferdinand.
Portret: Der Kardinalinfant Ferdinand von Spanien. Privatbesitz, München. Blz. 58.

1923

Hind, *Arthur M.*

579*b* Catalogue of drawings by Dutch and Flemish artists preserved in the department of prints and drawings in the British Museum. II. London, 1923, 140-141.
Theodor van Thulden
1. The passage of the Cardinal Infant Ferdinand from Barcelona to Genua. After *Rubens.* Black chalk, and slight touches of

red chalk, with Indian ink wash. 26,1 × 32,5 cm.
Afb.: nr LXXIII. 8,2 × 10,3 cm. Prent nr 7.

2. The meeting of the Cardinal Infant Ferdinand, and Ferdinand IV, king of Hungary, at Nördlingen. After *Rubens.* Black chalk, and slight touches of red chalk, with Indian ink wash. 26 × 32,5 cm. Prent nr 9.

1928

593*c* Führer durch die kunsthistorischen Sammlungen in Wien. Hrsg. vom Verein der Museumsfreunde. Katalog der Gemälde-galerie. Wien, Kunsthistorisches Museum, 1928, 183, 185-186.

Peter Paul Rubens
866. Die Begegung des Königs Ferdinand van Ungarn mit dem Kardinal-Infanten Ferdinand nach der siegreichen Schlacht bei Nördlingen. Leinwand 328 × 388 cm... Eine Skizze zu diesem Bilde wurde mit der Sammlung des *Earl of Brownlow* 1923 in London versteigert.

Rubens, Kreis des Peter Paul Rubens.
849. König Ferdinand von Ungarn, als Kaiser Ferdinand III... Leinwand, 206 × 113 cm... Gemalt, ebenso wie das folgende Gegenstück... für eine der Triumphpforten... und zwar für die Vorderseite des sogenannten Ferdinandsbogen, dessen Ausführung *Gaspar van den Hoecke* und seinem Sohne *Jan* anvertraut wurde. Das vorliegende Stück könnte von *Gaspar van den Hoecke* ausgeführt sein. Eine Skizze der ganzen Vorderseite, veilleicht von *Jan van den Hoecke* im Museum zu Antwerpen...
851. Kardinal-Infant Ferdinand... Leinwand 206 × 112 cm. Die Ausführung des vorliegenden Bildes wahrscheinlich von *Jan van den Hoecke.*

1930

601*a* Katalog der älteren Pinakothek zu München. Amtliche Ausg. 17. Aufl. München, 1930, 149, nr 314.
Peter Paul Rubens
Der Infant Don Ferdinand,... zu Pferde in der Schlacht bei Nördlingen. Leinwand h. 2.69, br. 2.20... Das Original im Prado zu Madrid.

1931

Buschbeck, *Ernst H.*
603*c* Führer durch die Gemäldegalerie. 3. Aufl. Wien, Kunsthistorisches Museum, 1931, 129-130.
Over de schilderijen vermeld onder nr 593*c.*

1937

616*a* Esquisse pour la Colère de Neptune. Coll. *Kramarsky*, Amsterdam. 12 × 15.
In: L'Art et la vie. Juni 1937, 189.

617*a* La colère de Neptune. Coll. *Kramarsky*, Amsterdam. 11,7 × 13,7.

In: Cassandre. 18 Sept. 1937, 7.

1938

620*a* La colère de Neptune. Coll. *Kramarsky*, Amsterdam. 11 × 13,7.
In: Cassandre. 6 Aug. 1938, 10.

1939

Puyvelde, Leo van

622*c* Skizzen des Peter Paul Rubens. Uebertragen von *Ernst Hardt.* Frankfurt a. M., Prestel-Verl., 1939.
Opg. volgens: Halbjahrsverzeichnis der Neuerscheinungen des deutschen Buchhandels... 1939. II, 254, 1e kol.
Is het dezelfde uitg., welke *R. Roemans* in zijn Analytische bibliographie van Prof. Dr. Leo van Puyvelde, Turnhout, 1949, vermeldt met het bibliografisch adres: Frankfurt am Main und Murnau, Prestel-Verlag, 1940?
Stemt de inhoudsopg. met nr 658*c* overeen?

IV. Registers

1. - Auteurs

Amateur, Un.
Zie: Brasseur, l'abbé.
Andreas, Valerius, Nrs 85*a*, 108, 110.
Andresen, Andreas. Nrs 449, 567*a.*
Arents, Prosper. Nr 625.
Assemani, Stefano Evodio. Nr 132*b.*
Avermaete, Roger. Nr 641.

Bailly, A. Nr 648.
Balinus, Joannes. Nr 225.
Basan, François. Blz. 94, 101, 103, 106, 109, 164; nrs 137, 190, 309, 318.
Bautier, Pierre. Nr 601.
Baverel, Jean Pierre. Nr 238.
Becanus, Guilielmus. Nrs 93*a*, 106, 124, 209, 220, 233, 265, 291, 310, 332, 432*a*, 502.
Beetemé, Guillaume. Nrs 466, 468.
Bellori, Giovanni Pietro. Nrs 89*a*, 104, 262*a*, 603*b.*
Belloy, St. Nr 584.
Berthot. Nr 287.
Bie, Cornelius de. Nr 87*a.*
Bochius, Joannes. Blz. 137.
Bock, Eugeen de. Nr 661.
Bouchot, Henri. Nr 505.
Bourgoigne, Nicolas. Nr 169.
Branden, Frans Joseph van den. Nr 458.
Brasseur, L'abbé. Nr 245.
Brauwere, Jules de. Nr 496.
Briquet, Charles Moïse. Blz. 122.
Britz, Jacques. Nr 344*a.*
Bruggen, Ter. Blz. 115; nr 427.
Brulliot, François, Blz. 115; nrs 254, 295.
Brunet, Gustave. Nr 435*a.*
Brunet, Jacques Charles. Blz. 87, 91; nrs 243, 247, 257, 261, 312, 326, 338, 374, 380*a*, 392, 397*b*, 577, 627.
Bryan, Michel. Blz. 115; nrs 522, 529, 536.
Bürger, W. [Pseud. voor Théophile Thoré]. Nr 376.
Bullart, Isaac. Nr 91*b.*
Buré, Guillaume de. Blz. 90, 91, 119; nrs 169, 170, 176, 230, 345.
Burgundius, Nicolaus [Nicolas Bourgoigne]. Blz. 137; nr 169.
Buschmann, Ernest. Nrs 343, 346.
Buschbeck, Ernst H. Add., nr 603c.
Buschmann, G. Jos. Nr 660.
Busken Huet, Conrad. Nrs 446, 454, 476*b*, 519*b*, 535, 548*b.*

Cailleau, André Charles. Nrs 191, 214.
Castan, Auguste. Nrs 81*b*, 519*c*.
Chennevières, Philippe de. Nr 370.
Chiflet, Philippe. Nrs 81*b*, 585.
Child, Harold. Nr 530.
Cicognara, Leopoldo. Nr 262*b*.
Clauss, C. Nrs 449, 567*a*.
Colleye, Hubert. Nr 608.
Crick, Jef. Nrs 631, 648, 651.
Crombez, Gustaaf. Nr 508*a*.
Cumont, Georges. Nr 462*a*.

Dansaert, Georges. Nr 599; blz. 299.
Dejardin, Adolphe. Blz. 115; nrs 381, 474, 607.
Delaborde, Henri. Nr 432*b*.
Dela Serna-Santander.
Zie: La Serna Santander, Carlos de.
Delen, Ary J.J. Blz. 115; nrs 600, 607, 653, 658*b*.
Delteil, Léo. Blz. 124; nr 573.
Descamps, Jean Baptiste. Nrs 117, 118.
Deurningen, Paul van. Nrs 632, 659.
Diercxsens, Joannes Carolus. Nr 149*c*.

Donnet, Fernand. Blz. 128, 129; nrs 170, 483, 509.
Duclos, R. Nrs 191, 214.
Dutuit, Eugène. Blz. 94, 101, 103, 106, 110; nrs 465, 627.
Duyse, Florimond van. Nr 537*a*.

E.A.R. Nr 319.
Ebeling, Henri J.M. Nrs 567*b*, 594*a*.
Ebert, Friedrich Adolf. Nr 260.
Edelheer, Jacobus. Blz. 137.
Ermens, Joseph. Nrs 148, 159, 165, 171, 179, 202.
Essen, Cristophorus van. Nrs 78, 166, 256, 302.
Estrix, Gaspar. Blz. 138.
Eudel, Paul. Nr 456*d*.
Evers, Hans Gerhard. Nrs 625*a*, 629, 633, 644.
Eyckius, Jacques. Blz. 138; nr 169.

Félibien, André. Nrs 93*b*, 95*b*, 97*b*, 98*a-b*, 100*b*.
Fels, Florent. Nr 694*d*.
Fétis, Edouard. Nrs 385*a*, 391*a*, 403*a*, 434*a*, 456*c*.
Fierens-Gevaert Hippolyte. 579*a*; add. 546*a*.
Fish, Arthur. Nr 517.
Foppens, Joannes Franciscus. Nr 110.
Frauendorfer, Alfred. Nrs 623, 627.
Füssli, Johann Caspar. Nr. 145.
Füssli, Johann Rudolph. Blz. 114; nr 129.
Funck, Maurice. Nrs 586, 627.

Gaudefroy, Louis François. A. Nrs 256, 264.
Génard, Pieter. Blz. 93, 117, 120, 131; nrs 403, 406, 432*c*, 434, 451*a*, 464*a*, 467, 492*c*, 495*a*.
Gevartius, Casperius. Blz. 94, 98, 105, 112, 119, 120, 131, 133, 136, 138, 139, 140, 141, 161; nrs 71-74, 85*a-b*, 166, 175, 193, 232, 240, 243, 256, 302, 323, 324, 336, 375, 408, 418*a*, 477, 493, 542*a*, 555, 560, 588, 594*b*, 647*a*, 664.
Glomy, Jean Baptiste. Add. nr 120*a*.
Goris, Jan Albert. Nr 651*a*.
Graesse, Jean George Théodore. Blz. 94, 99, 101; nr 380*a*.
Grangier, J. Nrs. 384, 416*b*.
Grimbergen, Victor Charles van. Nr 315.
Guilmard, Désiré. Nrs 450.
Hardt, Ernst. Nr 622*c*.
Harsanyi, Zsolt. Nrs 632, 659.
Hasselt, André van. Nr 316.
Havenith, Joseph. Nrs 599; blz. 299.
Hecquet, Robert. Blz. 94, 99, 101, 103, 111; nrs 114, 137.
Heinecken, Carl Heinrich von. Blz. 106; nr 189.
Held, Julius S. Nr 651*a*.
Hénard, Robert. Nr 540*a*.

Herck, Charles van. Nrs 604*c*, 646.
Hermans, Victor. Nr 456*a*.
Hind, Arthur M. Add., nr 579*b*.
Hoc, Marcel. Blz. 84; nrs 72, 576, 579.
Hoet, Gerard. Nr 112*b*.
Hojus Brug., Andreas. Nr 42.
Hoof, Fons van. Nr 622*a*.
Hoyois, Henri Joseph. Nr 304.
Huber, Michael. Blz. 94, 99, 101, 103, 115; nr 226.
Huber, Michael. Blz. 94, 99, 101, 103, 416*a*-*b*.
Hulthem, Charles van. Nrs 112*a*, 335.
Hymans, Henri. Blz. 103, 106; nrs 444-445, 481, 543*b*, 627; add., nr 457*a*.

I.V.S.
Zie: Spilbeeck, I. van.

Jansen, Adolf. Nr 646.
Jessen, Peter. Nr 571.
Jonghe d'Ardoye, De. Nr 599; blz. 299.
Joostens, R. Nr 642.

Keymeulen, Louis van. Nr 525.
Knackfuss, Hermann. Nrs 480, 506, 508*b*, 512, 520, 543*a*, 544*a*, 569, 578, 587*a*.
Kramm, Christian. Nr 358.

Laar, Albert van. Nr 592*a*.
Labbé, Philippus. Nrs 87*b*, 89*b*, 90*b*, 93*c*
Laet, Johann Alfried de. Nr 350.
Lagye, Gustave. Nrs 437, 523.
Lambin, Marcel. Nr 609.
La Serna Santander, Carlos de. Nrs 192, 200, 225.
Le Blanc, Charles de. Blz. 106, 111; nr 360; add. nr 364*a*.
Leclercq, Emile. Nr 377*a*.

Le Clercq, L. Nr 157.
Le Comte. Blz. 138.
Lee, Elizabeth. Nr 516.
Lehmann, Friedrich R. Nrs 614, 634, 637.
Lenaerts, Joseph.
Zie: Pons [Pseud,].
Le Poittevin de Lacroix, Edmund. Nr 321.
Lerius, Théodore van. Nr 352.
Linnig, Benjamin. Nrs 157, 545*a*.
Linnig, Joseph. Nr 388, 401.
Louis, Andrée. Nr 615.
L.V.R. Nr 84.

Madrazo, Pedro de. Add. nr 572*a*.
Maillard, A. Nr 384, 416*b*.
Malpé, François. Nr 238.
Mantz, Paul. Nr 389.
Mariette, Pierre Jean. Blz. 110, 115; nr 370.
Martin, Gabriel. Nr 100*a*.
Martini, C.G. Blz. 94, 99, 101, 103, 115; nr 226.
Matthäi, Friedrich. Nrs 299, 305.
Mayer, Auguste L. Add. nr 575*c*.
M.D.L.S. Nr 256.
Meersch, Polydore Charles van der. Nrs 310, 339.
Mertens, Frans Hendrik. Nrs 337*a*, 343, 346, 349.
Michel, Emile. Nrs 473, 479, 500, 516, 518.
Michel, J.F.M. Nrs 144, 150, 315, 591.
Michiels, Alfred. Nrs 359, 436.
Mireur, Hippolyte. Nr 548*d*.
Mols, François. Blz. 81, 93, 98, 105, 112, 113, 119, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 131; nrs 88, 92, 137, 170, 193, 256, 344*a*; add., nr 105*a*.
Monod, Lucien. Nrs 587*b*, 593*a*.
Mont, Pol de. Nrs 531*b*, 532, 533, 546*a*, 546*b*, 572, 574.
Montaiglon, Anatole de. Nr 370.
Muller, Frederik. Blz. 106, 108, 114; nrs 72, 80, 408.

Nagler, Georg Kasper. Blz. 115; nrs 320, 330, 337, 345, 449, 567*a*.
Neeffs, Hubertus. Nrs 73, 75, 76, 77, 166, 175, 232, 256, 304, 324, 344*b*, 375, 418*a*, 538, 542*a*, 588; 647*a*, 664.
Niceron, Jean Pierre. Nr 108.

Oldenbourg, Rudolf. Nr 575*b*.

p****
Zie: Pseaume, Etienne.
Papebrochius, Daniel. Nrs 343, 346, 464.
Peeters, Karel Constant. Nr 655.

Peignot, Gabriel. Nrs 230, 304.
Philomneste Junior.
Zie: Brunet, Gustave.
Pirenne, Henri. Blz. 299.
Pons [Pseud. voor Joseph Lenaerts]. Nr 610.
Praet, Joseph Basile Bernard van. Blz. 87, 91, 121; nr 263.
Prims, Floris. Nrs 640, 656.
Pseaume, Etienne, Nr 266*a*.
Puyvelde, Leo van. Nrs 625*b*, 658*c*; add., nr 622*c*.

R***.
Raadt, Johan Theodoor. Add., nr 491*c*.
Zie: Ruggieri E.F.D.
Reber, Franz. Nr 455.
Redford, George. Nr 476*c*.
Rg., De.
Zie: Reiffenberg, Frédéric de.
Reiffenberg, Frédéric de. Blz. 111; nr 338.
Remy, Pierre. Nr 120; add. nr 120*a*.
Reymenans. Nrs 240, 244*b*.
Reynart, Edouard. Nrs 377, 405, 417.
Richardson, E.P. Nr 662.
Riedel, Johann Anton. Nr 133.
Ris-Pacquot, Oscar Edmond. Blz. 115; nr 495.
Roeder-Baumbach, Irmengard von. Nrs 73, 626, 633.
Roelants, J.T. Nr 101.
Roemans, Rob. Nr 622*c*.
Roersch, Louis. Nr 461.
Roosbroeck, Rob. van. Nr 625*c*.
Rooses, Max. Blz. 88, 94, 99, 103, 120; nrs 77, 438, 447, 455, 482, 485, 486, 524, 525, 530, 537, 544*b*, 546*a*, 627; add. nrs 482, 491*c*.
Rosenberg, Adolf. Blz. 94, 101; nrs 475, 531*a*, 540*b*, 545*b*, 575*b*.
Rosenberg, Jakob. Nrs 475; add. 630*b*.
Ruelens, Charles. Nrs 375, 544*b*.
Ruggieri, E.F.D. Blz. 164; nr 420.
Rupp, F. Nrs 555, 560, 565.
Ruyssinck, K. Nr 644.
Rijn, G. van. Nr 510.

Sabbe, Maurits. Nrs 73, 75, 76, 77, 347, 585, 603*a*, 604*b*.
Saintenoy, Paul. Nr 592*b*.
Sanders van Loo, A.W. Nr 546*b*.
Sas, N.J.T. Nr 183.
Scheler, Auguste. Nr 410; add., nr 16*b*.
Schoups, J. Nr 648.
Schoy, Auguste. Nrs 443, 453, 478.
Sevin, Charles. Nr 416*b*.
Seyn, Eugène de. Nrs 598, 611*a*.
Silvestre, Théophile. Nr 389.
Siret, Adolphe. Nr 397*a*, 412*b*.
Smith, John. Nr 288.
Snyers, Jan Adriaan. Nr 253.
Someren, Jan Frederik van. Blz. 94, 101, 103; nrs 489*b*, 491*b*.
Somers, Louis. Nr 655.
Somof, A. Nr 507.
Spilbeeck, Désiré van. Nr 387.
Spilbeeck, Désiré van. Nr 387, 472.
Spooner, S. Blz. 115; nr 396.
Steenhuyse. Blz. 138.
Stolk Cz., A. van. Blz. 114; nr 510.

Teisserius, Antonius. Nr 93*c*.
Thoré, Théophile.
Zie: Bürger, W. [Pseud.]
Toonder, Jan Gerhard. Nr 638.
Torfs, Karel Lodewijk. Nrs 349, 387; add. 384*a*.
Vandam, Albert D. Nr 476*b*.
Velle, Joseph. Blz. 118; nr 542*a*.
Verachter, Frédéric. Nrs 427, 539.
Verbeeck, Aloïs. Nr 621.
Verheyden, Prosper. Nr 639.
Verswyvel, Domien. Nr 534.
Vertue, George. Nrs 128*b*, 168*b*, 281*b*, 380*b*, 413*b*, 418*b*.
Vinet, Ernest. Blz. 96; nr 425.
Voisin, Auguste. Nr 302.
Voorhelm Schnevoogt, C.G. Blz. 94, 103, 106, 115; nr 422.
Vredius, Olivarius.
Zie: Wree, Olivier de.
Waagen, Gustav Friedrich. Nr 391.
Walpole, Horace. Nrs 128*b*, 168*b*, 281*b*, 380*b*, 413*b*, 418*b*; add. 140*a*.
Wauters, Alphonse Jules. Nr 540*c*.
Weber. Blz. 161.
Wenzel, Christian Friedrich. Nr. 133.
Wiek, Rafaël de. Nr 627*a*.
Wilder, E.L. Blz. 115; nr 570.
Wilder, F.L. Blz. 115; nr 570.

Willems, Jan Frans. Nr 347.
Williamson, George C. Nrs 522, 529, 536.
Woermann, Karl, Nr 492*a*.
Wornum, Ralph N. Nr 380*b*.
Wree, Olivier de. Nrs 82-84.
Wijngaert, Frank van den. Blz. 88, 114; nr 624.

2. - Bezitters van de *Pompa introitus Ferdinandi*

a. Personen

Het vraagteken tussen rechtstaande haakjes duidt aan, dat de verkochte boeken uit meer dan één verzameling afkomstig zijn.

Aa, Petrus van der. Nr 105.
Agendo et patiendo. [Zinspr.].
Zie: Verbraken, Theodoor.
Amateur, Un. Blz. 95; nr 323.
Amateur, Un. Nr 650.
Amateur, Un, anversois.
Zie: Herbiet, Léo.
Amateur, Un. distingué.
Zie: Bemden, J.J.Th. van den.
Augustijnen. Blz. 134.

B..., Baron de. Nr 575*a.*
Bacallar y Sanna, markies de S. Philippe, burggraaf de Puente Hermosa. nr 102.
Baets, Engelbertus. Nr 203.
Baillet, Félix Joseph Bonaventure de. Blz. 101, 102, 107; nr 431.
Balthasar Karel, Infant. Blz. 119, 120.
Barsée, Juliaan de. Blz. 100; nrs 34, 612.
Bassompierre, François de. Blz. 133; nr 64.
Bauclercq, J.H. Blz. 95, 110; nr 393.
Beaufort, C. Am. de. Nr 12.
Beauvais Raseau, Baron de [?]. Add., nr 560*a.*
Beke, Jean Ignace Aloyse vander [?]. Nr 241.
Bellemans, Mr en Mej. Nr. 628.
Bellingen, Antoine van. Blz. 101, 107, 124; nrs 334, 460.
Belloy, St. Nr 584.
Bemden, J.J.Th. van den. Nrs 477, 558.
Bergh, Nicolaus vanden. Nr. 153.
Beunie, Jean François de. Nr 277.
Beyaert, Henri. Blz. 101, 107; nr 503.
Bibliophile, Un [?]. Nr 568.
Bibliophile, Un. estimé [?]. Nr 582*a.*
Blinckvliet, P.A. Blz. 101, 107; nr 329.
Blitterswyck, Guilielmus de. Nr 91*a.*
Blom. Blz. 271.
Bock, Eugeen de. Blz. 94, 123; nrs 5, 635.
Bogaerde, Anselme van den. Nrs 14, 398.
Bonivert, Emile. Nr 45.
Borluut de Noortdonck. Nrs 369, 472.
Bosch, Paul van den. Blz. 94, 100, 108, 109, 110, 123, 124; nrs 6, 35, 46.
Bouhier, Jean. Nr 62.

Bremmaecker, Charles de. Nr 335.
Breyel, Jacques. Blz. 132.
Brim, De. Blz. 134.
Broeckhoven, Jan Baptista. Blz. 132, 134.
Bruyne, De. Nr 342.
Bruynincx, F.A.E. Nr 197.
Bruynincx. Nr 311.
Bruyninckx, A. Blz. 95, 107, 109; nr 388.
Bueren, Jacob van. Blz. 132.
Burcht, Vander. Blz. 134.
Bussemaker, C.R.Th. [?]. Blz. 101; nr 556.

C., Baron. Zie: Caroly, Georges.
Calvart, Guillaume. Blz. 132.
Camp, A. van. Nr 356.
Campenhout, H.J. van Nr 287.
Camus de Limars. Blz. 102, 104, 107; nrs 66, 176, 243, 263.
Cap, C. Nr 562.
Caroly, Baron Georges de. [?]. Nrs 558, 613.
Cartier de Marchienne, Baron de. Blz. 95; nrs 20, 652.
Casterman, Louis. Nr 367.
Chalon, Renier. Nr 488.
Charles, Jan Maria. Blz. 132.
Charles Alexandre de Lorraine et de Bar, Graaf. Nr 165.
Chigo, Fabio. Nrs 23, 132*b.*
Chopin. Nr 573.
Cicognara, Leopoldo. Nrs 27, 262*b*, 411.

Cisternay du Fay, Charles Jérôme de. Nr 100*a.*
Clifden, Viscount. Nr 617.
Cobenzl, graaf van. Nr 148.
Cogels, Alex. Nr 492*b.*
Cogels, J.B. Nr 285.
Cogels, Paul. Nr 547.
Collart. Nr 240.
Comer, J.J. Blz. 121; nr 354.
Comperis, Francisco. Nr 583.
Cordeys, Paulus Franciscus de. Nr 126.
Costermans, Robert. Blz. 94; nrs 25, 650.
Cote, De. Nr 228.
Cotman, John Sell. Nr 42.
Cotteleer, C.F. Nr 564.
Coucicault. Nr 121.
Crane d'Heysselaer, De. Nr 371.
Crombrugghe, Joseph Jean van. Nr 322.
Croy, Familie de. Nr 606*b.*
Cutsem, Edouard van. Nr 493.
Cuypers de Rymenam, Wed. Nr 215.

D*** [?]. Nr 491*a.*
Dejong-Van den Bossche, Wed. Blz. 99, 109; nrs 39, 79, 112*a.*
Delacroix, J.B. Nr 314.
Della Faille de Waerloos, René [?]. Nr 528.
Del Marmol, Gabriel Charles Joseph. Nr 171.
Del Marmol, Théodore Jean Laurent. Blz. 94, 101; nr 192.
Del Plano, Gregorius. Blz. 132; nr 13.
Demolder, Eugène [?]. Nrs 48, 657.
Denis, Edmond. Blz. 89, 110; nrs 70, 639.
Deroovere de Roosemeersch, L. Nr 336.
Deschamps, Jan. Blz. 132, 134.
Despomereaulx, Willem. Blz. 132.
Destailleur, Hippolyte. Nr 490.
Didot, Ambroise Firmin. Blz. 99, 124; nrs 399, 457, 465, 540*a.*
Diehorst, Petrus. Nr 34.
Diercxsens, J.N. Nr 282.
Donnet, Fernand. Nr 594*b.*
Doorn, P.W. van [?]. Nr 556.
Dossche. Nr 259.
Dryver, J. de. Nr 340.
Du Bois van Vroylande van Nevele, C.J.M. baron. Nr 281*a.*
Du Bois van Vroylande, Roosenbergh,...
Joanna Ludovica Josepha. Nr 157*a.*
Du Bus de Gisignies, Burggraaf. Blz. 95, 102, 107, 109, 127, 164; nr 433.
Duerne de Damas, Van. Nr 57.

Du Fay, Charles Jérôme de Cisternay. Zie: Cisternay du Fay, Charles Jérôme de.
Dujardin-Van der Avoort, N. Nr 563.
Du Trieu, Gaspar François Joseph. Nr 292.
Du Trieu de Terdonck, Charles. Nr 379.
Dutuit, Eugène. Nr 540*a*.

Edla, Gravin d'. Nr 9.
Elst, Charles vander. Blz. 94, 107; nrs 48, 657.
Emmerechts, J.B.J. [?]. Nr 334.
Ermens, Joseph. Nr 232.
Essex, Hertog van. Nr 582*b*.
Estrées, Maarschalk hertog d'. Nr 111.
Eyck, Jacques van. Blz. 132.
Eycke, Van. Blz. 133.
Eynden, Egide vanden. Blz. 95; nr 511.

Fabri, Gilles. Blz. 132.
Fagel. Nr 54.
Favier. Nr 135.
Ferdinand III, keizer van Duitsland. Blz. 132.
Filips, graaf van Vlaanderen. Nr 410; add., nr 16*b*.
Filips IV, koning van Spanje. Blz. 119, 129.
Flanneau. Nr 373.
Foro, A. Nr 177.
Francolet, C.H. Nr 132*a*.
Frans I, keizer van Oostenrijk. Nrs 32, 41*a*, 68, 69.

Gaskiere. Nr 157.
Geel, J.F. van. Nr 286.
Geelhand, J.B.J. Nr 252.
Georg III. Nr 17.
Georg IV. Nr 17.
Gestel, Cornelius van. Nr 113*a*.
Gevartius, Casperius. Blz. 119, 130; nrs 66, 88.
Gevers, Max. Nr 636.
Giebens, Henri. Blz. 95, 102; nr 421.
Giraud de Moucy. Nr 116.
Givenchy, Markies de [?]. Nr 560*a*.
Gottignies, Lancelot Ignace Joseph baron de. Nr 179.

Goubeau, Alexander. Blz. 132.
Groenedael [?]. Nr 300.

H., B. v. [?]. Nr 528.
Haeck, Adriaen. Blz. 132.
Haecx, Melchior. Blz. 132.
Hal, J.J. van [?]. Nr 301.
Halmale, Guilielmus de. Nr 90*a*.
Halmale zoon. Blz. 132.
Hase. Nr 259.
Havre, Gustave van. Blz. 95, 108; nrs 35, 538.
Hazard, James. Nr 184.
Heber, Richard. Nr 297.
Hem, Laurent van der. Nr 92.
Hemptinne, A. de. Nr 404.
Henricart, Peeter. Blz. 132.
Herbiet, Leo [?]. Nr 613.
Herck, Christian van. Nr 140.
Herck, Eugène van. Blz. 94; nr 7*a*.
Herckenrath [?]. Nr 378.
Herwaarden, G. van [?]. Blz. 99; nr 643.
Herzberger. Nr 611*b*.
Heurck, Van. Nr 213.
Hilton. Nr 317.
Hofer, Francis. Nr 11.
Hooghe, François Jacques d'. Nr 208.
Hooghe, Jacques de. Nr 149*b*.
Houet. Nr 595.
Hoyman, J.F. Nr 209.
Hugenius, Constantinus. Nr 94.
Hujoël, Guilielmus Franciscus Gieles. Nr 106.
Hulthem, Charles van. Nrs 39, 47, 302, 335.
Huygens, Constantijn. Nrs 94, 527.

Imperialis, Josephus Renatus. Nr 98*c*.
Insinger, M.H. [?]. Nr 528.
Ipers, Edward. Nrs 25, 549.
Isenbourgh, Graaf van. Blz. 134.

Jacobs, André Jacques. Nr 462*b*.
Janssen, Jan. Blz. 132.
Janssens, Andries. Blz. 132.
Jespers, Jacques. Nr 5.
Joffroy, Jean Baptiste. Nr 149*a*.
Jonghe, J.B.Th. de. Nr 375.
Joostens, Robert. Nrs 25, 649.

K... [?]. Nr 378.
Kersavons, Paulus Bartholomeus. Nr 97*a*.
Kempenaer. Nr 582*b*.
Kessel, P.A., Baron van. Nr 325.
Keyser, Nicolaas de.
Knyff, Pierre André Joseph. Nr 173.
Kockx. Nr 373.
Kuyl [?]. Nr 419*a*.

L*** [?]. Nr 220.
L... C..., Baron de [?]. Nr 568.
L.C.D.B. Nr 252.
Labistraete, François Ignace de. Nr 125.
Labouchère, H. Blz. 99; nr 554.
Laenens, Edward. Blz. 99; nr 52.
Lambotte, Generaal. Nr 637.
Lamme, Dirk A. Nr 448.
Lammens, Pierre Philippe Constant. Nr 310.
Lamy. Nr 237.
Langeraad, L.A. [?]. Nr 552.
La Serna Santander, Carlos de. Blz. 100; nrs 225, 250.
Lauwers. Blz. 86; nr 149*a*.
La Vallière, Hertog de. Blz. 90, 94, 102, 104, 107, 119; nrs 66; blz. 163, 164; nrs 169, 191, 193, 243, 263.
Le Candel, Robert François Xavier. Add. nr 7*b*.
Le Candèle de Gyseghem. Blz. 95; nrs 289, 306.
Le Candèle, Francisca Henrica. Blz. 95; 273.
Le Comte. Nr 44.
Le Grelle, Graaf Léon. Blz. 89, 100, 107; nrs 28, 42.
Le Grelle, Graaf Gérard. Nr 419.
Le Masle, Michel. Nr 58.
Lens [?]. Nr 351.
Le Poittevin de La Croix, Wed. Nr 333.
Le Roy, Grégoire [?]. Nrs 48, 657.
Liefhebber, Een.
Zie: Silbeke, De.
Linde, A. van der. Blz. 94, 107; nr 386.
Linden, A.S.C. Nr 28.
Lobris. Nr 504.
Louis-Philippe, Koning. Nrs 53, 353.

M***.
Zie: Cote, de.
Major, Carolus. Nr 139.
Mallinckrodt, Bernardus à. Blz. 133; nr 61.
Man, De. Nr 212.

Marck, Henricus Hadrianus vander. Nrs 99, 103, 212.
Mariette, P. Nr 53.
Marckiewicx, Joan. Blz. 133.
Marlow, Georges [?]. Nrs 48, 657.
Marnez de Balques, François de. Blz. 126, 132.
Mat, P.J. de. Nr 264.
Meerman, Gerardus en Joannes. Nrs 47, 267, 302.
Meert, Philippe. Nr 218.
Meldert, Guilielmus Josephus. Nr 162.
Mello, Francisco de. Blz. 83, 125, 129.
Mermans, Maurice. Nrs 34, 612.
Mesureur, Louis. Blz. 132.
Meulenaere, Maxime Mac. de [?]. Nr 294.
Michiels, Capitaine. Nrs 43, 424.
Michiels, Charles. Blz. 101, 107, 109; nr 166.
110; nr 143.
Mols, [François?]. Blz. 100, 107, 109,
Mols, François. Nrs 149*b*, 193, 232.
Montangie. Nr 378.
Moretus-Plantin, H. Blz. 94, nr 26.
Moris, J. Nr 159.
Moritz, Graaf von Fries. Nr 269.
Mueller, Frédéric. Nrs 4, 515.
Mulder, De. Nr 637.

Nélis, Corneille François de. Nr 234.
Nerinckx [?]. Nr 489*a*.
Neünthurm, Udalric de. Nr 27.
Nieupoort. Blz. 134.
Nuewens, Antoine. Nr 245.
Nutius, Martinus. Nr 63.

Olmen, Eugenius Josephus. Nr 120*b*.
Overloop, Jan van. Nrs 549, 559, 566.

P** P**** [?] Nr 220.
Paelinck, Joseph. Blz. 164; nrs 373, 420.
Paffenrode, Godefroid Ignace François. Laurent van. Nr 198.
Paris, Pierre Adrien. Nr 8.
Paulmy, Antoine René de Voyer d'Argenson de. Nr 30.
Pauwels, Joannes A.F. Nr 265.
Pelichy-Van Huerne, Jean baron de. Nr 372.
Penneranda, Graaf van. Blz. 133, 300.
Perdijk, S.P. [?]. Nr 556.
Peyrot, P. Nr 559.
Peytier de Merchten, Mme la douairière. Nr 185.
Pfeiffer, Alfred Ritter von. Nr 553.

Piat, Alfred. Blz. 124; nr 514.
Pierets de Croonenburgh, P.A.J. Nr 307.
Portemont, Auguste de. Nr 494.
Poulier-Ketels, Mevr. Nr 583.
Praet, A.F. van. Nr 221.
Proli, Graaf Charles de. Blz. 95, 99, 109; nr 175.
Punt, L. [?]. Nr 552.

Quartenmont, B. de. Nr 298.

Raoust. Nr 606*b.*
Rega, Henricus Josephus. Nr 119.
Regemorter, P. van. Nr 291.
Reygersbergh of Reigersbergh, Jan van.
Blz. 117; add., nr 65*a.*
Rombaut, J.A. Nr 246.
Ronhaar, J.H. [?]. Nr 643.
Rooman, G.J. Nr 194.
Roose. Nr 128*a.*
Roose, Catharina Theresia, douairière van F.I. de Labistraete. Nr 125.
Rooses, Max. Nrs 477, 538.
Roover, Leo de [?]. Nr 635.
Roovere, Guillaume Joseph de. Nr 244*a.*
Rubens, Albert. Nr 86.
Rubens, Filips. Blz. 132.
Ruggieri, E.F.D. Blz. 101, 102, 104, 107, 109, 110, 113, 127, 164; nrs 420, 425, 606*b.*
Rymenans. Nr 324.
Ryswick, J.F. van. Nr 168*a.*
Rijswijck, Lambert van. Nr 502.

S... [?]. Nr 378.
Salamanca, Michel. Blz. 129.
Santander, Simon de. Blz. 100; nr 200.
Sauvageot, Ch. Nr 53.
Schaeffer, F. Nr 52.
Schaeffer, Jean. Nr 441.
Schneider, H. Blz. 100; nrs 7*b*, 627.
Schorel, Van. Nr 154.
Schoyte, Philips. Blz. 132.
Segers, Jan Baptista. Blz. 132.
Serrure, Constant Philippe. Blz. 94; nr 418*a.*
Servais, Gaspar Joseph de. Nrs 57, 240,
Servranckx. Nr 259.

Silbeke, De. Nr 284.
Simillion, Constant [?]. Add. nr 560*a*.
Sireiacob, J.A.J. Nr 131.
Sivory, Anthonis. Blz. 132.
Smolderen, J.G. Nr 361.
Solvyns, Laurent en Jean. Nr 249.
Snyders, Jan. Blz. 132.
Spangen, Justus. Blz. 132.
Spas, Jean François. Blz. 101, 102, 107; nr 477.
Spilbeeck, Désiré van. Nr 472.
Steenecruys, A.J. Nr 311.
Steenhault, Augustinus de. Nr 122.
Sterckx, Kardinaal [?]. Nr 489*a*.
Stevart, Hieronymus. Nr 115.

Theux de Montjardin, Xavier de. Blz. 95, 104, 107, 124; nr 526.
Thiriaux, Victor. Blz. 99; nr 42.
Thornhill, James. Nr 317.
Tichelaar, P.A. [?]. Nr 552.
Trübner, Wilhelm. Blz. 95; nr 618*a*.
Tucher, Robert. Blz. 132.
Tutein Nolthenius, J.R. [?]. Nr 643.

Uffels, C. van. Nr 37.
Uffenbach. Nr 36.
Uilenbroek, Gosuinus. Nrs 39, 112*a*, 335; add., nr 105*a*.
Ullens, Franciscus Godefridus. Nr 109.
Umé, Jean. Nr 37; add. nr 37.
Ussel, Franciscus van [?]. Nr 233.

Vaernewyck, Albert Philippe Charles, burggraaf de. Nr 342.
Vanderhaert, Henri. Nr 341.
Verachter, Frédéricq. Nr 427.
Verbraken, Theodoor. Add. nr 55.
Verbeeck, M.T.B. Nr 362.
Verbouwe, A. Blz. 99; nr 16.
Vercruysse, Louis. Blz. 101, 107; nr 392.
Verdussen, Henri Pierre. Nr 368.
Verdussen, Joannes Baptista. Blz. 102, 130; nr 66; blz. 164; nrs 71, 88, 157, 169, 243, 263.
Verellen, J.J. Nr 363.
Vergauwen, Frans. Blz. 96, 99; nr 463.
Verhoeven, Guillaume François. Nr 244*b*.
Verniel, Joannes Franciscus. Nr 107.
Verschuylen, J.P.A. Blz. 101, 102, 107; nr 400.
Vinck de Wesel, J.F. de. Nr 248.
Voochts, Arnold. Blz. 132.

Vooght, Pierre François Vincent, burggraaf de. Nr 167.
Voogts. Blz. 134.
Vos, Petrus Nicolaus de. Nr 123.
Voyer de Paulmy, Antoine René de.
Zie: Paulmy, Antoine René de Voyer d'Argenson de.
Vries, Samuel Isaac de. Add., nr 7*b*.
V.S.
Zie: Schorel, Van.
Vyt, C. Nr 493.

W...., Baron de. Nr 358.
W., Kasteel van [?]. Nr 582*a*.
Wael, M.J. de. Blz. 101, 109; nr 201.
We, V. de. Nr 6.
Weelden, Jan van. Blz. 132.
Wellens, Jacques Thomas Joseph. Nr 172.
Wensen, J. van [?]. Nr 556.
Werbrouck, Joseph François Englebert. Nr 217.
Werm, Hilarius van. Nr 95*a*.
Werve, Charles Frédéric van de. Add. nr 168*c*.
Werve, Henrick vande. Blz. 132.
Werve de Vorsselaer Delafaille, Mevr. van de. Blz. 95; nr 280.
Weynelbroeck, de. Nr 25.
Witdoeck, F.D. Nr 313.
Wouters, Pierre. Nr 202.

Yve, Anne Thérèse Ph., gravin d'. Nr 256.
Ypersele, Van. Nr 308.

Zamosky. Blz. 133.
Zandelyn, Eduard. Blz. 132.

Naam van bezitter onbekend. Blz. 94, 95, 99, 100, 101, 102, 107, 108, 109; nrs 20, 93*a*, 124, 127, 130, 134, 138, 141, 142, 146, 152, 164, 182, 186, 198, 199, 204, 206, 211, 216, 222, 223, 224, 227, 231, 235, 236, 239, 242, 251, 266*b*, 268, 270, 271, 272, 274, 293, 331, 332, 348, 357, 415, 424, 432*a*, 451, 452, 582*b*, 606*b*.

b. Openbare bibliotheken, kloosterbibliotheken, prentenkabinetten en musea.

Amsterdam

Rijksmuseum. Blz. 100; nr 2.

Antwerpen

Bibliotheek van het Archief. Blz. 100, 107, 108, 109, 115, 124; nrs 33, 43. Koninklijk Museum voor schone kunsten. Blz. 99; nr 44.
Museum Plantin Moretus. Add., nr 4*a*, 65*a*.
Professiehuis, Kollege en Klooster der Paters Jezuïeten. Nr 161.
Paters Augustijnen. Blz. 134.
Paters Miniemen. Blz. 100, 123, 124; nr 3.
Stedelijk Prentenkabinet. Blz. 116-117; add., nr 4*a*.
Rubenshuis. Blz. 100, 102, 107, 108, 109, 124; nr 45.
Stadsbibliotheek. Blz. 94, 99, 123; nrs 4, 24, 337*a*, 515.

Bazel

Kupferstichkabinett der Oeffentlichen Kunstsammlung im Kunstmuseum. Blz. 94, 107; nr 29.

Berlijn

Oeffentliche wissenschaftliche Bibliothek. Nr 501.
Staatliche Kunstbibliothek. Ornamentstich-Sammlung. Nr 622*b*; add., nr 24*a*.
Kunstgewerbe-Museum. Nr 500.

Besançon

Bibliothèque publique. Blz. 94, 122; nrs 8, 327.

Boston

Museum of fine arts. Blz. 94; nr 9.

Brussel

Koninklijke Bibliotheek. Blz. 94, 100, 107, 123, 133; nrs 10, 47, 49, 54, 63. Bibliothèque artistique et littéraire de l'Académie royale des beaux-arts et École des arts décoratifs. Blz. 100; nrs 55, 523.
Paters Jezuïeten. Blz. 133; nr 160. [?].

Cambridge (Massachusetts)

Library of Harvard University. Blz. 100; nr 11.

Clairvaux

Abdij. Nr 62.

Dijon

Bibliothèque publique. Blz. 99, 133; nr 64.

Dowaais

Bibliothèque municipale. Add., nr 48*a.*

Dublin

The Library Trinity College. Blz. 100; nr 54.

Etterbeek

Museum Bollandianum. Blz. 94; nr 12.

Gent

Bibliotheek der Staatsuniversiteit. Blz. 99; nrs 14, 55.
Kollege van de Paters Jezuïeten. Nr 13; blz. 300.
Groot Seminarie. Blz. 94; nr 13.

Göttingen

Universitäts-Bibliothek. Blz. 99; nr 36.

'*s-Gravenhage*

Koninklijke Bibliotheek. Blz. 99; nrs 40, 56.

Heidelberg

Bibliotheca Palatina. Nr 69.

'*s-Hertogenbosch*

Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen in Noordbrabant. Blz. 94, 102; nr 15.

Innsbruck

Universitätsbibliothek. Blz. 100; nr 41*a.*

Leuven

Universiteitsbibliotheek. Nr 599.

Londen

British Museum. Blz. 94, 99, 107; nrs 17-18, 41*b*, 476*b*.

Luik

Bibliothèque de l'Université. Blz. 100; nr 37.

Madrid

Biblioteca nacional. Blz. 94, 120, 121, 122, 129; nrs 39, 67.

Mechelen

Archief en Bibliotheek. Blz. 99; nrs 57, 456*a*.
Groot Seminarie. Blz. 94, 123; nr 19.
Paters Jezuïeten [?]. Nr 160.

Parijs

Bibliothèque nationale. Blz. 88, 91, 92, 100, 102, 104, 107, 120, 122, 123, 130; nrs 50-51, 60, 66, 397*b*, 597.
Bibliothèque Mazarine. Blz. 99, 100, 107; nrs 21, 31.
Université de Paris. Bibliothèque Sainte Geneviève. Blz. 100; nr 38.
Bibliothèque de l'Arsenal. Blz. 99, 100, 113; nr 30, 58-59.
Bibliothèque de la Sorbonne. Nr 58.
Oratorium Parisiensis. Nr 31.

Postel

Norbertijner Abdij. Blz. 100, 102, 107, 109, 116; nr 22.

Rheinau

Benediktijner Abdij. Nr 65.

Rome.

Bibliotheca Apostolica Vaticana. Blz. 89, 100, 107; nrs 23, 27.

Rotterdam

Bibliotheek en leeszalen. Blz. 117; nr 23*a*.

Rijsel

Bibliothèque municipale. Nr 299*a*; add., nr 66*a*.
Kollege van de Paters Jezuïeten. Add., nr 66*a*.

South Kensington

South Kensington Victoria & Albert Museum. Nr 476*b*; add. 23*b*.

Straatsburg

Bibliothèque nationale et universitaire. Blz. 99, 133; nr 61.

Troyes

Bibliothèque et Archives anciennes. Blz. 99; nr 62.

Wenen

Oesterreichische Nationalbibliothek. Blz, 88, 94, 100, 102, 104, 107, 109, 120, 122; nrs 32, 68-69.

Zurich

Zentralbibliothek. Blz. 99; nr 65.

Naam van de stad niet vermeld.

Paters Jezuïeten. Nr 163.

3. - Bezitters van de prenten of van prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi*

a. Personen

Amateur, Un. Blz. 116; nr 616.
Amateur, Un, distingué [?]. Blz. 103; nr 435*b*.
Asbeck, Baron d'. Blz. 104; nr 318.

Beaumont, Libert de. Blz. 104; nr 207.
Bégon. Nr 432*b*.
Bellemans, Karel. Blz. 115.
Bertels. Nr 131.
Beschey, Balthazar. Blz. 116; nr 156.
Besombes. Nr 593*a*.
Bodel-Nijenhuis, J.T. Blz. 102; nr 423.
Bonnat, Léon. Nrs 500, 518.
Borluut de Nootdonck. Blz. 112, nr 369.
Bremmaecker, Charles de. Nr 339.
Brentano-de Birckenstock, Antonia. Blz. 95; nr 407.
Bruggen, Edouard ter. Blz. 95, 102, 105; nrs 427, 435*b*.
Bruyne, Auguste de. Blz. 116; nr 487.
Bruynincx, F.A.E. Blz. 100, 102; nr 196.

Camberlyn, J. Blz. 102; nrs 395, 401.
Clemens, Dominique Bernard. Blz. 104; nr 181.
Cogels, Paul. Blz. 103, 105; nr 550.
Corr, Erin. Blz. 105; nr 383.
Coster, Auguste. Nr 542*b*.
Coucicault. Nr 121.

D*** [?]. Blz. 95; nr 491*a*.
Del Marmol. Blz. 101.
Deloose, Jean Joseph. Blz. 116; nr 355.
Delpierre. Nr 131.
Deroy. Nr 131.
Destailleur, Hippolyte. Blz. 114; nr 490.
Durand. Blz. 103.
Didot, Ambroise Firmin. Blz. 95, 104, 105; nrs 432*b*, 440, 587*b*.
Ducrot. Nr 593*a*.
Dursin, Lucien. Blz. 116; nr 607.

Fairfax-Murray. Nrs 570, 593*a*.
Favier. Blz. 104; nr 136.
Francolet, C.H. Blz. 95, 102, 104, nr 132*a*.

Gaucheret. Blz. 95, 102, 104; nr 180.

Gentleman, A. Blz. 104; nr 290.
Graaf. Nr 401.
Grave, Robert. Blz. 104; nr 278.

Halsay, Frederic R. Blz. 103, 105; nr 561.
Hazard, James. Blz. 95, 102, 104; nr 183.
Hibbert, George. Blz. 103.
Hooghe, Jacques de. Nr 149*b*.
Hubert, A. Nr 587*b*.
Hulthem, Charles van. Blz. 95, 100, 102; nr 339.

Jamagne. Nr 607.
Jonghe, De. Nr 607.

Kellen, J.Ph. van der. Nr 442*b*.
Keyser, Nicolas de. Blz. 116; nr 471.
Knyff, Pierre André Joseph. Nr 174.
Krafft, J.L. Blz. 102, 104; nrs 131, 205.
Kuyl [?]. Blz. 95; nr 491*a*.

L***. Blz. 95, 105; nr 382.
L.L.M. Nr 587*b*.
La Motte-Fouquet, H.F. de. Blz. 105; nr 430.
Le Roy, Etienne. Blz. 116; nr 521.
Liphart. Nr 587*b*.
Lobanoff. Nr 587*b*.
Lousberg. Nr 430.

Marshall. Blz. 103.
Meersche, Emanuel Augustin Joseph van den. Blz. 114; nr 195.
Moris, J. Blz. 121; nr 159.
Moritz, Graaf von Fries. Blz. 108; nr 269.

Ottley, William Young. Blz. 95; nr 303.

Peeters, Juffrouwen. Blz. 115.
Peyrot, P. Blz. 112; nr 559.
Pommer-Esche. Blz. 100, 105; nr 519*a*.

Renesse-Breidbach, Clemens Wenceslaus de. Blz. 102, 104; nr 296.
Roelans. Blz. 114; nr 510.
Reygersbergh, Jan van. Blz. 117.
Ruggenberg, J.P.F. Nr 149*b*.
Ruggieri. Blz. 114; nr 420.

Schorel, Van. Blz. 108, 114; nr 151.
Servais, Gaspar Joseph de. Blz. 114; nr 240.
Sireiacob, J.A.J. Blz. 95, 102, 104, 114, 121; nr 131.
Seydlitz. Nr 587*b*.
Spruyt. Blz. 102; nr 188.
Steenberghen, Jossen van. Blz. 104, 108, 112; nr 178.

Taeymans, J. Blz. 103, 114; nr 470.
Tallard, Hertog de. Add., nr 120*a*.
Truyens, Leo. Blz. 115.
Tydeman, H.W. Blz. 108; nr 394.

Ustreir [?], Raths-Herr. Blz. 113.

Vaernewyck. Nr 240.
Vantassaert. Nr 131.
Vosmaer, Arnout. Blz. 102; nr 210.

Wappers, Gustave. Nr 467.
Wellens. Nr 149*b*.
Werve, Gaston vande. Blz. 115.

Naam van bezitter onbekend. Blz. 95, 105, 108, 114, 116; nrs 124, 158, 187, 219, 229, 469, 470*b*, 481, 557, 566, 616.

b. Openbare bibliotheken, kloosterbibliotheken, prentenkabinetten en musea

Antwerpen

Bibliotheek van het Archief. Blz. 115. Nationaal Hoger Instituut en Koninklijke Academie voor schone kunsten. Blz. 89, 114.
Stadsbibliotheek. Blz. 116.
Museum Plantin-Moretus. Blz. 104, 117; nr 559.
Stedelijk Prentenkabinet. Blz. 114.

Sint Ignatius College. Blz. 115.

Berlijn

Die Staatliche Kunstbibliothek. Nr 501.

Brussel

Koninklijke Bibliotheek: Prentenkabinet. Blz. 89, 113, 115; 543*b*.

Haarlem

Teylers Museum. Blz. 115.

Hamburg

Kunsthalle. Nr 442*a*.

Parijs

Bibliothèque de l'Arsenal. Blz. 113. Cabinet des estampes de la Bibliothèque nationale. Blz. 103, 110, 115; nrs 432*b*, 505.

Rotterdam

Stichting ‘Atlas van Stolk’. Blz. 114; nr 510.

Londen

Department of prints and drawings in the British Museum. Blz. 104; add., nr 579*b*.

Leuven

Bibliotheca Lovaniensis. Blz. 113.

Postel

Norbertijner Abdij. Blz. 116.

4. - Bezitters van schilderijen, schetsen en tekeningen gemaakt voor de zegebogen

a. Personen

Beckford, William. Add., nr 288.
Beurnonville, De. Nr 458*d.*
Bonnat, Léon. Nrs 500, 518.
Bosch, Paul van den. Blz. 299.
Bristol, Markies de. Nr 651*a.*
Brownlow, Earl of. Nrs 630*a*, 651*a*; add., 593*c.*
Bruhl, Graaf von. Nr 548*a.*

Camp, Van. Add., nr 355*a.*
Claes, Frans. Nrs 600, 604*a*, 604*c*, 606*a.*

Dubus de Gisignies. Nr 605*b.*

Emerson, Thomas. Nr 385*a*; add., nr 288.

Gillès de 's-Gravenwezel, Filips. Nrs 497, 531*b.*
Grafton, Hertog de. Nr 459.

Halmale, Guillaume d'. Add., nr 491*c.*
Halmale, Henri d'. Add., nr 491*c.*
Hamilton, Hertog van. Nr 548*d.*
Héris. Nrs 385*a*, 518*a.*
Hume, Abraham. Nr 630*a*; add., nr 288.

Ietswaart. David. Nr 113*b.*

Knyff, Pierre André Joseph. Nrs 174, 531*b*, 546*a.*
Kramarsky, S. Nrs 630*a*, 651*a*; add., 616*a*, 617*a*, 620*a.*

La Fage, De. Nr 548*a.*
Langford. Blz. 108.
Leroy, Etienne. Nrs 521, 531*b.*

Morgan, J. Pierpont. Nr 651*a*; add. 544*c*, 346*c.*

Noterman. Nr 518*a.*

Oberlaender, Gustave. Nr 651*a.*
Ossory, Earl of. Nr 412*a*; add., nr 288.
Otley, W.Y. Add., nr 288.
Overloop, Jan van. Blz. 299.

Poniatowski, Stanislaus. Nr 476*c*.

Richelieu, Armand Jean du Plessis de. Nr 548*a*.
Roore, Jacques de. Nr 112*b*.
Roose, Baron. Blz. 101; nr 531*b*; add., nr 288.

Schaefels, Hendrik. Nr 606*a*.
Schorel, Van. Nr 151.
Schumacher, Frederick W. Nr 651*c*.
Sedelmeyer, Charles. Nr 531*a*.
Sternberg, Martin. Nr 630*a*.
Suermondt, B. Nr 605*b*.
Sustermans. Nr 412*a*.

Tallard, Hertog de. Nrs 120*a*, 548*d*; add., nr 120*a*.

Walpole, Graaf van Orford, Robert. Nrs 128*b*, 168*b*, 281*b*, 380*b*, 391, 413*b*, 418*b*; add., nr 140*a*.

X... Nr 548*d*.

Naam van bezitter onbekend. Nrs 589-590; add., nr 575*c*.

b. Musea

Aken

Städtisches Suermondt Museum. Nrs 531*a*, 605*b*.

Antwerpen

Museum voor oudheden. Nrs 432*c*, 451*a*, 464*a*, 484, 492*c*, 495*a*, 497, 531*b*, 600.
Koninklijk Museum voor schone kunsten. Nrs 253, 255, 258, 275, 279, 283, 321, 350, 352, 366, 376, 411, 414, 426, 428, 429, 484, 496-499, 513*b*, 517-518, 518*a*, 531*a*, 532-533, 546*a-b*, 572, 574, 653, 658*b*.
Stadhuis. Nrs 253, 352, 534.

Bayonne

Musée Bonnat. Nr 518, 594*d*.

Boston

Museum of fine arts. Blz. 94.

Brussel

Koninklijk Museum voor schone kunsten van België. Nrs 377*a*, 385*a*, 391*a*, 403*a*, 434*a*, 456*c*, 518, 518*a*, 531*a*, 540*c*, 546*a-b*, 579*a*.

Cambridge (Massachusetts)

Fogg Museum of art. Nr 651*a*.

Dresden

Königliche Gemäldegalerie. Nrs 133, 276, 299, 305, 364-365, 384, 397*c*, 416*a-b*, 492*a*, 531*a*, 548*a*.

Florence

Galleria Pitti. Nr 412*a*.

Leningrad

Ermitage. Nrs 128, 391, 412*a*, 473, 479, 507, 524, 531*a*, 548*c*.

Lutonhouse

Nr 330.

Madrid

Prado. Blz. 95; add. 572*a*.

Norfolk

Houghton-Hall. Zie: IV, 4. a. Walpole, Graaf van Orford, Robert.

Parijs

Musée des arts décoratifs. Nr 594*a*.

Rijsel

Musée. Nrs 377, 405, 417.

San Francisco

The California Palace of the Legion of Honor. Nr 651*a*.

Stockholm

Nationaal Museum. Nr 402.

Wenen

Musea. Nrs 531*a*; add. nr 508*c*, 593*c*.

Windsor

Kasteel. Nrs 319, 328, 575*b*.

5. - Kunstenaars genoemd in verband met de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand en met de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi*

Bolswert, Schelte a.
Zie: 8. Theatrum honoris.
Causé, Henricus. Nrs 95*c*, 543*b*.
Charlier, Carolus Franciscus Paula. Nr 42.
Deynen, Duyn, Dyn, of Dynen, Antoon van. Blz. 120, 121; nr 592*b*.
Does, Jacob van der. Nr 448.
Doncker, V. de. Nr 387.
Dyck, Antoon van. Blz. 105, 161; nrs 149*b*, 181, 415.
Galle, Cornelius. Nr 71.
Hendricx, G. Blz. 161, 299.
Zie ook: VII. Theatrum honoris.
Hoecke, Jan van den. Nr 546*a*; add., nr 593*c*.
Hoecke, Kaspar van den. Nr 546*a*; add., nr 593*c*.
Eynde, Huibrecht van den. Nr 646.
Jode, Pieter de. Nr 448.
Jordaens, Jacob. Nr 546*a*.
Jegher, Christoffel. Nr 585.
Lommelin, Adriaen. Blz. 111; nrs 114, 178, 369, 415, 559; add., nr 364*a*.
Marinus, [ook genaamd Van der Goes en Robin]. Nr 22.
Meysens, Jan. Nr 71.
Millet, François. Nr 534.
Nattier. Nr 415.
Neeffs, Jacques. Nr. 582*b*.
Zie ook:
8. Ferdinand, Prins Ferdinand.
Portret te halver lijve.
8. Titelprent van de *Pompa introitus Ferdinandi*.

Peeters, Bonaventure. Nr 606*a*.
Peeters, Gillis. Nr 534.
Pontius, Paulus [Paul du Pont].
Zie:
VIII. Ferdinand, Prins Kardinaal. Ruiterportret.
VIII. Gevartius, Casperius.
VIII. Rubens. Petrus Paulus.

Quellinus, Erasmus. Nr 585.
Rubens, Peter Paulus. Blz. 82, 83, 88, 89, 90, 94, 95, 96, 101, 111, 127, 130, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 147; nr 39; blz. 152, 154, 155, 158, 160, 161, 164; nrs 85*a*, 87*a*, 91*b*, 131, 133, 137, 144, 145, 147, 151, 159, 174, 201, 279, 302, 319, 320, 321, 328, 350, 352, 366, 377, 384, 385*a*, 389, 390, 402, 412*a*, 415, 416*a*, 416*b*, 425, 428, 432*a*, 442*b*, 450, 474, 496, 497, 500, 503, 521, 540*c*, 543*b*, 546*a*, 548*a*, *c*, 584*d*, 548*e*, 575*b*, 582*a*, 594*c*, 600, 601, 624, 625, 625*a*,

625*b*, 629, 630, 637, 643, 653, 657, 658*b*, 658*c*, 662, 663; blz. 299; add., nrs 140*a*, 288, 419*c*, 508*c*, 457*a*, 482, 346*c*, 560*a*, 575*c*, 579*c*, 622*c*.
Zie ook:
8. Rubens, Peter Paulus. Portret.
8. Ferdinand, Prins Kardinaal. Ruiterportret.
8. Gevartius, Casperius. Portret.

Schut, Peter. Blz. 121; nr 592*b*.
Thulden, Theodoor van. Blz. 88, 89, 92, 96, 98, 126, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 147, 151, 152, 154, 155, 158, 160, 161; nrs 87*a*, 114, 118, 129, 145, 151, 190, 226, 243, 263, 279, 295, 320, 321, 350, 385*a*, 389, 396, 399, 422, 427,, 428, 432*c*, 442*a*, 442*b*, 442*b*, 487, 494, 496, 497, 500, 503, 509, 517, 529, 531*b*, 542*a*, 546*a*, 566, 567*b*, 582*a*, 582*b*, 593*a*, 594*a*, 600, 601, 607, 616, 627, 645, 653.
Zie ook: 8. Ferdinand, Prins Kardinaal. Portret te halver lijve.
Snaeyers, Pieter. Nrs 497, 531*b*, 600, 604*c*, 606*a*.
Snyers, Pieter. Nrs 497, 531*b*.
Vincken Hoecke, Joannes. Nr 22.
Vos, Cornelius de. Nr 546*a*.
Wael, Lukas de. Nr 531*b*, 600, 653.

6. - Drukker, uitgevers, verkopers en leveranciers van de *Pompa introitus Ferdinandi*

Bacx, Abraham. Blz. 134.
Aertssens, Hendrik, en Guilielmus Lesteenius, Blz. 85, 87, 90, 127, 134, 154, 155; nrs 237, 263, 381, 397*a*, 443, 586, 597, 628, 657; blz. 300; add., nr 381.
Coomans, Jean Joseph. Blz. 133.
Cruyce, Jacques vande. Blz. 132.
Lesteenius, Guilielmus.
Zie: Aertssens, Hendrik, en Guilielmus Lesteenius.
Moretus, Balthasar. Blz. 132-133, 300; nrs 82, 88, 117, 126, 128.
Meurs, Joannes [Jan van Meurs]. Blz. 82, 85, 97, 90, 117, 118, 126, 128, 155; nrs 134, 190, 248, 250, 263, 264, 302, 322, 350, 359, 376, 381, 385, 388, 390, 402, 403, 451, 454, 509, 553, 556, 565, 586, 592*a*, 593*a*, 598, 606*b*, 630*a*; add., nr 381.
Meurs, Jacques van. Blz. 134.
Meurs, Jan van. Blz. 134.
Phalesia, Magdalena. Blz. 104, 109, 134.
Thulden, Theodoor van. Blz. 82, 83, 85, 87, 89, 117, 118, 119, 125, 128, 129, 130; nrs 126, 200, 260, 302, 306, 366, 372, 373, 385, 386, 415, 418*a*, 420, 424, 425, 465*a*, 477, 526, 541, 542*a*, 543*b*, 558, 559, 562, 575*a*, 580, 582*b*, 584, 586, 596, 597, 598, 606*b*, 611*a*; 612, 613, 618, 627, 643, 657, 663.
Zie ook: 5. Thulden, Theodoor van.

7. - Personen niet te rangschikken onder voornoemde rubrieken

Aeternam sub sole nihil [Zinspr.]
Zie: Mols, François.
B [B. R?...]. Nr 72.
Balen, Marie van. Nr 594*a*.
Bemden, J.J.Th. van den. Nr 477.
Bock, J.F. de. Nrs 71, 193.
Bogaerde, Van den. Nr 539.
Breyel, Jacques. Blz. 120.
Cutsem, Ed. van. Nr 539.
Dale, Van. Nrs 76, 344*b*.
Delft, E. van. Nr 74.
Dejong-Van den Bossche, Wwe. Nr 79.
Dupont, Paulus. Blz. 93.
Deroovere de Roosemeersch, L. Nrs 74, 336.
Diest, Laureys van. Nr 72.
Duys, H. Blz. 87, 118.
Emmanuel, Prins van Portugal. Blz. 105.
Emtinck. Nr 92.
Ermens, Joseph. Nr 170.
Halmale, Burgemeester van. Blz. 134.
Havre, Gust van. Nrs 73, 76, 539.
Héris. Nr 385*a*.
Hojus, Andreas. Nr 42.
Hulthem, Charles van. Nr 78.
Janssens, Andries. Blz. 118.
Janssens, Jan. Blz. 134.
Jonghe, J.B.Th. de. Nr 72.
Kockx, P. Nrs 73, 373.
La Court, P.H. de. Nr 539.
Lipsius, Justus. Blz. 299.
Marstboom, A. Nr 654.
Michiels, Capitaine. Nrs 74, 78.
Michiels, Charles. Nrs 74, 76.
Mols, François. Nrs 71, 193.
Moorthamers, Georges. Nrs 74, 588.
Muller. Nr 72.
Nonnius, Ludovicus. Blz. 139.
Paeschier Collage. Blz. 118.
Pietas homini tutissima virtus. [Zinsp.].
Zie: Verdussen, Joannes Baptista.
Pouleur, J. Blz. 121, 122.
Pret, Daniel de. Nrs 74, 588.
Proli, Charles. Nr 74.
Ram [?], F.H.D. Nr 71.
Roelans. Nr 296.

Roovere de Roosemeersch, L. Nr 74.
Rubens, Jan. Blz. 133.
Rubens, Peter Paulus. Nrs 91*b*, 93*b*.
Rymenans. Nrs 72, 324.
Salamanca, Michel de. Blz. 126, 129.
Serrure, Constant Philippe. Nrs 74, 324.
Servais, G.J. de. Nr 72.
Smissaert, M.P. Nr 539.
Spas, Jean François. Nr 72.
Tassaert. Nr 187.
Thomas, Prins. Nr 585.
Tiele, Pieter Anton. Nr 74.
Uilenbroek, Gosuinus. Nr 335.
Velle, Joseph. Nr 71.
Verdussen, Joannes Baptista. Nr 76.
Weber. Blz. 161.
Willems, Jan Frans. Nr 76.
Yve, Anne Thérèse Ph. d'. Nrs 74, 78, 170.

8. - Onderwerpen

Adventus Serenissimi Principis gratulatio.
Zie: Zegeboog voorstellend de Aankomst van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Afbeeldingen in de tekst van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 112, 116, 127, 142; op afzondelijke bladen, nrs 22, 143; add., blz. 299.
Afscheid tussen Prins Kardinaal Ferdinand en zijn broeder Filips IV, koning van Spanje. Prent nr 10.
Schilderij. Nrs 391, 412*a*; add., nr 288.
Albrecht, Aartshertog. Prent nr 14.
Geschilderd portret. Nrs 377*a*, 385*a*, 467, 518*a*, 540*c*, 579*a*, 505*b*; add. nrs 482, 546*c*, 575*c*; add., nrs 288, 491*c*.
Albrecht II, Keizer.
Prent nr 18. Nr 85*b*.
Geschilderd portret. Nr 605*b*.
Albrecht van Oostenrijk. Add., nr 482. Zie ook: Wapen van Albrecht van Oostenrijk.
Allegorische figuren.
Zie: Voorzienigheid, De, en de Overvloed.
Allegorische schetsen. Nrs 589-590.
Allegorische titel.
Zie: Titelprent van de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Allegorische voorstelling van de stad Antwerpen.
Zie: Antwerpen.
Antwerpen
Gezicht in vogelvlucht, met aanduiding van de weg, gevolgd door Prins Kardinaal Ferdinand, en met opstelling van de zegebogen. Prent nr 42. Blz. 115, 116, 142, 163; nrs 415, 467, 474, 528*b*, 600, 607, 617, 618*b*, 629. Gezicht op de stad. Schilderijen. Nrs 600, 604*c*, 606*a*, 607,
Zie ook:
Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen. Prent nr 3. Maagd van Antwerpen.
Ommegang te Antwerpen.
Wapen van Antwerpen.
Apotheosis D. Isabellae Clarae Eugeniae. Prent nr 24.
Zie: Zegeboog ter ere van Aartshertogin Isabella.
Arbor genealogia Austricae.
Zie: Stamboom van het Oostenrijks Huis.
Arcus Ferdinandi.
Zie: Zegeboog ter ere van Ferdinand.
Arcus Germanicus. Nr 658.
Arcus Lusitanici.
Zie: Zegeboog der Portugezen.
Arcus ad S. Michaelis.
Zie: Zegeboog ter ere van Sint Michiel.
Arcus Monetalis.

Zie: Zegeboog der Munt.
Arcus Philippei.
Zie: Zegeboog ter ere van Filips.

Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers. Prenten nrs 17-22, of 1-6. Blz. 108, 112, 115, 127, 139-140; nrs 2-69; blz. 162, 165. Zie ook: Details van de Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers.
Band van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 122-125, 369, 398, 463, 488, 503, 514, 538, 558, 559, 582*a*-*b*, 613, 628, 652.
Bellerophon en de Draak. Prent nr 40. Prent. Blz. 141, 163.
Schets. Nrs 500, 518, 548*d*, 571, 594*d*, 658*c*; add., nr 288.
Tekening. Add., blz. 299.
Berchemse poort, of Keizerspoort. Prent nr 4. Blz. 138, 162, 165; nrs 95*c*, 248, 467, 474.
Beschrijving van de Reus, de Olifant, de Walvis, het Schip en de Parnassus. Blz. 137.
Bibliografieën. Nrs 85*a*, 87*b*, 90*b*, 94, 108, 110, 191, 214, 225, 230, 243, 247, 257, 260, 261, 263, 266*a*, 304, 312, 326, 338, 374, 380*a*, 387, 397*b*, 408,

409, 425, 435*a*, 449, 462*a*, 465, 509, 510, 542*a*, 560, 565, 567*a*, 570, 573, 577, 579, 586, 587*b*, 592*a*, 593*a*, 598, 611*a*, 624, 625, 633.
Bibliographisch adres van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 89-90, 126, 128, 136, 142, 147, 152, 154, 155, 158.
Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Geschriften in proza.
In het Duits. Nrs 455, 480, 506, 508*b*, 512, 520, 537, 543*a*, 544*a*, 569, 578, 587*a*, 614, 623, 626, 629, 633, 634.
In het Engels. Nr 516, 517.
In het Frans. Nrs 81*b*, 84, 91*b*, 93*b*, 97*b*, 98*a*-*b*, 100*b*, 144, 316, 359, 370, 389, 397*a*, 406, 434, 437, 443, 444, 445, 453, 467, 473, 478, 500, 518, 579*a*, 585, 610, 615, 641.
In het Italiaans. Nrs 89*a*, 104, 262*a*, 603*b*.
In het Latijn. Blz. 138, 165; nrs 71, 72, 82, 96, 408, 464.
In het Nederlands. Nrs 73, 74, 75, 76, 77, 79, 83, 101, 155, 315, 375, 387, 406, 434, 447, 458, 567*b*, 585, 591, 603*a*, 604*b*, 609, 622*a*, 631, 632, 633, 638, 644, 648, 651, 661; add., nr 384*a*.

Gedichten en liederen.
In het Nederlands. Nrs 78, 80, 81*a*, 347, 408, 537*a*, 603*a*, 604*b*, 609.

Prenten.
Prent nr 3. Blz. 115, 138, 162; nrs 370, 427, 467, 474, 607, 616, 623, 660; add., nr 381.
Prent, welke met de afbeelding nr 3 niet overeenstemt. Blz. 115; nr 22.

Schilderijen. Nrs 432*c*, 497, 531*b*, 645.
Bundels Blijde Inkomsten. Blz. 92, 93, 117.

Collegiael Actenboek. Blz 93, 118, 120, 125, 128, 129, 131, 133, 134.
Congressus Serenissimorum Ferdinandorum ad Nordlingen.
Zie: Ontmoeting van de Ferdinanden bij Nördlingen.

Designatio locororum insignium ac viae triumphalis qua Serenissimus Princeps Ferdinandus Austriacus Hispaniar, Infans. etc. Antverpiam est ingressus.
Zie: Antwerpen. Gezicht in vogelvlucht, met aanduiding van de weg, gevolgd door Prins Kardinaal Ferdinand, en met opstelling van de zegebogen.
Details van de Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers, ook genaamd de Kappen of bovenstukken der Balustrade. Blz. 108-109, 112, 113; nrs 43, 45, 63, 69; blz. 164, 165; nrs 143, 147, 166, 175, 201, 223, 388, 390, 420, 424, 432*a*, 433, 543*b*, 606*b*; add., nr 66*a*.

Effigies Serenissimi Principis Ferdinandi Hispaniarum Infantis, &c.
Zie: Ferdinand, Prins Kardinaal. Ruiterportret.
Emmanuel, prins van Portugal. Blz. 105.
Ernest, Aartshertog. Geschilderd portret. Nrs 518*a*, 540*c*.
Exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi:*
Op gewoon papier. Blz. 92-93, 99, 125, 129.
Op groot gewoon papier. Nrs 457, 465.
Op perkament. Blz. 88, 99, 118-120, 125, 126, 129; nrs 88, 128*a*, 157, 169, 170, 176, 191, 243, 247, 263, 326, 345, 385, 397*b*, 449, 597; add., nr 128*a*.
Prenten gekleurd met de hand.
Zie: Prenten.

Ferdinand, Prins Kardinaal. Blz. 82, 83, 85, 119; nr 482; add., nr 482.
Ruiterportret, gesneden door *P. Pontius* naar *Rubens*. Prent nr [2].
Ongenummerd. Blz. 92-95, 96, 99, 112, 114, 115, 127, 138, 160; nrs 4, 5, 6, 7*a*, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 23, 25, 26, 48, 66, 67, 68; blz. 161; nrs 114, 131, 132*a*, 136, 137, 143, 169, 175, 180, 183, 187, 192, 219, 226, 263, 273, 274, 280, 289, 303, 323, 339, 382, 386, 388, 390, 392, 400, 407, 418*a*, 421, 422, 425, 427, 433, 440, 456*b*, 465, 467, 469, 475, 482, 489*b*, 511, 524, 526, 541, 542*b*, 551, 570, 573, 580, 581, 582*a*, 587*b*, 593*a*, 595, 618*a*, 652, 657, 662; add., nrs 4*a*, 7*b*.

Portret geschilderd door *Rubens.* Nrs 548*d*, add., nr 546*c.*
Schets. Nr 456*b*; add., 288.
Tekening. Add., nr 120*a.*
Portret getekend door *J. Vincken Hoecke*, gesneden door *Marinus.* Nr 22. Portret te halver lijve, gesneden door *J. Neeffs* naar *Th. van Thulden.* Prent nr 2.
Genummerd of ongenummerd. Blz. 88, 92, 93, 96, 98-100, 112, 113, 114, 127; nrs 16, 18, 19, 21, 24, 36, 39, 40, 41*b*, 42, 44, 52, 55, 56, 57, 59, 61, 62, 64, 65; blz. 161; nrs 175, 183, 190, 196, 263, 295, 303, 339, 370, 385, 390, 399, 415, 463, 489*b*, 491*b*, 419*a*, 544*b*, 554, 570, 580, 582*b*, 602*a*, 619; add., nr 48*a.*
Beide portretten in één exemplaar van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 92, 100, 112; nrs 7*b*, 11, 22, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 37, 38, 41*a*, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 60, 63, 69, 143, 164, 166, 200, 201, 223, 225, 329, 400, 420, 424, 431, 432*a*, 460, 477, 503, 553, 556, 559, 560, 565, 606*b*; add., nrs 66*a*, 575*c.*
Eén van beide portretten. Onvolledige opgave laat niet toe het vermelde portret te identificeren. Nrs 226, 486, 490, 559, 561, 617, 618*b.*
Portret geschilderd door *Antoon van Dyck.* Nr 534.
Portret geschilderd op zijde. Nr 22. Portret getekend door *J. Meysens*, gesneden door *C. Galle.* Nr 71.
Portret in rood krijt. Nr 78.
Portret zonder naam van tekenaar of plaatsnijder. Nr 79.
Portret getekend door *E. Quellinus*, in hout gesneden door *Chr. Jegher.* Nr 585.

Prins Kardinaal Ferdinand in Hongaars uniform. Nr 137.
Zie ook: Wapen van Prins Kardinaal Ferdinand.
Ferdinand, Prins Kardinaal, tussen Deugd en Kwaadsprekerij.
Zie: Hercules van Prodicus.
Ferdinand I, Keizer. Nr 85*b.*
Ferdinand II, Keizer. Nr 85*b.*
Ferdinand III, Keizer. Add., nr 593*c.*
Festorum ignium hilaria.
Zie: Onze Lieve Vrouwenkerk te Antwerpen. Blz. 137.
Filips I, Koning. Add., nr 491*c.*
Filips II, Koning. Add., nr 491*c.*
Filips III, Koning. Add., nr 491*c.*
Filips IV, koning van Spanje. Blz. 83, 88, 120.
Zie ook: Wapen van Filips IV.
Frederik IV, Keizer. Nrs 85*b*, 605*b.*

Gedenkpenningen geslagen ter ere van Prins Kardinaal Ferdinand. Nr 604*b.*
Gevartius, Casperius. Blz. 82, 83, 84, 98, 119, 125, 126, 129, 130; nrs 338, 413*a*, 461, 509, 544*b*, 576, 579, 640. Portret gesneden door *P. Pontius* naar *Rubens.* Blz. 101-103, 112, 115; nrs 15, 22, 45, 66, 69; blz. 161; nrs 114, 131, 132*a*, 137, 169, 180, 183, 188, 192, 196, 205, 210, 226, 263, 296, 339, 370, 393, 395, 398, 400, 401, 420, 421, 422, 423, 425, 427, 431, 433, 435*b*, 440, 465, 470, 475, 477, 482, 496, 497, 550, 559, 561, 582*b*, 587*b*, 653.
Portret geschilderd door *Rubens.* Nr 548*d.*

Portret gesneden door *P. Pontius* naar *A. van Dyck.* Blz. 161.
Gevartius, Joannes.
Zie: Grafmonument van Joannes Gevartius.
Grafmonument van Joannes Gevartius. Blz. 111-112; nrs 114, 178, 369, 415, 559; add., nr 364*a.*

Hercules van Prodicus. Prent nr 38.
Prent. Blz. 97, 98, 141, 162; nr 96. Tekening. Add., nr 288.
Huwelijk van Filips de Schone met prinses Johanna van Arragon. Prent nr 15.

Prent. Blz. 139, 162; nrs 15, 467.
Schilderij. Nrs 330, 548*d*; add., nr 288.
Huwelijk van Maria van Bourgondië met Maximiliaan van Oostenrijk. Prent nr 13.
Prent. Blz. 139, 162; nr 467.
Schilderij. Nr 548*d*; add., nr 288.

Ichnographia Portichus Caesareo-Austriacae.
Zie: Plattegrond van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers.

Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Zie: Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Isabella, Aartshertogin. Detail uit prent nr 14.
Portret geschilderd door *Rubens.* Nrs 377*a*, 385*a*, 467, 518, 518*a*, 540*c*, 579*a*; add., nrs 288, 482, 491*c*, 546*c*, 575*c.*

Jason en het gulden vlies. Detail uit prent nr 36.
Tekening. Add., nr 288.
Jaar van verschijning van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 125-126.

Kaart van het grondgebied tussen Antwerpen en Verrebroek. Detail van prent nr 43. Nr 381; add., nr 381.
Kalloo.
Zie:
Veldslag bij Kalloo.
Zegewagen van Kalloo.
Karel V, Keizer. Nrs 85*b*, 658*c.*
Kolofoon van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 90-92, 126; nrs 263, 326.
Kontrakt tussen Theodoor van Thulden en de Antwerpse Magistraat.
Blz. 117, 119, 128, 129.
Kontrakt tussen Theodoor van Thulden en Jan van Meurs. Blz. 87, 88, 119, 128.

Laurea Calloana.
Zie: Zegewagen van Kalloo.
Laurea Serenissimo Principis oblata.
Zie: Maagd van Antwerpen biedt Prins Kardinaal Ferdinand een lauwerkrans aan.
Laurierschotel van Prins Kardinaal Ferdinand. Nrs 656, 658*a.*

Maagd van Antwerpen begroet Prins Kardinaal Ferdinand. Prent nr 8. Blz. 137, 162; nrs 71, 467.
Maagd van Antwerpen biedt Prins Kardinaal Ferdinand een lauwerkrans aan.
Prent nr 5. Blz. 115, 137, 138, 162; nrs 467, 474, 524, 600, 604*b*, 623, 633.
Manuskripten. Nrs 71, 81*b*, 193, 232, 256, 519*c*, 539, 585.
Matthias I, Keizer. Nr 85*b.*
Maximiliaan I, Keizer. Nr 85*b*; add., nr 491*c*, 508*c.*
Maximiliaan II, Keizer. Nr 85*b.*
Medaillons, voorstellend de ordetekens en zinspreuken van de XII Oostenrijkse keizers.
Zie: Afbeeldingen in de tekst van de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Mercurius arbituriens.
Zie: Mercurius verlaat Antwerpen.
Mercurius verlaat Antwerpen. Prent nr 34.
Prent. Blz. 137, 141; nrs 467.
Schets. Nrs 391, 402, 412*a*, 473, 507, 524, 608; add., nr 115*a.*

Navigatio Serenissimi Principis Barcinone Genuam.

Zie: Neptunus bedwingt de golven.
Neptunus bedwingt de golven; algemeen bekend onder de benaming *Quos ego.*
Prent nr 7.
Prent. Blz. 115, 138, 162; nr 467.
Schets. Nrs 133, 276, 299, 305, 364, 365, 370, 384, 397*c*, 416*a*, 416*b*, 442*b*, 459, 476*c*, 492*a*, 548*a*, 622*a*, 629; add., nrs 579*b*, 616*a*, 617*a*, 620*a*; add., nrs 288, 616*a*, 617*a*, 620*a.*
Notarisboeken van H. Duys. Blz. 87, 117-118.

Ommegang te Antwerpen. Nrs 654, 655.
Onkosten van de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 83; nrs 397*a*, 431*a.*
Ontmoeting van de Ferdinanden bij Nördlingen. Prent nr 9.
Prent. Blz. 139, 162; nrs 422, 467, 482, 625*a*, 629, 630*a*, 651*a*; add., nr 579*b.*

Schilderij. Nrs 330, 370; add., nr 288; add., nr 593*c.*
Onze Lieve Vrouwenkerk te Antwerpen, van welker top vuurwerk wordt afgestoken. Prent nr 41. Blz. 115, 141, 163; nrs 467, 582*b*, 600.
Oostenrijkse keizers. Blz. 127, 139, 162, 165; nrs 85*b*, 412*a*, 646.
Oplage van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 84, 93, 117-118.
Overwinning in de slag bij Nördlingen. Prent nr 29. Blz. 140, 163.

Overwinningen van Prins Kardinaal Ferdinand.
Zie: Zegeboog ter ere van Sint Michiel. Voorzijde.

Plattegrond van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers. Prent nr 23. Blz. 115, 140, 162.
Pompa introitus Ferdinandi.
Zie:
Afbeeldingen in de tekst.
Band.
Bibliografisch adres.
Exemplaren op gewoon papier.
Exemplaren op groot gewoon papier.
Exemplaren op perkament.
Exemplaren, waarvan de prenten met de hand zijn gekleurd.
Jaar van verschijning.
Kolofoon.
Onkosten.
Oplage.
Portretten.
Prenten.
Uitgaven.
Tekst zonder prenten.
Voordehandse titel.
Watermerken.

Porta Caesarea.
Zie: Berchemse poort, of Keizerspoort.
Porticus Caesareo-Austriaca.
Zie: Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers.
Portretten.
Zie:
Ferdinand, Prins Kardinaal.
Gevartius, Casperius.
Rubens, Peter Paulus.
Thulden, Theodoor van.

Praelium Norlinganum.
Zie: Veldslag bij Nördlingen.
Prenten. Blz. 96, 98, 127, 138-142; nrs 2-70; 87*a*, 117, 118, 129, 145, 226, 238, 254, 288, 320, 408.
Zie ook:
Aankomst van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Afbeelding in de tekst van de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Afscheid tussen Prins Kardinaal Ferdinand en zijn broeder Filips IV.
Antwerpen. Gezicht in vogelvlucht.
Antwerpen. Gezicht op de stad.

Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers.
Berchemse poort, of Keizerspoort.
Bellerophon en de Draak.
Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Details van de Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers.
Grafmonument van Joannes Gevartius.
Hercules van Prodicus.
Huwelijk van Filips de Schone met prinses Johanna van Arragon.
Huwelijk van Maria van Bourgondië met Maximiliaan van Oostenrijk.
Maagd van Antwerpen begroet Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Maagd van Antwerpen biedt Prins Kardinaal Ferdinand een lauwerkrans aan.
Mercurius verlaat Antwerpen.
Neptunus bedwingt de golven.
Ontmoeting van de Ferdinanden te Nördlingen.
Onze Lieve Vrouwenkerk te Antwerpen.
Scheldegod, De, steunend op zijn kruik.
Stamboom van het Oostenrijkse huis.
Tempel van Janus.
Tentoonstellingen van prenten.
Titelprent.
Vulcanus wapens smedend.
Voorzienigheid, De, en de Overvloed.
Zegeboog ter ere van aartshertogin Isabella.
Zegeboog ter ere van Filips.
Zegeboog ter ere van Ferdinand.
Zegeboog ter ere van Sint Michiel.
Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers.
Zegeboog der Munt.
Zegeboog der Portugezen.
Zegeboog, die niet werd voltooid.
Zegeboog voorstellend de Koophandel te Antwerpen.
Zegewagen te Kalloo.

Prenten gekleurd met de hand. Blz. 120-121, 129; nrs 67, 68, 131, 159, 174, 354, 592.

Prenten niet vermeld in de tafel.
Zie:
Details van de Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers.
Grafmonument van Joannes Gevartius.
Onafgewerkte prent voorstellend de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Portretten.
Theatrum honoris.
Voorontwerp van een zegeboog.

Prenten vermeld in de tafel. Blz. 92-95.
Prentenverzamelingen.
Volledige verzameling in boekvorm of in portefeuille. Blz. 112-114; nrs 151, 237, 240, 510, 551, 663.
Verzameling op Hollands papier. Nr 424.
Losse prenten. Nrs 95*c*, 114, 118, 124, 131, 156, 158, 190, 195, 226, 229, 238, 254, 355, 391, 396, 422, 438, 439, 469, 471, 472, 487, 495, 503, 510, 536, 566, 570, 580, 600, 618*b*, 619.

Progressus Serenissimi Principis ex arce in urbem.
Zie: Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen. Prent nr 3.

Quos ego.
Zie: Neptunus bedwingt de golven.

Rudolf II, Keizer. Nr. 85*b.*
Rubens, Peter Paulus. Portret gesneden door *P. Pontius* naar *Rubens*. Blz. 103-105, 112, 115, 160; nrs 66, 69; blz. 160; nrs 114, 118, 124, 131, 132*a*, 136, 137, 149*b*, 156, 158, 169, 176, 178, 180, 181, 183, 190, 195, 205, 207, 226, 229, 238, 254, 278, 290, 296, 318, 355, 383, 391, 396, 422, 424, 427, 430, 432*b*, 440, 465, 482, 489*b*, 491*b*, 519*a*, 526, 550, 557, 561, 587*b*; add., nr 457*a.*

Scheldegod, De, steunend op zijn kruik.
Prent nr 9.
Prent. Blz. 138, 162.
Schilderij. Nr 151.
Schetsen. Nrs 128*b*, 396; add., nr 140*a.*
Zie ook:
Aankomst van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen.
Albrecht II, Keizer.
Allegorische schetsen.
Bellerophon en de Draak.
Ferdinand I, Keizer.
Hercules van Prodicus.
Mercurius verlaat Antwerpen.
Standbeelden van Oostenrijkse keizers.

Tempel van Janus.
Zegeboog ter ere van aartshertogin Isabella.
Zegeboog ter ere van Ferdinand.
Voorzijde.
Zegeboog ter ere van Sint Michiel.
Voorzijde.
Zegeboog der Munt.
Zegewagen van Kalloo.

Schilderijen. Nrs 315, 316, 591.
Zie ook:
Albrecht, Aartshertog.
Ernest, Aartshertog.
Ferdinand, Prins Kardinaal.
Ferdinand, koning van Hongarije.
Gevartius, Casperius.
Isabella, Aartshertogin.
Karel V, Keizer.
Maximiliaan I, Keizer.
Ontmoeting van de Ferdinanden bij Nördlingen.
Neptunus bedwingt de golven.
Rubens, Petrus Paulus.
Veldslag bij Nördlingen.

Spectacula mobilia passim per urbem disposita.
Zie: Beschrijving van de Reus, de Olifant, de Walvis, het Schip en de Parnassus.
Stamboom van de Oostenrijkse keizers. Prent nr 32. Blz. 137, 141, 163; nr 633.
Standbeelden van de Oostenrijkse keizers. Prenten nrs 16-22, of 1-6.
Prenten. Blz. 108.
Schetsen. Nrs 412*a*, 605*b*.

Tabula praeliminaris, seu Frontispicium.
Zie: Titelprent van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

Tekeningen. Nr 15.
Zie ook:
Arcus Germanicus.
Bellerophon en de Draak.
Neptunus bedwingt de golven.
Ontmoeting van de Ferdinanden te Nördlingen.

Tekst van de *Pompa introitus Ferdinandi* zonder prenten. Blz. 116-117.
Tempel van Janus. Prent nr 30.
Prent. Blz. 137, 140, 163; nrs 467, 473, 524, 542, 633.
Schets. Nrs 412*a*, 507, 633; add., nrs 288, 491*c*.
Middenstuk. Prent nr 31. Blz. 140, 163.

Tentoonstellingen van schetsen, schilderijen, prenten.
Antwerpen. Blz. 116; nrs 438-439, 485, 486, 645, 656.
Brussel. Nr 459.
Londen. Nr 459; add., nr 346*c*.

Theatrum honoris. *S. a Bolswert* sculpsit, *G. Hendricx* excudit. Zegeboog, die niet werd opgericht. Blz. 105-108, 112, 113, 115, 163, 164; nrs 16, 17, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 43, 45, 48, 50, 63, 66, 69; blz. 163, 164; nrs 117, 118, 137, 143, 151, 166, 169, 178, 189, 223, 263, 269, 329, 330, 370, 386, 388, 390, 392, 394, 400, 408, 420, 422, 424, 425, 431, 432*a*, 433, 460, 465, 469, 477, 503, 510, 522, 526, 582*b*, 606.
Titelprent van de *Pompa introitus Ferdinandi*, gesneden door *J. Neeffs* naar *Rubens*. Blz. 88-89, 112, 113, 114, 115, 136, 138; nrs 22, 28, 29, 66, 67, 68; blz. 160, 190; nrs 263, 295, 633.
Schets van de titelprent. Nrs 112*b*, 113*b*.
Triumphus victoriae Norlinganae.
Zie: Overwinning in de slag bij Nördlingen.
Turris Templi Mariani è qua exhibita Festorum ignium hilaria.
Zie: Onze Lieve Vrouwenkerk te Antwerpen.

Uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi*. Blz. 126-128; nrs 586, 611*a*.
Veilingen, waarop de *Pompa introitus Ferdinandi* werd verkocht.
Aalst. Nr 218.
Amsterdam. Nrs 92, 112*a*, 448, 528, 538, 554, 643.
Antwerpen. Nrs 88, 93*a*, 97*a*, 107, 109, 123-125, 127-128*a*, 130, 134, 138, 140-143, 146-148, 152-154, 157, 157*a*, 161, 164, 166, 168*a*, 172-173, 175, 177, 182, 185-186, 193, 197-199, 201, 203-204, 206, 209, 211-213, 216-217, 220-224, 227, 231, 233-236, 239, 242, 248-249, 251-252, 265-266*a*, 268, 270-274, 277, 280-281*a*, 282, 284-285, 289, 291, 293, 298, 300-301, 311, 313, 323, 325, 329, 331-334, 351, 356-358, 361-363, 367-368, 378, 388, 393, 400, 419, 421, 431-432*a*, 451, 460, 462, 472, 477, 492*b*, 493, 502, 511, 515, 547, 549, 550, 554, 558-559, 562-564, 568, 575*a*, 584, 594*b*, 596, 604*b*, 612-613, 628, 635, 649; add., nr 168*c*.

Brugge. Nrs 167, 372, 398.
Brussel. Nrs. 86, 122, 126, 132, 148, 159-160, 163, 165, 171, 179, 184, 192, 200, 202, 215, 232, 244*a*, 245-246, 250, 256, 264, 286-287, 306, 308, 336, 373, 386, 392, 404, 415, 418*a*, 433, 452, 463, 488, 521, 582*a*-*b*, 583, 595, 636-637, 650, 652, 657.
Gent. Nrs 194, 208, 241, 294, 297, 302, 310, 332, 335, 341, 348, 354, 369, 494, 526.
's-Gravenhage. Nrs 94, 99, 102, 103, 267, 527, 541, 551, 580, 602*a*, 605, 619, 620.
Kortrijk. Nr 314.
Leuven. Nrs 119, 489.
Keulen. Nr 430.
Leiden. Nrs 105, 552, 556.
Leipzig. Nr 553.
Londen. Nrs 617, 618*b.*
Luik. Nrs 602*b*, 630.
Luzern. Nr 618*a.*
Mechelen. Nrs 90*a*, 91*a*, 95*a*, 106, 113*a*, 115, 120*b*, 139, 149*a*, 162, 240, 244*b*, 245, 259, 292, 307, 340, 342, 371, 379, 441, 491.
München. Nrs 504, 594.
New York. Nr 561.
Oxford. Nr 663.
Parijs. Nrs 100*a*, 108, 111, 116, 121,

169, 176, 228, 237, 263, 353, 382, 399, 420, 457, 490, 494, 514, 606*b*.
Pisa. Nr 262*b*.
Rome. Nr 98*a*.
Rijsel. Nr 135.
Wenen. Nr 553.
Zurich. Nr 627.

Veilingen van prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi.*
Antwerpen. Nrs 124, 149*b*, 151, 156, 158, 166, 174, 196, 219, 229, 296, 355, 383, 401, 469, 470, 471, 550, 557, 566, 581, 607, 616.
Amsterdam. Nrs 113*b*, 269, 435*b*, 442*b*.
Berlijn. Nr 519*a*.
Brussel. Nrs 131-132, 159, 180, 183, 205, 395, 503, 542*b*.
Frankfort a. M. Nr 407.
Gent. Nrs 158, 178, 181, 187-188, 195, 219, 339.
's-Gravenhage. Nrs 112*b*, 210, 394.
Keulen. Nr 430.
Leiden-Amsterdam. Nr 423.
Londen. Nrs 278, 290, 303.
Mechelen. Nrs 487, 491*a*.
Munich. Nr 318.
New York, Nr 561.
Oxford. Nr 633.
Parijs. Nrs 120*a*, 121, 123, 237, 382, 440.
Rijsel. Nrs 136, 207.
Wenen. Nr 589.

Veldslag bij Kalloo. Blz. 137, 140; nrs 412*b*, 508*a*, 531*b*, 534, 621, 653.
Veldslag bij Nördlingen. Prent nr 27. Prent. Blz. 115, 140, 162.
Schilderij. Nrs 319, 328, 575*b*.

Voordehandse titel van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Blz. 86-88, 127, 142, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 160; nrs 390, 392, 457, 465, 573, 586, 597, 627, 652.
Voorontwerp van een Zegeboog, welke niet werd opgericht. Gesneden door *G. Hendrickx* naar *Rubens.* Blz. 109-110, 115; nr 35; blz. 161, nrs 370, 393, 465, blz. 299.
Voorontwerpen van Zegebogen.
Zie: Ars Germanicus.
Voorzienigheid, De, en de Overvloed; twee allegorische figuren uit de achterzijde van de Zegeboog ter ere van
Ferdinand. Prent nr 28.
Prent. Blz. 140.
Schilderij. Nrs 151, 377, 447.
Vulcanus wapens smedend; detail uit de prent nr 36. Blz. 141.

Schts. Nr 151.

Wapen van:
Albrecht van Oostenrijk. Blz. 122.
Prins Kardinaal Ferdinand. Blz. 123; nrs 21, 42, 49, 269, 387, 573; blz. 299.
Filips IV, koning van Spanje. Blz. 122, 123, 124; nrs 3, 5, 10, 14, 43, 45, 46, 66, 457, 460, 465, 514, 541, 526, 573 [?]; add., nrs 4*a*, 7*b*.
Lodewijk XIV. Blz. 164.
Spanje [Filips IV?]. Nrs 415, 460, 526, 541, 551.
Stad Antwerpen. Blz. 122, 123, 164; nr 594*b*.
Watermerken. Blz. 121-122.
Wethoudersboeken. Blz. 131.

Zegeboog, die niet werd opgericht.
Zie: Theatrum honoris.
Zegeboog ter ere van Ferdinand. Voorzijde. Prent nr 26.
Prent. Blz. 115, 137, 140, 162; nrs 482, 524, 543*b*, 633.
Schilderij. Nr 496.
Zegeboog ter ere van Ferdinand. Achterzijde. Prent nr 28.
Prent. Blz. 97, 115, 137, 140, 163; nrs 95*c*, 473, 500, 543*b*, 548*c*.
Schets. Nrs 391, 412*a*, 507, 531*b*.
Zegeboog ter ere van Filips. Voorzijde. Prent nr 12.
Prent. Blz. 115, 137, 139, 162; nrs 95*c*, 467, 482, 543*b*, 629, 633; add., nr 482.

Schets. Nrs 321, 350, 428, 496, 497, 517, 521, 531*b*, 653; add., 546*c*.
Zegeboog ter ere van Filips. Achterzijde. Prent nr 14.
Prent. Blz. 97, 115, 117, 139, 162; nrs 95*c*, 467, 501, 543*b*; add. 482. Schets. Nrs 350, 428, 496, 497, 531*b*.
Zegeboog ter ere van Aartshertogin Isabella.
Prent nr 24. Blz. 115, 137, 140, 162; nr 543*b*.

Middenstuk. Prent nr 25. Blz. 115, 137, 162; nr 467.
Schilderij. Add., nr 288.
Zegeboog ter ere van Sint Michiel. Voorzijde. Prent nr 37.
Prent. Blz. 97, 113, 114, 115, 137, 141, 163; nrs 96, 462*a*, 571.
Schets. Nrs 512*a*, 507.
Middenstuk. Prent nr 38. Blz. 141, 163.
Zegeboog ter ere van Sint Michiel. Achterzijde. Prent nr 39.
Prent. Blz. 97, 98, 113, 115, 137, 141, 163; nrs 453, 462*a*, 571, 633.
Zegeboog der Munt. Voorzijde. Prent nr 35.
Prent. Blz. 115, 137, 141, 163; nrs 467, 482, 633, 660.
Schets. Nrs 137*b*, 174, 321, 350, 366, 376, 428, 462*a*, 496, 497, 517, 531*b*, 653.
Zegeboog der Munt. Achterzijde. Prent nr 36.
Prent. Blz. 115, 137, 141, 163; nrs 467.
Schets. Nrs 174, 321, 350, 366, 376, 428, 496, 497, 518, 524, 531*b.* 653.
Zegeboog voorstellend de Koophandel te Antwerpen. Prent nr 33.
Prent. Blz. 115, 137, 141, 163; nrs 467, 482, 543*b*, 608, 623, 629. Schets. Nrs 391, 412*a*, 507.
Middenstuk. Prent nr 34. Blz. 141, 163. Schets. Add., nr 288.
Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers. Prent nr 16. Blz. 96, 97, 115, 137, 139, 162; nrs 95*c*, 482, 517, 524, 543*b*, 629, 633.
Zegewagen van Kalloo. Prent nr 43.
Prent. Blz. 83, 115, 137, 142, 163; nrs 381, 467, 482, 600, 621, 623, 627*a*; add., 381.
Schets. Nrs 279, 321, 350, 366, 376, 428, 496, 497, 518, 524, 531*b*; add., nrs 288, 546*c*, 625*c*.
Tekening. Nr 387.
Zegeboog voorstellend de Aankomst van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen. Prent nr 6.
Prent. Blz. 115, 137, 138, 162; nrs 467, 609, 610, 633, 505?
Schets. Nrs 391, 507, 524, 531*a.*
Zegeboog der Portugezen. Prenten nrs 10-11. Blz. 115, 137, 139, 162; nr 412*a.*
Zegeboog.
Zie ook:
Stamboom van het Oostenrijkse huis. Tempel van Janus.
Zevenarmige kandelaar van Titus.
Zie: Afbeeldingen in de tekst van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

9. - Periodieken, waarin bijdragen of mededelingen over de Blijde intrede van prins kardinaal Ferdinand en over de *Pompa introitus Ferdinandi* zijn verschenen

BELGIE

Antwerpen vooruit. Antwerpen. Nr 591.
Antwerpsch Archievenblad. Antwerpen. Blz. 117, 120; nrs 72, 406, 434.
Gazet Van Antwerpen. Antwerpen. Nr 656.
Antwerpsche Gazette. Antwerpen. Nr 233.
Jaarboek van de Oudheidkundige Kring van Antwerpen. Antwerpen. Nr 646.
De Morgenpost. Brussel. Nr 609.
Noord en Zuid. Brussel-Antwerpen. Nr 403.
Gazette van Antwerpen. Antwerpen. Nrs 127, 142, 146, 147.
De Gulden Passer. Antwerpen. Nr 639.
De Vlaamsche School. Antwerpen. Nr 387.
De Stad. Antwerpen. Nr 627*a*.
Toerisme. Antwerpen. Nr 621.
Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor taal- en letterkunde. Ledeberg-Gent. Nr 603*a*.
De Vlag. Brussel. Nr 625*c*.
Annales de l'Académie d'archéologie de de Belgique. Bruxelles. Nrs 474, 509; add., nr 381.
Annales du bibliophile belge et hollandais. Bruxelles. Nr 390.
Annales de la Société royale d'archéologie de Bruxelles. Bruxelles. Nr 592*b*.
Les Arts anciens de Flandre. Bruges. Nr 540*a*.
Les Beaux-arts. Bruxelles. Nr 615.
Le Bibliophile belge. Bruxelles. Nr 338.
Bulletin de l'Académie d'archéologie de Bruxelles. Bruxelles. Nr 483.
Bulletin de l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Bruxelles. Nr 397*a*.
Bulletin-Rubens. Anvers. Add., nr 457*a*.
Cassandre. Bruxelles. Nr 608; add., nrs 617*a*, 620*a*.
Le Courier de la semaine. Anvers. Nr 431*a*.
Le Matin. Anvers. Nr 641.
Messager des sciences historiques, des arts et de la bibliographie de Belgique. Gand. Nr 352.
La Métropole. Anvers. Nr 610.
Revue des amateurs. Bruxelles. Nr 642.
Revue trimestrielle. Bruxelles. Nr 377*a*.

DUITSLAND

Der Cicerone. Leipzig. Nrs 589, 590, 594*d*; add., nr 575*c*.

Jahrbuch der Bücherpreise. Leipzig. Nrs 555. 560, 565.
Pantheon. München. Nr 625*a*.
Philobiblon. Leipzig. Nr 623.
Velhagen & Klasings Neue Monatshefte. Berlin. Nr 480.

ENGELAND

The Art-union. London. Nr 317.
The Magazine of art. London. Nr 317.

FRANKRIJK

Archives de l'art français. Paris. Nr 370.
L'Art. Paris. Nrs 453, 473, 478, 479, 500.
L'Art et la vie. Paris. Nr 616*a*.
Les Arts. Paris. Add., nr 544*c*.
Gazette des beaux-arts. Paris. Nr 481.

NEDERLAND

Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant. 's Hertogenbosch. Nrs 567*b*, 594*a*.
Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen. 's-Gravenhage. Blz. 118; nr 542*a*.

VERENIGDE STATEN VAN NOORD-AMERIKA

Bulletin of the Fogg art museum. Cambridge (Massachusetts). Nr. 630*b*.

10. - Openbare en partikuliere bibliotheken, die nu nog in het bezit zijn van een of meer exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi*

BELGIE

Antwerpen

Bibliotheek van het Archief. 2 ex.
Museum Plantin-Moretus. [Zonder prenten]. 1 ex.
Koninklijk Museum voor schone kunsten. 1 ex.
Pater Miniemen, Oever. 1 ex.
Stedelijk Prentenkabinet. 1 ex.
Rubenshuis. 1 ex.
Eugeen de Bock. 1 ex.
Paul van den Bosch, Bestuurder van de Bank Jacobs. 1 ex.
Charles Vander Elst. 1 ex.
Eugène van Herck, kunsthandelaar. 1 ex.
Mw. Wwe de Jong-Van den Bossche. 1 ex.
Edward Laenens, drukker. 1 ex.
Graaf Léon Le Grelle. 1 ex.
Victor Thiriaux. 1 ex.
Isaac Samuel de Vries. 1 ex.
Bezitter onbekend; ex. heeft toebehoord aan Edm. Denis. 1 ex.

Brussel

Koninklijke Bibliotheek. 4 ex.
Bibliothèque artistique et littéraire de l'Académie royale des beaux-arts et École des arts décoratifs. 1 ex.
Costermans, Robert. 1 ex.

Etterbeek

Museum Bollandianum. 1 ex.

Gent

Groot seminarie. 1 ex.
Bibliotheek der Staatsuniversiteit. 2 ex.

Jette

A. Verbouwe, kunsthandelaar in topografische en historische prenten. 1 ex.

Laken

Bibliotheek van Filips graaf van Vlaanderen. 1 ex.

Leuven.

Abdij van 't Park. 1 ex.

Luik

Bibliothèque de l'Université. 1 ex.

Mechelen

Archief en Bibliotheek. 1 ex.
Groot seminarie. 1 ex.

Namen

H. Moretus-Plantin. (Facultés Notre-Dame de la Paix).
1 ex.

Postel

Norbertijner abdij. 1 ex.

DUITSLAND

Berlijn

Oeffentliche wissenschaftliche Bibliothek. 2 ex.

Göttingen

Universitäts Bibliothek. 1 ex.

ENGELAND

Londen

British Museum. 3 ex.

South Kensington-Londen

Victor & Albert Museum. 1 ex.

FRANKRIJK

Besançon

Bibliothèque de la ville. 1 ex.

Dijon

Bibliothèque publique. 1 ex.

Parijs

Bibliothèque de l'Arsenal. 4 ex.
Bibliothèque Sainte Geneviève. 1 ex.
Bibliothèque Mazarine. 2 ex.
Bibliothèque nationale. 4 ex.

Rijsel

Bibliothèque municipale. 1 ex.

Straatsburg
Bibliothèque nationale et universitaire. 1 ex.

Troyes
Bibliothèque municipale. 1 ex.

IERLAND

Dublin
The Library Trinity College. 1 ex.

ITALIE

Rome
Biblioteca apostolica vaticana. 2 ex.

NEDERLAND

Amsterdam
Rijksmuseum. 1 ex.

'*s-Gravenhage*
Koninklijke Bibliotheek. 2 ex.

'*s-Hertogenbosch*
Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen. 1 ex.

Rotterdam
Bibliotheek en Leeszalen der Gemeente. [Zonder prenten]. 1 ex.

OOSTENRIJK

Innsbruck
Universitäts-Bibliothek. 1 ex.

Wenen
Nationalbibliothek. 3 ex.

SPANJE

Madrid
Biblioteca nacional. 1 ex.

ZWITSERLAND

Bazel

Dokter H. Schneider-Christ. 1 ex.
Kupferstichkabinett der Oeffentlichen Kunstsammlung
im Kunstmuseum. 1 ex.

Zurich

Zentralbibliothek. 1 ex.

AMERIKA

Boston

Museum of fine arts. 1 ex.

Cambridge

Fogg Museum of art. 1 ex.
Library of Harvard University. 1 ex.

New York

Naam van bezitter onbekend. 1 ex.

Vernietigde exemplaren tijdens de wereldoorlog

BELGIE

Leuven

Universiteitsbibliotheek.

DUITSLAND

Berlijn

Die Staatliche Kunstbibliothek.

FRANKRIJK

Dowaai

Bibliothèque de la ville.

V. Afkortingen

Aant [n]	aantekening [n]
afb[n]	afbeelding[en]
B	bois
Bas	basane
baz.	bazane
bibl.	biblioteca, bibliotheek, bibliothèque.
bibliogr. adr.	bibliografisch adres
bl.	blad
blz.	bladzijde
bijl.	bijlage
Charta magn.	charta magna
Dem. rel.	demie reliure
d.r.	demie reliure
d.s. pl.	doré sur plat
Ex.	exemplaar, exemplaire
exempl. nitidiss.	exemplar nitidissimum
exempl. magnif.	exemplaire magnifique
exc.	excudit
Fig.	figure
fil.	à filets
gen.	genummerd
gr. p. en h.	grande pièce en hauteur
hs.	handschrift

j.	jaar
kol.	kolofoon
kol. [na de pag.]	kolom
lig. gal.	ligatura gallica
l.l.	la lettre
M.	Maroquin
m.r.	maroquin rouge
M.R.D.	maroquin rouge doré
ms.	manuskript
mus.	museum
onvoll. titelopg.	onvolledige titelopgave
overgen.	overgenomen
p.	pergamena
parch.	parchemin
perg.	pergamena
Pergtbd	Pergamentband
pl.	plat
pl. b.c.	planche bien conservée
po... B	ponces de Brabant
r.	reliure
sculp.	sculpsit
sign.	signatuur
tr. dor.	tranche dorée
uitg[n]	uitgave[n]
v.	vélin, velum, veau

v.b.	van boven
v.b.c.	vélin bien conservé
veau br.	veau brun
v.d.s. tr. et s. pl.	vélin doré sur tr. et sur plat
vél.	vélin
vel.	velum
vél. D.	vélin doré
vél. Dor.	vélin doré
vél. d.s. tr.	vélin doré sur tranche
v.f.	veau fauve
v. jasp.	veau jaspe
v.o.	van onderen
vol.	vol.
voordeh. t.	voordehandse titel
v.m., of V. m.	veau marbré
v.t.b.c.	vélin très bien conservé
wel gec.	wel geconserveerd
z. opg. v.j. in kol.	zonder opgave van jaar in kolofoon.

VI. Corrigenda

Blz. 94	2e r.v.o. Olivier	in te lassen op blz. 95 onder: In handelskatalogi.
Blz. 99	6e r.v.b. Mariette	Martini
Blz. 107	Brussel, Koninklijke Bibliotheek[34]	.....[63]
	Parijs, Bibliothèque nationale[30], [50]	.....[51], [60],
	8e r.v.o. Olivier	in te lassen op blz. 108 onder: In handelskatalogi.
Blz. 105	17e r.v.b. G. Hendrikx	G. Hendrics.
Blz. 109	8e r.v.o. Arcuus	Arcus
Blz. 112	12e r.v.o. munten bij	munten, bij
Blz. 119	Guillaume Buré	Guillaume de Buré
Blz. 120	Pieter Genard	Pieter Génard
Blz. 124	5e r.v.b. afgbeeld	afgebeeld
Blz. 129	Mols	Mols[170]
Nr 21	Geslachtswapen van Prins Kardinaal Ferdinand wapen van Filips IV	
Nr 30	Pauly	Paulmy
Nr 39	Uilenbroeck	Uilenbroek
Nr 42	4e r.v.o. Ferdinane	Ferdinande
	1e r.v.o. dec.	dic.
Blz. 154	1e r.v.b. Antwerpen	door te halen en nr 48 te laten volgen op nr 46.
Nr 48	Marlowe	Marlow
Nr 49	met kroon en wapens	met kroon en wapen
Blz. 213	4e r.v.o. 1836	1856.
Nr 299*a*	1e r. 1836	1856; nr 299a in te lassen op blz. 225.
	3e r. bij te voegen:	2. opg. van j. in kol.
Nr 353	De auteur van de katalogus is:	L. Potier.

Nr 495	uitgan	uitgn
Nr 432*c*	1e r.v.o. 495*c*	495*a*
Nr 611*b*	Veiling Hertzberger... April 1935	door te halen.

English summary

Ferdinand of Austria, Governor of the Southern Netherlands made his Joyous Entry into Antwerp on April 17, 1635. The decoration of the city had been carried out under the supervision of Peter Paul Rubens, assisted by a selection of artists of every kind. So overwhelming was the impression left by the festivities, that the city authorities decided to publish a book to perpetuate this almost fancyful event.

On May 25 the Municipality of Antwerp charged Theodoor van Thulden, painter engraver and pupil to Rubens, with the confection of the book, the engravings being trusted to this young artist. Caspar Gevartius, town-clerk and author of the rhiming inscriptions on the triumphal arches should relate in classic Latin every detail of Entry and Reception.

Prince-Cardinal Ferdinand dying suddenly on November 9, 1641, the Antwerp authorities, to avoid dedicating the book to a dead person, changed the date of its dedication into Juny 14, 1641.

The publishing of the *Pompa introitus Ferdinandi* was not a light task. Caspar Gevartius' prose did not get ready. The expenses of the book grew frightfully. A quarrel arisen between Theodoor van Thulden and the Municipality hardly could be settled by a court of arbitration composed of painters, engravers and printers.

To the end of January, 1643, the atlas-size *Pompa introitus Ferdinandi* appeared on the bookmarket. The expenses - save several extra charges - amounting to 7900 guilders.

This beautiful book was published in 5 copies on parchment, 3 of then with hand-coloured plates, 600 copies on Venetion or Lyons paper.

It has to be noticed that all the fancy-copies went into foreign possession and never came back to Antwerp. As a matter of fact 200 copies reserved to the Municipal Authorities form the original sound edition, without alterations or additions by editor or publisher.

When drawing up the bibliography of Casp. Gevartius' works for the *Bibliotheca Belgica*, Marcel Hoc in 1922 went on exploration of the remaining copies of the monumental book, he scarcely discovered sixteen of them. A small number indeed; moreover two of them were destroyed during the

second world-war. A new investigation in Belgium and abroad, carried out in 1949, showed up 80 copies. Thirty five were examined closely in behalf of the present bibliography. For particulars about the other 55 I had to rely on informations by correspondence.

This investigation showed following results:

Several copies of the *Pompa introitus Ferdinandi* show alterations in the half-title, in the imprint on the engraved title-page, and in the colophon. It proved very difficult to bring chronological order into the variations gradually made to the glorious book. Normally we have to start from the year in the colophon, then examining the imprint, to end with the half-title. Following list gives a good view on the changes:

A. - Copies bearing 1641 in the colophon

1. Titleprint. Next to *descripta* an empty rectangular spot, underneath on pedestal between paws:
   Antverpiae, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||
   Half-title: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 lines.
2. Titleprint. Next to *descripta* is following: *Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit* || *et scalpsit Theod. à Thulden.* ||
   Underneath on pedestal between paws: *Antverpiae* || *Vendvntvr Apvd Theod. A. Tvlden.* ||
   Half-title: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In Vrbem Antverpiam.* || 7 lines.

B. - Copies bearing 1642 in the colophon

1. Titleprint. Next to *descripta* an empty rectangular spot, underneath on pedestal between paws:
   Antverpiae, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||
   a. Half-title: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 lines.
   b. Half-title. *Pompa* || *Trivmphalis* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 lines.
   c. Half-title. *Pompa* || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 lines.

2. Titleprint. Next to *descripta* an empty rectangular spot, underneath on pedestral between paws:
   Antverpiae, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianus delineauit et scalpsit.* || Underneath: *Prostant apud Henricum Aertssens*, *& Guilielmum Lesteenium.*
   - *a.* Half-title: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In Vrbem Antverpiam.* || 7 lines.
   - *b.* Half-title: *Pompa* || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 lines.

3. [Titleprint is pasting upon]. Next to *descripta* an empty rectangular spot, underneath on pedestral between paws:
   Antverpiae, || *Venevnt Exemplaria Apvd Theod. A Tvlden*, || *Qui Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit et scalpsit.* ||
   a. Underneath the titleprint: *Prostant exemplaria apud Guilielmum Lesteenium et Henricum Aertssens.*
      Half-title: *Pompa* || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaco* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 lines.
   b. Underneath the half-title: *Prostant exemplaria apud Guilielmum Lesteenium et Henricum Aertssens.*

4. Titleprint. Next to *descripta* is following:
   Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit || *et scalpsit Theod. à Thulden.* ||
   Underneath on pedestral between paws:
   Antverpiae, || *Vendvntvr Apvd Theod. A Tvlden.* ||
   Half-title: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 7 lines.
5. Titleprint. Next to *descripta* is following on pedestral between paws: *Iconum Tabulas ex Archetypis Rubenianis delineauit* || *et scalpsit Theod. à Tulden.* ||
   Underneath the pedestral:
   Antverpiae, || *Apvd Ioannem Mevrsivm.* ||
   a. Half-title: *Pompa* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Avstriaci* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In Vrbem Antverpiam.* || 7 lines.
   b. Half-title: *Pompa* || *Trivmphalis* || *Introitvs* || *Ferdinandi* || *Hispaniarvm Infantis*, *&c.* || *In* || *Vrbem Antverpiam.* || 8 lines.

The engravings illustrating the book require a separate study.

According to the index behind, the book contains XXXIX engravings. Nrs XVII (nrs 17-19 or 1-3) and XVIII (nrs 20-22 or 4-6) both refer to

three engravings forming an independant whole, the edition really contains 43 engravings.

A great deal of the copies alternately show, some the horseman portrait, some the half-length portrait, other both portraits of the Prince-Cardinal Ferdinand. The first picture illustrates the 200 copies reserved to the Municipal Authorities of Antwerp.

The list does not mention following prints: 1. The half-length portrait of Prince-Cardinal Ferdinand. 2. The portrait of Casper Gevartius. 3. The portrait of P.P. Rubens. 4. The engraving by Schelte à Bolswert. 5. The balustrade details of the Triumphal Arch of the XII Austrian emperors. 6. The unfinished engraving representing the Joyous Entry of Prince Cardinal Ferdinand into Antwerp. 7. The design of a triumphal arc. 8. The tombstone of J. Gevartius. 9. The roman coins, the medals, and the seven-branched candlestick. The half-length portrait of Prince Cardinal Ferdinand bears the number 2. The engraving by Schelte à Bolswert in the right-top corner records pag. 145. The whole set of the pictures accidently is found back in a number of copies not precisely to state.

From all this diversities the Antwerp bibliophile Frans Mols concludes to two editions of the grand book. The different dates in the colophon, the changing imprint, the quality of the paper, differences in the numbering and tint of the pictures lay the foundations for his argumentation. But he keeps silence about the other disparities between the pretented editions.

Fernand Donnet following his footsteps found proof for the existence of two different editions in two contracts between Theodoor van Thulden and the Municipality of Antwerp. The first contract being signed in 1535 should refer to the first edition issued in 1641. The second contract, concluded 1641 should point to the second edition issued in 1642. The *Collegiale Actenboeken* prove that the monumental work hardly was completed on December 13, 1642.

The preface to the present bibliography, systematically and with objectivity, notes the results of a recent inquiry concerning the edition of the *Pompa introitus Ferdinandi.* Hundreds of copies escaped to our investigation being lost in the course of time, torn asunder by print-collectors, or reduced to ruins in wartimes. Closer search probably will complete or improve the statements of the present contribution.

The history of this glorious book, which original soundness was soiled by irreverend hands, surely keeps in stock many surprise for further investigators.

Naschrift

Ik zou aan mijn plicht van dankbaarheid te kort komen, indien ik niet in het bijzonder de aandacht vestigde op de buitengewone hulpvaardigheid, welke ik bij het samenstellen van deze bibliografie mocht ondervinden bij openbare bibliotheken en bij partikulieren. De opzoekingen naar de nog overblijvende exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* hadden voor gevolg een uitgebreide briefwisseling met bibliothekarissen en bibliofielen. De namen van de personen en van de bibliotheken worden vermeld op bladzijden 337-338 van dit werk. Voor de medewerking betuig ik alle hier mijn oprechte dank. Enkele namen dienen nochtans in het bijzonder te worden vermeld: Gerard Schmook, Direkteur der bibliotheken te Antwerpen, Dr. Franz Schauwers, konservator bij de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, Prof. Dr. René Apers, hoofdbibliothekaris van de Staatsuniversiteit te Gent.

Inhoud

I. INLEIDING

1. Toelichting. Blz. 81-86
2. De voordehandse titel. 86-88
3. De titelprent. 88-89
4. Het biografisch adres. 89-90
5. De kolofoon. 90-92
6. De prenten vermeld in de tafel.
   - *a.* De titelprent. 92
   - *b.* Het portret van Prins Kardinaal Ferdinand. 92-95
   - *c.* De prenten buiten de tekst. 96-98
7. De prenten niet vermeld in de tafel.
   - *a.* Het portret van Prins Kardinaal Ferdinand te halver lijve. 98-101
   - *b.* Het portret van Casperius Gevartius. 101-103
   - *c.* Het portret van Peter Paulus Rubens. 103-105
   - *d.* De prent gesneden door Schelte à Bolswert. 105-108
   - *e.* Details van de Balustrade van de Zegeboog der XII Oostenrijkse keizers. 108-109
   - *f.* Voorontwerp van een zegeboog. 109-110

g. De onafgewerkte prent, voorstellend: De Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen in 1635. 110

h. De grafzerk van Johannes Gevartius. 111-112

8. De prenten zonder tekst.

a. In boekvorm. 112-114

b. Op losse bladen. 114-116

9. De afbeeldingen in de tekst. 116

10. De tekst zonder prenten. 116-117

11. Het aantal exemplaren, waarin de *Pompa introitus Ferdinandi* werd gedrukt. 117-118

12. De exemplaren op perkament. 118-120

14. De watermerken. 121-122

15. De band. 122-125

16. Wanneer is de *Pompa introitus Ferdinandi* verschenen? 125-126

17. Eén of twee uitgaven? 126-128

18. De eerste bezitters van de *Pompa introitus Ferdinandi.* 129-134

134-135

II. BIBLIOGRAFIE.

1. Bibliografische beschrijving van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

a. Exemplaar geleverd door Th. van Thulden aan de Antwerpse Magistraat. 136-142

b. Varianten met bibliografische aantekeningen. 142-159

c. Exemplaar, dat toebehoord heeft aan Edmond Denis. 160-164

2. Bibliografie over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand te Antwerpen in 1635 en over de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi* in 1635-1642. 164-297

III. ADDENDA. 299-308

IV. REGISTERS.

1. Auteurs. 309-312

2. Bezitters van de *Pompa introitus Ferdinandi.*

a. Personen. 313-317

b. Openbare bibliotheken, kloosterbibliotheken, prentenkabinetten en musea. 318-319

3. Bezitters van de prenten of van prenten uit de *Pompa introitus Ferdinandi.*

a. Personen. 320-321

b. Openbare bibliotheken, kloosterbibliotheken, 321

prentenkabinetten en musea.

4. Bezitters van schilderijen, schetsen en tekeningen gemaakt voor de zegebogen.

a. Personen. 322

b. Musea. 323

5. Kunstenaars genoemd in verband met de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand en met de uitgave van de *Pompa introitus Ferdinandi.* 324

6. Drukker, uitgevers en verkopers. 325

7. Personen niet te rangschikken onder voornoemde rubrieken. 326

8. Onderwerpen. 327-335

9. Periodieken, waarin bijdragen over de Blijde Intrede van Prins Kardinaal Ferdinand en over de *Pompa introitus Ferdinandi* zijn verschenen. 336

10. Openbare en partikuliere bibliotheken, die nu nog in het bezit zijn van één of meer exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi.* 337-338

V. AFKORTINGEN. 339

VI. CORRIGENDA. 340

ENGLISH SUMMARY. 341-344

NASCHRIFT. 345

Afzonderlijke uitgave van de vereeniging der Antwerpsche bibliophielen
(Publications de la Société des Bibliophiles anversois)

Eerste Reeks (1e série)

1.	**Boek gehouden door** JAN MORETUS II, **als deken der Sint-Lucasgilde (1616-1617)**, uitg. door Max Rooses. 1878.	*Uitverkocht, Épuisé*
2.	**De Antwerpsche Ommegangen in de 14de en 15de eeuw,** uitg. door L. de Burbure. 1878.	*Uitverkocht, Épuisé*
3.	**De gebroeders Van der Voort en de Volksopstand van 1477-1478**, uitg. door P. Génard. 1879.	*Uitverkocht, Épuisé*
4.	**Refereynen en andere gedichten uit de 16de eeuw, verzameld en afgeschreven door** J. DE BRUYNE, uitg. door K. Ruelens, Deel 1. 1879.	*Uitverkocht, Épuisé*
5.	**Chronijck der Stad Antwerpen, toegeschreven aan den Notaris** GEERAARD BERTRIJN, uitg. door G. van Havre. 1879	*Uitverkocht, Épuisé*
6.	KILIANUS' **Latijnsche Gedichten**, uitg.	*Uitverkocht, Épuisé*

	door M. Rooses. 1880.		
7.	**Refereynen en andere gedichten uit de 16de eeuw, verzameld... door** J. DE BRUYNE, Deel 2. 1880.		*O fr. 72*, - *H fr. 90*, -
8.	TH. VAN LERIUS, **Biographies d'Artistes anversois,** Vol. I. 1880.	*Uitverkocht, Épuisé*	
9.	**Refereynen en andere gedichten uit de 16de eeuw, verzameld... door** J. DE BRUYNE, Deel 3. 1881.	*Uitverkocht, Épuisé*	
10.	**Certificats délivrés aux imprimeurs des Pays-Bas par** CHRISTOPHE PLANTIN, publ. par Ph. Rombouts. 1881.	*Uitverkocht, Épuisé*	
11.	TH. VAN LERIUS, **Biographies d'Artistes anversois**, Vol. 2. 1881.	*Uitverkocht, Épuisé*	
12.	**Correspondance de** CHRISTOPHE PLANTIN, Vol. 1. publ. par Max Rooses. 1883.		*O fr. 125*, - *H fr., 150*, - *L fr. 180*, -
13-14.	G. VAN HAVRE, **Marques Typographiques des imprimeurs et libraires anversois,** Vol. 1-2. 1883-1884.	*Uitverkocht, Épuisé*	
15.	**Correspondance de** CHRISTOPHE	*Uitverkocht, Épuisé*	

	PLANTIN, Vol. 2. 1885.		
16.	**Synonymia latino-teutonica (ex Etymologico Kiliani deprompta)**, uitg. door Em. Spanoghe, Deel 1. 1889.	*Uitverkocht, Épuisé*	
17.	**Le Passetemps de** JEHAN LHERMITE, Vol. 1, publ. par Ch. Ruelens. 1890.	*Uitverkocht, Épuisé*	
18.	**Synonymia latino-teutonica,** Deel 2, 1892.	*Uitverkocht, Épuisé*	
19.	A. GEULINCX, **Van de Hooft-Deuchden**, uitg. door J.P.N. Land. 1895.		*O fr*. *66*, -
20.	**Le Passetemps de** JEHAN LHERMITE, Vol. 2, publ. par E. Ouverleaux et J. Petit. 1896.		*O fr*. *120*, - *H fr*. *144*, -
21.	**Icones veterum aliquot, ac recentium medicorum, philosophorumque elogiolis suis editae, opera** I. SAMBUCI, fac-simile druk naar de Plantijnse uitgave van 1574, uitg. door M. Rooses. 1901.		*H fr*. *125*, -
22.	**Synonymia latino-teutonica**, Deel 3. 1902.	*Uitverkocht, Épuisé*	
23.	F. DONNET, **Het jonstich versaem der Violieren.**	*Uitverkocht, Épuisé*	

	Geschiedenis der Rederijkkamer ‘**De Olijftak**’ **sedert 1480.** 1907.	
24.	**De rekeningen der Rederijkkamer** ‘**De Olijftak**’, **1615-1629,** uitg. door Em. Dilis. 1910.	*O fr. 66*, - *H fr. 82*, - *L fr. 99*, -

* O = Gewone uitgave H = Editie op Oud-Hollandsch papier L = Luxe-uitgave.

25.	J. DE WIT, **De Kerken van Antwerpen** (Schilderijen, beeldhouwwerken, geschilderde glasramen, enz. in de 18de eeuw), uitg. door J. de Bosschere. 1910.		*Uitverkocht, Épuisé*
26.	**Correspondance de** CHRISTOPHE PLANTIN, Vol. 3.		*H fr. 150*, - *L fr. 100*, -
27-28.	J. DENUCÉ, **Oud-Nederlandsche Kaartmakers in betrekking met Plantin**, 2 dln. 1912-1913.	*Deel 1*.	*Uitverkocht, Épuisé*
		Deel 2	*O fr. 100*, - *H fr. 225*, - *L fr. 270*, -
29-34.	**Correspondance de** CHRISTOPHE PLANTIN, Vol. 4-9, publ. par J. Denucé. 1914-1918.		*Samen fr. 500*, -
35.	E. VAN HEURCK, **Les Harrewijn: Jacques, Jacques-Gérard, François, Jean-Baptiste et leurs descendants.** 1920.		*Uitverkocht, Épuisé*
36.	SOPHOCLES, **Antigone, vertaald door Cornelis van Ghistele**, uitg. naar den druk van Simon Cock (1556) door J. Grietens. 1922.		*O fr. 36*, -
37.	**Briefwisseling der Gebroeders** VERDUSSEN, **1669-1672**, uitg. door M. Sabbe, Deel 1. 1923.		*O fr. 66*, -
38.	**La** '**Thiende**' **de** SIMON STEVIN, facsimilé de l'édition plantinienne de 1585, publ. par H. Bosmans S.J. 1924.		*O fr. 36*, -
39-40.	**Colloquia et dictionariolum septem linguarum,** naar den druk door Fickaert (Antwerpen, 1616) uitg. door R.	*Deel 1*	*Uitverkocht, Épuisé*

	Verdeyen. 1925-1926.	
	Deel 2	*O fr. 150*, - *H fr. 188*, -
41.	M. SABBE, **Peeter Heyns en de Nimfen uit den Lauwerboom.** Bijdrage tot de Geschiedenis van het Schoolwezen in de 16de eeuw. 1929.	*Uitverkocht, Épuisé*
42.	**Colloquia et dictionariolum septem linguarum,** Deel 3. 1935.	*O fr. 150*, - *H fr., 188*, -
43.	**Briefwisseling der Gebroeders** VERDUSSEN, Deel 2. 1936.	*O fr. 66*, - *H fr. 82*, - *L fr. 99*, -
44.	**Vander Dochtere van Syon,** fac-simile-druk naar de uitgave van Gheraert Leeu (Antwerpen, 1492), met inleiding door J. Van Mierlo S.J. 1941.	*Uitverkocht, Épuisé*
45.	**Salighe Meditacie des Lijdens ons Liefs Heeren op die seuen Ghetiden,** fac-simile uitgave naar de uitgave van Thomas van der Noot (Antwerpen, ca. 1505), met inleiding door P. de Keyser. 1942.	*fr. 80*, -
46.	**Antwerpen's Glorie in de 16de Eeuw,** fac-simile-druk van 5 houtsneden, met inleiding door F. van den Wijngaert. 1944.	*Uitverkocht, Épuisé*

Nieuwe Reeks (2e série)

1.	DIRCK BUYSERO, **Korte Beschrijvinge van Parijs...** uitg. door J. Willemyns. 1942.	*fr. 80*, -
2.	JAN VAN DEN DALE, **Gekende Werken,** uitg. door G. Degroote. 1944.	*fr. 125*, -
3.	**Van den Leven Ons Heren,** fac-simile uitgave naar den druk van Geeraert Leeu.	*In voorbereiding (en préparation)*
4.	JAN VAN DEN BERGHE, **Dichten en Spelen**, uitg. door C. Kruyskamp.	*In voorbereiding (en préparation)*

Buiten Reeks (Hors série)

De Gulden Passer. Register I-XX (1926-1942) door AM. DERMUL. 1943. *fr*: *10*, -